

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

(1691—1835)

ὑπὸ

ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΠΑΡΑΝΙΚΑ

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΣΠΔ' συνεδρίᾳ τῆς 12 Ἰανουαρίου 1898.

Ἐν δυσὶ προηγουμέναις μελέταις προσεπάθησα νὰ ἀποδείξω ἐκ τῶν πηγῶν τὴν κατὰστασιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἀπὸ ἀλώσεως μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ *Καλλινίκου* τοῦ Ἀκαρῶνος λεγομένου ἀνασυστάσεως αὐτῆς (1453—1691). Ἐν τῇ τρίτῃ καὶ τελευταίᾳ μου ταύτῃ θέλω συνεχίσει τὰ κατὰ τὴν Σχολὴν ἐκ τῶν πηγῶν, τὸ πλεῖστον χειρογράφων καὶ, ὡς ἔμοιγε δοκεῖ, ἀγνώστων ἢ ἀνεκδότων, συμπληρῶν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς χάσματα, μηδαμῶς δ' ἀμφιβάλλων ὅτι καὶ ἕτεροι ἀγνώστοι μέχρι τοῦδε μαρτυρίαι οὐκ ὀλίγα ἀσαφῆ θέλουσι διαφωτίσει.

Μετὰ τὴν τῷ 1691 ἀνασυστάσιν αὐτῆς ὑπὸ *Καλλινίκου* προϊστάμενος ἀναφέρεται ὑπὸ *Κωνσταντίου* ὁ *Γεράσιμος*. Περὶ τούτου μαρτυρίαν ῥητὴν μέχρι τοῦδε δὲν εὔρον, ἂν αὐτὸς ὁ *Γεράσιμος* ἢ ὁ *Σπανδωνῆς* προϊστάντο τῆς Σχολῆς. Διὸ καταλείπων τὸν περὶ τούτου λόγον μεταβαίνω εἰς τὰ ἀσφαλέστερα. *Διαμαντῆς* ὁ *Ῥύσιος*, μαθητὴς *Ἰακώβου* τοῦ *Μάνου*, ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ *Καλλινίκου* τῷ β' ἔτει τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ, ἦτοι τῷ 1704. Μετὰ τοῦτο ὁ *Διαμαντῆς* ἀνεχώρησεν εἰς Κρήτην, ἐκαίθηεν εἰς Χίον καὶ Σμύρνην, ὅπου ἐδίδασκε καὶ ἐτελεύτησεν ἐμπορευόμενος¹.

Ἀκολούθως φαίνεται διδάσκων ἐν τῇ Σχολῇ Ἀντώνιος ὁ *Βυζάντιος* τῷ 1703, ὅτε προσεφώνησε τῷ αὐτῷ πατριάρχῃ *Γαβριήλ*. Ὁ Ἀντώνιος συνέγραψεν ἢ ἀντέγραψε *ῥητορικὴν πραγματείαν* πλήρη, σφζομένην ἐν χειρογράφῳ ὑπ' ἀριθμὸν 159 τῆς ἐν *Χάλκη* Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἐν τέλει δὲ τοῦ α' μέρους αὐτῆς ἀναγινώσκωμεν :

Εὐχάριστον φωνὴν σοὶ φέρω, Λόγε,
ιδῶν ποθεινῶς τέρμα τῶν ἐπηργμένων.
Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Ἀντωνίου πόνος.
Τέλος τῆς ῥητορικῆς ταύτης καὶ Θεῷ χάρις.
Ἐν ἔτει αψθ' ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶνι.

Ἐν τέλει δὲ τοῦ β' μέρους εὔρηται :

«αψγ' ἔτει Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Ἀντωνίου πόνος Σκιροφοριῶνι».

Πλὴν τῆς ῥητορικῆς ταύτης ἀπόκειται τῇ αὐτῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς χειρογράφον ὑπ' ἀρ. 146 λεγόμενον *Θεματάριον*, περιέχον συλλογὴν θεμάτων ἐκ τῆς ἀπλῆς γλώττης εἰς τὴν ἀρχαίαν πρὸς ἄσκησιν τῶν μαθητῶν εἰς τὸ γράφειν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἐν προμετωπίδι τοῦ βιβλίου τούτου ἀναγινώσκωμεν «*Σύνθεσις μὲν τὸ παρὸν θεματάριον διαφόρων, μάλιστα δὲ καὶ πόνημα ἰδιαίτερον Σταματίου τοῦ παπᾶ ἐκ Κοροφωλιᾶς*». Καὶ ἐφεξῆς «*Ἐξω τῶν εἰδῶν θέματα παρὰ Ἀντωνίου διδασκάλου δοθέντα*». Καὶ ἀλλαχοῦ «*Θέματα δοθέντα παρὰ Ἀντωνίου διδασκάλου αψια' Φεβρουαρίου β'*». Ἐν τῷ αὐτῷ ἄλλιν χειρογράφῳ ἀναγινώσκωμεν «*Θέματα δοθέντα παρὰ Ἀντωνίου διδασκάλου τῷ 1706*».

Ὁ Ἀντώνιος φαίνεται ἀποθανὼν τῷ 1711, μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ φαίνεται «ὁ λογιώτατος διδάσκαλος *Παῦλος* μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντωνίου» (αὐτόθι). Συγχρόνως ἐδίδασκεν ὁ *Κουτίας* ἐν τῇ β' κλάσει καὶ ὁ *Δημήτριος* ἐν ἄλλῃ (αὐτόθι). «*Δημήτριος* διδάσκαλος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολῆς (αὐτόθι)». Τοῦ *Δημητρίου* τούτου εὔρηται θέματα ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ (φύλ. 130 τοῦ αὐτοῦ χειρ.).

Ἐν φύλλῳ 15 τοῦ αὐτοῦ χειρογράφου ἀναγινώσκωμεν :

1. Λατίνων Ἑρσηκ. Ἐλεγχος κτλ., σελ. XIV, 290, 371.

«Ἐν ἔτει αἰνῶν ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ ἀναχωροῦντος τοῦ ἀρχιμανδρίτου κυρίου Ἀζαρίου ἐκ τῆς σχολῆς καθέστηκεν ὁ ἐν λογιωτάτοις ἐξοχώτατος κύρ Χουρμούζιος, εἰσηγητὴς ἐν τῇ αὐτῇ Ἀκαδημίᾳ, ὅστις ὑπῆρχε τοῦ προρρηθέντος μακαρίτου κύρ Ἀντωνίου ὀμαίμων».

Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι πρὸ τοῦ 1711 ἐδίδασκε τίς οἶδεν ἐπὶ πόσα ἔτη καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀζαρίας (πιθανῶς ὁ Τζιγάλας), ὃν διεδέξατο ὁ Χουρμούζιος, ἀδελφὸς τοῦ προαποθανόντος Ἀντωνίου. Ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ φέρονται καὶ θέματα τοῦ Χουρμούζιου, ἀλλ' ὀλίγα, ἐξ οὗ εἰκάζομεν, ὅτι ἀπέθανεν ἑνωρὶς θέμα τοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ Χουρμούζιου (αὐτόθι). Καὶ ἐφεξῆς ἐν τῷ αὐτῷ χειρογράφῳ ἀναγινώσκομεν «Μετὰ δὲ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ μακαρίου Χουρμούζιου (πότε, δὲν ἀναφέρεται) καθέστηκεν διδάσκαλος ὁ ἐν ἑλλογίμοις Κριτίας, ἀνὴρ ἀριστος, οὗ ἰδοῦν καὶ τὰ θέματα». Τεθέντος, ὅτι ὁ Χουρμούζιος διεδέξατο τὸν Ἀζαρίαν τῷ 1711, θανόντος δὲ τοῦ Χουρμούζιου μετ' οὐ πολὺ, πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τῆς β' δεκαετηρίδος τοῦ αἰῶνος τούτου, τῷ 1714, φαίνεται προϊστάμενος τῆς Σχολῆς ὁ Κριτίας, ὅτε προσεφώνησε τῷ πατριάρχῳ Κοσμῶ¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγομεν τὰ ἐξῆς περὶ τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς. Ἀπὸ τοῦ 1699—1704 ἐδίδασκεν ὁ Διαμαντῆς, ἀπὸ δὲ τοῦ 1702 πιθανῶς μέχρι τοῦ 1711 ὁ Ἀντώνιος, ὁ Ἀζαρίας μέχρι τοῦ 1711, ὁ Παῦλος ἀπὸ τοῦ 1711, ὁ Κριτίας πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 1714 ἢ καὶ ὀλίγον πρότερον καὶ ὁ Δημήτριος σύγχρονος. Περὶ τοῦ Ἰακώβου Μάνου προϊστάμενου τῆς Σχολῆς τῷ 1719—20 κατὰ Κωνσταντίον, εἰς οὐδεμίαν πηγὴν εὐρόν τι.

Μετὰ τὸν Ἰακώβον, λέγει ὁ Κωνσταντίνος, ἀδελγὸν ἐπὶ πόσον διδάξαντα, φαίνεται προϊστάμενος τῆς Σχολῆς Λωρόθεος ὁ Λέσβιος, τὴν φιλοσοφίαν διδάσκων, ὑπ' αὐτὸν δ' ἕτερος Τζανέτιος καὶ Ἀζαρίας τὰ γραμματικά. Παρὰ Ἀ. Κεραμεῖ ὁ Λωρόθεος λέγεται καθηγεμῶν τῆς Σχολῆς καὶ διδάσκαλος, ἀλλὰ πότε ἀδελγόν². Τῷ 1748 ἀναφέρονται δύο διδάσκαλοι, ὁ μὲν τῶν φιλοσοφικῶν, πιθανῶς ὁ Λωρόθεος, ὁ δὲ τῶν γραμματικῶν³. τῷ 1752—1771

ἀναφέρονται διδάσκαλοι τῶν γραμματικῶν ὁ Ἀνανίας καὶ Κριτίας¹, τῷ δὲ 1754 διδάσκαλος τῶν γραμματικῶν ἐπίσης ὁ Κριτίας². Τῷ 1759 ὁ πατριάρχης Σεραφεῖμ ὁ ἀπὸ Φιλιππουπόλεως ἐξέδοτο σιγγίλιον θεσπίζον τὰ τῆς διοικήσεως καὶ συντηρήσεως τῆς Σχολῆς³, προσκαλέσας τῷ 1759 τὸν Εὐγένιον ἐξ Ἄθω, καταστήσας αὐτὸν διδάσκαλον τῆς θεολογίας, φιλοσοφίας καὶ τῶν θύραθεν ἐπιστημῶν, τὸν δὲ Λωρόθεον, Κριτίαν καὶ Ἀνανίαν διδασκάλους τῶν γραμματικῶν καὶ λοιπῶν μαθημάτων⁴. Ὁ Εὐγένιος ἐδίδαξεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑπτακαίδεκα μῆνας (1759, 30 Νοεμβρίου μέχρι Ἀπριλίου 1761)⁵. Τῷ αὐτῷ ἔτει 1759—1761 διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν ἐν τῇ Σχολῇ ἦν ὁ Νικόλαος, πιθανῶς ὁ Σερζούλης ἐκ Μετσόβου, ὅς ἐζητεῖτο διὰ τὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἄθῳ διατρίβοντος πρώην πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίλλου παρὰ τῷ πρώην ἐπίσης πατριάρχῳ Κωνσταντινουπόλεως Σαμουήλ⁶. Ἀναχωρήσαντος τοῦ Εὐγενίου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ διαλυθείσης, ἔμεινε τὸ τῶν γραμματικῶν τμήμα μετὰ τῶν αὐτῶν διδασκάλων. Τῷ 1764—66 διδάσκαλος τῶν γραμματικῶν ἐν τῇ Σχολῇ ἀναφέρεται ὁ Ἰωακείμ, πιθανῶς ὁ Ἀντιπάριος⁷, τῷ 1769 τῶν φιλοσοφικῶν ἀνασυστάσεων προϊστάτο ὁ Χρυσάνθος ὁ Αἰτωλός, τῶν δὲ γραμματικῶν ὁ Ἠλίας⁸. Τῷ 1770 προέστη τῆς Σχολῆς Σέργιος ὁ Μακροαῖος ἐξ Ἀγράφων μαθητῆς τοῦ Εὐγενίου διδασκων μετὰ φήμης καὶ καρποφορίας τὴν φιλοσοφίαν μέχρι τοῦ 1793⁹, τῷ δὲ 1778

1. Κώδ. πατρ. ΚΠ, ὑπ' ἀρ. 16, σελ. 26-9.
2. Κώδ. πατρ. ΚΠ, ὑπ' ἀρ. 100, σελ. 12, 37, 105, 166, 209, 252.
3. Κώδ. πατρ. ΚΠ, ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 161, σελ. 145.
4. Σεργ. Μακρ. Ἐκκλ. Ἱστορ. παρὰ Σάθα, Μεσ. Βιβλ. Β', 299, Κώδ. πατρ. ΚΠ, ὑπ' ἀρ. 74.
5. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 384-5.
6. Ἐπιστ. Σαμουήλ πρὸς Κύριλλον, ἐν χειρογράφῳ ὑπ' ἀρ. 26 τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς.
7. Κώδ. πατρ. ΚΠ, ἀρ. 100, σελ. 36, 166.
8. Κατὰ τὸ Σιγγίλιον τοῦ πατριάρχου Μελετίου τῷ 1769, Μαρτίου α' ἡ Σχολὴ ἦν παρεωραμένη, αὐτὸς δὲ διὰ τοῦ παρόντος Σιγγιλίου ἀνορθοῖ τὰ κατ' αὐτὴν ὀρίζων δύο διδασκάλους, τὸν μὲν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν, τὸν δὲ τῶν γραμματικῶν. Καὶ τῶν μὲν πρώτων διδάσκαλος ἦν Χρυσάνθος, τῶν δὲ γραμματικῶν ὁ Ἠλίας. Ἡ Σχολὴ τὸν μὲν χειμῶνα ἦν ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος ἐν Μεγάλῳ Ῥεύματι. Κώδ. ὑπ' ἀρ. 8 τῆς Πατρ. Σχολῆς.
9. Ὑψηλάντου τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, σελ. 387.

συνέστη καὶ αὖθις τὸ φιλοσοφικὸν τμήμα, οὗ προέστη αὐτὸς ὁ Σέργιος¹. Ἀλλὰ τὸ μὲν διὰ τὴν τότε τῶν λογίων σπάνιν, τὸ δὲ δι' ἀπορίαν ἢ σχολὴν διελύετο εὐκόλως ὡς καὶ αὐτὸ τὸ τῶν γραμματικῶν τμήμα τῷ 1789 ἔπνεε τὰ λούσθια². Τῷ 1791 ὁ Σέργιος φαίνεται ἀποσυρθεὶς τῆς Σχολῆς, διότι τῷ 1793—4 εἶχεν αὐτὴ ἐκπέσει πολὺ, μικρὰ δὲ τινα γραμματικά ἐδίδασκεν ὁ κληρικὸς Φώτιος³, ἀλλὰ τῷ 1794 ἐπανέρχεται ὁ Σέργιος σχολάρχης μέχρι τοῦ 1801⁴.

Καὶ ταῦτα τῆδε κλίσει ἐσπαρμένα μανθάνομεν περὶ τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς. Ἀπὸ τοῦ 1777 ὅμως ἔχομεν σαφῶς πως μαρτυρίαν τῶν τῆς Σχολῆς λειτουργῶν ἀπὸ τῶν κωδίκων αὐτῆς κατὰ τὴν ἐξῆς σειρᾶν:

Τῷ 1777 διδάσκαλος Ἀρσένιος καὶ Βασίλειος.

Τῷ 1778—9 Σέργιος (φιλόσοφος), Ἀρσένιος (γραμματικὸς), Βασίλειος (ὑποδιδάσκαλος).

Τῷ 1779—83 οἱ αὐτοί.

Τῷ 1784—5 Σέργιος, Ἀρσένιος, Ἠλίας (1784—5).

Τῷ 1786 Σέργιος, Ἠλίας.

Τῷ 1787—9 Σέργιος, Ἀρσένιος (1787—8), Ματθαῖος (1787) καὶ ἀπεχώρησε.

Ἐλλείπει

Τῷ 1793—95 Φώτιος, Θεοδόσιος, Δημήτριος.

Τῷ 1796 Φώτιος καὶ ὕστερον Μακάριος (ἀπὸ Νοέμβριον 1794), Δημήτριος καὶ τρίτος διδάσκαλος, οὗ τὸ ὄνομα δὲν φέρεται.

Τῷ 1797 Μακάριος καὶ μετ' αὐτὸν Ματθαῖος, Γαβριήλ, Λαμασκηνὸς ἐξωσθεῖς, καὶ ἀντ' αὐτοῦ Ἀνανίας.

Τῷ 1798 Ματθαῖος, Β' καὶ Γ' διδάσκαλος ἄνευ ὀνομάτων, πιθανῶς οἱ αὐτοὶ τοῦ προηγούμενου ἔτους.

Ἐλλείπει

Τῷ 1801—4 ἡ Σχολὴ τὸν χειμῶνα ἦν ἐν Φαναρίῳ, τὸ δὲ θέρος μετετίθετο εἰς τὴν ἐν Πριγκίπῳ Μονὴν τοῦ Χριστοῦ. Διδάσκαλοι Ματθαῖος, Ματθαῖος Β', Γεώργιος⁵.

Τῷ 1804—7 σχολάρχης Λωρόθεος Προΐος ἐν Ἐηροκρήνῃ, ἀπὸ τοῦ 1805 Φιλάδελφείας

1. Σεργίου Μακροαίου ἴδ. ἀ. σελ. 316.
2. Αὐτόθι, σελ. 400.
3. Αὐτόθι, σελ. 387.
4. Αὐτόθι, σελ. 387.
5. Κώδ. ὑπ' ἀρ. 28 τῆς Πατρ. Σχολῆς.

Λωρόθεος· ἔκτοτε ὀνομάζεται Πατριαρχικὴ καὶ Νεοσύστατος Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ.

Τῷ 1807—9 Πανταλέων Φραγκιάδης, ἀπόφοιτος τῆς Σχολῆς, διδάσκαλος τῶν μαθηματικῶν μετ' ἄλλων μὴ ἀναφερομένων¹.

Τῷ 1809 διαιτητὴς καὶ οἰκονόμος ὁ πρῶην Σταγῶν Παῖσιος ἐπ' ὀλίγον².

Τῷ 1809—10 σχολάρχης ὁ διάκονος Στέφανος Λούγκας, Θεσσαλός³.

Τῷ 1810—12 Ἰωάννης ὁ Παλαμᾶς⁴.

Τῷ 1813 ὁ Νικόλαος Λογάδης, ὃν διεδέξατο Κωνσταντίνος Κούμας, προστάς τῆς Σχολῆς τῷ 1814—5⁵.

Τῷ 1813 ἐδίδασκε φιλοσοφίαν ἐν τῇ Σχολῇ Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος⁶. τὸν Κούμαν διεδέξατο ὁ Σέργιος Μυστάκης μέχρι τοῦ 1820⁷.

Τῷ 1821 προέστη τῆς Σχολῆς Σαμουήλ ὁ Κύριος μέχρι τοῦ 1830. Ἐν τῷ μνημονευθέντι κώδικι τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἀναγινώσκομεν:

Τῷ 1822—3 διδάσκαλος Ν. Λογάδης, Ματθαῖος, Σαμουήλ, ὑποδιδάσκαλος Ὀνούφριος ἐν Ἐηροκρήνῃ, Κωνσταντίνος ὑποδιδάσκαλος ἐν Φαναρίῳ.

Τῷ 1823 ἐν Ἐηροκρήνῃ Ν. Λογάδης, Ματθαῖος, Σαμουήλ, Ὀνούφριος τῷ 1825—30 Σαμουήλ καὶ ὑποδιδάσκαλοι, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν φέρονται.

Ἐν Φαναρίῳ τῷ 1825—33 Λογάδης, Ἀγαθάγγελος, Θεόδωρος.

Τῷ 1833—34 Λογάδης, Ἀγαθάγγελος, Θεόδωρος, Ἀγάπιος τῷ 1836 ἐπὶ πατριάρχου Γρηγορίου⁸ καὶ πάλιν ἡ σχολὴ μετετέθη εἰς Ἐηροκρήνην, διευθυντὴς δ' αὐτῆς ὠρίσθη ὁ ἀνωτέρω Σαμουήλ μέχρι τοῦ 1849, ἐφ' οὗ καὶ διακόπτομεν τὸν περὶ τῶν προστάτων

1. Κώδ. ὑπ' ἀριθ. 64. Περιοδ. Ἑλλ. Φιλολ. Σύλλ. τόμ. ΙΓ', 202—253. Ken *Leuwothea* 1,205. Rizo Coms. etc. σελ. 74—5.

2. Τὸ περὶ τούτου ἔγγραφο τοῦ πατριάρχου Ἱερομίου ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπ' ἐμοῦ ἐν *Νεολόγῳ* τῇ 22/3 Νοεμβρίου τοῦ 1874.

3. Κούμα Ἱστορ. ἀνθρ. πράξ. 16', 592—3. Κ. Οἰκονόμου τὰ σφζόμενα Α', 40. Rizo ἴδ. ἀ. 75.

4. *Μηνᾶ Χαμουδοπούλου* «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» ἴδ. ἀ.

5. «Λογίου Ἑρμοῦ», 1813, σελ. 306—8. Κ. Οἰκονόμου ἴδ. ἀ. σελ. 8'.

6. Αὐτόθι σελ. 265.

7. Κ. Οἰκονόμου ἴδ. ἀ. σελ. κδ', ἐν σημ.

8. Προσλαλιὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Γ' ἐν τῇ λογοδοσίᾳ Ε. Κλεοβούλου περὶ τῆς Σχολῆς τῷ 1866—7 σελίδι 1.

1. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια», ἔτος γ', τεύχ. κη'.

2. Ἱεροσολ. Βιβλιοθ. Α', 366.

3. Γράμμα ἐπιβεβαιωτήριον τοῦ πατριάρχου Παΐσιου Β', ἐν κώδ. πατρ. ΚΠ, ὑπ' ἀρ. 4 καὶ 167, σελ. 26-7.

αὐτῆς λόγον. Πάλιν δὲ παραχῶν γενομένων μετετέθη τῷ 1850 εἰς Φανάριον ὀριστικῶς αὐτόθι ἐγκαταστάσα καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ 1882 ἐν τῷ νῦν μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς μεγάρῳ.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς, περὶ δὲ τῶν ἐν αὐτῇ διδασκόμενων μαθημάτων ἱκανὰ δυνάμεθα μαθεῖν ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς ἐπὶ διαφόρων πατριαρχῶν ἐκδεδωμένων σιγγιλίων. Ἐν ἅπασιν σχεδὸν τοῖς σφζομένοις τούτοις ἐπισήμοις ἐγγράφοις τὰ ἐν τῇ Σχολῇ μαθήματα διαιροῦνται εἰς 2: α' φιλοσοφικά, περιλαμβάνοντα καὶ τὰ μαθηματικά, καὶ β' τὰ γραμματικά. Παραλείποντες τὰ ἀρχαιότερα σιγγίλια, τὸ τοῦ *Καλλιῆκου* τοῦ *Ἀκαρῶνος*, τοῦ *Παῖσιου Β'*, *Σεραφείμ*, *Μελετίου*, ἀναφέρομεν τὸ τελευταῖον ἐπὶ *Καλλιῆκου* τῷ 1804 ἐκδοθέν. Κατὰ τὸ σιγγίλιον τοῦτο, τανῦν ἀποκείμενον τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ καὶ καθιεροῦν τὴν εἰς *Ἐηροκρήνην* (Κουρούτσες) τῆς Σχολῆς μετάθεσιν πρῶτος διδάσκαλος ἐλογίζετο ὁ τῶν φιλοσοφικῶν, μετὰ τοῦτον δὲ ὁ τῶν γραμματικῶν, μηδὲν ὑποκείμενος τῷ φιλοσόφῳ εἰς τὴν τῶν γραμματικῶν διδασκαλίαν. Μετὰ τοῦτον ὁ β' τῶν γραμματικῶν καὶ μετὰ τοῦτον ὁ γ' τῶν γραμματικῶν ἐπίσης. Τὰ γραμματικά, ποιητικά καὶ ῥητορικά ἦσαν προπαρασκευαστικά εἰς τὴν φιλοσοφίαν. «Τοιοῦτους οὖν (τοὺς διδασκάλους) οἰκείως ἔχοντας, λέγει τὸ σιγγίλιον, πρὸς τὸν σκοπὸν ἀποκαθίστασθαι δεῖ τὸν φιλόσοφον καὶ τὸν πρῶτον τῶν γραμματικῶν, ἐφ' ᾧ αὐτὸς διδόναι λόγον τῆς ἐν τοῖς μαθηματικῶν ἐπιδόσεως τῶν μαθητῶν καὶ τῆς εὐταξίας ἀπάσης τῆς Σχολῆς. Καὶ ὁ μὲν φιλόσοφος τὰ πρῶτα ἐν τοῖς διδασκάλοις φερέσθω, ὅστις ἄτε δὴ λίαν ἐπωφελοῦς καὶ ὡς τὰ μάλιστα συμπερούσης πρὸς τὴν γύμνασιν νοδὸς καὶ εὐρεσιν τῆς ἀληθείας τῆς τε τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων, οἷον ἀριθμητικῆς, γεωμετρίας, σφαιρικῶν, ἀστρονομίας καὶ τῶν λοιπῶν τῆς φιλοσοφίας μαθημάτων παραδόσεως, ἥτις

μετὰ τὴν εἰς τὰ γραμματικά καὶ ποιητικά καὶ ῥητορικά τελείωσιν δεῖ γενέσθαι· παραδίδοναι τε ταῦτα ὀφείλει μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας τε καὶ ἐπιμελείας· ὁ δὲ πρῶτος τῶν γραμματικῶν διδάσκαλος μηδὲν ὑποκείσθω τῷ φιλοσόφῳ τὰ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν γραμματικῶν. Ἐξησηκήμενος δὲ ὢν τὰ ῥητορικά μετὰ τὴν τοῦ συντακτικοῦ παράδοσιν διδασκίτω διὰ γυμνασμάτων καὶ τὴν ῥητορικὴν τέχνην· αἰρήσεται δὲ τῇ εἰδήσει μόντοι τῶν ἐφόρων καὶ ἐπιτρόπων ὑποδιδασκάλους δύο, τὸν μὲν ἐπὶ τοῖς σμικρὸν τι ἐπιδεδωκόσι, τὸν δὲ ἐπὶ τοῖς ἄρτι τῶν μαθημάτων προσεπιπτομένοις. Καὶ οὕτως ἐπιμελείσθωσαν ἅπαντες οἱ διδάσκαλοι προσάγειν μαθητὰς ἐκάστου ἔτους ὁ μὲν πρῶτος τῶν γραμματικῶν τῷ φιλοσόφῳ, ὁ δὲ δεύτερος τῶν γραμματικῶν τῷ πρῶτῳ καὶ ὁ τρίτος τῷ δευτέρῳ, ἵνα οὕτως αἰεὶ μὴ διαλείπη ἡ τῶν μαθημάτων προαγομένη ἐπίδοσις¹.

Τοιαύτη ἦν ἡ Πατριαρχικὴ Σχολή, οἷον χαρακτηρίζουσιν αὐτὴν οἱ φυσικοὶ αὐτῆς προστάται, οἱ πατριάρχαι καὶ ὀλοῖπος τῶν ἁγίων ἀρχιερέων θίασος. Ἐχουσα ἐξ ἀρχῆς διὰ τὸ χαλεπὸν τῶν καιρῶν ἓνα μόνον διδάσκαλον καὶ μαθητὰς ὀλιγίστους, μετὰ παρέλευσιν αἰῶνων δύο, κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα αὐτῆς τοῦ 10' αἰῶνος ἀρχομένου τρεῖς ἢ τέσσαρας, ἀντιστοιχεῖ ὁρθῶς ὅπως οὖν πρὸς τὰ σημερινὰ Γυμνάσια, ἐν οἷς ὁμῶς ἡ διδασκαλία καὶ μεθοδικώτερα γίνεται καὶ ὑπὸ πλείονων διδασκάλων ἐκτελεῖται μείζω καὶ κρείττω βεβαίως κατὰ τὴν πρόσοδον τῶν χρόνων, τὴν ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν κεκτημένων. Τοῦτο ἐσκόπου ἀπ' ἀρχῆς τῶν περὶ ταύτης ἐρευνῶν μου νὰ ἀποδείξω, νομίζω δὲ ὅτι δι' ἀποδείξεων ἐκ τῶν πρώτων πηγῶν εἰλημμένων ἐξετέλεσα.

1. Σιγγίλιον *Καλλιῆκου* Πατριάρχου, ἐκδοθέν τῷ 1804 κατὰ μῆνα Μάρτιον, τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ ἀποκείμενον.

Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΟΥΓΓΡΟΒΛΑΧΙΑΣ ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

(1792—1793)

ὑπὸ

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΟΥ Θ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΣΠΙΔ' συνεδρίᾳ τῆς 12. Ἰανουαρίου 1898.

Γνωστὸν τυγχάνει πόσον εἰς διασάφην διαφόρων ἱστορικῶν γεγονότων συμβάλλονται πληροφορία ἀνευρισκόμεναι ἐν ἐπιστολαῖς ἀνδρῶν συγχρόνων, καὶ πόσον ἕνεκα τούτου πολῦτιμα πολλάκις καθίστανται χειρόγραφα τοιαῦτα διὰ τὴν ἱστορίαν ἐν γένει καὶ ἐπὶ μέρει διὰ τὴν τοπογραφίαν, τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν χρονολογίαν.

Εἰς τὴν τάξιν τῶν τοιούτων χειρογράφων ἄς μοι ἐπιτραπῇ νὰ κατατάξω κώδικα ἐπιστολῶν, γραφειῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος (κυρίως ἀπὸ τοῦ 1792—1793) ὑπὸ πατριαρχῶν, ἀρχιερέων, λογίων, ἀρχόντων καὶ ἐν γένει ἀνδρῶν ἐπιφανῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἐπωνόμασα τὸν κώδικα τοῦτον *ἀλληλογραφίαν τοῦ Ουγγροβλαχίας Φιλαρέτου*, διότι πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐν αὐτῷ ἐπιστολαὶ εἴτε παρ' αὐτοῦ ἐγράφθησαν ἢ πρὸς αὐτὸν παρ' ἄλλων ἀπεστάλησαν.

Οὐδαμῶς δηλοῦται ἐν τῷ ὑπ' ὄψιν μου κώδικι τίς ἐστὶν ὁ ἀντιγράφας ἢ καταρτίσας αὐτόν. Οὐδὲ δύναμαι νὰ ἐξηγήσω πῶς εὐρέθη οὗτος ἐν τοῖς βιβλίοις τοῦ ἐναυθῆ κ. *Γεωργίου Δομνηνοῦ*, εἰς ὃν καὶ ἀνήκει. Ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ πολλοὺς ἀριθμεῖ μεταξὺ τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτῆς μελῶν ἀνδρας λογίους καὶ διαπρεπεῖς. Ὁ *Χατζῆ Ἰωάννης Δομνηνὸς* ἢ *Πουτπούτας* ὑπῆρξεν ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Τραπεζοῦντος πολιτῶν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, γράψας ἱστορίαν τῆς μονῆς *Σουμελά* καὶ ἀκολουθίαν τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς *Βαρνάβα* καὶ *Σωφρονίου*¹, βίους ἁγίων² κλπ., πρὸς δὲ καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν

μητροπολίτην Τραπεζοῦντος *Δωρόθεον* ἐπὶ κώδικος νομοκάνονος, ὑπὸ *Ποιτῆ* καὶ *Ῥάλλη* ἐκδοθεῖσαν¹. Ὁ τούτου υἱὸς *Γεράσιμος Δομνηνὸς* ὑπῆρξε καὶ οὗτος ἀνὴρ λογιώτατος, διαπρέφας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος, ὡς τε πρωτοσύγγελλος τοῦ μητροπολίτου Τραπεζοῦντος Παρθενίου, καὶ ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς *Σουμελά*, καὶ ὡς ἐπίσκοπος Οὐτίτσης καὶ Βαλλιόθας, καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος εἴτα *Καισαρείας* καὶ *Ἐφέσου*². Οὗτος πιθανὸν ὑπῆρξε καὶ ὁ τὸν κώδικα τοῦτον καταρτίσας καὶ ἀντιγράφας, καίπερ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον δὲν δύναμαι διὰ προφανῶν ἀποδείξεων νὰ ὑποστηρίξω.

Ἄλλα καὶ περὶ *Φιλαρέτου Ουγγροβλαχίας* δὲν ἐπιχειρῶ μνείαν ἐνταῦθα ἰδιαίτεραν νὰ ποιήσω. Δὲν δύναμαι ἐν τούτοις νὰ μὴ παρατηρήσω ὅτι ὑπῆρξεν ἐκ τῶν μάλλον διαπρεπῶν καὶ λογίων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀρχιερέων, πρὸς ὃν πολλὴν ἐκτίμησιν καὶ μεγάλην ὑπόληψιν ἔτρεφον οἱ διαπρεπέστατοι τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἱεραρχῶν τῆς καθ' ἡμᾶς *Ἐκκλησίας* καὶ ἐκτακτὸν σεβασμὸν οἱ ἐν σχέσεσι μετ' αὐτοῦ διατελοῦντες λόγοι καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Διὸ καὶ νομίζω δικαιοτάτον καὶ ἄξιον τοῦ κόπου ὅπως τις τῶν παρ' ἡμῖν εἰδικῶς εἰς τοιαῦτα ἀσχολουμένων θέματα διερευνήσῃ τὰ κατ' αὐτόν, πλήρη γράφων σκιαγραφίαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ γνωστότερον τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀναδεικνύων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὕλην τοῦ περὶ οὗ πρόκειται κώδικος, δύναμαι νὰ διαιρέσω αὐτὴν ὡς ἐξῆς:

τος, σελ. 152.—*Ἐπαμεινώνδου Θ. Κυριακίδου* βιογραφία Τραπεζοῦντιῶν λογίων, σελ. 138—139.

1. *Ποιτῆ* καὶ *Ῥάλλη* Σύνταγμα τῶν ἱερῶν κανόνων, τόμ. α', σελ. ι'.—*Ε. Θ. Κυριακίδου* βιογραφία, σελ. 134—136.

2. Ἴδε τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν πολλοῖς ἐκτιθέμενα ἐν τῷ ἐμῷ ἔργῳ, ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 153—159.

1. Ἡ θεία καὶ ἱερά ἀκολουθία τῶν ἐν τῷ ὄρει *Μελά* ἀσκησάντων *Βαρνάβα* καὶ *Σωφρονίου* καὶ ἱστορία τῆς μονῆς *Σουμελά* ὑπὸ *Νεοφίτου Κανσοκαλυβίτου* συντεθεῖσα καὶ ὑπὸ *Παρθενίου Μεταξοπούλου* *Σουμμονιῶτου* ἐκδοθεῖσα (Λεῖψια, 1775), σημ. ὀγδόη τοῦ προλόγου.

2. *Σ. Ἰωαννίδου* Ἱστορία καὶ στατιστικὴ Τραπεζοῦν-

α' τύπους διαφόρων επισήμων έγγραφων, οἷον διαθηκῶν, προικοσυμφώνων, διαζυγίων καὶ τῶν τοιούτων, ὁμοίους τῶν ὁμοίων συνήθως ἀπαντᾷ τις εἰς χειρόγραφα, ὡς ὑπόδειγμα πρὸς σύνταξιν ἀνκλόγων ἐγγράφων χρησιμεύοντας εἰς τοὺς ἀντιγραφεῖς αὐτῶν.

β' εἰς ἐπιστολάς τοῦ ἀνωτέρου τῆς Ἐκκλησίας κλήρου, πατριαρχῶν καὶ ἀρχιερέων, καὶ ἀπαντήσεις πρὸς αὐτοὺς τοῦ Φιλαρέτου. Αἱ πλείσται τούτων εἰσι συγχαρητήριοι καὶ εὐχετικά, κέκτηνται ὁμοῦς ταύτην τὴν ἀξίαν, ὅτι πολλαὶ τούτων ἐγράφησαν ὑπὸ ἀνδρῶν διακριθέντων ἐν τοῖς ἐθνικοῖς τότε πράγμασιν.

γ' εἰς ἐπιστολάς ἡγεμόνων καὶ ἄλλων τῆς αὐτῆς αὐτῶν, ἀναφερομένας εἰς τὰ τῆς διοικήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν μητρόπολιν τῆς Οὐγγροβλαχίας. Ἐν βλέμματι εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐπιστολῶν τούτων πείθει περὶ τῆς μεγάλης ἀξίας τινῶν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τούτων, ἐν αἷς διακρίνονται αἱ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη, τοῦ Δημητρίου Μουρούζη καὶ τοῦ Γεωργίου Μουρούζη.

καὶ δ' εἰς ἐπιστολάς λογίων ἀνδρῶν καὶ διδασκάλων, οἷον Ἡλία Ἐπιδαυρίου, Μανασῆ Ἡλιάδου, Παναγιώτου Τραπεζουντίου, Στεφανίδου ἱατροῦ καὶ λοιπῶν.

Πρὶν ἢ παραθέσω τὸν κατάλογον τῶν ἐπιστολῶν τούτων, θέλω διηγήσθαι ἐπιτόδιον περιεργότατον, παραλαμβάνων αὐτὸ ἐκ τῶν σχετικῶν ἐπιστολῶν. Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Μουρούζης γράφει¹ τῷ Φιλαρέτῳ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄρχουσι, παρχηγέλλων αὐτοῖς νὰ κάμωσι τὸ πρέπον ἀλλὰ εἰς τὴν ἐκ τοῦ Βουκουρεστίου ἐξοδὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Μιχάλβουδα, ἐν ὑποσημειώσει δὲ πρὸς τοὺς ἄρχοντας Χάτμαννον καὶ Καμαράση προσθέτει: «Περιττὸν δὲ νὰ ὑπομνήσω τῇ εὐγενείᾳ σου, ἡμέτερε ἄρχον Χάτμαννε καὶ ἡμέτερε Καμαράση, ἐν τῇ ἐξόδῳ ἐπ' αἰσίοις τοῦ ἀδελφίου τοῦ ἀδελφοῦ μας οὗ πρέπει νὰ ἀκολουθήσετε ἔφιπτοι, ἀφ' οὗ, ὡς οἶδαμεν, εἶναι συνήθεια καὶ χρέος ἄφρευκτον καὶ τῶν λοιπῶν εὐγενεστάτων ἡμετέρων ἀρχόντων Καϊμακάμηδων, οἵτινες καὶ ὡς πρακτικώτεροι βέβαια εἰξεύρουσι τὸ ὀφειλόμενον σέβας τῇ ἀνθεντικῇ ἀξίᾳ ἔσαι καὶ ἐν μανζιλίᾳ πολλῶ γε μᾶλλον». Ταῦτα ἀπὸ 27 Ἰανουαρίου 1793. Τὴν 17 Φεβρουαρίου, προκειμένου νὰ γείνη τὸ ἀλλὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης κυρίας, ἐρωτᾷ τὸν Φιλάρετον ἐν σημειώσει ὁ Μέγας Λογοθέτης Νικόλαος Φιλί-

πέσκουλος¹: «Μεθ' ὄσης πλείστης εὐλαβείας καὶ ταπεινότητος προσκυνῶν τὴν ἁγίαν αὐτῆς δεξιὰν δουλικῶς κατασπάζομαι. Σήμερον, ὅπου γίνεται τὸ ἀλλὰ τῆς ἐκλαμπροτάτης κυρίας μας, ἡ Πανιερότης πηγαίνει εἰς καλιντίαν, καὶ ἂν πρέπη νὰ ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς. Παρακαλῶ νὰ ἔχω τὴν προσταγὴν Της νὰ εἰξεύρω τί νὰ κάμω. Ταῦτα μὲν δουλικῶς, μένω δὲ τῆς ὑμετέρας Πανιερότης ὁ ταπεινὸς δοῦλος Νικόλαος Φιλίπέσκουλος». Μὴ γνωρίζων ὁ Φιλάρετος τί εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου νὰ ἀπαντήσῃ, σπεύδει νὰ ἐρωτήσῃ καὶ αὐτὸς εὐθὺς ἀμέσως (ἀφ' οὗ ἡ ὑποδοχὴ θὰ ἐγένετο τὴν αὐτὴν ἡμέραν) τὸν Ἄρχοντα Χάτμαννον²:

«Παρακαλῶ, ἄρχον Χάτμαννε, νὰ μὲ εἰδοποιήσῃς διὰ νὰ πληροφορήσω καὶ ἐγώ: Ἐνθερμος εὐχέτης καὶ εἰς τοὺς ὄρισμούς σου ὁ Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετος». Ἀλλὰ καὶ ὁ ἄρχων Χάτμαννος ἀγνοεῖ τί νὰ ἀπαντήσῃ καὶ ἀποτείνεται τῷ ἄρχοντι Καμαράση, ὅστις καὶ ἀπαντᾷ αὐτῷ ὡς ἐξῆς³: «Προσκυνῶ ταπεινῶς. Ἐνθυμεῖται ἡ εὐγενεία Της εἰς τὸ Γιάσι οὗ αἱ ἀρχόντισσαι ἐδβγήκαν εἰς τὸν Γαλατᾶν, τοῦ δὲ μητροπολίτου καὶ τῶν ἀρχόντων ἡ τσεριμόνια ἐγένετο εἰς τὴν Κούρτην, ἀφ' οὗ ἦλθε καὶ μ' ὄλον τοῦτο τὴν ἐδῶ συνήθειαν δὲν τὴν εἰξεύρω. Νικόλαος Καμαράσης». Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἐκ τούτου δὲν διερωτίσθη ὁ Φιλάρετος, διὸ καὶ ἀποτείνεται αὐτοστιγμὴ εἰς Κωνσταντῖνον Καρατζᾶν, ὅστις καὶ γράφει αὐτῷ³: «Τὴν σεβασμίαν ὑμῶν δεξιὰν εὐλαβῶς κατασπάζομαι. Τὴν τοῦ Γηασίου τσεριμόνια καὶ ἐγὼ τὴν εἰξεύρω, καθὼς τὴν σημειοῖ καὶ ὁ ἄρχων Καμαράσης, τὴν ἐδῶ τὴν ἀγνοῶ ἢ Ὑμετέρα Πανιερότης δὲ ὡς πρακτικώτερα κατὰ πάντα ἄς ἀποφασίσῃ καθὼς ἤθελεν ἐγκρίνη ἐλλογώτερον. Τῆς ὑμετέρας Πανιερότης υἱὸς ἐν Χριστῷ καὶ δοῦλος Κωνσταντῖνος Καρατζᾶς».

Τὴν συμβουλὴν ταύτην ἀκολουθῶν ὁ Φιλάρετος ἀφ' οὗ παρ' οὐδενὸς δὲν κατῴρθωσεν νὰ μάθῃ τὴν συνήθειαν ἐπὶ παρομοίᾳ περιστάσει, διατάσσει, φαίνεται, νὰ γείνη τὸ ἀλλὰ ἐπισημῶτα, συνοδευόντων αὐτὸν ὄλων τῶν ἀρχόντων. Ὅποτε αἰφνης ἕρις δεινὴ μικροφιλοτιμίας ἐγείρεται μεταξύ τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου Φιλίπεσκουλού καὶ τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου Κρητισουλεσκουλού, τίς τῶν δύο θέλει

1. Ἄρ. 141.

2. Ἄρ. 142.

3. Ἄρ. 144.

ἔχει τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ὑποδοχῇ. Ἡ ἕρις δ' αὕτη ἀπειλεῖ νὰ λάβῃ διαστάσεις καὶ συμβῶσι σκάνδαλα καὶ ἀνοσιές, διὸ γράφει¹ ὁ Νικόλαος Καμαράσης τῷ Φιλαρέτῳ: «Κατασπάζομαι τὴν πανίερον τοῦ δεσπότου μου χεῖρα. Τύφῳ ἐτέρῳ οὗ καταπατεῖ τὸν Πλάτωνος τύφον ἤκουσε Διογένης παρ' αὐτοῦ Πλάτωνος καὶ μοι δοκεῖ κρείττων ὁ τοῦ Διογέτους φιλοτιμίαν ἐξελέγξαι γινόμενην ἐπὶ ματαίοις. Ἦκουσα οὖν ὁ ἄρχων Λογοθέτης Κρητισουλεσκουλος παραπονεῖται διὰ τὸ δευτερεῖον τοῦ ἄρχοντος Λογοθέτου Φιλίπεσκουλού. Πᾶς τις εὖ φρονῶν ἤθελεν ἐπαυέσει τὸν ἄρχοντα Λογοθέτην Φιλίπεσκουλον, ἂν οἴκοθεν ἡ εὐγενεία Της ἤθελε φιλοτιμηθῆ νὰ δώσῃ τὰ πρωτεῖα τῷ ἄρχοντι Λογοθέτῃ Κρητισουλεσκουλώ, ὡς παλαιότερον. Οἴκοθεν ἡ Πανιερότης τῆς καλὸν ἔργον ἤθελε ποιήσει ἂν προέτερε τὸν ἄρχοντα Λογοθέτην Φιλίπεσκουλον νὰ κάμῃ αὐτὴν τὴν τσεριμόνια. Τῆς πανιερότητός τῆς δοῦλος ὁ κατὰ πνεῦμα υἱὸς Νικόλαος Καμαράσης». Καὶ εὐθὺς ὁ Φιλάρετος γράφει² τῷ Φιλίπεσκουλώ: «Ἀσπάζομαι μὲ εὐχὰς τὴν εὐγενείαν τῆς. Ὅχι μὲ λόγον καὶ μὲ δίκαια, ἀλλὰ μὲ πατρικὴν ἀγάπην ἀξιώ διὰ νὰ μὴ ἀκολουθήσουν ἀνοσιές, τόσον ἡ εὐγενεία σας ὅσον καὶ ὁ σύντροφός σας ἄρχων Λογοθέτης Ραδουλέσκουλος Σλατιᾶνος νὰ δώσουν παράδειγμα φρονήματος γερωνοτέρου καὶ μᾶλλον βεβηκότος. Ταῦτα πατρικῶς τῆς εὐγενείας σας εὐχέτης διάπυρος καὶ ὄλος πρόθυμος. Ὁ Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετος». Ἡ παρέμβασις αὕτη ἐπὶ τέλους λύει τὸ ζήτημα, ὑποχωροῦντος τοῦ Φιλίπεσκουλού, ὅστις καὶ ἀπαντᾷ³ τῷ Φιλαρέτῳ: «Μετ' εὐλαβείας ἀσπάζομαι τὴν πανίερον αὐτῆς δεξιάν. Μόνον καὶ μόνον διὰ τὴν προσταγὴν σας τὸ κάμνω, χωρὶς ὁμοῦς νὰ πρέπη, καὶ εἶμαι εὐπειθὴς δοῦλος Νικόλαος Φιλίπέσκουλος».

Καὶ ἤδη ἄς κατὰστρώσωμεν τὸν κατάλογον τῶν ἐν τῷ κώδικι τούτῳ τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Φιλαρέτου ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων.

¹ Ἄρ. 1ος. Τύπος διαθήκης (χρονολ. 1799).
² Ἄρ. 2ος. Τύπος προικοσυμφώνου γράμματος (1799).

³ Ἄρ. 3ος. Τύπος κανονικοῦ διαζυγίου (Μάιος 1799).

1. Ἄρ. 145.

2. Ἄρ. 146.

3. Ἄρ. 147.

¹ Ἄρ. 4ος. Τύπος κωνονικῆς παρακλήσεως (Μάιος 1799).

² Ἄρ. 5ος. Ἐπιστολὴ τοῦ Σταυρουπόλεως Γρηγορίου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον (24 Σεπτεμβρίου 1792), δι' ἧς ἀγγέλλεται αὐτῷ ἡ ἀπὸ τῆς ἐπισκοπῆς Ῥιμνίκου εἰς τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τῆς Οὐγγροβλαχίας προαγωγὴ τοῦ Φιλαρέτου.

³ Ἄρ. 6ος. Ἐπιστολὴ τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον, ἀγγέλλουσα ὁμοίως τοῦτο (24 Σεπτεμβρίου 1792).

⁴ Ἄρ. 7ος. Ἀπάντησις τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου πρὸς τὸν Φιλάρετον (18 Ὀκτωβρίου 1792).

⁵ Ἄρ. 8ος. Εὐχαριστήριος τοῦ Οὐγγροβλαχίας Φιλαρέτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον (31 Ὀκτωβρίου 1792).

⁶ Ἄρ. 9ος. Συγχαρητήριος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον (15 Ὀκτωβρίου 1792). Δι' αὐτῆς παρακαλεῖ συγχρόνως αὐτὸν ὁ Ἱεροσολύμων νὰ λάβῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὰ ἐκεῖ συμφέροντα τοῦ Ἁγίου Τάφου.

⁷ Ἄρ. 10ος. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν (31 Ὀκτωβρίου 1792).

⁸ Ἄρ. 11ος. Συγχαρητήριος καὶ εὐχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Ναυπάκτου Μακαρίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (15 Ὀκτωβρίου 1792).

⁹ Ἄρ. 12ος. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν (31 Ὀκτωβρίου 1792).

¹⁰ Ἄρ. 13ος. Εὐχετικὴ καὶ συγχαρητήριος πρὸς τὸν Φιλάρετον τοῦ Δρύστρας Γρηγορίου (15 Ὀκτωβρίου 1792).

¹¹ Ἄρ. 14ος. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς αὐτὸν (18 Ὀκτωβρίου 1792).

¹² Ἄρ. 15ος. Εὐχετικὴ καὶ συγχαρητήριος τοῦ Βιδύνης Γρηγορίου πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον (4 Νοεμβρίου 1792).

¹³ Ἄρ. 16ος. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς αὐτὸν (24 Νοεμβρίου 1792).

¹⁴ Ἄρ. 17ος. Εὐχετικὴ καὶ συγχαρητήριος τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἀνθεμίου πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον (1 Ὀκτωβρίου 1792).

¹⁵ Ἄρ. 18ος. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς αὐτὸν (16 Νοεμβρίου 1792).

¹⁶ Ἄρ. 19ος. Ἐπιστολὴ τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον (16 Νοεμβρίου 1792).

¹⁷ Ἄρ. 20ος. Ἀπάντησις πρὸς αὐτὸν τοῦ Φιλαρέτου (22 Νοεμβρίου 1792).

- ²¹Αριθ. 21^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου πρὸς τὸν Φιλάρετον (21 Δεκεμβρίου 1792).
- ²²Αριθ. 22^{ος}. Ἀπάντησις πρὸς αὐτὸν τοῦ Φιλαρέτου (22 Φεβρουαρίου 1792).
- ²³Αριθ. 23^{ος}. Ἐπιστολή πρὸς τὸν Φιλάρετον Ἀνθίμου πατριάρχου Ἱεροσολύμων (15 Δεκεμβρίου 1792).
- ²⁴Αριθ. 24^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Βιδύνης Γρηγορίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (16 Δεκεμβρίου 1792).
- ²⁵Αριθ. 25^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Καίσαρῆας Γρηγόριον (26 Νοεμβρίου 1792).
- ²⁶Αριθ. 26^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Καίσαρῆας Γρηγορίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (19 Ἰαν. 1793).
- ²⁷Αριθ. 27^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ἐφέσου Σαμουήλ (26 Νοεμβρίου 1792).
- ²⁸Αριθ. 28^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Ἐφέσου Σαμουήλ πρὸς τὸν Φιλάρετον (17 Ἰαν. 1793).
- ²⁹Αριθ. 29^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ἡρακλείας Μεθόδιον (26 Νοεμβρ. 1792).
- ³⁰Αριθ. 30^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Ἡρακλείας Μεθοδίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (17 Δεκεμβρίου 1792).
- ³¹Αριθ. 31^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Κυζίκου Ἀγάπιον (26 Νοεμβρίου 1792).
- ³²Αριθ. 32^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Κυζίκου Ἀγαπίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (15 Ἰαν. 1793).
- ³³Αριθ. 33^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Νικομηδείας Ἀθανάσιον (26 Νοεμβρίου 1792).
- ³⁴Αριθ. 34^{ος}. Ἀπάντησις πρὸς τὸν Φιλάρετον τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου (15 Ἰανουαρίου 1793).
- ³⁵Αριθ. 35^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Χαλκηδόνος Ἱερεμίαν (26 Νοεμβρ. 1792).
- ³⁶Αριθ. 36^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Δέρκων Γερασίμον (26 Νοεμβρίου 1792).
- ³⁷Αριθ. 37^{ος}. Ἀπάντησις πρὸς αὐτὸν τοῦ Δέρκων Γερασίμου (12 Δεκεμβρίου 1792).
- ³⁸Αριθ. 38^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Τυρνόβου Ματθαῖον (26 Νοεμβρίου 1792).
- ³⁹Αριθ. 39^{ος}. Ἀπάντησις αὐτοῦ πρὸς τὸν Φιλάρετον (2 Ἰανουαρίου 1793).
- ⁴⁰Αριθ. 40^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Προύσης Ἀνθίμον (26 Νοεμβρίου 1792).
- ⁴¹Αριθ. 41^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Προύσης Ἀνθίμου πρὸς τὸν Φιλάρετον (14 Δεκεμβρ. 1792).
- ⁴²Αριθ. 42^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης Μακάριον (22 Νοεμβρίου 1792).
- ⁴³Αριθ. 43^{ος}. Ἀπάντησις αὐτοῦ πρὸς τὸν Φιλάρετον (6 Ἰανουαρίου 1793).
- ⁴⁴Αριθ. 44^{ος}. Πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτον ἐπιστολή τοῦ Οὐγγροβλαχίας Φιλαρέτου (15 Μαρτίου 1793).
- ⁴⁵Αριθ. 45^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου πρὸς τὸν Φιλάρετον (5 Ἀπριλ. 1793).
- ⁴⁶Αριθ. 46^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Ἀνθίμον (1 Ἀπριλίου 1793).
- ⁴⁷Αριθ. 47^{ος}. Ἐπιστολή πρὸς τὸν Φιλάρετον τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου (15 Μαρτίου 1793).
- ⁴⁸Αριθ. 48^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Καίσαρῆας Γρηγορίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (5 Ἀπριλ. 1793).
- ⁴⁹Αριθ. 49^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Καίσαρῆας Γρηγόριον (5 Μαρτίου 1793).
- ⁵⁰Αριθ. 50^{ος}. Τοῦ Ἐφέσου Σαμουήλ πρὸς τὸν Φιλάρετον (8 Ἀπριλίου 1793).
- ⁵¹Αριθ. 51^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ἐφέσου Σαμουήλ (15 Μαρτίου 1793).
- ⁵²Αριθ. 52^{ος}. Τοῦ Κυζίκου Ἀγαπίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (8 Ἀπριλίου 1793).
- ⁵³Αριθ. 53^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Κυζίκου Ἀγάπιον (15 Μαρτίου 1793).
- ⁵⁴Αριθ. 54^{ος}. Τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (7 Ἀπριλίου 1793).
- ⁵⁵Αριθ. 55^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Νικομηδείας Ἀθανάσιον.
- ⁵⁶Αριθ. 56^{ος}. Τοῦ Δέρκων Γερασίμου πρὸς τὸν Φιλάρετον (6 Ἀπριλίου 1793).
- ⁵⁷Αριθ. 57^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Νεόφυτον. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Ἀλέξανδρος Μουρούζης ἐπικροτεῖ ἐπὶ τῇ ἀνασυστάσει τῆς σχολῆς (τῆς Πατριαρχικῆς βεβαίως), πέμπει ὑπὲρ αὐτῆς 3000 γρόσια καὶ ἀγγέλλει τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐκδοσιν Χρυσοβούλλου, ὅπερ καὶ πέμπει μετὰ μεταφράσεως, προσθέτων ὅτι δὲν εὐρέθη ἐν τῷ κώδικι τὸ προηγουμένως ὑπὲρ τῆς αὐτῆς σχολῆς ἐκδοθέν.
- ⁵⁸Αριθ. 58^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον, ἀγγέλλουσα τὰ αὐτὰ καὶ ἡ ἐπιστολή τοῦ ἡγεμόνος Μουρούζη (16 Μαΐου 1793).
- ⁵⁹Αριθ. 59^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον. Δι' αὐτῆς ἀγγέλλει τῷ Πατριάρχῃ ὁ Φιλάρετος ὅτι συναποστέλλει τὸ αἰτηθὲν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κὺρ Δωροθέου χειρόγραφον τοῦ διδασκάλου Νεοφύτου, παρακαλεῖ δὲ αὐτὸν νὰ ἐπιστραφῇ εὐθὺς ὡς ἐπιθεωρηθῇ, καθ' ὅσον ἀνήκει τῇ σχολῇ.

- ⁶⁰Αριθ. 60^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου πρὸς τὸν Φιλάρετον (9 Ἀπριλίου 1793).
- ⁶¹Αριθ. 61^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου πρὸς τὸν Φιλάρετον (20 Μαΐου 1793). ἐν αὐτῇ ὁ Ἱεροσολύμων Πατριάρχης ποιεῖται λόγον περὶ μονῆς ἀνηκούσης τῷ Ἁγίῳ Τάφῳ.
- ⁶²Αριθ. 62^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Κυζίκου Ἀγαπίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (20 Μαΐου 1793).
- ⁶³Αριθ. 63^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου πρὸς τὸν Φιλάρετον (27 Μαΐου 1793), δι' ἧς ἀγγέλλει αὐτῷ ὅτι τὸ ἀποσταλὲν χειρόγραφον ἐλήφθη καὶ ἐδόθη πρὸς ἐπιθεώρησιν τῷ διδασκάλῳ καὶ ἱεροκέρυκι Δωροθέῳ, καὶ ὅτι μετὰ τρεῖς μῆνας, τελουμένης τῆς ἐπιθεωρήσεως, ἐπιστραφήσεται.
- ⁶⁴Αριθ. 64^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Δρύστρας Γρηγόριον (30 Ἰανουαρ. 1793).
- ⁶⁵Αριθ. 65^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν πανιερώτατον...
- ⁶⁶Αριθ. 66^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Ἱεροσολύμων Πατριάρχου Ἀνθίμου πρὸς τὸν Φιλάρετον (30 Μαΐου 1793), δι' ἧς πρόκειται καὶ πάλιν περὶ τῆς τῷ Ἁγίῳ Τάφῳ ἀνηκούσης μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα.
- ⁶⁷Αριθ. 67^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Δέρκων Γερασίμου πρὸς τὸν Φιλάρετον (5 Ἰουνίου 1793).
- ⁶⁸Αριθ. 68^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ πρώην Μυρέων Ἰωάννου (20 Ἰουλίου 1793), ὅστις ἀγγέλλει τῷ Φιλαρέτῳ ὅτι προσῆλθεν αὐτῷ Ἑβραῖός τις διὰ νὰ βαπτισθῇ καὶ ὅτι φοβεῖται μήπως ὑπὸ τέλους τινὸς κινεῖται οὗτος διὰ νὰ κάμῃ τοιαύτην ἀπόφασιν, διὸ καὶ ζητεῖ τὰς διατάγας καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ Φιλαρέτου.
- ⁶⁹Αριθ. 69^{ος}. Πατριαρχικὸν Γράμμα τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Νεοφύτου πρὸς τὸν Ῥιμνίκου Νεκτάριον (29 Μαΐου 1793).
- ⁷⁰Αριθ. 70^{ος}. Πατριαρχικὸν καὶ Συνοδικὸν Γράμμα πρὸς τὸν Φιλάρετον (21 Ἰουλίου 1793), φέρον τὰς ὑπογράφας τοῦ Πατριάρχου Νεοφύτου, τοῦ Καίσαρῆας Γρηγορίου, τοῦ Ἐφέσου Σαμουήλ, τοῦ Ἡρακλείας Μεθοδίου, τοῦ Κυζίκου Ἀγαπίου, τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου, τοῦ Δέρκων Γερασίμου καὶ τοῦ Ἄρτης Μακαρίου.
- ⁷¹Αριθ. 71^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Πατριάρχην Νεόφυτον (25 Σεπτεμβρίου 1793), δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Οὐγγροβλαχίας παραίτησιν αὐτοῦ.
- ⁷²Αριθ. 72^{ος}. Αἰτησις τοῦ πρώην Οὐγγροβλαχίας Φιλαρέτου πρὸς τὸν ἡγεμόνα, δύο ἡμέρας μετὰ τὴν παραίτησιν αὐτοῦ γραφεῖσα, δι' ἧς ζητεῖ ὅπως τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκευασθέντα δύο μοναστήρια τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ Συναγώβου μένωσιν ὀριστικῶς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ πορίζηται ἐντεῦθεν τὰ πρὸς ζωάρκειαν αὐτοῦ.
- ⁷³Αριθ. 73^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ ἀρχιμανδρίτου τῆς μονῆς Νέμτζου Παῖσιου πρὸς τὸν εὐγενέστατον καμινάρην Γεώργιον Φωκᾶν (19 Μαρτίου 1792), δι' ἧς παραπέμπεται οὗτος ὑπὸ τοῦ Παῖσιου, ὡς μὴ ἔχοντος δῆθεν πείραν τῶν τοιούτων, εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ συγγενικοῦ συνοικεσίου, περὶ οὗ ἠρωτήθη ὁ γράψας τὴν ἐπιστολήν.
- ⁷⁴Αριθ. 74^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Γρηγορίου Μπραγκοβάνου πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον (14 Σεπτεμβρίου 1792).
- ⁷⁵Αριθ. 75^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Γρηγόριον Μπραγκοβάνον (26 Σεπτεμβρίου 1792).
- ⁷⁶Αριθ. 76^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Οὐγγροβλαχίας Φιλαρέτου πρὸς τὸν Μέγαν Βόρνικον Δημήτριον Ρακοβίτσαν (11 Σεπτεμβρίου 1792).
- ⁷⁷Αριθ. 77^{ος}. Ἐπιστολή τοῦ Μυρέων Ματθαίου πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον (Ὀκτώβριος 1792).
- ⁷⁸Αριθ. 78^{ος}. Ἐπιστολή Ἠλία τοῦ Ἐπιδαυρίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (3 Νοεμβρίου 1792). Ἡ ἐπιστολή αὕτη ἐγράφη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς εἰς τὸν θρόνον τῆς Οὐγγροβλαχίας ἀνόδου τοῦ Φιλαρέτου, καὶ δι' αὐτῆς Ἠλίας ὁ Ἐπιδαύριος συγχάριον τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοιοῦτον διαπρεπῆ ἱεράρχην, ὁμιλεῖ διὰ μακρῶν· καθ' ὅσον ἡ ἐπιστολή περιλαμβάνει εἰκοσιν ὄκτα σελίδας μεγάλας καὶ πυκνῶς γεγραμμένας—ἐν φράσει ρεούση περὶ ἐκείνων, οἵτινες λέγονται μὲν Χριστιανοί, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο πράττουσιν, εἰμὴ νὰ ἐμπαίζωσι τὴν θρησκείαν αὐτῶν. Δι' ὃ καὶ δικαίως ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτοῦ ὁ Φιλάρετος ὀνομάζει τὴν ἐπιστολήν ταύτην πλῆρες πολυτίμων μαργαριτῶν κιβώτιον.
- ⁷⁹Αριθ. 79^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς Ἠλίαν τὸν Ἐπιδαύριον (13 Νοεμβρίου 1792).
- ⁸⁰Αριθ. 80^{ος}. Ἐπιστολή Νεοφύτου ἀρχιμανδρίτου πρὸς Φιλάρετον (17 Δεκεμβρίου 1792).
- ⁸¹Αριθ. 81^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου (Δεκέμβριος 1792).
- ⁸²Αριθ. 82^{ος}. Ἐπιστολή (ἐκ Βιέννης 22 Δεκεμβρίου 1792) συγχαρητήριος τοῦ ἱατροφιλοσόφου Μανασῆ Ἠλιάδου.
- ⁸³Αριθ. 83^{ος}. Ἀπάντησις πρὸς αὐτὸν τοῦ Φιλαρέτου.

- ²Αριθ. 84^{ος}. Τοῦ Μπουζαίου Δοσιθέου πρὸς τὸν Φιλάρετον (2 Φεβρουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 85^{ος}. Τοῦ Ριμνίου Νεκταρίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (Ἰούνιος 1793).
- ²Αρ. 86^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ριμνίου Νεκταρίου (5 Αὐγούστου 1793).
- ²Αριθ. 87^{ος}. Τοῦ Μπουζαίου Δοσιθέου πρὸς τὸν Φιλάρετον (3 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 88^{ος}. Τοῦ Ἰωαννίνων Μακαρίου καὶ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως Ἰωαννίνων πρὸς τὸν Οὐγγροβλαχίας Φιλάρετον.
- ²Αριθ. 89^{ος}. Πρὸς τὸν Φιλάρετον (ἐπιστολὴ ἀνυπόγραφος).
- ²Αριθ. 90^{ος}. Τοῦ ἀρχιμανδρίτου Νεοφύτου πρὸς τὸν Φιλάρετον (7 Δεκεμβρίου 1793), συναποστέλλοντος ὡς δῶρον καὶ τὸ δεύτερον ἔτος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδόμενου καλανταρίου.
- ²Αριθ. 91^{ος}. Ἀπάντησις πρὸς αὐτὸν τοῦ πρῶην Οὐγγροβλαχίας Φιλαρέτου (6 Ἰανουαρίου 1794).
- ²Αριθ. 92^{ος}. Γράμμα συγχωρητικὸν ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων Ρωξάνδρας καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλιμάχου, φέρον καὶ τὰς ὑπογράφας τοῦ πρῶην Κωνσταντινουπόλεως Γερασίμου, τοῦ Ἀντιοχειῆς Ἀνθεμίου, τοῦ Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου, τοῦ Ἐφέσου Μακαρίου, τοῦ Ἡρακλείας Μελετίου, τοῦ Κυζίκου Ἰωακείμ, τοῦ Νικομηδείας Ἀθανασίου, τοῦ Χαλκηδόνος Ἰερεμίου, τοῦ Δέρκων Γρηγορίου, τοῦ Θεσσαλονίκης Γερασίμου, τοῦ Τουρνόβου Ματθαίου, τοῦ Προύσης Ἀνθίμου καὶ τοῦ Λαρίσσης Διονυσίου (1801).
- ²Αριθ. 93^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Μπεϊζαδὲ Σούτσον (7 Ὀκτωβρίου 1792).
- ²Αριθ. 94^{ος}. Τοῦ Μπεϊζαδὲ Σούτσον πρὸς τὸν Φιλάρετον (Ὀκτώβριος 1792).
- ²Αριθ. 95^{ος}. Τοῦ Γρηγορίου Σούτσον πρὸς τὸν Φιλάρετον (Ὀκτώβριος 1792).
- ²Αριθ. 96^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Μέγαν Σπαθάρων Δημήτριον Σούτσον (Ὀκτώβριος 1792).
- ²Αριθ. 97^{ος}. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν (26 Νοεμβρίου 1792).
- ²Αριθ. 98^{ος}. Τοῦ Δημητρίου Σούτσον πρὸς τὸν Φιλάρετον (16 Νοεμβρίου 1792).
- ²Αριθ. 99^{ος}. Τοῦ Παναγιώτου διδασκάλου Τραπεζουντίου¹ πρὸς Φιλάρετον (23 Σεπτεμβρίου 1792).
- ²Αριθ. 100^{ος}. Τοῦ ἰατροφιλοσόφου Βασ. Στεφανίδου πρὸς τὸν Φιλάρετον (Πυανεψιδῶνος τετάρτη Μάρτιος 1792).
- ²Αριθ. 101^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Βασ. Στεφανίδην (28 Νοεμβρίου 1792).
- ²Αριθ. 102^{ος}. Τοῦ Γεωργίου Ρωμανοῦ πρὸς τὸν Φιλάρετον.
- ²Αριθ. 103^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς Ἀλέξανδρον Μουρούζην Βοεβόνδαν (2 Δεκεμβρίου 1792).
- ²Αριθ. 104^{ος}. Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Μέγαν δραγομᾶνον Γεώργιον Μουρούζην (4 Νοεμβρίου 1792).
- ²Αριθ. 105^{ος}. Τοῦ Γεωργίου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον.
- ²Αριθ. 106^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν πεϊζαδὲ Γεώργιον Μουρούζην (4 Ἰανουαρίου 1792).
- ²Αριθ. 107^{ος}. Πιττάκιον πρὸς τὸν μητροπολίτην του (;)
- ²Αριθ. 108^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου εἰς τὸ ἀπὸ 26 Δεκεμβρίου γράμμα τοῦ Δημητρίου Γκίκα (4 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 109^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς Ἀλέξανδρον Μουρούζην Βοεβόνδαν, ἐν ᾗ συνοπογράφονται Δημήτριος Γκίκας, Νικόλαος Μπραγκοβάνος, Ἰωάννης Βακαρέσκος Βεσιάριος, Δημήτριος Ρακοβίτσας, Ἰωάννης Μουρούζης, Σκαρλάτος Γρατζιάνος Βόρνικος, Νικόλαος Φιλιπέσκουλος Λογοθέτης.
- ²Αριθ. 110^{ος}. Πιττάκιον ἰδιαίτερον τοῦ Δεσπότη.
- ²Αριθ. 111^{ος}. Πιττάκιον ἰδιαίτερον ἐκ μέρους τῆς κοινότητος.
- ²Αριθ. 112^{ος}. Ἀπόκρισις τοῦ αὐθέντου Ἀλεξάνδρου Μουρούζη Βοεβόνδα εἰς τὸ συγχρητῆριον γράμμα τοῦ δεσπότη ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τῶν Χριστουγέννων.
- ²Αριθ. 113^{ος}. Γράμμα τοῦ αὐθέντου διὰ τὸ κοινὸν ἀπὸ Μπογδανίαν (1 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 114^{ος}. Πιττάκιον τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς ἄρχοντας.
- ²Αριθ. 115^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου καὶ τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν αὐθέντην Ἀλέξανδρον Μουρούζην (9 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 116^{ος}. Τοῦ ἡγεμόνος Ἀλεξάνδρου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον καὶ τοὺς ἄρχοντας (5 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 117^{ος}. Πιττάκιον (;) (11 Ἰαν. 1793).
- ²Αριθ. 118^{ος}. Τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν Φιλάρετον καὶ τοὺς ἄρχοντας (11 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 119^{ος}. Πιττάκιον ἀποκριτικὸν τοῦ Δεσπότη (16 Ἰανουαρίου 1793).
- ²Αριθ. 120^{ος}. Ἔτερον.

1. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ Ἐλαμ. Θ. Κυριακίδου ἐν Βιογραφίαις τῶν Τραπεζουντίων λογίων, σελ. 148.

²Αριθ. 121^{ος}. Τοῦ Δημητρίου Μουρούζη πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς ἄρχοντας (2 Ἰανουαρίου 1793).

²Αριθ. 122^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου καὶ τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν ἡγεμόνα (17 Ἰαν. 1793).

²Αριθ. 123^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ ἡγεμόνος.

²Αριθ. 124^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου καὶ τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν ἡγεμόνα.

²Αριθ. 125^{ος}. Τῶν αὐτῶν πρὸς τὸν αὐτὸν (9 Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 126^{ος}. Ἔτερον (1793).

²Αριθ. 127^{ος}. Ἔτερον (1793).

²Αριθ. 128^{ος}. Ἔτερον (1793).

²Αριθ. 129^{ος}. (4 Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 130^{ος}. Ἔτερον (Φεβρουαρίου 1793) ἐν ἅπασιν τούτοις πρόκειται περὶ διαφόρων ὑποθέσεων διοικητικῶν, ἐφ' ὧν ζητοῦνται αἱ ὁδηγίαι τοῦ ἡγεμόνος.

²Αριθ. 131^{ος}. Τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον καὶ τοὺς ἄρχοντας (27 Ἰανουαρίου 1793). Τούτου τὴν πρὸς τοὺς ἄρχοντας Χάτμαννον καὶ Καμαράσην ὑποσημείωσιν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς ἄνω.

²Αριθ. 132^{ος}. Προσφώνησις (τίνος;) ἐξ ὀνόματος πάντων τῶν ἐν Βουκουρεστίῳ, ἀρχιερέως, ἀρχόντων, συστημάτων κτλ. πρὸς τὸν (;)

²Αριθ. 133^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Ποστέλνικον Δημήτριον (2 Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 134^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου καὶ τῶν ἀρχόντων πρὸς τὸν Μπεϊζαδὲ καὶ Μέγαν διερχομένην Γεώργιον Μουρούζην (Φεβρ. 1793).

²Αριθ. 135^{ος}. Τῶν αὐτῶν πρὸς τὸν αὐτὸν.

²Αριθ. 136^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν πρῶην μέγαν Ποστέλνικον Σπαθάκην, Καπιχεγαγιᾶν (Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 137^{ος}. Τοῦ Ἀλεξάνδρου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον καὶ τοὺς ἄρχοντας (12 Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 138^{ος}. Τοῦ ἡγεμόνος.

²Αριθ. 139^{ος}. Πιττάκιον τοῦ αὐτοῦ.

²Αριθ. 140^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν ἡγεμόνα (14 Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 141^{ος}. Ἐρώτησις τοῦ Νικολάου Φιλιπέσκουλου πρὸς τὸν Φιλάρετον (17 Φεβρουαρίου 1793). Ἴδε ταύτην ἄνωτέρω.

²Αριθ. 142^{ος}. Ἐρώτησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Χάτμαννον. Ἴδε καὶ ταύτην ἄνωτέρω.

²Αριθ. 143^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Νικολάου Καμαράση. Ἴδε καὶ ταύτην ἄνωτέρω.

²Αριθ. 144^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Κ. Καρατζᾶ. Ἴδε καὶ ταύτην ἄνωτέρω.

²Αριθ. 145^{ος}. Τοῦ Νικολάου Καμαράση πρὸς Φιλάρετον. Ἐπίσης καὶ αὕτη δημοσιεύεται ἐν τοῖς ἄνω.

²Αριθ. 147^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Λογοθέτην Φιλιπέσκουλον. Ἴδε καὶ ταύτην ἄνωτέρω.

²Αριθ. 147^{ος}. Τοῦ Λογοθέτου Φιλιπέσκουλου πρὸς τὸν Φιλάρετον ἴδε καὶ ταύτην ἄνωτέρω.

²Αριθ. 148^{ος}. Τοῦ μεγάλου Ποστέλνικου Δημητρίου πρὸς τὸν Φιλάρετον (19 Φεβρουαρίου 1793).

²Αριθ. 149^{ος}. Τοῦ Καμαράση πρὸς τὸν Φιλάρετον (20 Φεβρουαρίου).

²Αριθ. 150^{ος}. Ἀπάντησις τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Καμαράσην.

²Αριθ. 151^{ος}. Προσφώνημα μέσα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ὅταν ἐνεθρονίσθη ὁ αὐθέντης Ἀλεξάνδρος Μουρούζης Βοεβόνδας (ὑπὸ τίμος;)

²Αριθ. 152^{ος}. Τοῦ Γεωργίου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον καὶ τοὺς ἄρχοντας.

²Αριθ. 153^{ος}. Τοῦ Δημητρίου Μουρούζη πρὸς τὸν αὐτὸν (16 Μαρτίου 1793).

²Αριθ. 154^{ος}. Τοῦ Εὐσταθίου Ποστέλνικου πρὸς τὸν Φιλάρετον (17 Μαρτίου 1793).

²Αριθ. 155^{ος}. Ὁ τοῦ Βεσιτάρη Ἐμὲρ Ναμὲς πρὸς τὸν αὐθέντην.

²Αριθ. 156^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν μέγαν δραγομᾶνον Πεγιζαδὲ Γεώργιον Μουρούζην (Μαρτίου 1793).

²Αριθ. 157^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς Δημήτριον Μουρούζην (Μαρτίου 1793).

²Αριθ. 158^{ος}. Τοῦ Γεωργίου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον (14 Ἀπριλίου 1793).

²Αριθ. 159^{ος}. Τοῦ Δημητρίου Μουρούζη πρὸς τὸν Φιλάρετον (10 Ἀπριλίου 1793).

²Αριθ. 160^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὴν μεγάλην Δόμναν Σμαράγδαν Μουρούζην (10 Ἰουλίου 1793).

²Αριθ. 161^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Μπεγιζαδὲ Γεώργιον Μουρούζην μέγαν δραγομᾶνον.

²Αριθ. 162^{ος}. Τοῦ Φιλαρέτου πρὸς τὸν Δημήτριον Μουρούζην.

²Αριθ. 163^{ος}. Ἀπάντησις τῆς κυρίας Δόμνας Σμαράγδας (22 Ἰουλίου 1793).

²Αριθ. 164^{ος}. Ἰωάννου Ἀλεξάνδρου Καλλιμάχη Βοεβόνδα Μολδοβλαχίας πρὸς τὸν πρῶην Παχάρνικον Γεώργιον καὶ πρῶην Μεδαλνιτζιάρην Ἰωάννην (13 Φεβρ. 1796).

²Αριθ. 165^{ος}. Φιρμάνιον αὐτοκρατορικὸν

ἐπὶ τῇ παραιτήσει τοῦ ἡγεμόνος Μπογδανίας
Γιαναιτζαδὲ Ἀλεξάνδρου Βοεβόνδα.

Ἀριθ. 166^{ος}. Τοῦ Ῥιμνίκου Νεκταρίου
πρὸς τὸν ὑψηλότατον.

Ἀριθ. 167^{ος}. Τῷ λογιωτάτῳ Ἰωάννῃ.

Ἀριθ. 168^{ος}. Ἡ πρῆξις τῆς ἀρχιερατείας
τοῦ Θεσσαλονίκης Γαβριήλ (1745) μετὰ τῆς
σημειώσεως ὅτι μετετέθη οὗτος εἰς Μολδα-
βίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε τῇ 15 Φεβρ. 1780.

Ἀριθ. 169^{ος}. Εὐχὴ καὶ πολυχρονισμὸς ὑπὲρ
τῆς ἡγεμονίδος Δόμνης.

Ἀριθ. 170—171^{ος}. Δύο ἐπιστολαὶ τοῦ Ἱε-
ροσολύμων Ἀβρααμίου πρὸς τὸν Φιλάρετον,
ἐπίσκοπον Ῥιμνίκου διατελοῦντα.

Ἀριθ. 172^{ος}. Τοῦ Παναγιόδρου (;) πρὸς
τὸν Ῥιμνίκου.

Ἀριθ. 173—184^{ος}. Ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς
ταύταις οὔτε ὁ γράφων δηλοῦται οὔτε ὁ πρὸς
ὃν ἐγγράφησαν.

Ἀριθ. 185^{ος}. Βασιλείῳ τῷ κατὰ τὴν Πά-
μμον διδασκάλῳ ἐπιστολὴ (τίνος;), διαλαμβά-
νουσα περὶ ναυαγίου καὶ σωτηρίας ἐκ τοῦ ναυα-
γίου (1743 Ἐλαφροβλιῶνος δ' μεσοῦντος).

Ἀριθ. 186^{ος}. Τύπος ἐπιστολῆς τοῦ ἐγκω-
μιαστικοῦ χαρακτήρος.

Ἀριθ. 187^{ος}. Ὁμοία.

Ἀριθ. 188^{ος}. Τύπος ἀπαντήσεως εἰς ἐπι-
στολὴν ἐγκωμιαστικοῦ χαρακτήρος.

Ἀριθ. 189^{ος}. Τύπος ἐπιστολῆς ψεκτικοῦ
χαρακτήρος.

Ἀριθ. 190^{ος}. Τύπος ἀπαντήσεως πρὸς ἐπι-
στολὴν τοιαύτην.

Ἀριθ. 191^{ος}. Λόγος ἐπιβατήριος.

Ἀριθ. 192^{ος}. Ἐκ τῆς Φιλοκαλίας τῶν
ηπτικῶν.

Ἀριθ. 193^{ος}. Ἰωάννου Καρπαθίου.

Ἀριθ. 194^{ος}. Λόγος πανηγυρικός, ἐγκω-
μιαστικός ἄμα καὶ ευκτικός.

Ἀριθ. 195^{ος}. Μῦθος λογικός.

Ἀριθ. 196^{ος}. Προσλαλία πρὸς τὸν ἀρχιε-
πίσκοπον Πλάτωνα, ἐκφωνηθεῖσα ὑπὸ Ἐὐγε-
νίου τοῦ νῦν ἀρχιεπισκόπου Σλαβινίου καὶ
Χερσῶνος, ὅτε εἰς ἱερέα ἐχειροτονήθη (30
Αὐγούστου 1775).

Ἀριθ. 197^{ος}. Εὐχαριστήριος λόγος πρὸς
τὴν Αἰκατερίναν Β' ὑπὸ Ἐὐγενίου, ἐκφωνηθεῖς
ἐπ' ἐκκλησίας μετὰ τὴν χειροτονίαν του
(Σεπτεμβρίῳ 1775).

Ἀριθ. 198^{ος}. Ὁμιλία συγχαρητικὴ τῇ Αὐ-
τοκρατορίσῃ ἐπὶ τῇ εἰς Κιέβον ἐλεύσει αὐτῆς,
ἐκφωνηθεῖσα μὲν ὑπὸ τοῦ Κιέβου Σαμουήλ,
μεταφρασθεῖσα δὲ ἐκ τοῦ Ῥωσσοικῆ παρὰ τοῦ
ἀρχιμανδρίτου Δωροθέου Βασμούλου.

Ἀριθ. 199^{ος}. Ὁμοία παρὰ τοῦ ἀρχιμαν-
δρίτου Δωροθέου Βασμούλου, ἐκφωνηθεῖσα
ἐπὶ τῇ εἰς Νίνζην ἐλεύσει τῆς Αἰκατερίνης
καὶ παρὰ τοῦ ἰδίου εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετα-
φρασθεῖσα (1787).

Ἀριθ. 200^{ος}. Προσφώνησις, συντεθεισα ὑπὸ
τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἐὐγενίου καὶ ἐκφωνηθεῖσα
ὑπὸ τοῦ πραγματευτοῦ Παναγιώτου Στεφάνου
Κοσιᾶ.

Ἀριθ. 201^{ος}. Διάφορα.

Ἀριθ. 202^{ος}. Ἐπιστολὴ τοῦ Οὐγγροβλα-
χίας Δοσιθέου (Ἰανουαρίου 4 1805).

Ἀριθ. 203^{ος}. Ἰατροσόφι.

Ἀριθ. 204^{ος}. Ἐκ τῶν τοῦ Μαξίμου.

Ἀριθ. 205^{ος}. Ἐπιστολὴ Ἀνανία τινός (28
Ἀπριλίου 1805).

ΠΟΛΥΖΩΗΣ Ο ΛΑΜΠΑΝΙΤΣΙΩΤΗΣ ΚΑΙ ΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΥΤΟΥ

ὑπὸ

Π. Δ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΔΟΥ, ἱατροῦ.

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΣΠΖ' συνεδρίᾳ τῆς 23 Φεβρουαρίου 1898.

Ὁλόκληρος συνεπληρώθη πρό τινος ἑκατον-
ταετηρίδος, ἀφ' ὅτου Πολυζώης ὁ Λαμπανισιώ-
της τύποις ἐξέδοτο ἐν Βιέννῃ (1796 Μαΐου 4,
κατὰ τὴν πρὸς τοὺς φιλέλληνας ἀναγνώστας
ἐν ἀρχῇ τοῦ βιβλίου προσφώνησίν του¹) τὴν
«Συνοπτικὴν Ἀρχαιολογίαν τῶν Ἑλλήνων, πε-
ριέχουσαν τὰς δογματικὰς, πολιτικὰς καὶ πολε-
μικὰς πράξεις των» κλπ., ἐν ἧ καὶ πλήρη κα-
τάλογον προσέθεσε τῶν οὐκ ὀλίγων ἔργων τῶν
ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντων μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἄλλὰ τίς ἄρά γε ὁ ἡπειρώτης λόγιος ἀνὴρ
οὗτος;

Ὁ μακαρίτης Π. Ἀραβαντινὸς ἐν τῷ Β'
τόμῳ τῆς Χρονογραφίας τῆς Ἠπειροῦ του²
ἀρκεῖται κατατάσσων αὐτὸν μεταξὺ τῶν μα-
θητῶν, τῶν ἐξεληθόντων ἐκ τῶν Σχολῶν τῶν
Ἰωαννίνων καὶ διακριθέντων καὶ λέγει ἀπλῶς
καὶ μόνον: «Πολυζώης Λαμπανισιώτης ἐξ
Ἰωαννίνων, ἐκδότης τῆς τοῦ Μελετίου Ἐκκλη-
σιαστικῆς Ἱστορίας». Δὲν λέγουσι δὲ ποσῶς τι
περὶ αὐτοῦ μήτε τὸ Σχέδιον τοῦ κ. Μ. Πα-
ρανίκα, μήτε τὰ Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα τοῦ
Ἰ. Λαμπροῖδου, τὰ μέχρι τῆς τελευταίας του μό-
νον ἐκδοθέντα. Διὸ καὶ ἔργομαι ἐνταῦθα νὰ
καταστήσω γνωστότερα τὰ κατ' αὐτὸν διὰ
πλειόνων, καὶ τοι αὐθις, ὁμολογῶ, πάνυ ὀλίγων.

Ὡς δεικνύται ἐκ τοῦ ἐπωνύμου, ὅπερ φέρει,
Πολυζώης ὁ Λαμπανισιώτης κατὰγεται ἀναμ-
φοβόλως ἐκ τῆς Λαμπανίτσας³. Ἡ Λαμπανί-

τσα χωρίδιόν ἐστι τῆς Παρχμυθίας πρὸς βορ-
ρᾶν ἀκριβῶς καὶ τέσσαρας ὥρας μακρὰν αὐ-
τῆς, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους,
τῆς Χιονίστρας λεγομένης, κατοικεῖται δ' ἤδη
ὑπὸ τριάκοντα χριστιανικῶν οἰκογενειῶν, τε-
λουσῶν γεώργια εἰς ἀγάδες τῆς μεγάλης πα-
τριᾶς Πρόνιου ἐν Παραμυθίᾳ. Ἐρυμνῆ δ' ἐκ
φύσεως λίαν καὶ μεταξὺ ἀποκρήμων βράχων,
ἐχρησίμευσε πολλάκις εἰς περιφρούρησιν πε-
ριουσιῶν καὶ ὑπάρξεων πλείστων κατὰ τοὺς
χρόνους τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων,
ὅποτε ἐνταῦθα κατέφευγον ἐκ τε Παραμυθίας
καὶ ἐκ τῶν πέριξ χωρίων πρὸς διεκφυγὴν τῶν
παντοίων κινδύνων οἱ κάτοικοι¹.

Ἄλλ' αἱ δεῖναι ἐκεῖναί ἐποχαὶ ἦσαν πολλαὶ
καὶ τὰ γεγονότα ἀλλεπάλληλα καὶ ἡ Λαμπα-
νίτσα δὲν ἐπῆρκει πάντοτε τιθεμένη φραγμὸς
εἰς τὰς διαφοροὺς ἐπιδρομὰς ἐν τῷ τμήματι
Παραμυθίας, ἔστιν ὅτε καὶ κατ' αὐτῆς ταύ-
της γενομένης καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν μερῶν
τούτων, ὡς καὶ ἀπάσης τῆς Θεσπρωτίας ὁ-
μοίως, πολλάκις ἠναγκάσθη νὰ ἐκπατρισθῇ
ἀποκαθιστάμενος ἐν τε ἀπομεμακρυσμένοις μέ-
ρεσι καὶ ἐν Ἰωαννίνοις κυρίως. Οὕτως φέρεται
ἐν παραδόσεσιν ἡ φυγὴ τῶν Ὀσδιηάτων, ἢ τῶν
Βεληανίτων, ἢ τῶν Παραμυθιωτῶν κλπ. Ἰδίως
μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁ πρὸ διακοσίων
περίπου ἐτῶν ἐπισυμβὰς μετοικισμὸς ἑκατὸν
περίπου οἰκογενειῶν, ἐκ Παραμυθίας τῶν πλεί-
στων, αἵτινες ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ Ἰωάν-
νινα, ἐνθα ἡ ἀγαθὴ διοίκησις τοῦ Ἀσλὰν Πασσᾶ
(1702—1720) τοὺς προσεῖλκυσεν.

Κατὰ τὴν περὶ τούτου παράδοσιν, πρὸ

1. Διασφίζεται περὶ τούτου καὶ νῦν τὸ ἐπόμενον δι-
στιχον:

Ὅποιος θέλει νὰ γίντῳσῃ,
στὴν Λαμπανίτσα νὰ ξημερώσῃ,

ὡς ἐπίσης μεταξὺ τῶν τοπωνυμιῶν αὐτῆς διασφίζονται
αἱ καλούμεναι Μεγάλῃ-βάρδια καὶ Μικρῃ-βάρδια, ἐνθα
ἐφύλαττον ἔνοπλοι, φαίνεται, τὰς εἰσόδους τοῦ χωρίου
εἰς τοιαύτας περιπτώσεις οἱ κάτοικοι.

1. Δυστυχῶς τὸ ἐξώφυλλον ἐλλείπει ὅλως ἐκ τοῦ τό-
μου μας καὶ οὕτω δὲν γνωρίζομεν τὴν προμετωπίδα αὐ-
τοῦ, οὐδ' ἠδυνήθημεν δὲ νὰ εὑρωμεν αὐτὸ εἰς ἄς βιβλιο-
θήκας ἠρυνήσαμεν.

2. Σελ. 281 καὶ 282.

3. Ἡ διατήρησις τοῦ ὀνόματος τῆς πατρίδος, ὡς
ἰδιαιτέρου καὶ οἰκογενειακοῦ ἐπωνύμου, πλειστάκις συνέ-
θη εἰς μετοικήσαντας εἰς Ἰωάννινα, ἢ γεννηθέντας ἐν
αὐτοῖς ἐκ ξένων γονέων· οὕτως ὑπάρχουσιν οἰκογένειαι
μὲ ἐπώνυμον Κραβίτης (ἐκ τοῦ χωρίου Κράβη), Γραμι-
μενάτης (ἐκ τοῦ Γραμμένου) κλπ.

καιρού είχαν συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ διοικητοῦ τούτου οἱ μέλλοντες νὰ φύγωσι καὶ ἐγκαίρως καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἶχον προαποστείλει τὴν κινητὴν περιουσίαν των, οἱ ἴδιοι δὲ τὴν νύκτα τοῦ Μεγάλου Πάσχα ἐν σώματι ἀνεχώρησαν ἐκ Παραμυθίας, συνενωθέντες δὲ καὶ μετὰ τῶν ἐκ τῶν χωρίων προσδραμόντων, ὄντων εἰδοποιημένων, ὑπερέβησαν τὴν Ἐπάνω Σκάλαν, μεθ' ἣν εὗρον περὶ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ, εἰς Μπουρέλιεσαν, χωρίον, ὅπερ ἦν ἀνέκαθεν τὸ ὄριον τῶν Ἰωαννιτῶν καὶ Τσιάμιδων, τὸν στρατόν, ὃν εἶχεν ἀποστείλει ὁ Ἀσλὰν Πασσᾶς πρὸς ὑπεράσπισιν ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἤθελον καταδιωχθῆ· οὕτω δὲ οἱ φυγάδες εὐρέθησαν ἀσφαλεῖς πλέον εἰς Ἰωάννινα.

Μεταξὺ τῶν τότε μετοικησασῶν οἰκογενειῶν ἐκ Παραμυθίας μνημονεύονται αἱ τοῦ Τάτση-Ράμμου, τοῦ Μουρούτσι¹ καὶ τοῦ Μαρούλη, ἐξ ὧν ἡ πρώτη καὶ νῦν υφίσταται ἐν Ἰωαννίνοις, καὶ τῶν δύο δὲ ἄλλων γνωστὰ καὶ ἱστορικὰ τὰ ὀνόματα ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐπίσης μνημονεύεται καὶ ἡ οἰκογένεια Κρομμύδη, ὡς καὶ ἡ τοῦ Ρογγότη, ἣτις καὶ νῦν διασφύζεται ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὅπου ἔκτοτε ἀποκατέστη.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλαι πλείσται τοιαῦται μετοικησασίαι ἔκ τε τῆς Παραμυθίας καὶ τῶν χωρίων αὐτῆς καὶ πρότερον καὶ μετὰ ταῦτα ἐγένοντο μονομερεῖς, ἀγνοῶ δ' ἂν ὁ Πολυζῶης ἀνήκη εἰς οἰκογένειαν οὕτως ἐγκαταλιποῦσαν τὴν Θεσπρωτίαν, ἢ ἂν αὐτὸς οὗτος ἔφυγε καὶ ἐγκατέστη εἰς Ἰωάννινα πρὸς εὐρυτέρας σπουδάς, δι' ἃς πανταχόθεν προσήρχοντο ἐκεῖσε, ὡς καὶ πότε ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει μετέβη. Ὁ Π. Ἀραβανίδης² ἀναφέρει τὰ εἰς τρία σφύζομενα ἰδιαίτερα συμβόλαια τοῦ 1741, 1743 καὶ 1744 ἀπαντώμενα ὀνόματα Ἰωαννιτῶν, μεταξὺ δὲ τούτων εὐρίσκωμεν ὁμοῦ τὸν Νικόλαον καὶ Ζώην Λαμπανισιώτην, ὃν Ζώην, ὡς τὸν ἡμέτερον Πολυζῶην δεχόμεθα³, διὸ καὶ εἰκάζομεν ὅτι τελείως ἦτο ἐγκατεστημένος περὶ τὴν ἐποχὴν ταύτην οὗτος εἰς Ἰωάννινα μετὰ καὶ τοῦ Νικολάου, μέλους τῆς οἰκογενείας του.

1. Τοποθεσία τις καλεῖται οὕτως εἰσέτι παρὰ τὴν Παραμυθίαν κατὰ τὴν ἐκκλησίαν «Ἁγία Κυριακή».

2. Χρονογραφ. Ἠπειροῦ Τόμ. Β' εἰς τὸ κεφάλαιον Ἰωάννινα, σελ. 282.

3. Πολλάκις τὸ ὄνομα τοῦτο Ζώης λαμβάνει ἐν Ἠπειρῷ, καὶ νῦν ἔτι, ἐπαυξήσεις, ὡς Πολυζῶης, Πικροζῶης.

Ταχέως ὁμως, φαίνεται, ἀπῆλθε τῆς πρωτεύουσας τῆς Ἠπειροῦ, διότι μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἐποχὴν τῶν συμβολαίων, κατὰ τὸ 1750, ἦν ἐν Βενετίᾳ, ἔνθα ἐξέδοτο τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, ἀπαρχὴν τοῦ σταδίου τοῦ ποιησάμενος διὰ ταύτης.

Ὁ ζῆλος τοῦ Πολυζῶη Λαμπανισιώτη πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἐλληνικῆς παιδείας ἦν μέγας, διότι οὐ μόνον ἐκδότης τῆς πολυτόμου Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ πλείστων ἄλλων ἔργων, καὶ δὴ ἐπίσης σπουδαίων.

Ὁ κατάλογος τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντων ἔργων, ὃ ἐν τῇ «Συνοπικῇ Ἀρχαιολογίᾳ» του, ἔχει οὕτως:

«Κατάλογος τῶν ὄσων νέων βιβλίων, ὅπου προτοῦ δὲν ἦτον καὶ τὰ ἐξέδωκα ἰδίως μου ἀναλώμασιν εἰς Βενετίαν καὶ ἐδῶ εἰς Βιένναν.

Εἰς μὲν τὴν Βενετίαν ἐξέδωκα τὰ κάτωθεν

Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, πρώτη ὅπου ἐτύπωσα εἰς τοὺς 1750.

Ἐτέρα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ.

Ἐτέρα τοῦ ἁγίου μάρτυρος Ἰωάννου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων.

Ἁγιασματάριον διὰ τοὺς ἱερεῖς, ἐφεύρεμα ἰδικόν μου, ἐτυπώθη πολλάκις καὶ ἀπὸ ἄλλους.

Ἀλεξάνδρου Μακεδόνοιο ἱστορία μυθώδης.

Τοῦ αὐτοῦ ἑτέρα ἔκδοσις πλέον ἀληθῆς.

Τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολὴ ἐκ τῆς Ἰνδίας πρὸς τὸν διδάσκαλόν του Ἀριστοτέλην.

Γνωμικὰ διαφόρων φιλοσόφων· πρῶτον ἐτυπώθη εἰς Βλαχίαν, καὶ ἦτον δυσεῦρετον.

Ἐπιστολικὸς χαρακτήρ, ἦτοι ἐπιστολάριον τοῦ Μίλια, πρώτη ἔκδοσις.

Θρησκεία τῶν ἑβραίων μετὰ τὰς τάξεις καὶ ἔθιμα αὐτῶν περιεργος.

Ἱστορία τῆς Ῥωσσίας κατὰ τὴν παρούσαν κατάστασιν.

Ἱστορία τῆς Κίνας ὁμοίως κατὰ τὴν παρούσαν κατάστασιν.

Μυθολογικὸν Ἀραβικὸν τῆς Χαλιμάς εἰς τρεῖς τόμους ἐτυπώθη καὶ ἀπὸ ἄλλους πολλάκις.

Τετραβάγγελον εἰς πολλὰ μικρὸν χαρακτήρα διὰ ἐγκόλιον· ἐτυπώθη καὶ ἀπὸ ἄλλους.

Εἰς δὲ τὴν Βιένναν ἐξέδωκα τὰ παρόντα· Ἀλφαβητάριον, ἦτοι Νέα Παιδαγωγία πλέον μεθοδικὴ διὰ τὰ παιδία.

Βελισσαρίου ἱστορία ἠθικὴ μετὰ εἰκόνας, περιεργος.

Γραμματικὴ φραντζέζικη καὶ Ῥωμαϊκὴ πρώτη ὅπου ἐφάνη εἰς τὸ φῶς.

Διδασκαλία τῶν Ἱερέων καὶ Διακόνων περὶ τοῦ πῶς νὰ διορθοῦνται τὰ συμβάντα εἰς τὰς ἱεροπραξίας.

Διδασκαλία τῶν ἐξομολογούντων καὶ ἐξομολογούμενων.

Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Μελετίου Ἀθηνῶν 1700, εἰς τρεῖς τόμους· πρώτη ὅπου ἐκδόθη εἰς φῶς.

Ἐξεδόθη καὶ ὁ τέταρτος τόμος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, εἰς ἐξακολουθήσιν τῶν τριῶν τόμων ἕως τοὺς νῦν χρόνους.

Εὐσταθίου τὰ Καθ' Ὑσμηνίαν καὶ Ὑσμηνην. Δράμα εἰς βιβλία ΙΑ', ἐλληνικόν.

Κριμίου ἱστορία περιεργος ἐξ ἀρχῆς τῆς ἕως τῆς σήμερον μετὰ τοῦ ὑστερινοῦ πολέμου Ῥωσσίας, Αὐστρίας καὶ Τουρκίας 1786. Λίαν περιεργος εἰς τόμ. 2.

Κωμωδία νέα· τῆς παρέλας.

τῆς ἠραιᾶς χήρας.

τῶν διχονοιῶν πενθερᾶς καὶ νύμφης.

Ἀχιλλέως δράμα ποιητικόν.

Δημοφάντου ὁμοιον.

Κύρου Περσίας Περιήγησις πολλὰ ἠθικὴ.

Θεολογικὸν τοῦ Πλάτωνος Μοσχοβίας συγγραφὴν πρὸς κατήχησιν τοῦ διαδόχου τῆς Ῥωσσίας Παύλου Πέτροβιτς, ἀξιόλογον καὶ διὰ κάθε εὐσεβῆ ὡς οὐδὲν ἄλλο.

Μυθολογικὸν τῆς Παλπαίδος ἠθικόν.

Συμεῶν Θεσσαλονίκης.

Πέτρα Σκανδάλου τοῦ Μηνιάτη περὶ τοῦ σχίσματος τῶν Λατίνων καὶ περὶ τῶν πέντε διαφορῶν.

Συμεῶν Θεσσαλονίκης τὰ Ἄπαντα εἰς πεζὴν φράσιν· χρήσιμος βιβλὸς διὰ καθ' ἕναν εὐσεβῆ, καὶ μάλιστα διὰ τὸ Ἱερατεῖον ἀναγκασιότατον.

Τί ἐστι πάπας.

Χαλιμὰ νέα, ἦτοι μυθολογικὸν ἀραβικόν. Τόμ. 4.

Ἀρχαιολογία συνοπτικὴ τῶν Ἑλλήνων, περιέχουσα τὰς δογματικὰς, πολιτικὰς καὶ πολεμικὰς τάξεις των κλπ. ὅπου εἶναι ἡ παρούσα.

Μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου, βιβλίον νέον ἀξιόλογον περὶ τῆς μυθολογίας τῶν Ἑλλήνων· εὐρίσκεται εἰς τύπον.

Ὅλα αὐτὰ εὐρίσκονται εἰς ἐμὲ διὰ πούλημα.

Ἐκ τῶν τριάκοντα τεσσάρων τούτων ἔργων, ἅτινα ἐξέδοτο, δέκα μὲν καὶ πέντε εἰσι θρησκευτικὰ, ἐπὶ ἱστορικὰ καὶ δώδεκα διάφορα· ὡς σπουδαιότερα δὲ θεωροῦμεν—κρίνομεν μόνον ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν—τά: Γνωμικὰ τῶν διαφόρων φιλοσόφων, τὴν Θρησκείαν τῶν Ἑβραίων, τὴν Ἱστορίαν τῆς Ῥωσσίας, τὴν τῆς Κίνας, τὴν Φραντζέζικη καὶ Ῥωμαϊκὴ Γραμματικὴ, τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν Μελετίου Ἀθηνῶν εἰς 4 τόμους, τὴν Ἱστορίαν Κοιμίου εἰς 2 τόμους, τὴν Κύρου Περιήγησιν, τὸ Θεολογικὸν τοῦ Πλάτωνος Μοσχοβίας, τὰ Ἄπαντα Συμεῶν Θεσσαλονίκης, τὴν Συνοπτικὴν Ἀρχαιολογίαν τῶν Ἑλλήνων, περὶ ἧς θέλομεν ὁμιλήσει ἐκτενέστερον ἐνταῦθα, διότι πολλὰ σχετικὰ περὶ ἐαυτοῦ ἀναφέρει ἐν αὐτῇ, καὶ τέλος τὰς Μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου.

Κρίνοντας δ' ἐκ τῆς «Χρονολογικῆς ἐκθέσεως τῶν ἐλληνικῶν τυπογραφειῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐκδοθέντων ἐλληνικῶν βιβλίων» τοῦ Ἀνδρέα Παπαδοπούλου Βρετοῦ¹, δὲν διστάζομεν νὰ εἰπώμεν ὅτι μεταξὺ ὄλων τῶν ἐκδοτῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος πρωτεύει Πολυζῶης ὁ Λαμπανισιώτης διὰ τὰς πολλὰς ἐκδόσεις, ἃς ἐποίησεν ἀπὸ τοῦ 1750 μέχρι τοῦ 1796 ἔτους.

Τὴν «Συνοπτικὴν Ἀρχαιολογίαν» ἀφιερῶσι τῷ «εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι Μέγα Μπάνῳ, ἐν δὲ τῇ προσφωνήσει πρὸς τοὺς φιλέλληνας ἀναγνώστας εὐρηγται πολλὰ περὶ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ καὶ περὶ τοῦ βιβλίου του. Ἐν ταύτῃ λέγει ὅτι «ἀποβλέπων εἰς τὴν ὠφέλειαν τοῦ Γένους ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας καὶ πρὸς κοινὴν χρῆσιν, δὲν ἔπαυσε πλουτίζων αὐτὸ μετὰ διάφορα ἐπωφελεῖ βιβλία, ἅτινα ἐν τε Βενετίᾳ καὶ ἐν Βιέννῃ ἐξέδωκεν, ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχε καὶ ἔλλειψις Ἀρχαιολογίας Ἑλληνικῆς, ἐξ ἧς οἱ πολλοὶ τοῦ Γένους νὰ γνωρίζουσι τὰ τῶν προγόνων, διὰ προτροπῆς του, πρὸς ἐκπλήρωσιν πόθου του παλαιοῦ, ἠρανίσθη αὐτὴ παρ' ἀνδρὸς² ἄπειρον

1. Μαρίνου Π. Βρετοῦ Ἐθνικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ ἔτους 1864, ἔτος Δ', σελ. 253.

2. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὁ ἐκ Κοζάνης Γεώργιος Σακκελαρίου ἐστίν (ἴδε Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ Γένους ἡμῶν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ 19' αἰῶνος ἔτος ὑπὸ Μ. Ι. Γεδεῶν ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ, ἔτος Θ', 5 Ἰουλίου 1889, ἐν Κ/πόλει, ἀριθ. 36).

ζῆλον πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὁμογενῶν τρέφοντος, καὶ κατώρθωσε νὰ ἐκδοθῇ δι' ἐξόδων του καὶ νὰ ἦ εὐπόριστος εἰς τοὺς φιλομούσους, παρ' ὧν ἐλπίζει πολλά, καὶ δι' οὓς προστίθεται νὰ ἐκδώσῃ μετ' ὀλίγον καὶ τὰς *Μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου*, ὅπου ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὸ γαλλικὸν μετεφράσθησαν καὶ ἐκ τοῦ γαλλικοῦ εἰς τὸ ἡμέτερον ἰδίωμα.

Περὶ τῆς *Ἀρχαιολογίας* ταύτης μήτε ὁ *Ἀθαν. Σ. Ρουσόπουλος*¹ ἀναφέρει τι, μήτε ὁ κ. *Χαραλ. Βουλόδημος*², καίτοι οὗτος μνημονεύει ἄλλων ἐκδοθεισῶν ἀμέσως μετὰ τὴν τοῦ *Πολυζώη*. Ἀλλὰ πλὴν τῆς μνείας αὐτῆς ὑπὸ τοῦ κ. *M. I. Γεδεών* ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ*³, μήτε καὶ εἰς ἄλλο ἐγχειρίδιον *ἀρχαιολογίας ἑλληνικῆς*, ἢ ἀλλαγῆς ἀνέγνωμέν τι περὶ αὐτῆς, καίτοι σπουδαία ἐστὶ καὶ καθ' ἑλπίην καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐκδόσεως, ἀναπληρώσασα ἐγκαίρως ἑλλείψιν καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα θεωρηθεῖσαν ἐπαισητήν⁴.

Διήρηται δ' αὕτη εἰς εἴκοσι καὶ δύο ὁλόκληρα κεφάλαια πραγματευόμενα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων, περὶ τῶν θεῶν, τῶν ἱερέων, τῶν ναῶν, τῶν ἱερῶν τελετῶν καὶ λατρείας, ἀγνισμῶν, τῶν ἐξαίρετων ἑορτῶν, πολιτικῆς διοικήσεως, κριτηρίων καὶ παιδείων, πολεμικῆς τάξεως, θεάτρων, ἀγῶνων καὶ κωμῶν, μαθήσεως ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ σχολείων, ἡμερῶν, μηνῶν καὶ χρόνων, μέτρων, σταθμῶν καὶ νομισμάτων, ναυτικῆς καὶ πραγματείας φορεμάτων, δειπνῶν καὶ συμποσίων, γάμων, παιδίων καὶ ἀνατροφῆς αὐτῶν, οἰκιακῶν καὶ οἰκονομικῶν ἑθῶν, τάφων καὶ ταφῆς, ὡς καὶ περὶ ἰδιαιτέρων τινῶν ἐθίμων τῶν Ἑλλήνων ὡς δεικνύται δὲ ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως ταύτης, ἢ ὕλη ὑπάρχει ἀφθονος καὶ ὅπως δῆποτε πλήρες τὸ ἔργον, ὅπερ ἠρανόσθη παρ' ἀνδρὸς ἄπειρον ζῆλον πρὸς τὸ συμφέρον τῶν ὁμογενῶν τρέφοντος διὰ προτροπῆς του, καὶ δι' οὗ ἠθέλησεν οὗτος πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ πλουτίσῃ τὴν ἑλλη-

νικὴν φιλολογίαν τῆς ἐποχῆς του, μεθ' ὅλας τὰς δυσθυμίας, ἃς ἀπῆλαυσε κατὰ τὴν τοιαύτην πορείαν του.

Πράγματι φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ στάδιον τοῦτο δὲν ἠνυόθη καὶ *Πολυζώης ὁ Λαμπανιωτῆς* ὑπὸ τῆς τύχης, καὶ ἔπαθε καὶ αὐτὸς ὅ,τι καὶ σήμερον ὑφίστανται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οἱ γράφοντες καὶ ἐκδίδοντες ἑλληνιστὶ Ἑλληνας. Τὸν ἀγῶνα, ὃν ἠγωνίασθη ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, μὴ φεισθεὶς κόπων καὶ ἐξόδων, «ἐψύχρανον πολλάκις διάφοροι ἐπιβουλαὶ καὶ ζημίαι», ἐμπεριστατωμένως δ' ἀναφέρει ἐν τῇ προσφωνήσει τῆς *Ἀρχαιολογίας* του, ὅτι «τοιαῦτα τὸν ἐπηκολούθησαν εἰς τὸν ἐκδοθέντα τέταρτον τόμον τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, ὁ ὁποῖος διὰ τὰς ὅσας ζημίας ἔπαθεν, ἀνίσως δὲν ἦτον ἡ συνδρομὴ τοῦ ὑψηλοτάτου αὐθέντου Οὐγγαροβλαχίας *Ἀλεξάνδρου Μουρούζη*, βέβαια ἤθελε μείνει εἰς παντελῆ λήθη. Ἐὰν δὲ δὲν ἐπισυνέβαινον αὐτῷ αἱ τοιαῦται ζημίαι, καὶ ἄλλα πλεῖστα χρεῖωδη καὶ ἐπωφελῆ ἤθελεν ἐκδώσει βιβλία», ἤδη ὁμοῦς ἐκδίδων ἐβδομηκοντούτης τὴν *Ἀρχαιολογίαν*, μόνον εἰς τὴν διεκπεραιώσιν τῶν *Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου* σκοπῶν, μεθ' ὃ προτίθεται, λέγει, νὰ ἡσυχάσῃ πλέον εἰς *Τριέστην* ἢ εἰς *Βενετίαν*. «Ἄν ὁμοῦς ὁ ἅγιος Θεὸς μὲ φυλάξῃ εἰς ὑγείαν καὶ μὲ ἀξιώσῃ τινὸς ἐξ ὕψους βοήθειας, προσθέσει ἐν τέλει, δὲν θέλω ἀμελήσει φροντίζων διὰ τὴν ἐκδοσιν καὶ ἄλλων ἐπωφελῶν τῶν Γένει μου βιβλίων».

Ταῦτα ἐν ὀλίγοις τὰ περὶ *Πολυζώη Λαμπανιωτῆ* καὶ τῶν ἐκδόσεών του, καὶ ἰδίως τῆς *Συνοπτικῆς Ἀρχαιολογίας*, ἐν ἣ δεικνύται ὅτι δὲν ὑστερεῖ κατὰ τὴν φιλογενεῖαν καὶ τὴν ἀπλοικὴν καὶ εἰλικρινῆ ἔκφρασιν τῶν αἰσθημάτων του τῶν ἄλλων πεπαιδευμένων ἠπειρωτῶν, τῶν τὰ γράμματα περιθλαψάντων κατὰ τοὺς παρελθόντας αἰῶνας, καθ' οὓς ἢ ἠπειρος διετῆρει ἄσβεστον τὸ πῦρ τῆς παιδείας εἰς τὰ διάφορα τμήματα αὐτῆς, ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Ἰηρομερίῳ, ἐν *Καμιτζιάνῃ* καὶ *Σωζίνῳ*, ἐν *Παραμυθίᾳ* καὶ *Πάργῃ* καὶ ἀλλαγῆς καὶ καθ' οὓς ἀνεδείκνυε τοιοῦτους τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως σκαπανεὶς καὶ ἐκ μεγαλοπόλεων καταγομένους καὶ ἐκ μικρῶν χωριδίων, ὡς τῆς *Λαμπανίτσας* τοῦ ἡμετέρου *Πολυζώη Λαμπανιωτῆ*.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΣΗΜΕΡΙΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ὑπὸ

ALBERT THUMB

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΕΝ FREIBURG (BADEN) ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ, ΕΠΙΤΙΜΟΥ ΜΕΛΟΥΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΤΑ' συνεδρίᾳ τῆς 13 Ἰουλίου 1898.

Εἰς πάντας τοὺς Ἑλληνας¹, οἵτινες καταγίνονται εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους των, γνωστοτάτη εἶναι ἡ δοξασία, τὴν ὁποίαν ὁ πολὺς *Fallmerayer* ἐξερώνησε περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων. «Οὐτε στυγίων γνησίου καὶ ἀνθεύτου αἵματος ῥέει εἰς τὰς φλέβας τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς σημερινῆς Ἑλλάδος. Τρικυμία τοιοῦτων ἐπιδρῶν, οἱ αἱ σπκνίως ἐπέργονται εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐπλημύρησεν ὅλα τὰ μετὰ τοῦ Ἰστροῦ καὶ τῆς ἐσχάτης Πελοποννήσου μέρη καὶ ἔφερε νέον γένος ἀνθρώπων, ὁμόφυλον τοῦ μεγάλου τῶν Σλάβων ἔθνους. Καὶ δευτέρᾳ ἴτωσιν οὐχ ἤττον σπουδαία μεταμύρωσις, ἢ τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετανάστευσις, ἔφερον εἰς πέρας τὰς σκηναὶς τῆς ἐξολοθρευσεως. Εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα σήμερον δὲν εἶναι ἑλληνικὴ οἰκογένεια, τῆς ὁποίας οἱ προπάτορες δὲν ἦσαν ἢ Σκύθαι (τ. ἔ. Σλάβοι) ἢ Ἀλβανοὶ ἢ Ἀλμουγαυάροι ἢ Φράγκοι ἢ Ἀσιανοὶ ἐξ ἑλληνισμένοι τῆς Φρυγίας, Καππαδοκίας, Λυδίας». Μετὰ τὰς λέξεις ταύτας ὁ *Fallmerayer* ἀνῆγγεῖλε καὶ συνοψίζει τὴν ὑπόθεσιν του². Ἡ σφοδρὰ ἐξάψις, ἢ ὁποία ἐτάραξε καὶ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς ἀπὸ τὴν Εὐρώπην φίλους των, κατ' ἀρχὰς ἐμπόδισε νὰ γείνη ἐξέτασις τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ *Fallmerayer* sine ira et studio³ τόσοσιν οἱ ὑπερασπισταί, ὅσων οἱ ἀντίπαλοι ἐπολέμουν μὲ λόγους ὁμοίως ἀνεπαρεκτεῖς, διότι ἀπ' ἀρχῆς τὸ ζήτημα «ἢ Σλάβοι ἢ Ἑλληνας» περιώρισεν τὸν νοῦν καὶ δὲν ἐπέτρεψε κρίσιν ἀμερόληπτον. Πρὸς τοῦτοις καὶ ἡ πολιτικὴ ἀνεμειγνύετο εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα, καθ' αὐτὸ ἐπιστημονικόν, διότι ὁ ἴδιος *Fallmerayer* ἔδωκε πολιτικὸν χρωματισμὸν εἰς

τὴν ὑπόθεσιν του⁴. Ἐγὼ δὲν εἶμαι τῆς γνώμης, ὅτι πολιτικὴ ἀφορμὴ ἀπ' εὐθείας ἐνέπνευσε τὸν ἄνδρα, οὔτε ἄλλαι αἰτίαι, λ. χ. προσωπικὴ φιλαρέσκεια ἢ νεωτερισμὸς τις, καθὼς ἐλέγετο⁵. ἐπειδὴ ἡ φιλολογικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ του ἀξία ἦτο τοιαύτη, ὥστε δὲν ἐχρειάζετο τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος δελεάσματα διὰ ν' ἀκουσθῇ καὶ γείνη γνωστός.

Ἡ πολυβύλητος γνώμη τοῦ *Fallmerayer* προσέκλινε τὴν συζήτησιν τῆς τῶν Ἑλλήνων καταγωγῆς. Σήμερον, ἀφοῦ μετὰ τῶν λογίων ἔπαυσεν ὁ περὶ τὸν *Fallmerayer* πόλεμος, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐκφῆρωμεν ἀντικειμενικὴν κρίσιν περὶ τοῦ ζητήματος, καὶ ἂν καὶ ἡξέυρω ὅτι ταῦτα εἶναι γνωστοτάτα εἰς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου μας, ἐν τούτοις ζητῶ τὴν ἄδειαν νὰ ἐκθέσω ὅ,τι κατὰ τὴν ἰδικὴν μου γνώμην προέκυψεν ἐκ τῶν πολλῶν συζητήσεων περὶ τῆς τῶν Ἑλλήνων καταγωγῆς.

Καὶ πρῶτον μνημονεύω, ὅτι ἔτη τινὰ πρὸ τοῦ *Fallmerayer* ὁ *Kopitar*, ὁ βαθὺς γνώστης τῶν σλαβικῶν γλωσσῶν, ὑπεδέλωσε τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνου· πλὴν ὁμοῦς χωρὶς νὰ τὴν βελύνη δι' ἰδιαιτέρων σπουδῶν⁶. Ἡδη ὁ *Kopitar* εἶχεν ἀναφέρει ἐκείνο τὸ τεκμήριον, τὸ ὁποῖον ὕστερον ἀνεφέρετο ἐκάστοτε ἐν τῇ συζητήσει ταύτῃ, δηλαδὴ τὰς γνωπτὰς λέξεις τοῦ Ἀυτοκράτορος *Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου* (περὶ Θεμ. II, 53) «ἰσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος».

Ἄς ἴδωμεν, ποῖα ἱστορικὰ γεγονότα εἶναι ἢ βᾶσις τῶν λέξεων τούτων.

1. Πρὸς. Gesammelte Werke (Leipzig, 1871), II, 141.

2. Πρὸς. R. von Hoffer, Erinnerungen an Th. I. Fallmerayer ἐν Mitteil. d. Vereins f. Geschichte d. Deutschen in Boehmen, XXV (1888), 395.

3. Ἰδὲ Jahrbücher für Literatur, Wien, XVII (1822), 95 ἐπ.

1. Σ. Σ. Ἐ. Ἐτηρήθη ἡ φρασιολογία καὶ ἡ ὀρθογραφία τοῦ συγγραφέως.

2. Geschichte der Halbinsel Morea, 1831.

Ἡ τοῦ Αἴμου Χερσόνησος βεβαίως ἔπαθεν ἐθνογραφικὰς μεταβολὰς τοιαύτας, οἷας ὀλίγα τῆς Εὐρώπης μέρη. Καθ' ἣν ἐποχὴν τὰ γερμανικὰ ἔθνη ἤρχισαν νὰ κινουῦνται, περὶ τὰ τέλη τῆς Γ' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἤρχισεν ἡ βαθμικία σλαβικῶν φυλῶν μετανάστευσις εἰς τὰς πρὸς νότον τοῦ Ἰστροῦ χώρας· αἱ εἰσβολαὶ ἐκείνων αὐξάνουν, ἀφ' ὧν οἱ Γότθοι ἐτράπησαν εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην καὶ ἄφησαν ἡσύχους τὰς τοῦ Αἴμου χώρας. Ἡ σλαβικὴ φυλὴ τῶν Ἀντῶν ὑπερβαίνει τὸν Αἴμον εἰς τὸ ἔτος 527 καὶ κάμνουν τὴν πρῶτην εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσβολὴν κατὰ τὸ ἔτος 540. Κατὰ τὸν 5' αἰῶνα σλαβικαὶ φυλαὶ ἐξαπλώνονται εἰς τὴν Θράκην, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον· οὔτε αἱ Θερμοπύλαι, οὔτε ὁ Ἰσθμὸς κωλύουν τὴν προχώρησίν των. Ἀλλὰ ὑπερβολικὸς εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς, ὅτι ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνος (588) οἱ Σλάβοι κατεῖχον τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὴν διάρκειαν δύο αἰῶνων καὶ ὅτι κἀνεὶς Ῥωμαῖος δὲν ἐπάτει τὸ μέρος ἐκεῖνο· γνωστὸν εἶναι, ὅτι αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια (Θῆβαι, Ἀθῆναι, Κόρινθος, Ναύπλιον, Ἄργος, Πάτραι κτλ.) ἀντεστάθησαν εἰς τὴν ὁμῆν τῶν Σλάβων ἰσχύϊ καὶ ἔμειναν πάντοτε ἑλληνικά. Ἀπὸ πολλοῦ ἀπεδείχθη ὡς μῦθος τὸ τοῦ Fallmerayer, ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο ὀλόκληρος ἐρημία ἐπὶ 400 ἔτη¹.

Ἡ κυρίως ἐκσλάβισις ἐπαρχιῶν τινῶν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐπῆλθε πρὸ τοῦ Η' αἰῶνος, πρὸ πάντων ἀφοῦ τὸ δεινὸν θανατικὸν τοῦ 746 ἠλάττωσε τὸν πληθυσμὸν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Σλάβοι τῆς Θεσσαλίας μετενάστευον εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ἰσως ἐγκατοικισμένοι ἐπίτηδες ὑπὸ τῆς βυζαντινῆς κυβερνήσεως. Οὕτως σχεδὸν ἀνά πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα δισσείροντο οἱ Σλάβοι καὶ ἡ λέξις τοῦ Ἀυτοκράτορος Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου δικαιολογεῖται τότε, ὅταν δεχθῶμεν τὴν τοῦ Παπαροηγοποῦλου ἐξηγήσιν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς Ἀυτοκράτωρ ὑποδεικνύει μὲ τὴν λέξιν «χώραν» μόνον τοὺς κάμπους κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια. «Καὶ νῦν δὲ—οὕτως γράφει βυζαντινὸς φιλόλογος, ὅστις συνέγραψεν ἐπιτομὴν τοῦ Στράβωνος κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα²—πᾶσαν Ἡπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν, καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν Σκυθαὶ Σκλάβοι νέμονται»—ῥητόν,

τόποισιν βεβαίως δὲν ἀποδεικνύει τόσον πολλὰ, διότι τὸ λεξείδιον «σχεδὸν» εἶναι σημεῖον ἀμαθείας τινὸς καὶ ἀνακριθείας. Ὅτι αἱ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα σλαβικαὶ ἐποικήσεις ἦσαν ἄλλου εἶδους ἢ αὐταὶ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Σερβίας, γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν κατεστάθησαν σλαβικὰ κράτη ὅπως εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Σερβίαν, ὅτι τὸνναντίον ἡ πολιτικὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν πολλῶν καὶ ἀξιολόγων πόλεων ἔμειναν καθόλου ἑλληνικά.

Τὸ ἔτος 783 εἶναι κρίσιμον σημεῖον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων· ἡ Ἀθηναία *Εἰρήνη*, ἡ χήρα τοῦ Λέοντος τοῦ Δ' ἔστειλε τὸν στρατηγὸν τῆς καὶ εὐνοοῦμενον *Σταυράκιον* εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ καθυποτάξῃ τοὺς Σλάβους ἀποίκους. Τοῦτο κατὰ πρῶτον προουκάλεσε νέαν ἐπανάστασιν τῶν Σλάβων καὶ τὴν κατὰ τὰς Πάτρας ἐφορμὴν των. Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἑνατον αἰῶνα οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου κατεβλήθησαν, ἐκτὸς τῶν Ἐζεριτῶν καὶ Μηλίγγων, οἵτινες ἔμειναν ἀνυπότακτοι ἐπὶ ἰκανὸν καιρὸν εἰς τὰ τῆς Λακωνίας ὄρη.

Ἀφοῦ ὑπετάχθησαν οἱ τῆς Πελοποννήσου Σλάβοι, τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τοῦ θέματος Ἑλλάδος διὰ μιᾶς ἀπέκτησε νέαν ἰσχύϊ καὶ ἐπέτυχεν εὐκολὰ νὰ ἀπορροφᾷ τοὺς Σλάβους μετανάστες· ὁ χριστιανισμὸς ἦτο μέσον νὰ ἐξελληνίσῃ τὸ ξένον στοιχεῖον, ὅπερ εἶχεν εἰσχωρήσει εἰς τὴν κοιτίδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Φαίνεται ὅτι ἡ ἐξελληνίσις τῶν τῆς Πελοποννήσου Σλάβων ἔγεινε γρήγορα. Ὅτι κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἢ καὶ ὕστερα ἀναφέρονται ἀπομεινάριά τινα Σλάβων—κατοικοὶ τῆς Πελοποννήσου λαλοῦντες σλαβικὴν διάλεκτον¹—, τοῦτο δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεραίνωμεν τι γενικὸν περὶ τὴν τότε ἐθνογραφικὴν κατάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἐπειδὴ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὴν τῆς Πρωσίας γερμανικωτάτην ἐπαρχίαν Brandenburg κατοικοῦν καὶ σήμερον ἄνθρωποι σλαβικῆς καταγωγῆς καὶ γλώσσης (οἱ Wenden τοῦ Spreewald), δὲν θά μᾶς ἐπέτρεπε νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ ἐπαρχία ἐκεῖνη τῆς Πρωσίας εἶναι σλαβικὴ χώρα.

Ἐπροσπάθησα νὰ συνοψίσω τὰ ἱστορικὰ θεμέλια, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ Fallmerayer ἀνοικοδόμησε τὸ ἀερικὸν κτίριον τῆς ὑποθέσεώς του. Τοιαῦτα θεμέλια ὑποστηρίζουν τὸ οἰκοδόμημα; Ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται νὰ εἶναι

οὕτως. Ἀλλὰ παρατηρήσαμεν ἤδη πρῶτον, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἀντεῖχε πάντοτε εἰς τὰς πόλεις· δεύτερον, ὅτι ἡ Πελοπόννησος πρὸ πάντων ἔπαθε τὸν σλαβικὸν κατακλυσμόν, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν ἔπαθον τοῦτο δόλου, ἢ ἐὰν ἔπαθον, ὄχι εἰς τοσοῦτον βαθμόν.

Διὰ νὰ διασαφηνίσωμεν τὴν ἐθνογραφικὴν σύνθεσιν τῆς νεοελληνικῆς φυλῆς, πρῶτον ἔπρεπε νὰ ἐξακριβώσωμεν, κατὰ ποίαν ἀριθμητικὴν σχέσιν καὶ κατὰ ποίαν τοπικὴν ἔκτασιν αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον μέρος τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων. Ἄλλ' ἀκριβῶς ὡς πρὸς τοῦτο λείπουν τὰ μέσα ἀσφαλοῦς ἐρεῦνης, λείπουν τὰ ἱστορικὰ τεκμήρια· δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν, ἐπὶ τῇ βάσει ἱστορικῶν μνημείων, νὰ σχεδιογραφῆσωμεν στατιστικούς πίνακας καὶ ἐθνογραφικὸν χάρτην τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν σλαβικῶν ἐποικήσεων, δηλαδή νὰ διορίσωμεν ἀκριβῶς, πόσοι καὶ εἰς ποῖα μέρη ἐγκατεστάθησαν Σλάβοι· ἐπειδὴ τυχηρὰ τεκμήρια, ὅπως π. χ. τὸ περὶ τῶν Ἐζεριτῶν καὶ Μηλίγγων ἢ σημείωσις τοῦ γερμανοῦ ἐπισκόπου Willibald von Eichstätt (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Η' αἰῶνος), ὅτι ἡ πόλις Μονεμβασίας κεῖται in Slavonia terra¹, εἶναι ἀδιόριστα καὶ ἀνακριβῆ διὰ νὰ διαφωτίσουν τὰ ζητούμενα. Ἀμμεσα μαρτύρια Σλάβων ἐποίκων, πρὸ πάντων ἀρχαιολογικὰ καὶ ἐπιγραφικὰ εὐρήματα, λείπουν· μίᾶ ἐπιγραφή, σλαβικὴ δὲ λεγομένη—ἡ ὁποία εὐρέθη εἰς τὴν Ἐλευσίνα—εἶναι προβληματικῆς ἀξίας². Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἄλλα μέσα διὰ τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Βάσιν τινὰ ἔχομεν κατὰ πρῶτον τὸν σημερινὸν ἐθνογραφικὸν διαμερισμὸν τῶν τοῦ Βαλκάνου ἐθνῶν. Ἕλληνες, τ. ἔ. ἑλληνοφῶνοι κάτοικοι, εὐρίσκονται σήμερον εἰς τὴν ἰδίως Ἑλλάδα (ἐκτὸς τῶν ἀλβανικῶν τόπων), εἰς τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος καὶ εἰς τὴν Κρήτην, εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἡπειρον, εἰς τὴν παραλίαν (ποῦ καὶ ποῦ καὶ εἰς τὰ ἐσωτερικὰ μέρη) τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης· ὁμοίως καὶ ἡ δυτικὴ Μικρὰ Ἀσία, ἐπειτα ἡ βορρεια τῆς ἕως τὸν Καύκασον ἀκτὴ καὶ μέρη τῆς Καππαδοκίας, Λυκίας, Κιλικίας κατοικοῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων, καὶ τέλος πάντων ἡ νῆσος Κύπρος σήμερον εἶναι ἑλληνοφωνοτέρα ἢ κατὰ τὴν τῶν ἀρ-

χαιῶν ἀκμὴν. Ἄς προσθέσωμεν, ὅτι διεσπαρμένοι ἑλληνικαὶ ἀποικίαὶ οὐχὶ μικραὶ ὑπάρχουν ὄχι μόνον εἰς τὰς δυτικὰς καὶ βορείας ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ εἰς τὴν Κορσικὴν (ὅπου ἡ τῶν Μανιατῶν ἀποικία Cargese). Βεβαίως ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν ἔχει σήμερον τὴν ὑπερμεγάλην ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀττικῆς θαλασσοκρατίας ἢ μᾶλλον τῶν Διαδόχων, βεβαίως ἢ ἑλληνικὴ φυλὴ σήμερον εἶναι πλέον συνηγμένη, ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ σήμερον ἐπικρατεῖ εἰς ὅλας τὰς χώρας, αἵτινες ἀπὸ ἀρχαιοτάτων καιρῶν ἦσαν γνησίως ἑλληνικαί. Σλάβοι δὲν ὑπάρχουν πλέον εἰς τὴν τοῦ Αἰγαίου ζώνην· ὅπου ἐπικρατοῦν σήμερον, εἰς τὴν Βουλγαρίαν, εἰς τὴν μεσόγειαν τῆς Μακεδονίας οἱ Σλάβοι δὲν ἐξετόπισαν Ἕλληνας ἀλλὰ ἐξελληνισμένους ἢ λατινισμένους βαρβάρους ὡς τοὺς Παιονίους, Ἰλλυριοὺς, Θράκας.

Ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος σήμερον οἱ Σλάβοι ἐξηφανίσθησαν ὅλως δόλου, καθὼς ἀνωτέρω παρατήρησα. Περὶ τῆς ἄλλοτε ἐκτάσεως ἐκείνων ἡ ἱστορία δὲν δίδει ἐπαρκεῖς πληροφορίας· διὰ τοῦτο καλύτερον εἶναι νὰ ζητήσωμεν αὐτὰς ἄλλοθεν, δηλαδή ἀπὸ τῆς γεωγραφικῆς ὀνοματολογίας τῶν ἑλληνικῶν μερῶν. Ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τοπικὰ ὀνόματα σλαβικῆς ἀρχῆς καὶ ὅτι ταῦτα ἀποδεικνύουν τὴν ἄλλοτε παρουσίαν σλάβων ἐποίκων, κἀνεὶς ἔμπειρος δὲν ἀμφιβάλλει, οὔτε ἀμφέβαλεν. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρω παραδείγματα τινὰ ὡς Τύρναβο, Ὁσιτροβο, Σμόκοβο τῆς Θεσσαλίας, Ἀράχωβα πλησίον τῶν Δελφῶν καὶ εἰς διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου, Ζαγόρα (παρὰ τὸν Ἐλικῶνα), Βερόζοβα τῆς Ἀρκαδίας, Γόρτσο τῆς Λακωνίας, Γαρδίσο τῆς Μεσσηνίας, Βερόβισο τῆς Ἡλίδος, Ἀρκαδίας, Λακωνίας, Σιρόζοβα τῆς Ἀρκαδίας, καὶ ταῦτα τὰ ὀνόματα ἀποδεικνύουν ὀφθαλμοφανέστατα, ὅτι εἰς τὰς ἐπαρχίας, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν, ἐκἄθηντο ἄλλοτε Σλάβοι. Ἄλλ' ἐνῶ μέρη τινὰ τῆς Πελοποννήσου εἶναι σκεπασμένα μὲ πυκνὸν δίκτυον σλαβικῶν τοπωνομασιῶν, εἶνε περίεργον, ὅτι ἡ Ἀττικὴ εἶναι ἐλευθέρως σχεδὸν σλαβικῶν ἰχνῶν καὶ τὸνναντίον συνετήρησε πολλὰ ὀνόματα ἀρχαίων δῆμων τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, καθὼς διδάσκουν αἱ σημεριναὶ τοπωνομασίαι Κηφισιά, Πεντέλη, Μαροθῶνας, Ἀμπελοκήπι.

Ἡ ὠφέλιμος καὶ ὑπὸ ἱστορικὴν, ἐθνολογικὴν, γλωσσολογικὴν ἐποψίν σπουδαιότητα

1. Ἴδε Gregorovius Geschichte Athens, I, 86.

2. Ἴδε Gregorovius, I, σ. 114.

1. Δηλαδή οἱ Ἐζερῖται καὶ Μηλίγγοι, ἴδε Gregorovius, I, 117.

1. Gelzer Zeitschr. f. wiss. Theol. XXXV (1892), 430 ἐπ.

2. Ἴδε Gregorovius, I, 122.

ἐξέτασις τῶν γεωγραφικῶν τῆς Ἑλλάδος ὀνομάτων περιμένει ἀκόμη τὸν ἐπεξεργαστὴν αἱ παρατηρήσεις ὅσον τοῦ *Fallmerayer* καὶ τῶν ὀπαδῶν του, τὸσον τῶν ἀντιπάλων του ὁμοίως στεροῦνται κριτικῆς μεθόδου καὶ ἔχουν πολλὰ παράξενα καὶ πλημμελῆ. Οὕτως π.χ. πρέπει νὰ παραιτησῶμεν ὀριστικῶς σήμερον τὴν δοξασίαν ὅτι τὸ ὄνομα *Μοσέας* εἶναι σλαβικῆς καταγωγῆς ὁ σεβαστὸς μου φίλος κ. Χατζιδάκις εἰδείξε πειστικώτατα, ὅτι τὸ ὄνομα εἶνε γνησίως ἑλληνικόν. Καὶ ἄλλο λάθος ἦτο ὅτι διηρμηνεύθησαν σλαβικὰ τιαυτὰ ὀνόματα, ἅτινα εἶναι ἄλθανικά. Πρῶτον ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἐξετάσωμεν ὅλα τὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν των καὶ ἔπειτα νὰ σχεδιάσωμεν γεωγραφικὸν πῖνακα, ὁ ὁποῖος παριστάνει εἰς εἰκόνα τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξετάσεως ἐκείνης· τότε μόνον θὰ ἤμεθα εἰς θέσιν νὰ λάθωμεν σαφῆ ἰδέαν περὶ τῆς ἄλλοτε ἔθνογραφικῆς καταστάσεως τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Τότε θὰ ἐμνησθόμεν πρὸ πάντων, εἰς ποῖα μέρη Σλάβοι δὲν κατώκησαν ποτέ, ποῦ ἔμειναν ἀμιγεῖς οἱ Ἕλληνες. Ὅτι αἱ πόλεις πάντοτε ἦσαν ἔδραι τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, εἴπαμεν ἄνωτέρω. Καὶ συμφωνεῖ εἰς τοῦτο, ὅτι τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα, ὡς ἂν *Κόρινθος*, *Ναύπλιον*, *Πάτρα*, *Λεβαδεία*, *Θήβα*, *Φέσσαλα* (τῆς Θεσσαλίας) ἀντεστάθησαν εἰς τὰς σλαβικὰς θυελλὰς. Πλὴν ὅμως ὅχι μόνον εἰς τὰς πόλεις, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐξοχὰς διητηρήθησαν Ἕλληνες ἢ Ἀργολίς λ.χ. διὰ τὴν σπανιότητα σλαβικῶν ὀνοματοθεσιῶν φαίνεται νὰ ἔμεινεν ἄψαυστος σχεδὸν Σλάβων ἢ Κυνοῦρια ἔμεινεν ἑλληνικὴ εἰς τὰ μέγα μέρη, καθὼς μνησθάνομεν ἐκ τῆς ὑπάρξεως τῆς παραξένου τῶν Τσακῶνων φυλῆς τὸ ἰδίωμα αὐτῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἑλληνικώτατον, δηλαδὴ ἀπόγονον τῆς ἀρχαίας λακωνικῆς διαλέκτου, καὶ αἱ τοπωνυμιαί, τὰς ὁποίας ἐξήτασα πρὸ ὀλίγων ἐτῶν¹, βεβαιώνουν ὅτι σλαβικὰ ἔχνη ἢ λείπουν ἢ εἶναι ὀλίγιστα ἀπὸ Ἁγίου Ἀνδρέα ἕως εἰς Μονεμβασιάν. Ἐπειτα καὶ οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς Μάνης ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ καυχῶνται διὰ τὴν καθάραν ἑλληνικὴν καταγωγὴν των.

Λοιπὸν, ἂν οὔτε τῆς Πελοποννήσου ἢ κατὰστασις—εἰς τὴν ὁποίαν βασιζέται ἢ ὑπόθεσις τοῦ *Fallmerayer*—δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συμπε-

1. Ἴδε *Indogerm. Forsch.* IV, 195 ἐπ. καὶ *Neologou Ἐβδομαδιαίαν Ἐπιθεώρησιν* 1894, σ. 755—759. 763—765, 794—795, 803—804.

ράνωμεν ὅτι ἐξωλοθρεύθη καθόλου τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τότε πολὺ ὀλιγώτερον ἐμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν τὸ ἴδιον ὡς πρὸς τὰς ἄλλας τῆς Ἑλλάδος χώρας· ἐκτενεῖς τόποι, οἵτινες ἦσαν οἰκητήρια τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων, διητήρησαν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν πάντοτε· τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, ἢ Μικρὰ Ἀσίαν, ἢ Κύπρον δὲν εἶχον μέρος τῆς σλαβικῆς πλημμύρας.

Ἡ ταχεῖα σύνοψις αὕτη τῆς ἀνθρωπογεωγραφίας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀρκεῖ νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ *Fallmerayer* ἀπεπλανήθη μακρὰν ἀπὸ τῆς ἀληθείας· αἱ προϋποθέσεις του—ἐξόντωσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἐλόκληρος ἐκσλάβισις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν—εἶναι πλημμελεῖς· πλημμελεῖς καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι οὔτε ῥάνις ἑλληνικοῦ αἵματος ῥέει εἰς τὰς φλέβας τοῦ Ῥωμοῦ. Ἄρ' ἐτέρου βεβαίως κἀνεὶς δὲν θὰ ἀμφισβήτησῃ, ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος φυσικὴ μίξις ἑλληνικοῦ καὶ σλαβικοῦ αἵματος ἔλαβε χώραν. Ἄν ὁ ἀξιόλογος ἱστορικὸς κ. Σάθας ἰσχυρίζεται, ὅτι Σλάβοι δὲν ἐγκατεστάθησαν ποτέ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τοῦτο δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ ἰδιοτροπία τις καὶ σόφισμα. Δηλονότι ὁ κ. Σάθας ὑποθέτει, ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων ὀνομαζόμενοι Σλάβοι ἦσαν Ἄλθανοι. Δὲν ἤξεύρω, ἂν ἤυρεν ὀπαδοὺς αὕτη ἡ δοξασία. Ἀντιφάσκει λ.χ. καὶ ἡ ὑπάρξις σλαβικῶν τοπωνυμιῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἂς ὑποθέσωμεν ἐπὶ στιγμὴν, ὅτι ὁ ἰσχυρισμὸς ἔχει ὀρθῶς· τί θὰ ἐχρησίμευεν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς πρὸς τὸ περὶ ἐθνικότητος ζήτημα, τί διαφορὰ θὰ ἦτο, ἂν ἐξηλθανίσθησαν ἢ ἐξεσλαβίσθησαν; Ἐπειδὴ οἱ Ἄλθανοι εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν, καὶ αὐτοὶ κατὰ τὰς τοῦ *G. Meyer* καὶ ἄλλων ἐρεῦνας, δὲν εἶναι πλέον συγγενεῖς εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἢ π.χ. οἱ Ἰταλοὶ, Σλάβοι, Γερμανοί.

Βεβαίως καὶ οἱ Ἄλθανοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν φυσικὴν μεταμόρφωσιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Κατὰ τὸν Π' καὶ ΙΔ' αἰῶνα¹ Ἄλθανοι χριστιανικῆς θρησκείας μετενάστευσαν ὡς γεωργοὶ καὶ ποιμένες εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατοικίσθησαν εἰς τὴν Βοιωτίαν, τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Πελοπόννησον (πρὸ πάντων εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὴν Ἀρχαδίαν). Ὁ κ. *Alfred Philippson*, ὁ ὁποῖος

1. Πρὸβλ. τελευταῖον *Σπ. Λάμπρον* εἰς τὴν ἐπετηρίδα τοῦ Παρνάτσου, I (1896), σ. 156 ἐπ.

ἐμελέτησε τὴν στατιστικὴν τῶν τοῦ βασιλείου Ἑλλάδος Ἄλθανων¹, ὑπολογίζεται, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν τῆς Πελοποννήσου Ἄλθανων ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεγαλύτερας ἐκτάσεώς των κατὰ 200000 ψυχάς, ἐπάνω κάτω τὸ ἥμισυ τοῦ τότε πληθυσμοῦ ὁ σημερινὸς ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ὑπερβαίνει τὰς 90000 ἀπέναντι συνόλου πληθυσμοῦ 730000 κατοίκων. Εἶδομεν ὅτι Σλάβοι καὶ Ἄλθανοι εἶναι τὰ δύο στοιχεῖα, τὰ ὅποια προσεκολλήθησαν εἰς τὸν πληθυσμὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου· εἶδομεν καὶ τὸ ἄλλο, ὅτι ἐκτενῆ μέρη τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἔμειναν ἀνέπαρα ἐκείνων. Ἄλθοι ξένοι, οἵτινες κατὰ τὴν φορὰν τῶν αἰῶνων ἤλθον εἰς τὸ τῆς Ἑλλάδος ἔδαφος, δὲν ἔλαβον ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἐθνικότητα καὶ ἔθνογραφικὴν σύνθεσιν τῶν Ἑλλήνων· οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι καὶ οἱ Γότθοι, οὔτε οἱ Φράγκοι, Τοῦρκοι, Ἑβραῖοι, Γύρτοι. Περὶ βλαβείας μίξεως τούτων καὶ τῶν Ἑλλήνων δὲν εἶναι λόγος, ἢ διότι ἐκείνοι ἦσαν ὀλιγάριθμοι ἢ διότι ἦσαν ξεχωρισμένοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας διὰ πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς αἰτίας.

Προκύπτει λοιπὸν ἐκ τῆς ἔθνογραφικῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, ὅτι οἱ σημερινοὶ κάτοικοι δὲν εἶναι, ἐνοεῖται, ὑπὸ ἀνθρωπολογικὴν ἔποψιν ὁμογενεῖς καὶ ἀμιγῆς φυλὴ καθαρῶς ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ προκύπτει καὶ τὸ δεύτερον, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες δὲν εἶναι νέον ἔθνος καὶ νέα φυλὴ, καθὼς ἰσχυρίσθη ὁ *Fallmerayer*· ἀπ' ἐναντίας τὸ ἐγγώριον στοιχεῖον ἦτο τὸσον δυνατὸν καὶ ἰσχυρόν, ὥστε ἀπερρόφησε τοὺς ξένους παρεισάκτους, τοὺς ἐπεχάραξε τὴν σφραγίδά του καὶ τοὺς ἔκαμεν Ἕλληνας.

Πρόκειται τώρα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἐθνικὴν ἰδιοφυίαν τῆς μίξεως ἐκείνης, διὰ νὰ μάθωμεν τὰς ἀληθεῖς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ σημερινῶν Ἑλλήνων· πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα, εἰς πόσον βαθμὸν οἱ ξένοι ἐπέδρασαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἰδιότητα ὑπὸ φυσικὴν καὶ ψυχικὴν ἔποψιν.

Ἡ ἐπιστήμη τῆς φυσικῆς ἀνθρωπολογίας πρῶτον πρέπει νὰ προσκληθῆ ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Ἄρ' εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὑποβάλῃ θετικὴν ὕλην διὰ τὴν κρίσιν τοῦ προβλήματος; Ἡ ἀνθρωπολογικὴ στατιστικὴ, πρὸ πάντων ἡ κρανιομετρία, σήμερον δὲν χαι-

ρει πλέον τὴν ἐκτίμησιν, ἥστινος ἄλλοτε ἤζήθησαν τὰ περὶ ἱστορικῶν καὶ ἔθνογραφικῶν προβλημάτων συμπεράσματά της· πολλάκις αὕτη ἢ ἐπιστήμη, στηριζομένη ἐπὶ τῶν στατιστικῶν τῆς πινάκων, ὑπερεπήδησε μὲ τολμηρὸν πῆδημα τὰς σκέψεις καὶ ἀμφιβολίας τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης. Ἐν τούτοις δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παραλείψωμεν τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιστήμης ἐκείνης, ὅταν πρόκειται περὶ μίξεως φυλῶν μαρτυρουμένης δι' ἱστορικῶν τεκμηρίων.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν κατὰ τὴν κοινὴν (ἀλλ' ὅχι ἀναμφισβήτητον) γνώμην τῶν ἀνθρωπολόγων «μεσοκέφαλοι», καθὼς δεικνύουν μετρήσεις ἀρχαίων κρανίων καὶ ἡ ἐξέτασις ἀρχαίων ἀνδριάντων, τ. ἔ. ἦσαν οὔτε φανεροὶ δολιχοκέφαλοι οὔτε βραχυκέφαλοι· ἢ κατὰ μέσον ὅρον σχέσις τοῦ πλάτους καὶ τοῦ μήκους τοῦ κρανίου ἦτο 77:100 κατὰ τοὺς τεχνικοὺς τῆς ἀνθρωπολογίας ὄρους. Ὡς πρὸς τοὺς σημερινούς Ἕλληνας, ἡ σχέσις αὕτη ἤλλαξεν ὀλίγον, δηλαδὴ εἶναι 80:100, ὅπερ εἶναι ὁ κἀτωθὸς τῆς βραχυκεφαλίας. Μεταξὺ ἀριθμοῦ τινος ἀρχαίων κρανίων, τὰ ὅποια ἐμέτρησεν ὁ *Rudolf Virchow*¹, ἀριθμοῦνται:

δολιχοκέφαλοι, μεσοκέφαλοι, βραχυκέφαλοι		
28%	52%	20%

Ὅσον διὰ τοὺς σημερινούς Ἕλληνας, ὁ *Ranke*² ὑπολογίζει (ἐκ 112 κρανίων)

15%	31%	54%
-----	-----	-----

Ἐξ ἄλλων 76 κρανίων³ ὑπελόγησα ἐγώ:

17%	33%	50%
-----	-----	-----

Ἀπ' ἐναντίας οἱ Σλάβοι εἶναι φανερῶς βραχυκέφαλοι· τὸ μέτρον τῶν κρανίων εἶναι μεταξὺ 81,6:100 διὰ τοὺς Σέρβους καὶ 85,1:100 διὰ τοὺς Κροάτας. Ἡ μὲ ἄλλας λέξεις, εὐρίσκονται κατὰ μέσον ὅρον (κατὰ τὸν *Ranke*)

δολιχοκέφαλοι, μεσοκέφαλοι, βραχυκέφαλοι		
3%	25%	72%

Ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐσλαβώθησαν, ὅτι «οὔτε ῥάνις ἑλληνικοῦ αἵματος» ῥέει εἰς τὰς φλέβας τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, δὲν ἀποδεικνύουν διόλου οἱ ἀριθμοὶ αὐτοί· τὸ πολὺ ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ἔγεινεν ἐπιμιξις βραχυκεφάλων τινῶν Σλάβων.

1. Ἴδε *Alt-und neugriech. Schädel Sitzungsber. d. Berl. Akad.* 1893, 677 ἐπ.

2. *Der Mensch*, II, 201.

3. Ἴδε *Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, I, 366 ἐπ.

1. Ἴδε *Petermanns Mitteilungen*, 1890, σ. 33 ἐπ. καὶ *Zeitschr. d. Gesellschaft f. Erdk. in Berlin*, XXV (1890), σ. 402 ἐπ.

Ἄλλ' ἀκριβεστέρᾳ ἔρευνα δὲν ἀναγκάζει ἡμᾶς οὔτε νὰ συμπεράνωμεν τοῦτο· καὶ τῶντι Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ ἀνθρωπολόγοι¹ ἀποκρούουν ἐκεῖνο τὸ συμπέρασμα, ἐπειδὴ ἡ βραχυκεφαλία δὲν εὑρίσκεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰς ἄλλοτε ὑπὸ Σλάβων πλημμυρισμένας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' εἰς τόπους ὅπου δὲν εἶναι πολὺς λόγος περὶ σλαβικῶν ἐποικήσεων, ὅπως λ.χ. εἰς τὴν Ἐπτανήσον καὶ κατ' ἰδίαν εἰς τὰ περιγύρω τῆς Κερασούντος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας², ἐνῶ τὰνάπαλιν φανερὰ δολιχοκεφαλία παρατηρήθη εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡ ὁποία ἔπαθε σλαβικὴν ἐπιρροὴν κατ' ἰσχυρὸν βαθμὸν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ μίξις μὲ τοὺς βραχυκεφάλους Ἀλθανοὺς, εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ἡ μίξις μὲ τοὺς αὐτόχθονας προκάλεσε τὴν αὐξήσιν τῶν βραχυκεφάλων Ἑλλήνων. Ἑλλην ἀνθρωπολόγος³ παρατήρησεν, ὅτι εἰς τὰς ἀλβανικὰς τῆς Ἑλλάδος ἐπαρχίας ἡ βραχυκεφαλία εἶναι συχνότερα ἢ ἄλλοῦ. Καὶ πρὸς τοῦτοις πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὰ κρανία προϊστορικῆς ἐποχῆς, ἅτινα εὑρέθησαν εἰς τὸ τῆς Ἑλλάδος ἔδαφος, εἶναι βραχυκέφαλα, ὅτι λοιπὸν οἱ βραχυκέφαλοι τῆς σήμερον δυνατὸν νὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν των εἰς προσλαβικὴν ἐποχὴν.

Οὕτως λοιπὸν οἱ ὅπαδοι τοῦ Fallmerayer δὲν ἠμποροῦν νὰ ἐπικαλῶνται τὴν βοήθειαν τῆς ἀνθρωπολογίας. Φαίνεται μᾶλλον, ὅτι οἱ Σλάβοι δὲν κατέλιπον σημαντικὰ ἔγνη ὑπὸ ἀνθρωπολογικὴν ἔποψιν τοῦτο εἶναι περίεργον, ἀλλ' ἐξηγεῖται ἴσως μὲ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι κατὰ τὴν μίξιν τῶν Ἑλλήνων καὶ Σλάβων «φυσικὴ ἐκλογή» («natürliche Auslese ἢ selection» κατὰ τὸν Darwin) ἐγένεεν οὕτως, ὥστε εἰς τὸν «ἀγῶνα τῆς ὑπάρξεως» («Kampfums Dasein») περισσοτέραν ζωτικὴν δύναμιν εἶχον ἐκεῖνα τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἦσαν προικισμένα μὲ τὰς φυσικὰς ιδιότητας τοῦ ἐντοπίου, τ. ἔ. ἐλληνικοῦ στοιχείου⁴. Ὅταν περιηγητὴς τις ἐνόμισεν ὅτι ἤρξε σλαβικὴς φυσιογνωμίας εἰς τὴν Θεσσα-

λίαν¹, ἴσως ἔπαθεν αὐταπάτην τὴν προσοχὴν τῶν περιηγητῶν ἐπισύρουν περισσότερον οἱ ὑψηλοὶ καὶ ξανοὶ Ἀλθανοὶ ἢ ἄτομα μὲ σημιτικούς χαρακτῆρας, τύποι, οἵτινες δὲν εἶναι σπάνιοι. Ἀφ' ἑτέρου ὁ ἐλληνικὸς ἢ κλασικὸς λεγόμενος τύπος παρατηρήθη ὑπὸ πολλῶν περιηγητῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, πρὸ πάντων εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλὰ ἄς μὴ λησμονήσωμεν δύο ἀνθρωπολογικὰς παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας ἀνέφερόν τινες ὡς θετικὰ τεκμήρια τῆς φυσικῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων ἐθνότητος. Οἱ μὲν εἶπαν ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων στασιμότης ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἡ εὐκολία των ὡς πρὸς τὴν ἐκμάθησιν ξένων γλωσσῶν δεικνύουν συγγενεῖάν τινα μὲ τοὺς Ῥώσσους, οἱ δὲ παρατήρησαν ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων ὀλιγοτοκία (τ. ἔ. ὁ σχετικῶς μικρὸς ἀριθμὸς τοκετῶν) εἶναι ἀντίθετος εἰς τὴν τῶν Σλάβων πολυτοκίαν καὶ ἀποκρούει ἐθνικὴν συγγενεῖαν. Ἐγὼ δὲ νομίζω σπουδαίαν οὔτε τὴν μίαν οὔτε τὴν ἄλλην παρατήρησιν, διότι δὲν εἶναι τόσον χαρακτηριστικὰ νὰ ὑποστηρίζουν συμπεράσματα περὶ τὴν ἐθνογραφικὴν σύνθεσιν φυλῆς τινος.

Ἄλλ' ἂν καὶ ἠθέλωμεν νὰ ὑποχωρήσωμεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Fallmerayer, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ φυλὴ ἔπαθε σφοδρὰν ἐπίμιξιν ξένου αἵματος, τοῦτο δὲν θά ἦτο πολὺ σπουδαῖον διὰ τὸ τῆς ἐθνικότητος ζήτημα. Ἡ τῶν Γερμανῶν ὁμοφυλία λ.χ. δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ δολιχοκεφαλίας ἢ βραχυκεφαλίας, ἀπὸ χρώματος τριχῶν καὶ ὁμοίων, οἱ κάτοικοι τῆς νοτίας καὶ τῆς βορειοανατολικῆς Γερμανίας εἶναι Γερμανοὶ, ἂν καὶ εἶναι διάφοροι ὑπὸ φυσικὴν ἔποψιν, ἂν καὶ εἶναι μιγμένοι μὲ Κέλτας ἢ Σλάβους—καὶ ὅχι ἄλλως πρέπει νὰ κρίνεται τὸ περὶ ἐλληνικῆς ἐθνότητος ζήτημα, δηλαδὴ ὑπὸ τὴν ἔποψιν, ὅτι ὅχι φυσικοὶ, ἀλλὰ ψυχικοὶ χαρακτῆρες—ἡ γλώσσα, αἱ ἐθνικαὶ ἰδέαι, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ ὅλα τὰ ἰδανικὰ πλεονεκτήματα ἔθνους—σημαίνουν τὴν ἰδέαν ἔθνους, ἐθνότητος (Nationalität). Καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν δὲν εὑρίσκομεν τίποτε σλαβικὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ τοῦλάχιστον τόσον μικρὰ ἀπομεινάρια σλαβικῆς ἐπιρροῆς, ὥστε χρειάζομεθα, οὕτως εἰπεῖν, φακὸν νὰ ἐξιχνιάσωμεν ἐκεῖνα.

περὶ οὗ ἴδε Anzeiger für indog. Sprach und-Altentumskunde III (1893), 111—124.

1. Barth Berliner Zeitschr. f. allg. Erdkunde, XVI (1864), 191 ἐπ.

1. Ἴδε Bull. de la Société d'Anthropol. VII, 658 ἐπ., Diefenbach Völkerkunde Osteuropas, I, 442 ἐπ. (Ἄλλως Zaborowski ἐν «La Grande Encyclopédie» XIX (1893), 282 ἐπ.).

2. Ἴδε Neóφυτον ἐν Anthropologie, II, (1891) 25 ἐπ.

3. Ὁ κ. Κλων Στέφανος La Grèce au point de vue naturel, ethnologique κατ. Extrait du Dictionnaire encyclop. des sciences médicales (Paris, 1884) σ. 432 ἐπ.

4. Ἀναφέρω ἐδῶ τὰς ἰδέας τοῦ Δανοῦ Vodskov,

πρῶτον εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως, ὅτι δὲν ὑπάρχουν τεκμήρια ὅτι δυνατὰ οἰκογένεια σλαβικῆς καταγωγῆς ἐμόρφωσαν τὰ θεμέλια νεοελληνικῆς ἀριστοκρατίας¹, ἐνῶ πολλαὶ εὐγενεῖς π.χ. τῆς Ἐπτανήσου ἀνάγονν τὴν ἀρχὴν των εἰς Βενετούς ἄρχοντας εὐγενεῖς (Nobili).

Τὸ σπουδαιότερον καὶ χαρακτηριστικώτερον γνώρισμα ἔθνους τινὸς εἶναι ἡ γλῶσσα. Οἱ ἴδιοι ἐθνολόγοι, οἵτινες βεβαιῶνουν μὲ αὐταρκες μειδιάμα, ὅτι τὸ γνώρισμα τοῦτο δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν ὑπὸ ἐθνολογικὴν ἔποψιν, ἐπωφελοῦνται αὐτοῦ, ὅταν πρόκειται νὰ γείνουν ἐθνογραφικαὶ διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Οὕτως καὶ ἡ γλῶσσα τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων εἶναι πολὺ τιμὸν μνημεῖον τῆς καταγωγῆς των ἢ νεοελληνικῆ (δηλαδὴ ἢ δημῶδης) γλῶσσα δὲν εἶναι ἡ ἀρχαία, εἶναι ὅμως γνήσιον τέκνον, φυσικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας μητρὸς. Ὅλοι αἱ ἀπόπειραι λογίων τινῶν νὰ ἀνεύρουν εἰς τὴν νεοελληνικὴν γραμματικὴν (τ. ἔ. εἰς τὸ σύστημα τῶν φθόγγων, τῆς κλίσεως καὶ συντάξεως) ξένην ἐπιρροὴν, εἴτε σλαβικὴν εἴτε ἀλβανικὴν εἴτε τῶν νεολατίνων γλωσσῶν, ἐναυάγησαν οἰκτρά—καὶ ἀνάγκη νὰ ἐναυάγησαν, διότι ὅσα ἐκεῖνοι ἐνόμιζον ξένα καὶ νεοφανῆ, ἐβλάστησαν ἐκ τῶν σπερμάτων, τὰ ὁποῖα ἔσπειρεν ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα τῆς προαλβανικῆς καὶ προσλαβικῆς ἢ καὶ προλατινικῆς μάλιστα ἐποχῆς. Ἐπειδὴ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν εἰς τὸ λεξικὸν εἰσαγωγὴν ξενισμῶν, τοῦτο δὲν μεταβάλλει περισσότερον τὸν ἰδιαιτέρον χαρακτῆρα γλώσσης καὶ ἔθνους ἢ ἡ εἰσαγωγὴ ξένων ἐμπορευμάτων, π.χ. τοῦ καφέ, τοῦ τεύλου, τῆς πατάτας, τοῦ καπνοῦ. Ἡ ἀγγλικὴ ἔμεινε γερμανικὴ (τευτονικὴ) γλῶσσα, ἂν καὶ ἐπλημμυρίσθη ὑπὸ γαλλικῶν ξενισμῶν· καμμία τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν δὲν ἠμπορεῖ οὔτε ἐμπορεῖ νὰ ἐκλείσῃ τὴν ἐπιρροὴν ξένων γλωσσῶν ἀπὸ τὸ λεξικὸν τῆς. Οὕτως λοιπὸν ξένα λέξεις πολυάριθμοι εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ εἰς τὴν νεωτέραν ἐλληνικὴν καὶ ἐπολιτογραφῆθησαν. Πρῶτον ἡ Ῥώμη εἰσήγαγεν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Βυζαντινῶν λέξεις τοῦ δημοσίου βίου καὶ τῆς δημοσίας συγκοινωνίας· ἔπειτα οἱ Φράγκοι κατακτηταί, καὶ πρὸ πάντων οἱ θαλασσοπόροι Βενετοί, μετεκόμισαν πολλὰς φράσεις τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ ἐμπορίου, καὶ τέλος πάντων οἱ Τοῦρκοι ἐπλούτισαν τὸ ἐλληνικὸν λεξικὸν μὲ

πολλὰς λέξεις τοῦ καθημερινοῦ βίου—καθὼς εἰς τὸν κατάλογον τῶν φαγητῶν καὶ τῶν ὑβριστικῶν λέξεων. Ἀλλὰ ποῦ μένουσιν οἱ σλαβικοὶ ξενισμοί; Περίεργον πρᾶγμα· οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι, κατὰ τὸν Fallmerayer, κατεβρόχθισαν τοὺς Ἑλληνας, κατέλιπον (κατὰ συγκοισιν πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς) τόσον ὀλίγας λέξεις, ὥστε κατὰ τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν κἀνεὶς δὲν ἤθελε νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἄλλοτε Σλάβοι καὶ Ἕλληνες εἶχον μεταξύ των στενὰς σχέσεις. Ὁ κ. Gustav Meyer, ὁ διαπρεπέστερος γνώστης τῶν τοῦ Αἴμου γλωσσῶν, συνέλεξε τοὺς σλαβισμούς τῆς ἐλληνικῆς¹ καὶ ἤρξε μόνον 273 τὸν ἀριθμὸν· καὶ διὰ νὰ μὴ ὑπερτιμηθῇ ἡ ἀξία τοῦ ἀριθμοῦ τούτου, προσθέτω, ὅτι μεταξύ ἐκείνων αἱ ἐπαρχίαι Θεσσαλίας, Ἡπείρου, Μακεδονία καὶ Θράκη, ὅπου εἶναι γειτονικὴ συγκοινωνία Σλάβων καὶ Ἑλλήνων, παρέχουν τόσον σπουδαῖον ποσόν, ὥστε αἱ λέξεις κοινοτέρας χρήσεως δὲν ὑπερβαίνουσι τὰς 66—ἀριθμὸς, ὁ ὁποῖος δὲν ἔρχεται εἰς λογαριασμὸν καὶ δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ἀπέναντι τῶν πολυαριθμῶν λατινικῶν, ἰταλικῶν καὶ τουρκικῶν λέξεων. Καὶ πρὸς τοῦτοις, ὅταν σκεφθῶμεν, ὅτι μέρος τῶν σλαβικῶν λέξεων δὲν εἰσεχώρησεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν· ἀλλὰ διὰ μεσιτείας τῆς τουρκικῆς γλώσσης, βλέπομεν, ὅτι δὲν ἀπομένει τίποτε τῆς φανταστικῆς ἰδέας «σλαβο-ἐλληνικοῦ συμμίκτης ἰδιώματος», τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου ἐφαντάσθη νὰ τὸ ἤκουσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον περιηγητὴς τις, καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναγγεῖλῃ τὴν ἀνακάλυψιν του εἰς ἄρθρον τῆς Frankfurter Zeitung τοῦ 1897—πλὴν ὅμως χωρὶς νὰ μᾶς παραδώσῃ οὔτε μίαν λέξιν τοῦ περιέργου ἰδιώματος ἐκεῖνου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν σλαβικῶν λέξεων δὲν ἦτο μεγαλύτερος κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα· τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέα (τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος), τὸ ὁποῖον εἶναι γραμμικὸν εἰς δημοτικωτάτην γλῶσσαν, ἐμπεριέχει βεβαίως πολλὰς γαλλικὰς καὶ ἰταλικὰς λέξεις, ἀλλὰ, καθ' ὅσον μοῦ φαίνεται, οὔτε μίαν σλαβικὴν λέξιν, ἂν καὶ τότε ἀκόμη Σλάβοι μὴ ἐξηλληνισμένοι ὑπῆρχον εἰς τὴν Πελοπόννησον². Οἱ Σλάβοι—ὅπως οἱ Ἀλθανοὶ, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιρροὴ εἶναι ὁμοίως ἀσημαντος³—ἐδέχθησαν πολὺ περισσότερα ἀπὸ

1. Neugriechische Studien, II (ἐν Sitzungsberichte d. Wiener Akademie, τόμ. 130. 1894).

2. Ἴδε Gregorovius, I, 153 ἐπ.

3. Ἴδε G. Meyer Neugriech. Stud., II.

1. Ἴδε Gregorovius, I, 150.

των Ἑλλήνων ἢ ἔδωκαν με ἄλλας λέξεις, ταῦτα τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια εἶχον τὰς στενωτέρας φυσικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας, δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ παραλλάξουν τὴν ἐθνότητα καὶ τὸν πολιτισμὸν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἡ συντήρησις τῆς ἑλληνικῆς ιδιότητος δὲν καταφάνεται μόνον εἰς τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ εἰς ὅλα, ὅσα συμπεριλαμβάνονται ὑπὸ τὴν φράσιν «βίος τοῦ λαοῦ», δηλαδὴ εἰς τὰς ιδέας, τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα, τὰς δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ ἢ ἀρχαία ἐθνότης δὲν κατεστράφη οὔτε ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ οὔτε ὑπὸ ἄλλων συμβάντων, ἀλλὰ ἀνεπτύσσετο κατὰ τοὺς νόμους φυσικῆς ἀνελιξέως καὶ ζῆ ἀκόμη εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἐθνότητα, πολλὰκις βεβαίως ὑπὸ τὴν σκέπην ἐκκλησιαστικῶν τύπων. Οἱ ἀρχαῖοι θεοί, εἶναι ἀληθεῖς, ἀπεδιώχθησαν, ἀλλ' αἱ ἀρχαῖαι ιδέαι περὶ τοῦ Διὸς καὶ ἄλλων θεῶν ζοῦν εἰς τὰς τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ γνώμας περὶ Θεοῦ καὶ Ἁγίων. Περιφρήμοι εἶναι οἱ στίχοι τοῦ Ὀμήρου (Α 528 ἐπ.):

κτανέησιν ἐπ' ὄφροσι νεῦσε Κρονίων,
ἀμβρόσια δ' ἄρα χεῖται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

Καὶ σήμερον οἱ Ζακύνθιοι λέγουν, ὅτι Θεὸς τινάσσει τὰς τρίγας του καὶ τρέμει ἡ γῆ. Οἱ Ἅγιοι κατέλαβον τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων θεῶν, ὁ ἅγιος Νικόλαος τὴν τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ ἅγιος Γεώργιος τὴν τοῦ Θησέως, ἡ Παναγία τὴν τῆς κειπαρθένου Παλλάδος, ὁ ἅγιος Διονύσιος τὴν τοῦ Διονύσου¹. Καὶ καθὼς οἱ ἀρχαῖοι ἐπίστευον, ὅτι αἱ πηγαί, οἱ ποταμοί, αἱ λίμναι, τὰ δάση καὶ τὰ δένδρα ἐμψυχώνονται ὑπὸ Νηρηίδων, Νυμφῶν, Δρυάδων, οὕτως εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ σημερινοῦ λαοῦ ἡ φύσις ἐμψυχώνεται ὑπὸ τῆς τῶν Νεραίδων ομάδος. Δαίμονες, ὅπως αἱ Λάμιες καὶ αἱ Στρογγίλες, φοβερρίζουν τὸν δεισιδαίμονα λαόν, καθὼς εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Χάρων, τ. ἔ. ὁ Χάρος ἢ Χάρονας, ζῆ ἀκόμη, αἱ Μοῖρες μοιραίνουσι τὸ νεογέννητον καὶ κλώθουσι τὸ τῆς ζωῆς νῆμα ὅπως εἰς τὰς ἀπωτάτας ἐποχὰς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ. Οἱ νεόνυμφοι ὀδηγοῦνται εἰς τὴν γαμικὴν οἰκίαν, οἱ νεκροὶ θάπτονται με τελετάς, αἵτινες ἦσαν εἰς χρῆσιν πρὸ διςχιλίων αἰώνων. Οἱ ἄρρωστοι, οἱ ὅποιοι κοιμῶνται εἰς τὴν ἐκκλησίαν Ἁγίου τινός, δὲν ζητοῦν ἄλλην

ιατροίαν ἢ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐκεῖνοι, οἵτινες ἄλλοτε μετέβαινον εἰς Ἐπίδαυρον εἰς προσκύνησιν τοῦ Ἀσκληπιοῦ¹. Ἀλλ' ἄς ἀφήσωμεν ταῦτα δὲν εἶναι θέμα μου νὰ ἐκθέσω τὰς πολυπληθεῖς σχέσεις μεταξύ τῶν ἀρχαίων καὶ σημερινῶν δοξασιῶν τοῦ λαοῦ. Ἀρκοῦν αἱ σημειώσεις μου νὰ ἀποδείξουν, πόσον ἄτοπος εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης ἐξηφανίσθη, ἐνῶ καθ' ἕκαστον βῆμα ἡ νέα Ἑλλὰς διαδηλοῖ ὅτι ζῆ ἀκόμη ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς εἰς τὴν νέαν. Ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, φαίνεται ὅτι σλαβικὰ στοιχεῖα εἶναι σπανιώτατα καὶ χωρὶς σημασίαν· οὔτε ἡ περὶ τοῦ Βρυκόλακος δοξασία (ἡ λέξις Βρυκόλακος εἶναι σλαβικὴ, πρὸβλ. τὸ σερβικὸν Vukodlak) εἶναι καθαρῶς σλαβικὴ, ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀρχαιότητα δὲν λείπουν διόλου ἀναλογίαι, καθὼς ἔδειξεν ὁ κ. Bernhard Schmidt εἰς τὸ γνωστὸν του βιβλίον Volksleben der Neugriechen. Ὅταν δοξασίαι ἢ ἔθιμα ἢ ἄλλα τοιαῦτα εὐρίσκονται συγχρόνως εἰς διάφορα ἔθνη, πολλὰκις δύσκολον εἶναι νὰ ἀποφασίσωμεν, ποῦ εἶναι ἡ ἀρχὴ ἢ ἡ κοιτίς τοιοῦτου κινήτου κτήματος, π.χ. ὅταν πρόκειται περὶ κοινῶν ἠθῶν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἀλβανικοῦ λαοῦ. Πλὴν ὅμως εἰς τὴν νεοελληνικὴν λαογραφίαν πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ ἐν γένει ἡ ιδέα ὅτι, ὅπως εἰς τὴν γλῶσσαν, οὕτως καὶ εἰς τὰ ἄλλα οἱ Ἑλληνας ἔδωκαν περισσότερον ἢ ἔλαβον ἀπὸ τῶν τοῦ Αἴμου φυλῶν. Ἀναφέρω ἐν σπουδαίῳ παράδειγμα· τὸ ὑποκείμενον τοῦ γνωστοῦ τραγουδιοῦ «ὁ Βρυκόλακος», δηλαδὴ ὁ μῦθος, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὸ ὄνομα Leonorensage εἶναι γνωστός εἰς τοὺς λαογράφους σλαβικῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν, δὲν εἶναι πιθανῶς σλαβικῆς, ἀλλὰ ἑλληνικῆς καταγωγῆς, καθὼς σοφὸς Βούλγαρος ἔδειξε πρὸ ὀλίγου εἰς σπουδαίαν καὶ ἐπιμελῆ διατριβὴν².

Περὶ βαθείας λοιπὸν καὶ ὁλοκλήρου ἐθνογραφικῆς μεταμορφώσεως τῆς Ἑλλάδος, καθὼς νομίζει ὁ Fallmerayer, σήμερον οὐδεὶς πλέον λόγος. Οἱ Ἑλληνας ἐπαθον, εἶναι ἀληθεῖς, τὴν ἐπίμιξιν ξένων, ὅπως ἕκαστος λαός, ὅστις ἔχει ἱστορίαν, ἀλλὰ εἶχον καὶ ἔχουν τοιαύτην ἐσωτερικὴν ζωικὴν δύναμιν, ὥστε ἦσαν εἰς θέσιν ν' ἀπορροφῶν καὶ ν' ἀφομοιώνουν ξέναι στοι-

1. Σ. Σ. Ἐ. Καββαδία Τὸ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπίδαυρον καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν.

2. Ἰδεῖ Ivan D. Schischmanov Der Leonorenstoff in der bulgarischen Volkspoesie, indogerm. Forschungen, IV, 412—448.

χεῖα ὅσα καὶ ἂν εἶναι, χωρὶς νὰ ἀποβάλλουν τὸν ἰδικόν των χαρακτῆρα· τούναντίον αὐτὴ ἢ ἐπίμιξις ἀπεταμίευσεν νέας ζωικὰς δυνάμεις εἰς τὸ μαραινόμενον σῶμα τῆς ἀρχαιότητος καὶ κατέστησε αὐτὸ πάλιν νέον καὶ ζωντανόν. Οἱ σημερινοὶ Ἑλληνας δὲν εἶναι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ὡσάν νὰ ἦτο κἀκεῖ Ρωμῖος ἀπόγονος ἀρχαίου Ἀθηναίου ἢ Σπαρτιάτου ἢ ἄλλου κατοίκου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ εἰς τοὺς Ρωμῖους ῥέει αἷμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἐδῶ ὀλιγώτερον, ἐκεῖ περισσότερον, καί, ὅπερ εἶναι σπουδαιότερον, ἡ σημερινὴ ἐθνότης εἶναι φυσικὴ ἀνέλιξις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, ἀνέλιξις καὶ μεταμόρφωσις, ἡ ὅποια ἔγεινε ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ὄλων τῶν παραγόντων, οἵτινες ἐνεργοῦν τὴν μεταμόρφωσιν καὶ τῶν ἀμιγεστέρων ἐθνῶν· ποῦλοιπὸν ὑπάρχουν ἀμιγῆ ἔθνη καθόσον ἔχουν ἱστορικὸν βίον; Ἄτοπον εἶναι βεβαίως νὰ ταυτίσωμεν τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν γλῶσσαν, τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν ἐθνότητα, καθὼς νομίζουσι φανατικοὶ τινες ἀρχαιομανεῖς· ὁ χριστιανισμὸς καὶ ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία συνετέλεσαν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ κατὰ βαθμὸν πάντῃ διάφορον καὶ πολὺ ὑψηλότερον παρὰ οἱ Σλάβοι ἢ Ἀλβανοὶ ἢ ἄλλοι βάρβαροι. Διὰ νὰ γείνη τοῦτο κατάδηλον ἀρκεῖ νὰ μνημονεύσωμεν τὴν ἱστορίαν τοῦ ὀνόματος «Ρωμῖος», τ. ἔ. Ρωμαῖος· ὁ ἐπίσημος τίτλος τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους ἐπολιτογραφήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἐξώρισεν τὸ ὄνομα Ἑλληνας, τὸ

ὁποῖον εἰς τὴν φαντασίαν τοῦ λαοῦ σημαίνει τοὺς γίγαντας καὶ προγόνους μυθικῆς ἐποχῆς¹. Οἱ σημερινοὶ Ἑλληνας δὲν διαφέρουν τόσον ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὅσον αὐτοὶ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀντὶ πολλῶν ἀναφέρω εἰς ἔνδειξιν τούτου ἐν παράδειγμα· ὁ κ. K. Krumbacher, πραγματευόμενος περὶ τῶν μεσαιωνικῶν παροιμιῶν², ἔδειξεν, ὅτι ἡ δημοτικὴ τῶν Βυζαντινῶν παροιμία εἶναι συγγενεστάτη τῆς νεοελληνικῆς καὶ ἐν γένει τῆς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν παροιμίας, ἀλλὰ δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ἐκ τῆς ἀρχαιότητος παραδιδόμενας παροιμίας. Ὅσον καὶ ἂν ἐτρύφησαν οἱ φιλολογικοὶ τοῦ Βυζαντίου κύκλοι εἰς ἀρχαίας ἀναμνήσεις, ὅσον καὶ ἂν ἐθεώρησαν οἱ ἐγγράμματοι Βυζαντινοὶ ὡς πηγὴν καὶ ἀρχὴν πάσης παιδεύσεως τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, — αἱ ιδέαι καὶ τὰ αἰσθηματὰ τοῦ λαοῦ (αἱ παροιμίαι εἶναι γνήσιον προῖον τῆς τοῦ λαοῦ ψυχῆς) ἐπορεύοντο τοὺς ἰδικούς των δρόμους, ἀλλ' ἐν τούτοις καὶ αὐτοὶ ἔλαβον τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ· καὶ ἡ «Ρωμιοσύνη» εἶναι γνήσιον τέκνον τῆς ἀρχαίας μητρὸς.

1. Σ. Σ. Ἐ. Πρὸβλ.: B. A. Mystakidis, Byzant. Deutsche Beziehungen Über die . . . Bedeutung D. Wörter Ἑλλην, Ρωμαῖος, Γραικός in Mittelalter.

2. Ἰδεῖ Sitzungsber. d. k. bayer. Akad. d. Wiss. 1893, II, 1 ἐπ.

1. Περὶ τούτου πρὸβλ. τὸ νόστιμον παραμῦθι εἰς τοῦ Hahn Griech. u. alb. Märchen, II, 76.

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ

ΕΙΣ

ΧΡΗΣΤΑΚΗΝ ΖΩΓΡΑΦΟΝ¹

ΜΕΓΑΝ ΕΥΕΡΓΕΤΗΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΥΠΟ

Μ. ΑΥΘΕΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

ἐκφωνηθείς ἐν τῇ αἰθούσῃ τῶν τελετῶν κατὰ τὴν ἸΑΤΒ' τακτικὴν συνεδρίαν τῆς 2 Νοεμβρίου 1898.

Γίγαντα τῆς παρ' Ἑλλήσιν ιδιωτικῆς πρωτοβουλίας καταδέχεται μετὰ μικρὸν ἐκ τῆς ξένης εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἢ βασιλεῖς τῶν πόλεων, ἢ δὲ χλόη τοῦ ἐπιόντος ἔαρος θὰ καλύψῃ τὸ σεπτὸν παρ' ἡμῖν μνημα ἀνδρός, ὅστις ζῶν πλείονα τοῦ ἐνός ἤγειρε τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ φιλοτιμίας μνημεῖα. Τοιοῦτον καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος ἴδρυμα ἐτέλεσε χθὲς μνημόσυνον ὑπὲρ τοῦ γενναιοτάτου τῶν ἰδρυτῶν καὶ μεγίστου τῶν εὐεργετῶν αὐτοῦ, παρέχεται δ' ἡμῖν σήμερον ἀφορμὴ νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν τιμητικὴν τοῦ ἐγκωμίου ἐντολὴν ἐκτιμώντες γενικώτερον μὲν τὰς σπανίας τοῦ μεταστάντος ἀρετᾶς, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν διὰ τοῦ σωματείου τούτου δράσιν τοῦ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΥ.

Ὄνομα, πληροῦν πᾶσαν ἑλληνικὴν καρδίαν, δὲν χρήζει ἐπαίνων πομπωδῶν, ἀπερίττος δὲ τούναντιον καὶ εὐλαβῆς αὐτοῦ μνεῖα ἐν τελετῇ σεμνῇ· θ' ἀπετέλει τὸν μόνον πρόποντα χαρακτηρισμὸν ἀνδρός ἀρχαίου τὸ ἦθος καὶ μεγαλοφυΐαν τὴν προαίρεσιν. Οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι πολλάκις τὸ τέμνα θορυβωδέστερον ἀσήμε βίου, τῶν οικειῶν δὲ φυσικὴ συμπάθεια καὶ τῆς κοινωνίας ἕξις παραδεδομένη αἰτιολογοῦσι καὶ πανδήμους ἐνίοτε παρ' ἡμῖν κηδεῖας· ἀλλ' οἱ συνδέσαντες τὴν βιοτικὴν δραστηριότητα πρὸς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Γένους ἀξιοῦνται τῶν κοινῶν εὐλογιῶν καὶ μακρὰν τοῦ πατρῴου ἐδάφους ζῶντες καὶ ἐν τῇ ξένῃ κλείοντες τοὺς ὀφθαλμούς.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ὀδύνη ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν εὐαρίθμων πλέον παρ' ἡμῖν ἀνδρῶν, οἵτινες

φέρουσι ἐπαξίως τὸ ἐπώνυμον ἐθνικοῦ εὐεργέτου, ἀπολείπεται πολὺ τοῦ ἄλλου, ὅπερ ἐμποεῖ ἢ συναίσθησις τοῦ δυσαναπληρώτου κενοῦ, τοῦ καταλειπομένου ἐκάστοτε διὰ τῆς ἐκλείψεως καὶ τῶν τελευταίων τοιούτων, ἐπιτακτικῶς ἐπιβάλλεται ἡμῖν ἢ κριτικὴ ἐπισκόπησις τοῦ ὅλου ἔργου τοῦ Χρηστάκη Ζωγράφου καὶ τῆς συναφοῦς πάντοτε πρὸς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον ἐκπληρώσεως τοῦ προορισμοῦ, ὃν ἔταξεν ἑαυτῷ ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ.

Ἦν χρόνος, καθ' ὃν τὴν ἡμετέραν ἐνταῦθα κοινωνίαν διέπνεεν αὖρα φιλομουσίας ἀγνῆς, εἶχε δὲ ἢ ἐπιστήμη ὑπερφάνους καὶ σεμνοῦς ἱεροφάντας, καὶ τὸ πενιχρὸν τοῦ λογίου σπουδαστήριον καθίστατο ἀπρομελετήτως τὸ κοινὸν συνεντευκτήριον τῶν πλουσίων καὶ τῶν πεπαιδευμένων. Τὴν θύραν τοῦ πλουσίου δὲν ἔκρουεν ὁ λόγιος ποτέ, διότι εὕρισκεν αὐτὴν πάντοτε ἀνοιχτὴν διὰ τὰς κοινὰς ἀνάγκας, συχνότατα δὲ ὁ πλούσιος ἔκρουε τὴν θύραν τοῦ λογίου διαπυρηνόμενος ποῖαν ἐκ τῶν χαινουσῶν τοῦ Γένους πληγῶν νὰ ἐπουλώσῃ πρώτην.

Καὶ οὕτως εἶχε συναφθῆ μεταξὺ ἡγήτιδος καὶ λογίας τάξεως ἀλληλεγγύη τις γονιμωτάτη εἰς ἔργα κοινωφελῆ, τὰ φωτεινὰ δὲ σημαῖα τῆς διαβάσεως τοιαύτης συνωρίδος ἐκλάμπουσι μέχρις ἡμῶν ὡς μετέωρα μακαρίου φωτὸς ἐν τῷ ζόφῳ τῆς συγχρόνου παρακμῆς καὶ νάρκης. Ἄνδρες, ἀδρότατην ἔχοντες παιδευσιν, σοφοὶ ὄντως καὶ μεγαλοπράγμονες, ἡρμήνευον πρὸς Κροίσους φλεγόμενους ἐξ ἀγάπης πρὸς τὰ γράμματα—καθ' ἣν ἢ ἐποχὴ ἐκείνη ἀπέδιδεν εἰς τὴν γοήτιδα ἐκφρασιν λατρείαν—ἡρμήνευον τὰς ἀληθινὰς τοῦ Γένους ἀνάγκας, καὶ τὰ ῥήματα τῶν λογίων ἦσαν ἕρφατα διὰ τοὺς πλουσίους, καὶ ἡ γνώμη τῶν ἐπαιόντων ἀπετέλει τὸ πρόγραμμα τῆς δρά-

σεως ἀνδρῶν ἐπὶ φιλοτιμίᾳ ἴσῃ καὶ τῷ πλούτῳ ὑπερεχόντων. Ποῦ νῦν ἢ ἀμίλλα ἐκείνη ἢ εὐγενῆς τῶν ὁμογενῶν ὑπὲρ ἐφαρμογῆς ἀρχῶν, τὰς ὁποίας ἐνεπνέοντο ἐκ τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν ἐλλείψεων τῆς ἡμετέρας κοινωνίας; Ὅσοι αὐτῶν πονοῦσι σήμερον τὴν πρὸς ἐκφυλισμὸν τείνουσαν κατάστασιν τῆς νεοτεύκτου ἡμῶν κοινωνίας ἀριθμοῦνται ἐπὶ τῶν δακτύλων, τηρηταὶ δὲ οὗτοι παραδόσεων ἱερῶν δυσκολεύονται εἰς τὴν εὐρεσιν συνεργατῶν, εἰς οὓς νὰ μεταδώσωσι τὸ πῦρ τῆς προγονικῆς φιλοτιμίας. Εἰ δὲ που καὶ λόγοιοι, ἔχοντες βαθεῖαν συναίσθησιν τῆς ἰδίας ἀποστολῆς, ἤθελον τολμήσῃ καὶ δι' ἔμφρονος ἔτι σιωπῆς νὰ ὑποδηλώσωσιν ἀποδοκιμασίαν πρὸς τὰ συμβαίνοντα, παραγκωνίζονται καὶ οὗτοι θᾶπτον ἢ βραδύτερον σκαιῶς ὡς πεφωτισμένοι μάρτυρες παντοίας ἐν πᾶσιν ἀνεπαρκείας. Καὶ οὕτω ἀντιπεπνυμένων, ὡς ἄλλοτε, δημιουργῶν ἀναθρώσκουσι νῦν ἐκ τοῦ μέσου ἡμῶν αὐτοσχέδιοι μεταρρυθμισταί, καὶ αἱ φωνασκαίαι τῶν τριόδων ἀποψιλοῦνται εἰς δόγματα ἀναμορφωτικά, καὶ ἢ φιλοπροσωπία καθιερώθη ὡς ἢ πανάκεια παντὸς πλέον κοινωνικοῦ νοσήματος.

Ἡ προμηθῆς ὁμως τῆς μακαρίας ἐκείνης περιόδου ἐνέργεια ἀπέβλεπεν εὐθὺ εἰς τὴν πληρῶσιν τῶν μᾶλλον ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν, καὶ ἐπειδὴ ἔστερεῖτο τέως ἢ πρωτεύουσα ἐντευκτηρίου κοινῶν τῶν λογίων, δι' οὗ νὰ συνάπτηται ἢ κοινωνία πρὸς τε τὰ παιδευτήρια καὶ τὰ ἄλλα πνευματικὰ φυτώρια, τὴν πρωτίστην ταύτην ἀνάγκην τοιούτου κατιδόντες οἱ ἀμφὶ τὸν ἀείμνηστον Βασιάδην εὗρον ὁμοθύμους τελεσιουργοὺς πάντας τοὺς εὐποροῦντας ὁμογενεῖς. Τότε πρώτην φοράν εἶδεν ἢ νεωτέρα ἑλληνικὴ κοινωνία τὸ ὄντως ἐκλαμπρον θέαμα ἀμίλλης εὐγενοῦς ἀνδρῶν εὐγενῶν, οἵτινες, σφίγγοντες ἀλλήλων τὰς χεῖρας, προέβαινον οὕτω συνησπισμένοι ἐν βουλῇ μιᾷ καὶ προαίρεσει ὁμοίᾳ εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ συντήρησιν συλλόγων, παιδευτηρίων, διαγωνισμάτων καὶ ἄλλων συναφῶν πρὸς τὰς προσπιπτούσας χρεῖας ἔργων. Κορυφαὶ σεπταί, αἰετοὶ ὑπεροχῆς ἐν τῇ εὐποιᾷ ὀρεγόμενοι, Ζαρίφης, Στεφάνοβιχ καὶ Ζωγράφος ἐπεκρότησαν πρώτοι καὶ ἐδαπάνησαν οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως τοῦ κέντρου τούτου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προαγωγὴν παντὸς ὅ,τι ἐξεπορεύθη ἐμπνευσθὲν καὶ νομοθετηθὲν ἐν τῷ Ἀρείῳ τούτῳ Πάγῳ τῆς καθ' ἡμᾶς κοινοπραγίας.

Μεγαλοπρεπέστατος ὁ μὲν καὶ ἀφειδῆς

ὄσον οὐδεὶς, αὐτὸ τοῦτο κλέπτων ἑαυτὸν ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς κοινὰς ἀνάγκας, διήλθε τὸν βίον εὐεργετῶν μέχρι τελευταίας πνοῆς· σιωπηλὸς ὁ δὲ, καὶ μόνος αὐτὸς μετὰ τοῦ Θεοῦ μάρτυς τῶν ἰδίων ἀγαθοεργιῶν, ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμούς χωρὶς ἴσως νὰ ἴδῃ καὶ πάντα ὅσα ὑπὲρ τοῦ κοινῶν ἔπραξε· σκοπίμως δὲ ἰδίᾳ δρῶν ὁ ἀείμνηστος Ζωγράφος ἠνύνησε τὸ ἴδρυμα τοῦτο ὑπὲρ πάντα ἄλλον τῶν ἐν Μουσῆσιν συναδέλφων αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ἐπετέλεσε τὰ γενναϊότατα καὶ ἀποτελεσματικώτατα τῶν ἑαυτοῦ βουλευμάτων.

Τὸ πρῶτον τῶν μεγάλων αὐτοῦ ἀγωνοθετημάτων ὑπῆρξε τὸ Ζωγράφειον Διαγώνισμα. Διὰ τούτου ἐθεμελίωσεν ὁ ἀείμνηστος χορηγὸς τὴν σκοπιμωτάτην ἀναμφιβόλως ἀπίπειραν πρὸς ἐμπέδωσιν τῆς σωτηρίας ἐκείνης γνώμης, ὅτι ὁ λεκτικὸς πλοῦτος τῶν ζώντων τοῦ ζῶντος ἑλληνικοῦ λαοῦ ἰδιωμάτων ὀφείλει καὶ ἐπαρκεῖ ν' ἀποτελέσῃ ὡς εὐρυτάτην τὴν βᾶσιν τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης, ἣτις λέγεται νέα μόνον καὶ μόνον διότι εἶνε πρόσφατον ἱστορικὸν κατάντημα τῆς παλαιᾶς, καὶ οὐχὶ διότι ὁ κάλαμος καὶ ἡ διδασκαλία συγγραφέων καὶ λογίων δευτερευούσης πάντοτε ἀξίας ἀπετύπωσαν εἰς αὐτὴν ἄλλοτε μὲν εὐαρμοστικῶς, ἄλλοτε δὲ καὶ τὸ πλείστον βιαίως τὴν σφραγίδα ἐφημέρου περὶ τοὺς τύπους καινοσυργίας. Ἐὰν ἢ καινοφανῆς αὕτη μορφή εὐαρεστή ἔτι εἰς καινόσπουδον ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας κοινωνίαν, οὐδένα πλέον ἐκπλήττει τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο σύμπτωμα, μετὰ τὴν πάροδον ὁμως τῆς πρώτης ἐκείνης καὶ κρίσιμου πρὸς ἀρχαῖσμον ὁρμῆς ἐτράπημεν προφανῶς καὶ εὐτυχῶς—οὐχὶ μὲν ἔτι τὴν μέσσην, ἀλλ' ὅπως οὖν εὐθυτέραν ὁδὸν, χωρὶς μάλιστα ἢ φυσικῶς ἐπιελθοῦσα πρὸς ἐντελῆ δημῶδη καὶ ἰδιωματικὴν φράσιν ἀντίδρασις νὰ εὕρῃ πολλοὺς μιμητὰς, ὡς τὰ πρότυπα ἐσάρωσεν ἀδυσώπητος ἢ θύελλα τῶν τελευταίων πολιτικῶν γεγονότων, ἱστορικὴ αὕτη δημιουργὸς φιλολογικῆς ἀφασίας καὶ παντοίας ἄλλης περισυλλογῆς.

Περίεργον δὲ σύμπτωμα ἀντιφατικῆς ὄλης τῶν πραγμάτων τροπῆς ἀπετέλεσεν αὕτη τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἢ ἐν τῷ γλωσσικῷ ζητήματι διὰ τοῦ Ζωγράφειου Διαγωνίσματος ἐργασία. Ἐνῶ δηλονότι παρ' ἡμῖν, ἐνταῦθα κυρίως, καὶ διὰ τῶν τοῦ Συλλόγου ἀντιπροσώπων ἐπεδιώκετο πρὸ εἰκοσιπενταετίας ἀκρατος τοῦ λόγου ἑλληνισμός, ἐτείνομεν δὲ

1. Μετεβλήθη ἐν τισιν ὁ ἐπιμνημόσυνος οὗτος λόγος, δημοσιευόμενος ἄλλως ἢ ὡς ἀπηγγέλλθη.

μικροί και μεγάλοι ν' ἀναστήσωμεν ἐκ νεκρῶν ἂν οὐχὶ τὴν ξενοφώντειον, ἀλλὰ τὴν πλουτάρχειον τουλάχιστον γλώσσαν, καὶ ὡς ἐκ τούτου κατωρθώσαμεν πράγματι νὰ προσεγγίσωμεν εἰς τὴν μισοβάρβαρον τῆς βυζαντινῆς παρακμῆς φράσιν, διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς δεξιᾶς θυμοσόφου ἀγωνοθέτου ἐδεικνύετο ἡμῖν τὸ διπλοῦν κάλλος ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ παλαιοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἑλλήνων συγγραφέων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ κάλλος τοῦ συγχρόνου ἐν τοῖς συντρίμμασι τῶν ζώντων μνημείων ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡσεὶ ἐλέγετο εἰς ἡμᾶς σαφῶς, καὶ δι' ἡμῶν εἰς ἅπαντας τοὺς λογίους, ὅτι ὑπάρχουσι μὲν πρότυπα ἀφθίτου εὐμορφίας ἐν τῇ προγονικῇ λογοτεχνίᾳ, ὑπάρχει δὲ καὶ ἐν τῷ στόματι τοῦ ζώντος λαοῦ ὄργανον πρόσφορον πρὸς μελέτην ἐκείνων· πρὶν ὅμως συγκολληθῶσι τὰ θρύμματα τοῦ προχείρου ἐργαλείου, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προβῶμεν εἰς τὴν κατασκευὴν ἄλλου εἰσβιάζοντες κατ' ἰδίαν ἕκαστος μέθοδον καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας ἕκαστος ἐμπειροκαλίας ἀρχαιοπρεπεῖς δῆθεν τύπους καὶ ἐκφορὰς εἰς λέξεις ἐπιτηδειοτάτας ἄλλως πρὸς κοινὴν συνεννόησιν, τὸν μόνον σκοπὸν τοῦ τε προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὅτι βαθμηδὸν ἀνεστάλη ἢ ἀκατάσχετος ἐκείνη κλίσις πρὸς ἐπιδεικτικὴν στρέβλωσιν τοῦ τεχνητοῦ τῶν λογίων λεξιλογίου εἶνε φανερώτατον, τὴν μόρφωσιν ὅμως γλώσσης ἀξίας τοῦ ὀνόματος ἀπεκδέχεται βεβαίως τὸ ἔθνος ἐξ ἐργασιῶν συναφῶν πρὸς τὸ Ζωγράφειον Διαγώνισμα, καὶ μάλιστα ἐξ αὐτοῦ τούτου.

Ἡ ἐργασία αὕτη συντελεῖται ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον ἀπροσκόπτως. Καθ' ἕκαστον ἄλλοτε ἔτος, ἀπὸ τινος δὲ ἀνά διετίαν, συμφορεῖται ἐν τῷ Περιδικῷ τοῦ Συλλόγου πολυτίμος σειρά λεξιλογίων, παραμυθίων, παροιμιῶν καὶ ἄσμάτων δημοτικῶν, διὰ πάντων δὲ τούτων καταρτισθῆσεται βαθμηδὸν τὸ σύνολον τῶν διαλεκτικῶν τῆς γλώσσης φάσεων, δι' ὧν ὑπὸ τε λογοτεχνικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἔποψιν πολλὰ ὠφελήθησεται ὁ ἑλληνισμός. Τὰ θρύμματα τοῦ μεγάλου γλωσσικοῦ οικοδομήματος θὰ συναρμολογηθῶσιν ἡμέραν τινὰ καὶ θὰ ἀποτελεσθῇ οὐρανομήκης ὁ κολλοσσὸς τῆς γλώσσης, ἣτις καὶ ἐν χρόνις δυστυχεστάτοις δὲν ἀπέβαλε τὰ θεῖα αὐτῆς γνωρίσματα, ὁμοῖα κατὰ τοῦτο πρὸς τὰ ἀθάνατα ἐκεῖνα τῆς πατρίου τέχνης μνημεῖα, τὰ ὁποῖα παρεμόρφωσε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐξεμηδύνισεν ὁ χρόνος· τότε δὲ σύμπαν τὸ ἔθνος θὰ

ὁμολογήσῃ τὴν σπουδαιότητα τῆς ἐνταῦθα ἐκτελουμένης ἐργασίας καὶ θὰ εὐλογήσῃ μεθ' ἡμῶν τὸ σεπτὸν ὄνομα τοῦ φιλοτιμοτάτου ἀγωνοθέτου, τοῦ ἀειμνήστου *Χρηστάκη Ζωγράφου*.

Τὸ δὲ ἕτερον, ὄντως μεγαλεπήβολον, ἀγωνοθέτημα, ὅπερ καὶ δι' ἡγεμονικῆς δωρεᾶς ἠσφάλισεν εἰς τὸ διηνεκές, εἶνε ἡ φερώνυμος *Βιβλιοθήκη*, ἣτοι ἡ ἐκδοσις τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων ὑπὸ ἐπιστημόνων λογίων, ἡμετέρων τε καὶ ξένων. Θυμώσοφος πρόνοια τοῦ Ζωγράφου καὶ φιλοπάτριδος συμβούλου, τοῦ Βασιάδου, θερμοουργὸς εἰσῆγησις ἐδημιούργησαν τὴν *Βιβλιοθήκην* ταύτην μετὰ μεγάλων ἀναμφιβόλως πρὸς τὴν εὐόδωσιν τοῦ ἔργου ἐλπίδων.

Τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν διείδεν ἡ φιλόσοφος τοῦ Κοραῆ διάνοια ἐγκειμένη εἰς τὴν μελέτην τῆς προγονικῆς σοφίας, ὅλον δὲ τὸν βίον ἀφιερῶσας ἐκεῖνος εἰς τὴν φαινήν ιδεάν, κατέλιπεν αὐτὴν ἀποθηνήσκων κληρὸν ἀτίμητον εἰς εὐαρίθμους λογίους. Ἡ ἑλληνικὴ παιδείσις παρείχετο ἕκτοτε καὶ παρέχεται ἄφθονος κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ πολλαπλῆ εἰς χιλιάδας Ἑλληνοπαίδων, πνεύματος ὅμως καὶ γράμματος ἔγεινε τοσοῦτον ὀλεθρία σύγχυσις, ὡστε δικαιοῦται τις ἀδιστάκτως ν' ἀποφανθῇ σήμερον ὅτι ἀντὶ τῆς γνώμης καὶ τῶν συμβουλῶν τοῦ ἀθανάτου ἀνδρὸς ἐπεκράτησαν οἱ ἀντίθετοι ἀκριβῶς ἰσχυρισμοὶ τῶν νηπίων αὐτοῦ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀντιπάλων. Ἡ εἰς τὸ εἶδος προσκόλλησις ἐξηνέμωσε τὴν οὐσίαν, καὶ οὐ μόνον ἡ γλώσσα ἢ ἑλληνικὴ καθόλου ὡς γλώσσα, ἀλλὰ καὶ οἱ τύποι ὡς ἐξωτερικὴ αὐτῆς μορφή ἀπετέλεσαν τὸ μόνον ψιλὸν ὑποκείμενον διδασκαλίας καὶ παιδείσεως ἐν γένει, ὁ πάγκαλος δ' ἐκεῖνος κόσμος, εἰς τὴν φανταστικὴν ἀνάπλασιν τοῦ ὁποῦ κυρίως πρέπει νὰ καθοδηγῇ ἡμᾶς ἀδιαλείπτως ὁ παλαιὸς λόγος, ἡμαυρώθη, ἀπετράπη σκαιῶς ἀπὸ τῶν ἡμετέρων αἰσθήσεων καὶ ἐτάφη ἐντὸς αὐτῶν τῶν παλαιῶν κειμένων, ἵνα διασωθῇ μόνη ἢ ἀτελεύτητος γραμματικὴ ψυχαγωγία.

Ἐπὶ χρῆσταῖς ἐλπίσιν ἀνακοπῆς τοῦ θολοῦ τούτου ρεύματος, ὅπερ παρέσυρε τὰ ἐκπαιδευτικὰ ἡμῶν πράγματα, ἰδρύθη ἡ Ζωγράφειος *Βιβλιοθήκη*, ἐνεπιστεύθη δὲ ἡ ἐκδοσις τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων εἰς ἐξόχους ἐπιστήμονας, καὶ ἐδωροφορήθη τὸ ἔθνος διὰ συγγραμμάτων πάσης σοφίας καὶ ἐμπειροκαλίας μεστῶν. Οἱ παρακολουθοῦντες τὴν

παρὰ τοῖς ξένοις μελέτην τῆς προγονικῆς ἡμῶν ἀρχαιότητος, οἱ γνωρίσαντες ἐκ τοῦ σύγγεγυς τὴν συνεχῆ ἐπίδρασιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπὶ τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν, μετὰ χαρᾶς ἀνεκλαλήτου ἐχαιρέτισαν τὴν ἐμφάνισιν τῶν πρώτων τῆς *Βιβλιοθήκης* τόμων, οὓς μετ' εὐλαβείας ἴσης ἠσπάζθησαν καὶ πολλοὶ τῶν ξένων ἑλληνιστῶν, εὐχρηθέντες ἀνάλογον πρὸς τὴν θυσίαν τοῦ χορηγοῦ καὶ τοὺς ἀτρότους πόνους τῶν ἐκδοτῶν ν' ἀντλήσῃ καὶ τὸ διψῶν ἔθνος τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν.—Καὶ ὁ Σύλλογος ἤνοιξε τὰς πύλας αὐτοῦ καὶ τὰς ἀποθήκας καὶ δι' ἐπανειλημμένων προκηρῦξεων προσεκάλει τὰς ἀπόρους κοινότητας καὶ τοὺς λογίους καὶ τοὺς ἀριτεύσαντας μαθητὰς νὰ προσέλθωσι καὶ παραλάβωσι τὰ προωρισμένα πρὸς διανομὴν ἀντίτυπα.

Τίς δὲν θὰ καλύψῃ τὸ πρόσωπον ἐξ ὀδυνηροῦ θάμβους, μανθάνων τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ὥραν ταύτην, ὅτε ἀόρατος παρίσταται ἐν μέσῳ ἡμῶν ἡ ἀγία τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτου ψυχὴ, ὅτι ἀπειράριθμοι περισσεύουσιν ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ ἰδρύματος τούτου οἱ τόμοι τῆς πολυτίμου *Βιβλιοθήκης*; Ὁ ἐπώνυμος αὐτῆς χορηγὸς διὰ δωρεᾶς μεγάλης ἔθηκεν ἄριστον ἄγωνα, ἡρμήνευσαν δὲ τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ ἄνδρες βαθέως κατανοοῦντες ποῦ ἔγκειται ἡ πηγὴ τῆς νέας τοῦ ἔθνους ζωῆς, ἐξ ἧς θ' ἀναβλύσῃ τῆς ἀναγεννήσεως τὸ λουτρόν. Ποία ἡ αἰτία τῆς ἀπιστεῦτου πρὸς τὴν ἀρχαίαν μάθησιν ἀδιαφορίας ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν;— Ἀναμφιλέκτως ἡ ὀλεθρία τροπὴ, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ δεκαετηρίδων πολλῶν ἡ πρώτη καὶ μέση κυρίως παιδείσις, ὡς καὶ ἡ ἀνωτάτη, ἐφ' ὅσον κατὰ λόγον φυσικὸν μεταρροζέται καὶ αὕτη πρὸς τὰς ἐφημέρους ἀνάγκας τῶν δύο πρώτων. Ὡς δηλονότι ἡ ἄψυχος, ἀνεπιστήμων καὶ τυπικὴ διδασκαλία τοῦ ὀργσκευτικοῦ μαθήματος ἐγέννησεν αὐτὸ τοῦτο καταφρόνησιν πρὸς τὰς πατρίους παραδόσεις καὶ ἐψύχρανε τὰς καρδίας δύο ἡδὴ γενεῶν, οὕτω καὶ ἡ προσκόλλησις εἰς τὸ γράμμα τῆς γλώσσης καὶ ἡ ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀνεκδιηγήτου ἀπειροκαλίας καὶ σκαιότητος ἀπόπνιξις τοῦ πνεύματος αὐτῆς ἐν τῇ πολυτελεῖ διδασκαλίᾳ προεκάλεσαν τὴν εὐνόητον ἀπέχθειαν μαθητῶν καὶ ἀποφοίτων τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἡμετέρων σχολείων πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καθόλου καὶ τὰ πρότυπα τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας, ἔστω καὶ ἂν παρέχωνται αὐτοῖς κατόπιν ἐορτῆς ἡρμηνευμένα ὑπὸ τῶν σκηπτύχων τῆς καλ' ἡμᾶς ἐπιστήμης. Μείζον τούτου κακὸν δὲν

ἐφαντάσθησαν καὶ οἱ ἀπαισιοδοξότεροι τῶν πατέρων ἡμῶν. Εἰς μάλιστα τούτων, ὁ καὶ ὀξύδερκέστατος πάντων, ἐφοβεῖτο μήπως ἄλλα περὶ ἡμᾶς ἔθνη προλάβωσι τὸ ἡμέτερον εἰς τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ παραγκωνισθῶμεν πρὶν ἢ προφθάσωμεν νὰ προβῶμεν τὰ πρῶτα ἐτι βήματα, ἀλλὰ δὲν ἐπίστευε βεβαίως ποτέ, ὅτι μετὰ τὴν σύστασιν ἀπειραρίθμων σχολείων, μετ' ἐπαίνων πολλῶν καὶ θορύβου πλείστου λειτουργούντων, μετὰ τὴν πολυδάπανον ἐκδοσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἤθελεν ἀνοιχθῆ γάσμα μυστηριῶδες μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ.

Οἱ ἀρνούμενοι τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἀρνοῦνται αὐτὰ τὰ πραγματικὰ γεγονότα, οἱ ἀναζητοῦντες δὲ τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ ἀλλαγῶν ἢ ἐν τῇ ἐκπαίδευσί, καὶ μάλιστα ἐν τῷ τρόπῳ τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσης, ἀπατώσι μὲν ἑαυτοὺς, φέρουσι δὲ καὶ βαρυτάτην τὴν εὐθύνην τῆς ἀκουσίας παραπληθήσεως καὶ ἄλλων. Τὸ κακὸν εἶνε μέγα καὶ ὀλεθριώτατον, ἡ αἰτία δὲ αὐτοῦ αὕτη καὶ μόνη, ἡ πλημμελὴς παιδείσις· καὶ οὕτω ἡ ἔξοχος πρωτοβουλία ἐνός καὶ μόνου ἀνδρὸς ἐξουδετεροῦται ὑπὸ μυρίων συγχρόνων χειρῶν.

Τὸ γεγονὸς δὲ τοῦτο ἀρκεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διδακτικωτάτη ἀντιπαραβολὴ μεγαθύμου ἀφ' ἑνὸς προαιρέσεως καὶ ἀκαταλήπτου ἀφ' ἑτέρου τρόπου, καθ' ὃν ἐννοεῖ, ἢ μᾶλλον δὲν ἐννοεῖ νὰ καρπῶται ἐξαιρέτων πρὸς αὐτὴν εὐεργεσιῶν ἢ σύγχρονος κοινωνία. Εἰς τοῦτο ἐπίσης δυνατὸν νὰ συνοψισθῇ ἡ ἐκτίμησις τῆς συγχρόνου κοινοπραγίας καὶ ἡ προσεχῶς μέλλουσα ἡμῶν τύχη, ὅτι πρὸς τοσαύτην ἐνός καὶ μόνου ἀνδρὸς μεγαλοπραγμοσύνην δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ καταμετρηθῇ, μηδὲ κατὰ προσέγγισιν, ὀλοκλήρων παρ' ἡμῖν κοινωνικῶν ὁμάδων ἢ ἀσύστατος καὶ μικρόθυμος ἐνέργεια, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ συμφανεστάτα, ὅτι εἰς ἐν ἡμῖν τὰ μέγιστα δύναται νὰ διαπράξῃ, καὶ δύο ὅμως μόνων ἢ ἀπὸ κοινοῦ σύμπραξις ἀποβαίνει τάχιστα μικροδύναμος καὶ λοξή.

Ὅτι τῶν μεγάλων ἐνός μόνου βουλευμάτων, τῆς ἰσοκρατείου δηλονότι ἀνδρὸς ἀρετῆς, δὲν εὐρίσκομεν ἐν τῇ κοινῇ συνεργασίᾳ ἀντιστάθμισμα ἀνάλογον, εἶνε φαινόμενον χρῆζον πολλῆς ὄντως μελέτης, ὄσης καὶ καθίσταται πρόξενον ὀδύνης εἰς τὸν ἀναλογιζόμενον ὁποῖα ἄρά γε θὰ ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα ὁμοφώνου, συντόνου, εἰλικρινοῦς καὶ πειθαρχικῆς συναντιλήψεως ἐν τῷ ἔργῳ τῆς

ἀληθινῆς εἰς τὰ γράμματα καὶ τὴν ἄλλην μόρφωσιν κοινωνικῆς προόδου.

Τῆς ἄλλης τοῦ *Χρηστάκη Ζωγράφου* εὐποιίας τὸν ἀτελεύτητον ὄρατον δὲν θὰ μνημονεύσωμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου, διότι σφραγίδα λήθης καὶ σιωπῆς ἐπέθηκεν ὁ παρήγορος ἐκεῖνος τῆς πενίας ἄγγελος εἰς πᾶσαν τῆς πασχούσης κοινωνίας ἰδιαιτέραν συνδρομήν, τὴν ὑπὲρ τῆς παιδείας μέριμναν αὐτοῦ σκοπίμως καθιστῶν γνωστὴν καὶ πανελληνίον οὕτω προκηρύττων τὸν ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνα. Στενόψυχοι ἐπικριταὶ θὰ παρενόουν ἴσως ἀμβλυωποῦντες τὴν φαινήν τοῦ εὐγενεοῦς ἀγνωσθέντος πρόθεσιν, ἐπιδεικτικὴν καταγινώσκοντες αὐτοῦ δράσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς οὐδέποτε εἶνε προσίτη εἰς σφρόνας καὶ ὑπερφάνους κορυφὰς τῆς εὐτελείας ἢ σοφιστικῆς μικρολογίας. Ἐδρα ἐκεῖνος καὶ ἐνήργει ὑπὲρ τῶν γραμμάτων φανερώτατα, οὐδένα λόγον ἔχων νὰ συγκαλύπτῃ τὴν φιλότιμον ἐνέργειαν, ἥτις καὶ ἀμιλλαν ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ εὐγενῆ, προκλητικὴν δέ, οὕτως εἰπεῖν, καθιστῶν τὴν ἰδίαν πρωτοβουλίαν, κατεβίβαζεν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἄλλους ὁμοτίμους ἀγωνιστάς, ἔτοιμος νὰ ὑπερακοντίσῃ πάντας ἐνίοτε ὁμοῦ, οὐδενὸς δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπολειφθεῖς.—Ἡ ἀναθηματικὴ κάτω τοῦ Συλλόγου στήλη προῦρισται νὰ διαιωίσῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην, τὸ ἐπάνυμον τοῦ ἰδρυτοῦ *Ζωγράφου* εἶνε μνημεῖον τῆς μεγαλοφροσύνης καὶ τῶν θετικῶν ἀρετῶν, δι' ὧν ἀποκτᾶται καὶ χρησιμοποιεῖται ὁ πλοῦτος, σπανιώτατα δῶρημα τυφλῆς τύχης, ἢ διὰ τῆς *Ζωγραφείου Βιβλιοθήκης* τελείωσις τοῦ ἔργου, ὅπερ ἐγκαί-

νίσαντες οἱ *Ζωσιμάδαι*, τῆς αὐτῆς μεγαλῶνυμου πατρίδος τέκνα, κατέλιπον ἡμιτελές, εἶνε πρόσθετος ἔπαινος τῆς γενναιότητός του· τὸ *Ζωγράφειον Διαγώνισμα*, ἀθάνατον μνημεῖον τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ περὶ πάντα προνοίας, καὶ αὐτὴ δὲ τέλος ἐκεῖ ἢ τῆς *Ὀμηρικῆς ἀποθεώσεως* εἰκῶν, ἢ τοσοῦτον ἀθρόαν ἐμποιοῦσα ἐντύπωσιν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν θεωμένων, τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐμπειροκαλίας τοῦ λαμπρὸν μαρτύριον, μεγάλη ὡς ἡ καρδία του, ὡραία ὡς τὰ ὑπὲρ προκοπῆς τοῦ Γένους διανοήματα του καὶ πλήρης σημασίας ὡς ἐκάστη πρᾶξις του, σύμβολον ἀριπρεπῆς τῆς ἰδίας ἐν τῇ εὐποιᾷ ὑπεροχῆς, διότι εἰς αὐτὸν βέβαια ἐμπρέπει ἢ μεταξὺ τῶν εὐεργετῶν τοῦ Συλλόγου πρωτοκαθεδρία, εἰς αὐτὸν θὰ προσέφερον ὁμότιμοι ἐπὶ φιλογενεῖα συνάδελφοι τὴν δάφνην τῆς ἐνδόξου νίκης.

Τοιοῦτον ἄρα κλῆρον δόξης καταλείπει τοῖς φέρουσι τὸ σεπτὸν αὐτοῦ ὄνομα ὁ ἀοίδιμος ἀνὴρ. Ὁρθοῦντες καὶ οὗτοι τὸ γένος μετὰ τῆς ἐπιζώσης σεβαστῆς τοῦ βίου καὶ τῶν εὐεργεσιῶν συντρόφου δὲν θὰ ἀποφρανίσωσι τὸν Σύλλογον καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς ὑπ' ἐκεῖνου καθιερωθείσης προστασίας τῶν γραμμάτων καὶ παντὸς ὅ,τι ἀφιλοκερδεῖς λόγοι τελεσιουργοῦσιν ἀθροῦτως ἐν τῷ ἰδρύματι τούτῳ, ὅπερ εἶπερ τις καὶ ἄλλος ἠγάπησε καὶ ἐτίμησεν ἐκεῖνος, ἀντιτιμηθεῖς παρ' αὐτοῦ ἐξ ἴσου καὶ ἀγαπηθεῖς ὅσον οὐδεὶς· ἢ δὲ μνήμων τῶν ἀλήστων εὐεργεσιῶν αὐτοῦ κοινωνία μετὰ σύμπαντος τοῦ Γένους θὰ καταστήσῃ ἀσφαλῶς τοῦ **ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΥ** αἰωνίαν τὴν μνήμην.

ΚΟΙΝΑ ΝΟΜΙΜΑ

Ἡ

ΤΟ ΠΑΡ' ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΕΛΛΗΣΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟΝ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΣ)

ὑπὸ

ΝΕΣΤΟΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΤΣΗ, δικηγόρου

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΤΕ' συνεδρίᾳ τῆς 30 Νοεμβρίου 1898.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α' Ἐν τῇ νηπιώδει τῶν ἐθνῶν ἡλικίᾳ, καθ' ἣν ἡ φαντασία καὶ τὰ πάθη ἐκράτουν τοῦ λογικοῦ, αἱ βιοτικαὶ σχέσεις ἦσαν τραχεῖαι· κατὰ δὲ τοὺς ἡρωϊκούς χρόνους οἱ βασιλεῖς, ἐνοῦντες εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἰσχύν, ἀπένεμον τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, κατὰ τὴν κρίσιν ἢ τὴν βούλησιν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ ἐξουσία περιωρίζετο ὑπὸ τῆς θρησκείας, ἀποκαλυπτομένη ἐν οὐνεροῖς ἢ ἄλλως πως, ἢ δὲ ἀστικῆ καὶ ποινικῆ νομοθεσίᾳ παρίστατο συμβολικῶς ἀντιπροσωπευομένη ὑπὸ τῶν τριῶν θυγατέρων τῆς Θέμιδος, αἵτινες ἐπέβλεπον τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, προεδρεύοντες τοῦ βασιλέως τῶν θεῶν¹. Προϊόντος ὁμοῦ τοῦ χρόνου, πολλὰ ἐν τῷ πολιτεύματι ἐγένοντο μεταβολαί· αἱ συμβολικαὶ παραστάσεις, ἀπογυμνωθεῖσαι τῶν ἀνθέων τῆς φαντασίας καὶ τῶν καλλονῶν τῆς ποιήσεως, ἐπέδειξαν τὴν ἀληθῆ ὄψιν τοῦ δικαίου καὶ ῥητοὶ θεσμοὶ ἐπέβαλον σεβασμὸν· οὕτω δὲ τὸ δίκαιον, ἀπαλλαγὴν πάσης θεοκρατικῆς λεγομένης θεωρίας καὶ διακριθὲν εἰς φύσει δίκαιον καὶ νόμῳ δίκαιον, ἐγένετο κανὼν καὶ ὑπογραμμὸς τῆς πολιτικῆς πορείας. Καίπερ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τοὺς θεσμούς ὡς δῶρημα τῶν θεῶν, οὐδέποτε ἐφαντάσθησαν αὐτοὺς ὡς θεῖαν ἀποκάλυψιν, κατασκευοῦσαν εἰς ὠρισμένα πρόσωπα· διὰ τοῦτο κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς αὐτῶν σχέσεις ἤγοντο ὑπὸ βεβαιότητας μὲν πρὸς τὸ δίκαιον πεποιθήσεως, ὑπὸ

σφρόνος δὲ καὶ λελογισμένης πολιτικῆς προαιρέσεως¹.

Β' Ἐπειδὴ ὁμοῦ δὲν διεσώθη πλήρες σύγγραμμα τοῦ διεθνούς δικαίου παρ' ἀρχαίοις Ἕλλησιν, εἰκάζουσι τινες—παρὰ πάσας τὰς πολλαχοῦ ἀπαντώσας μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων, καὶ ἰδίᾳ τῶν ῥητόρων *Δημοσθένους*, *Ἰσοκράτους*, *Ἰσοίου*, *Λυσίου* κτλ.—ὅτι αἱ σχέσεις εἰκονίζοντο αὐτοβούλως καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου². Ἡ ἔλλειψις αὕτη καθίστησιν ὄντως σκολιὰν καὶ δύσβατον πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης· ὁ δ' ἐπιχειρῶν τὴν εὐσεβῆ ταύτην ὁδοιπορίαν πολλὰ θέλει διέλθει ἀναντα, πάραντα, κάταντά τε δόγμα, χωρὶς νὰ καταλήξῃ εἰς εὐάρεστον καὶ τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ σύμφωνον ἀποτέλεσμα· διότι ἀναγκασθήσεται ἐκ τῶν συντριμμάτων, ὡς εἰπεῖν, ν' ἀναδημιουργήσῃ τὸ ὅλον οἰκοδόμημα· καὶ αὕτη μάλιστα ἡ ἐπιστημονικὴ συλλογὴ τῶν πολλαχοῦ ἐγκατεσπαρμένων μαρτυριῶν ἐν τοῖς σφζομένοις συγγράμμασι τῶν ἀρχαίων πολλὰς παρέχει τὰς δυσκολίας, ἀπαιτοῦσα οὐ μόνον πολλὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ χρόνον πολὺν καὶ ὑπομονὴν *Ἰάβ'*· διότι παρ' Ἕλλησι πολλάκις συνεχέτο ἡθικὴ καὶ θρησκεία καὶ δίκαιον³, τοῦθ' ὅπερ καθίστησι δυσχερῆ τὴν περὶ τοῦ διεθνούς δικαίου μελέτην καὶ δυσδιακρί-

1. Glüber Droit des gens, ch. II, p. 10.—*Ἐμμ. Κοκκίνου* λόγος Πρυταν. 1875.

2. Heffter De antiquo jure prolusio.—*Laurent Hist. du droit des gens*, tom. II, p. 167.—*Wheaton Hist. des progrès etc.* ἐν εἰσαγωγῇ.

3. J.J. Thönnissen Droit pénal d'Athènes, p. 12.—*Ἰλιάδ.* A, 238. B, 206. E, 761.—*Ὀδυσ.* θ, 215.—*Ἰμν.* Ἀπόλλ. 394.—*Ἡσιόδ.* Ἔργ. καὶ Ἡμ. 9 κτλ.

1. Ἰλιάδ. E, 888.—*Ἡσιόδ.* Θεογ. 901—903.

τους τούς χρόνους τῶν θεσμῶν· διὸ καὶ ὁ πολὺς *Boeck* τὴν συναρμολόγησιν τοῦ ἀρχαίου δικαίου ἀπεκάλεσαν Ἡράκλειον ἢ μᾶλλον Σισύφειον ἔργον. Φλεγόμενος ὅμως ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἵνα τεκμηριώσω τὴν πρὸς τὰ κοινὰ νόμιμα ἐπίδοσιν τῶν προγόνων ἡμῶν, ὃ καὶ ἤξαστό ποτε ὁ τοῦ διεθνούς δικαίου ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἡμέτερος καθηγητῆς κ. *Σ. Σρέϊτ*, καὶ φρονῶν ὅτι:

*Si deficiant vires audacia certe
locus erit: in magnis et voluisse satis est.*

ἐνόμισα αὐτόπρῶτον εἶσθαι καὶ τὰ μικρὰ μὲν, ἀλλ' ὅμως ἄχωρ' μὴ δὴ τις καταγνώμου θρασύτητα, μηδ' ἰσχυραῖς ἐπινοαῖς καὶ λεπτοῖς διαλογισμοῖς κρινεῖ με· τὰ ἡμαρτημένα καὶ τὰ δι' ἄγνοιαν παραλελειμμένα εἰπάτωσαν·

Φῶτες ὄσοι χρυσαμπίκων
ἐς δῆρον Μοισῶν
ἐποχοῦνται.

γινώσκω κάλλιστα ὅτι «ἀ Λακεδαιμῶν πολὺς ἔχει μεν κάρρους».

Γ' Πολλοὶ πολλὰ ἔγραψαν περὶ τοῦ ἡμέτερου θέματος, οἷον ὁ *Hugues Grotius*, γάλλος τὴν καταγωγὴν, ὅστις καὶ πατὴρ τοῦ διεθνούς δικαίου θεωρεῖται καὶ τὸν ὅποιον ὁ *Vico* ἀπεκάλεσε νομοθέτην τῆς ἀνθρωπότητος, διότι πρῶτος αὐτὸς ἀναδιωργάνωσε τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θεωριῶν τῶν ἐλλήνων καὶ ῥωμαίων φιλοσόφων καὶ τῶν ἐν τοῖς λόγοις τῶν ῥητόρων ἀπαντῶντων διεθνῶν νόμων· μετ' αὐτὸν ὁ *Sir James Mackintosh*, εἶτα ὁ *Barbeyrac*, ὁ *Schömann*, ὁ *Wachsmuth*, ὁ *Osenbruggan*, ὁ *Weiske*, ὁ *Müller-Jochmus*, ὁ *Theil*, ὁ *Laurent* κτλ., πάντες ὅμως ἀπεμακρύνθησαν τούτου, ὡς ἐπιδιώκοντες ἕτερον σκοπὸν· λ. χ. ὁ *Laurent* ἐν τῷ τρίτῳ αὐτοῦ συγγράμματι *Histoire du droit des gens et des relations internationales etc.*, ἀρχὴν θέμενος τὴν μελέτην τῶν κοινωνιῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἀκροθιγῶς ἤψατο τοῦ διεθνούς δικαίου τῶν ἀρχαίων· ὅπως δ' ἀπερροφημένος ἐκ τῆς ἱστορικής καὶ φιλοσοφικῆς ἀπόψεως τῆς μελέτης αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ *Egger*, παρεκκλίνει τοὺς κανόνες, οὓς ἡ κοινὴ χρῆσις καθιέρωσεν εἰς τὴν ἐπιμιξίαν, καθότι οἱ κανόνες οὗτοι οὐδεμίαν δι' αὐτὸν ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν. Εἰς τὸ αὐτὸ περιπίπτει ἀμάρτημα καὶ ὁ *Fustel de Coulanges*, ὅστις ἐποικοδομεῖ τὸ διεθνὲς δίκαιον τῶν ἀρχαίων ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ τῆς ποιητικῆς φαντασίας. Ἡ

συλλογὴ τοῦ *Jean Barbeyrac*: *Histoire des anciens traités etc.* κατέστη ἀλυσιτελής· ἄλλως τε καὶ ὁ συγγραφεὺς οὗτος ζητεῖ τὸ δημόσιον δίκαιον ἀποκλειστικῶς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ οὐχὶ εἰς τὰς διεθνεῖς σχέσεις. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ὅμως τοῦ παρόντος αἰῶνος μεγάλη ἐδόθη ὠθησις εἰς τὴν μελέτην τοῦ διεθνούς δικαίου παρ' ἀρχαίοις· ἡ σκαπάνη καὶ τὸ πτύον τῶν ἀρχαιολόγων ὑψίστην παρῆσαν ὑπηρεσίαν, ἔκτοτε δὲ πλείστα ἐδημοσιεύθησαν μονογραφαί, ἐξ ὧν μνημονεύομεν τὸ κλασικὸν ἔργον τοῦ *Wicquefort*: *Les ambassades et les ministres publics dans l'antiquité*; τοῦ *Moses* τὸ *Droit de l'ambassadrice* τοῦ *Meier* τὸ *De proxenia, sive de publico Græcorum hospitio*; τοῦ *Tissot*, ἄλλοτε πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας ἐν Ἀθήναις, τὸ *Des proxenies grecques et de leurs analogies avec les institutions consulaires modernes*; τοῦ ἀκαδημαῖου *E. Egger* τὸ *Études historiques sur les traités publics chez les Grecs etc.*; τοῦ ἄλλοτε ἐταίρου τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς *M. Foucart* τὸ *Mémoire sur l'affranchissement des esclaves etc.* καὶ εἰ τινα ἄλλα μὴ περιελθόντα εἰς γνῶσιν ἡμῶν.

Δ' Τῶν εἰδικῶς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀσχοληθέντων ἀρχαίων συγγραφέων τὰ συγγράμματα πάντα ἀτυχῶς ἀπωλέσθησαν, καὶ οὐδὲ τεμάχιον περισώθη ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς ἐν τῇ περιφῆμῳ ἀλεξανδρινῇ βιβλιοθήκῃ ἀποκειμένης. Ἐκεῖ ἀπετεφρώθησαν πάντα σχεδὸν τὰ νομικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἀντισθένης καὶ τοῦ Θεοφράστου καὶ τοῦ Πολέμωνος καὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τοῦ Φαληρέως Δημητρίου καὶ ἄλλων¹, πενιχρὰν τῶν ὁποίων περιλήψιν διέσωσεν ὁ *Πολυδεύκης* ἐν τῷ *Η'* βιβλίῳ τοῦ *Όνομαστικῶς*². Τὸ συγγραμμά τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸ περὶ τῶν κοινῶν νομίμων πραγματευόμενον, ἐπεγράφετο «*Δικαιώματα πολέμων*». Οἱ ἀρνούμενοι ὅμως τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης οὐδόπως ἤσυχολήθη περὶ τὸ διεθνὲς δίκαιον, τὸ δὲ ἐν λόγῳ συγγραμμά ἐπεγράφετο οὐχὶ «*Δικαιώματα πολέμων*», ἀλλὰ «*Δικαιώματα πόλεων*»³. Ἄλλ', ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ *μικκα-*

1. *Thönissen* Droit pénal d'Athènes, Préface.
2. *Egger* Traités publics etc. Introduction, p. 6.
3. *De jure belli ac pacis Barbeyrac*, t. II, σελ. 22.
— *James Mackintosh* Discours sur le droit de la nature, traduct. *Royer Collard*.

ρίτης *Σαρίπολος*, ἢ πραγματεία αὕτη, οἰονδῆποτε καὶ ἂν ἔφερε τίτλον, ὑπόθεσιν εἶχε τὸ ἐξωτερικὸν τῶν πόλεων δίκαιον, ὅπερ ὁ μὲν *Πολύβιος* «*Πολέμων νόμους*» καὶ «*Δικαιώματα πόλεων*» καλεῖ, ὁ δὲ *Θουκυδίδης*, ὁ *Διόδωρος* καὶ ὁ *Πλούταρχος* «*Κοινὰ δίκαια*»¹.

Ἐκτὸς τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὁ *Πλάτων*, βραδύτερον δὲ οἱ *Περικατητικοί*, καὶ ἰδίως οἱ *Στωϊκοί* φιλόσοφοι *Ζήνων* καὶ *Κλεάνθης* καὶ *Χρύσιππος* καὶ *Ἀλέξανδρος* ὁ Ἀφροδισσεύς, ἠσχολήθησαν περὶ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν².

Ὁ *Τίμαιος*, «ὁ τὰς ὀπισθοδόμους στήλας καὶ τὰς ἐν ταῖς φλιαῖς προξενίας ἐξευρηκῶς», ἠσχολήθη ἰδίᾳ εἰς τὰ περὶ προξένων. Ἄλλ' ἐκ τοῦ συγγράμματός αὐτοῦ οὐδὲν περισώθη³.

Ὁ *Ποινικὸς Ἡρακλείδης*, ὃν ὁ *Κικέρων* ἀποκαλεῖ «ἄνδρα ἐν τοῖς μάλιστα σοφόν», μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ζηλωτῆς τοῦ *Πλάτωνος*, ὃν ἀποδημήσαντα εἰς *Σικελίαν*, ἀντικατέστησεν εἰς τὴν σχολήν, συνέγραψε μεταξύ ἄλλων καὶ «περὶ Νόμων», ἐν οἷς διέλαβε καὶ «περὶ Πολιτειῶν», κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους· ἀλλ' ἐκ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγράμματός μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σώζονται, καὶ ταῦτα ὑποπτα.

Ὁ *Μακεδὼν Κράτερος*, ζῶν περὶ τὰ μέσα τῆς τετάρτης π. Χ. ἐκατονταετηρίδος, συνέλεξε πολλὰ ψηφίσματα καὶ συνθήκας ἐν ἐνὶ βιβλίῳ, ἐπιγραφόμενῳ «*Συναγωγὴ ψηφισμάτων*», ἀλλὰ καὶ τούτου μόνον ἀποσπάσματά τινα διεσώθησαν ἐκ τῆς πανωλεθρίας⁴.

Θεόδοτος ὁ *Φασηλῆς*, ἀκμάσας περὶ τὰ 322—355, ἔγραψε «περὶ βαρβαρικῶν νομίμων». Ἐκ τοῦ συγγράμματός ὅμως τούτου οὐδὲν διεσώθη, ἐκτὸς τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βιβλίου παρὰ *Σουῖδα*.

Ε' Ἡ χρῆσις διαφόρων νομικῶν ὄρων, ἀπαντῶντων ἐν τοῖς περισωθεῖσι τῶν ἀρχαίων συγγράμμασι, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἐν τοῖς πολιτικοῖς λόγοις τῶν ῥητόρων, οἵτινες ἐπέιχον θέσιν ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, καταδείκνυσιν ἀριθρήτως τὴν ὑπαρξίν τοῦ διεθνούς δικαίου. Οὕτω λ. χ. εἰς τὰς συμβάσεις, τὰς περιλαμβανόμενας εἰς τὰς γενικὰς λέξεις *συνθήκαι, ὁμολογία, διαλλαγαί, συντάξεις* κτλ., τὰς ὁποίας

οἱ Ῥωμαῖοι περιληπτικῶς ἐκάλουν *pactio-nes*, διακρίνομεν συλλήβδην πάντας τοὺς τύπους τῶν συμβάσεων τοῦ νεωτέρου διεθνούς δικαίου. Ἀλλὰ καὶ τὰ σωζόμενα ψηφίσματα, τὰ ὁποῖα καθ' ἐκάστην ἐξάγει εἰς τὸ φῶς ἡ εὐεργετικὴ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου, τεκμηριοῦσιν ἀραρότως τὰ λεγόμενα. Τῶν ψηφισμάτων τούτων ὀνομαστότεροι συλλογαί, ἐξ ὧν καὶ ἡμεῖς τὰ μάλιστα ὠφελήθημεν, εἶναι αἱ ἐξῆς: Ἡ τοῦ *Barbeyrac* (*Supplément au corps diplomat. de J. du Mont. Haye* (1739)· ἢ τοῦ *Boeckh* (*Corpus inscript. Græcarum*, τόμ. IV, 1828—1856)· ἢ τοῦ *A. Ραγκαβῆ* (*Antiquités Helléniques*, tom. II)· ἢ τοῦ *Πιτάκη* (*Ἀρχαιολ. Ἐφημερίς*, τόμ. 2, Ἀθῆν.)· ἢ ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς καὶ ἀθροῦτως ἐκδιδομένη *Ἐφημερίς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας* (*Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς*)· τὸ ἐν *Παρισίοις* ἐκδιδόμενον *Δελτίον τοῦ πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν φερωνύμου Συλλόγου* (*Bulletin de Correspondance Hellénique* καὶ *Revue des études grecques*) κτλ.

Σ' Ἡ διασκόπησις καὶ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων αὐτὴ καὶ μόνη ἀρκεῖ νὰ μᾶς πείσῃ περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ διεθνούς δικαίου, καὶ ἂν μηδεμίᾳ ἐσφύζετο περὶ τούτου μαρτυρία. Καὶ ὅντως, πῶς δύναται τις νὰ παραδεχθῆ ὅτι λαός, οὗ ἡ διάνοια ἐπενόησε τὴν ιδέαν τῆς ἀνάγκης, διακεκριμένης καὶ ὑπερτέρας τῶν θεῶν, ἠμέλησε τοσοῦτον σπουδαίου θεσμοῦ, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀνάγκης ἀπορρέοντος; ἡ πόλις ἐκείνη, ἥτις «διέχυσεν εἰς τὸν κόσμον ἄπλετον φῶς καὶ φωτίζει ἡμᾶς εἰσέτι, καίπερ νεκρά¹», ἥτις «οὐ μικροὺς οὐδὲ ὀλίγους, οὐδ' ἀφανεῖς, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀγῶνας ὑπέμεινεν ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας²», ἥτις ἐμεγαλοφρόνει «ἐπὶ τὸ ἐπαμύνειν αἰεὶ τοῖς ἀδικουμένοις καὶ τοὺς ἀθνεστετέρους θεραπεύειν³», λαός, καὶ πρὸς αὐτὰ ἔτι τὰ ζῶν ἐπιδειξάς ἐπιμέλειαν καὶ νομοθετήσας «ταῦτα μὴ σίνεσθαι⁴», πῶς δύναται τις πιστεῦσαι, ὅτι οὐδὲν

1. *Michelet* Le livre du peuple, III.

2. *Ἰσοκρ.* Πανηγυρ. ΙΑ', 52.

3. Αὐτόθ. — *Δημοσθ.* κατ' Ἀριστοκρ. 124. — Ὑπὲρ Μεγαλοπ. 14 καὶ ἐφεξ. — *Ξενοφ.* Ἑλλην. Γ', 5, 45. — *Ἐδορ.* Ἡρακλ. 329.

4. *Ἐρμίπ.* βιβλ. β', περὶ νομοθετ. — *Πλουτ.* Κάτ. Ε', 10. — Ἐντεῦθεν προήλθεν ἴσως καὶ τὸ πρῶτον κεφ. τοῦ Ἀκουῖλου νόμου: qui servum servamve, alienum alienamve quadrupedemve pecudem injuria

1. *Πολυβ.* Ε', 9, 1. — *Θουκ.* Γ', 59, Δ', 97 καὶ ἀλλαγοῦ. — *Πλουτ.* Περικλ. ΚΘ'. — *Διοδ.* Ἰστ. ΙΓ', 25. — *Σαρίπολ.* Διεθν. Νόμ. ἐν Εἰσαγωγῇ.

2. *Clüber* Droit des gens, § 13.

3. *Πολυβ.* ΙΒ', 12.

4. *C. Müller* Fragm. hist. græc. tom. II, p. 617.

ἐθέσπισε περὶ τοῦ διέποντος τὰς σχέσεις τῶν ἔθνων δικαίου, ἐν ᾧ μάλιστα ἤξιον «διατηρεῖν τὴν ἰσορροπίαν ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς πόλεσιν¹»; Ἐν χώρᾳ ὠραία καὶ ὑπὸ ἀείποτε γελόντα οὐρανόν, ἐν χώρᾳ προικισθεῖση μὲ αἰώνιον ἔαρ, ἀδύνατον νὰ μὴ προσδοκᾷ τις ἡδύτητα χαρακτῆρος, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐβλάστησαν θεσμοὶ ῥυθμίζοντες τὰς σχέσεις τῆς ἐπιμιξίας καὶ τῶν συνκλαγῶν. Πανθομολογούμενον σήμερον, ὅτι σπέρματα τοῦ διεθνoῦς δικαίου εὐρίσκομεν παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς καὶ παρὰ τοῖς βαρβάρους, καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἀγρίοις ἀπαντᾷ, λόγου χάριν, ὁ θεσμὸς τῶν πρέσβων, ἡ χρῆσις συμμαχιῶν καὶ συνθηκῶν, τὸ δίκαιον τῆς ξενίας κτλ.² ἐκεῖ δέ, ἐνθα τὸ πρῶτον ἀπεκαλύφθη ἡ ἠθικὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀξία, ἐνθα συνελήφθη ἡ περὶ ἐλευθερίας καὶ ἀτομικότητος ἔννοια, ἐνθα κατενοήθη ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας ἀρχή, παρημελήθη τὸ σπουδαιότατον τοῦ πολιτισμοῦ στοιχεῖον, ὁ τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων νόμος;

Ζ' Ἄν ὑποθέσωμεν ὅτι δὲν ὑπῆρχον κανόνες, ῥυθμίζοντες τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν πολιτειῶν, ὡς φρονεῖ ἐστεμμένος ἀκαδημαϊκός³, κατ' ἀνάγκην θὰ συμπεράνωμεν ὅτι αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ἔζων ἐν ἀπομονώσει, ὅπερ ἄσπονον ὡς βεβαιούμεθα ἐκ τῆς ἱστορίας, ἐπικοινωνία ὑπῆρχε καὶ μεταξὺ τῶν ἀπώτατα κειμένων πολιτειῶν. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, συλλέξας ἐπιμελῶς τὰς παραδόσεις τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἀποδείκνυσι τρανῶς ὅτι ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων οἱ Ἕλληνες διετέλουν ἐν πολιτικῇ κοινωνίᾳ πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Ἰταλίας⁴, ἀλλὰ καὶ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Ἰνδῶν αὐτῶν ἐκοινωνοῦν οἱ Ἕλληνες τοῦτο μανθάνομεν, ἂν ἐξετάσωμεν ἐπακριβῶς τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα αὐτῶν. Ἡ ἀκριβὴς ἀναλογία μεταξὺ τούτων παρετηρήθη καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων. Ὁ Ὀμη-

occiderit quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aēs dare domino damnas esto (Fr. 2. pr. D. etc. Mayur Droit Romain, tom. II, p. 463,5).

1. Δημοσθ. ὑπὲρ Μεγαλοπολ. Δ', 32.

2. Bruntschli Droit intern. p. 41.

3. Fustel de Coulanges «La cité antique», σελ. 250. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν ὀρθὴν παρατήρησιν τοῦ Egger, ἐν τῇ Traité des anciens des Romains, ὁ Δημοσθένης, ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ ὁποῖου στηριζόμενος ὁ F. de Coulanges ἐξάγει τὸ ἥμιστον ὁρῶν συμπεράσματά του, ὡς συνήγορος ἡδύνατο νὰ ἀλλοιωσῇ τὰ πράγματα πρὸς τὸ συμφέρον αὐτοῦ.

4. Βιβλ. Α', 5, 61. 81—89. καὶ Β', 1.

ἀκριτος λ. χ., μαθητὴς τοῦ Διογένοῦς, παραβάλλει τὴν διδασκαλίαν τῶν Βραχμάνων πρὸς τὴν τοῦ Πυθαγόρου, ὁ δὲ Μεγασθένης τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν πεποιθήσεις πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος¹. Οἱ παλαιάτατα γενόμενοι πόλεμοι σκοπὸν εἶχον τὴν ἀναγνώρισιν κοινῆς τινος ἐπιμιξίας ἢ τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῆς. Ἀνασύροντες τὸν πέπλον τοῦ μύθου ἐκ τῶν γεγονότων τῶν προϊστορικῶν χρόνων, καὶ, διασκοποῦντες τὰ ἀχανῆ ἄδυτα τῆς βαθέως καλυπτομένης ἀρχαιότητος, εὐρίσκομεν ἔχνη ἀληθείας, δυνάμενα νὰ καθοδηγήσωσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῶν πραγματικῶν αἰτίων, τῶν προκαλεσάντων τοιαύτας παρακεκινδυνευμένας ἐπιχειρήσεις. Τούτου ἕνεκα οἱ κριτικώτατοι τῶν νεωτέρων, ἀποφεύγοντες τὰς ἀμφιβόλους εἰκασίας, παραδέχονται ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν λ. χ. ἐγένετο πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ ἐμπορίου τῶν τότε χρόνων, καὶ ἰδίᾳ τοῦ τῶν δερμάτων, ἐξ οὗ ἐπήγαγε καὶ ὁ μῦθος τοῦ χρυσοῦ δέρατος. Ὁ ὀλεθριώτατος διὰ τὴν Ἑλλάδα πόλεμος, ὃν ὁ Περικλῆς

ἐμβάλων σπινθῆρα μικρὸν μεγαρικοῦ ψηφίσματος ἐξεφύσησεν,

ἄλλην αἰτίαν, φανεράν τοῦλάχιστον, δὲν εἶχεν, εἰμὴ τὴν παραβίασιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἐμπορίου. «Λακεδαιμόνιοι... φοιτῶντες παρ' Ἀθηναίοις... μάλιστα γὰρ πάντων καὶ ἐνδηλότατα προύλεγον, τὸ περὶ Μεγαρέων ψήφισμα καθελούσι μὴ γενέσθαι πόλεμον, ἐν ᾧ εἴρητο αὐτοὺς μὴ χρῆσθαι τοῖς λιμέσι τοῖς ἐν τῇ Ἀθηναίων ἀρχῇ μηδὲ τῇ ἄττικῇ ἀγορᾷ²».

Σ' Ἐτέραν ἀποδείξιν τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων ἀρούμεθα ἐξ αὐτῆς τῆς χώρας, ἀρκεῖ νὰ ρίψωμεν παροδικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου. Ἐνεκεν τοῦ τραχέος καὶ ἀγόνου ἐδάφους ἠναγκάζοντο οἱ Ἕλληνες νὰ παλαιώσωσιν πρὸς τὴν πενίαν στρέφοντες δὲ πρὸς τὸ περικλύζον τὴν χώραν τῶν ὑγρὸν στοιχεῖον, προσεπέλαζον τὰ μικρὰ τῶν σκάφη μέχρι τῶν περᾶτων τῆς τότε πλωίμου θαλάσσης, ἐνθα καθίστων τὰ ἐμπορεῖα αὐτῶν³. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰσοκράτους, «ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ἦν ἐμπόριον κοινὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος⁴». Διὰ τῶν εἰρηνικῶν θεσμῶν καὶ τῆς διαδόσεως

1. Στράβ. Γεωγρ. βιβλ. ΙΕ', σ. 692.

2. Θουκ. Α', 139.

3. Εὐθύμ. Καστόρη Περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων κτλ.

4. Πανηγυρικ. ΙΑ', ἐκδ. Α. Κοραῆ.

τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων—λέγει ὁ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σχολῇ τῆς Ἑνετίας καθηγητῆς κ. Τριανταφυλλῆς—εἰς τὸν τότε γνωστὸν κόσμον ἰδρῦουσα πανταχοῦ ἀποικίας¹. Ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν τῶν λεγομένων· διότι, ὑποτάξας τὴν τότε σχεδὸν ἀγνωστον Γαλατίαν καὶ Γερμανίαν, εὔρε τὴν νομοθεσίαν ἑλληνιστὶ γεγραμμένην². Ἡ πρὸς ἀλλήλους δὲ καὶ πρὸς ἄλλους γείτονας λαοὺς ἐπιμιξία τῶν Ἑλλήνων, ἀρχὴν λαμβάνουσα διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ἀποικιῶν, ἀνεπτύσσετο κατὰ μικρὸν καὶ προήγετο ὅσημέραι, ἀποβαίνουσα ἅμα καὶ πολιτικῇ. Τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα ἀρκούντα καὶ ἰσχυρὰ νομιζόμενα τεκμήρια πρὸς ἀποδείξιν τῆς ἐπικοινωνίας τῶν Ἑλλήνων.

Ζ' Δὲν θέλω νὰ ὀμιλήσω περὶ τῶν καμμουόντων τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ εἰς τὰς ἰδέας αὐτῶν ἀντιδοξοῦντα γεγονότα, ἀναγνωρίζοντων δὲ μόνον τὰ ἐφ' ὧν δύνανται νὰ στηριχθῶσιν. Οἱ τοιοῦτοι πυρρωνισταὶ ἤθελον ἴσως ἀρνηθῆ καὶ πᾶσαν ἰδέαν καλαισθησίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἂν τὰ ἐρείπια μεγαλοπρεπῶν μνημείων δὲν ἀνέθρῳσκον ἐκ τοῦ ἐδάφους, οἰονεὶ διαμαρτυρόμενα· ὑπάρχουσιν ὅμως συγγραφεῖς, ὧν τὸ κῦδος μέγα, μέγα δὲ καὶ τὸ κῦρος αὐτῶν· ἀρκεῖ δὲ νὰ ρίψωσι καὶ τὴν μᾶλλον παράλογον ἰδέαν καὶ οἱ πολλοὶ θὰ τὴν ἀσπασθῶσιν ἀμέσως, χωρὶς νὰ τὴν θέσωσιν εἰς τὴν χοάνην τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς καὶ τὴν ἐκκαθάρωσιν εἰς τὴν κρίσιν τῆς λογικῆς· διότι, ὡς λέγει ὁ Ἐρασμος, une chose a d'autant plus d'admirateurs, qu'elle est plus inepte. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι, πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνοντες μεμονωμένα τινὰ καὶ ἐκτακτὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἀρνοῦνται διαρρήδην τὴν παρ' ἀρχαίοις ὑπαρξίν τοῦ διεθνoῦς δικαίου. Ἄλλ' ὅπως δὲν ἀποτελοῦσι διεθνῆ κώδικα αἰφροικαλέοι τῆς Τρομοκρατίας, οὕτω καὶ τὰ μεμονωμένα γεγονότα, ἅπερ ὡς κηλίδες ἀπαντῶσιν εἰς τὰς λαμπρὰς σελίδας τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, δὲν εἶναι προϊὸν νόμου³, ἀλλὰ «ξυμβήσεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι γινόμενα καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν αὐτὴ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ᾗ». Ἄλλως τε πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν ἀρχαίων πολλοὶ μεσολαβοῦσιν αἰῶνες. Ἐκάστη θεωρία φέρει τὸν τύπον τῆς

ἐποχῆς, ἐν ᾗ ἐξεδηλώθη εἶναι δὲ δημιουργήματα καὶ ἀπεικασμα τῆς συγχρόνου κοινωνίας.

Ἡ ὁ διεξερχόμενος μετ' ἐπιστασίας τὸ ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημείας βραβευθὲν περισπούδαστον σύγγραμμα «La cité antique» τοῦ ἐν τῇ φιλοσοφικῇ Σχολῇ τοῦ Στρασβούργου καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας κ. Fustel de Coulanges θέλει εὔρει καὶ τινὰς κῆρας, αἰτινες διέφυγον τὴν εὐθυκρισίαν τοῦ ἄλλως πολυμαθοῦς τούτου συγγραφέως. Διαγράφων τὰ κατὰ τὸν πόλεμον παρ' ἀρχαίοις καὶ εἰς πολιτικούς μύθους στηριζόμενος, λέγει ὅτι «οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσι μετ' ἀγρίας λύσσης, ὁρμώμενοι ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι ἔχουσι τοὺς θεοὺς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ὅτι πολεμοῦσι πρὸς ξένους θεοὺς... ὅτι οἱ θεοί, οἱ μετέχοντες τῶν μαχῶν, ἡδύνατο καὶ νὰ κακοποιηθῶσι κλπ.». Ἐκ τούτων ἐξάγεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς οὐδεμίαν ποιεῖται διάκρισιν τοῦ βίου τῶν θεῶν ἢ τῶν ἡρώων τῆς προομηρικῆς ἐποχῆς ἀπὸ τοῦ τῆς ἡρωϊκῆς, συγγέων δὲ ἱστορικὰ γεγονότα μετὰ τῶν μυθικῶν, ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τοῦ κράματος τούτου ὀλόκληρον τὸ σύστημα τοῦ διεθνoῦς τῶν ἀρχαίων δικαίου, διὸ λέγει μετὰ τινος εἰρωνείας: «Ἴδου τὸ δίκαιον τῶν ἔθνων παρ' ἀρχαίοις». Ἄλλ' αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀρχαιότης ἀποκρούει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν γνώμην ταύτην. Ὁ Ὀμηρος, εὖ ἢ φωνῆ εἶναι ἡγῶ καὶ ἀπαύγασμα τῶν ἡθῶν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς, ἐν τῇ ἀθανάτῳ αὐτοῦ ἐποποιᾷ πᾶσαν ὠμότητα τοῦ Ἀχιλλέως ἀποδοκιμάζει διὰ τῶν λέξεων σέλιος, νηλής, ἀγήνωρ, ἀεικής, κικὸς κτλ.¹ Ἐὰν δὲ παρέστησε τοὺς θεοὺς, διακριθέντας τοὺς μὲν ἵνα τοῖς Τρωσὶ βοηθήσωσι, τοὺς δὲ ἵνα τοῖς Ἕλλησιν, ἠθέλησε διὰ τούτου νὰ δείξῃ τὸ κράτος τῆς διανοίας ἐπὶ τῆς βίας². Περὶ τοῦ μετ' ἀγριότητος πολέμου τῶν ἀρχαίων πρὸς ἀλλήλους, ὡς διατείνεται ὁ συγγραφεὺς τῆς «Cité antique», ὑπάρχουσιν ὅλως ἀντίθετοι μαρτυρίαι. Οὕτω λ. χ. παρὰ Πολυβίῳ ἀναγινώσκομεν: «Οὐκ ἐπὶ ἀπωλείᾳ καὶ ἀφανισμῶ τοῖς ἀγνώμοσι πολεμεῖν τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει καὶ μεταθέσει τῶν ἡμαρτημένων· οὐδὲ συναναιρεῖν τὸν μηδὲν ἀδικοῦντα τοῖς ἡδίκηκόσιν, ἀλλὰ συσφῆξιν καὶ συνεξαίρεισθαι τοὺς ἀναίτιους³»· καὶ παρὰ Διοδώρου:

1. Ἰλιάδ. Α, 630, 699.—Χ, 395.—Ν, 175.

2. Σαριπόλου Τὰ τῶν ἔθνων νόμιμα, τὸμ. Α', σελ. 49.—«Ἀθηναῖ, ἡ φρόνησις τοῖς Ἕλλησι συμμαχεῖ διὰ τὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πολέμου δίκαιον καὶ εὐλογον». Anecd. græca, tom. I, σελ. 6, ἐκδ. Villoisson.

3. Α', Ε', κεφ. ια'.

1. Ἐφημερ. Αἰὼν, ἔτος ΜΔ', ἀριθμ. 3796.

2. De bello gallico, I, 29 καὶ IV, 14.—Στράβ. Δ', δ'.

3. Thönissen Droit pénal d'Athènes, p. 50.

«δεῖ τοῖς Ἑλλησι τὴν ἔχθραν εἶναι μέχρι τῆς νίκης, καὶ κολάζειν μέχρι τοῦ κρατῆσαι τῶν ἐναντιῶν»¹. Ὁ *Λυκοῦργος*, ὁ τὴν νομοθεσίαν τῶν Σπαρτιατῶν συντάξας, ἔθηκε νόμον, δι' οὗ ἐπεβάλλετο εἰς τοὺς νικητὰς νὰ μὴ καταδικώκωσι τὸν ἠττηθέντα ἢ ὅσον ἦν ἀναγκαῖον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς νίκης. Καὶ ἐν τῇ ἀκμῇ ἀκόμη τῆς μάχης, ἐν τῇ θέσμῃ καὶ τῇ ἐξέψει οἱ Ἕλληνες διετήρουν τὰ φιλόφρονα αὐτῶν αἰσθήματα, ζωγραφῶντες τοὺς ἰκετεύοντας ἐχθρούς. Εἰς πόσον δὲ πραότητος καὶ ἐπιεικειᾶς ἐξικνεῖτο ἡ τῶν ἀρχαίων διαγωγὴ ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐξῆς γινώμαι: «*Βοῦν ἀρότην καὶ ὑπὸ ζυγὸν μὴ θύειν*»². «*Ἡμερον φυτόν καὶ ἐγκαρπον μῆτε βλάπτειν μῆτε φθείρειν*»³. Μολονότι δὲ στρατηγικὸν ἐνόμιζον τὸ «*τῶν ἐχθρῶν περικόπτειν τὴν εὐπορίαν, ζημία γὰρ καρπῶν καὶ ἐνδεία μειοῦ πόλεμον, ὡσπερ ἡ οὐσία τρέφει*», ἐν τούτοις ἔλεγον: «*τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνας ὄντες οὐ κερουῶσιν, οὐδὲ οἰκίας ἐμπροῆσον... ταῦτα δ' εἶποι τις εἶναι λυσιπῶντος ἔργον*»⁴. Χάριτας οὐχ ἤττον ὀφείλομεν τῷ *Fustel de Coulanges*, ὅστις ἐν μέσῳ τῆς ἀγλῦος τῶν αἰώνων διὰ τοῦ λύχνου τῆς φιλοσοφίας διερευνῶν τὴν ἀρχαιότητα, ἀποκαλύπτει τὰς ἀρετὰς αὐτῆς καὶ δικαιολογεῖ τὰς τυγῶν ἡμαρτημένας κρίσεις, λέγων: *Notre système d'éducation, qu'on nous fait vivre de l'enfance au milieu des Grecs et des Romains, nous habitice à les comparer sans cesse à nous.*

Θ' Ἐκάστη κοινονία σπουδάζεται καταλλήλως διὰ τῶν θεσμῶν καὶ οὐδεὶς νόμος ἀνευ δικαιολογητικῆς αἰτίας. Οἱ ἀρχαῖοι, ζηλωταὶ τοῦ ἰδίου αὐτῶν πολιτεύματος, ἐφοβοῦντο μὴ ἐκ τῆς μετ' ἄλλοιθνοῦς ἀφομοιώσεως ἀποβάλλωσι τὰ ἦθη αὐτῶν, διὸ καὶ τὴν πολιτογράφειν οὐχ ἀδελῶς παρεχώρουν εἰς ξένους· δυσπίστως δ' ἔχει πᾶς τις εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ *Fustel de Coulanges*, ὅτι «ἡ θρησκεία ἀπηγόρευε τὴν εἰσποίησιν τῶν ξένων φέβῳ μὴ τὰ ἱερά μανθῶσιν»⁵. Γνωστὸν τυγχάνει ὅτι τὰς ὑγιεῖς ἀρχάς, ὅσας ὑπηγόρευεν ἡ εὐγενὴς καρδία τοῦ φιλοσόφου, ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων ἐλάμβανεν ὑπὸ τὴν αἰγίδα αὐτῆς· οὕτω

1. Π', 24.

2. *Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ. Ε'*, 14, ἐκδ. '4. Κοραῆ.3. *Πυθαγ. βίος* § 99.—*Διογ. Λαερτ. βιβλ. Η'*.4. *Πλ. Δημόκρ.* § 389.—*Όμηρ. Στρατ. Γ'*.—*Πλάτ. Πολιτ. Ε'*, 471.—*Πολυβ. Ε'*, β'.5. *La cité antique*, σελ. 248.

ἐπὶ τῶν διωκομένων ξένων ἐξήπλωσε τὰς πτέρυγας αὐτῆς, καθιερώσασα τὴν ξενίαν ὡς ἱερὸν καθήκον, καὶ κοινωνικὸν δὲ θεσμὸν τὴν ἰκεσίαν καὶ τὴν ἀσυλίαν. Ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὁ ξένος ἦν σεβαστός καὶ ἡ φιλοξενία ὡς πολυτιμὸν τι ἀγαθὸν μετεβιβάζετο κληρονομικῶς δικαίωματι ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν¹. Ὁ πατὴρ τῆς ποιήσεως παρειαγάγει ἐν Ὀδυσσεΐ τὸν *Εὐμαιον*, λέγοντα πρὸς τὸν ξένον καὶ ἀγνώστα Ὀδυσσεά:

Ξεῖν', οὐ μοι θέμις ἔστι, οὐδ' εἰ κακίων σέθεν ἔλθοι,
ξεῖνον ἀτιμῆσαι· πρὸς γὰρ Διὸς εἶναι ἅπαντες
ξεῖνοί τε πτωχοὶ τε¹.

οἱ ἀφιλόξενοι θεωροῦνται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὑβρισταὶ καὶ ἄγριοι·

Ὁ μοι ἐγὼ τέων αὐτε βροτῶν ὡς γαῖαν Ἰκάνω;
ἢ ρ' οἴ γ' ὑβρισταὶ τε καὶ ἄγριοι οὐδὲ δίκαιοι;
ἢ ἐ φιλόξενοι καὶ σπιν νόος ἐστὶ θεουδής;²

ὁ δὲ *Πίνδαρος* τὴν φιλοξενίαν καὶ τὴν φιλοπατρίαν ἐν ἴσῃ τίθησι μοῖρα³, παρέστησε δὲ τὸν *Ἡρακλέα* ἐπιχειρήσαντα πόλεμον ἀνά

τὴν πυροφόρον *Λιβύαν*
κροαίους ὄφρα ξένων
ναὸν *Προσειδάωνος* ἐρέφοντα σχεθίδι⁴.

Ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία οὐ μόνον πολέμους κατὰ τῶν μισοξένων ἐπλασεν, ἀλλὰ καὶ παρέστησε τούτους τιμωρομένους καὶ μετὰ θάνατον, ἐν φοβερῷ τοῦ Ἄδου τόπῳ, ὃν ὁ *Ἀριστοφάνης* εἰς τὸν *Διόνυσον*, ἐρωτῶντα ποῦ θὰ εὔρη τῶν ξενηλατῶν τὰ βασανιστήρια, περιγράφει, λέγων·

εἶτα βόρβορον παχύν
καὶ σκῶρ ἀεὶ νῶν· ἐν δὲ τούτῳ κειμένους
εἴ που ξένον τις ἠδίκησεν πρότερον⁵.

Τὸν ξένον ἄμ' ἀφικόμενον ἐδέχοντο μετ' ἐλιχρηνούς ἀγάπης καὶ περιποιούντο ὡς δύναντες. Αὐτὴ αὐτὴ ἡ οἰκοδέσποινα, τιμῆς χάριν, ἐπλυνε τοὺς πόδας, ἐδίδεν αὐτῷ ἐνδύματα πρὸς ἀλλαγὴν, ἠτοίμαζε τὴν κλίνην, ὑπηρετεῖ αὐτὸν εἰς τὸ λουτρὸν κτλ.⁶ Παροιμιώδης ἦν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα ἡ φιλοξενία τοῦ ἐξ Ἀκράγαντος *Γελλίου*, ἔχοντος εἰς τὴν θύ-

1. Πλ. Ε, 419, 336.—Ζ', 213, 215 καὶ ἄλλα γοῦ.—*Πλουτ. Θεμ. Α'*.

2. Ὀδυσσ. α, 123, 5, 56 κτλ.

3. Αὐτόθι, ζ, 419, 0, 555, 5, 57 καὶ ἀλλαγοῦ.

4. Ἰσμ. Β', 55.

5. Αὐτόθι, Δ', 90—93.

6. Βάτραχ. στ. 145.

7. Ὀδυσσ. τ, 242.—δ, 298.—γ, 464 κτλ.

ραν τῆς οἰκίας τοῦ δούλου ἵνα προσκαλώσι τοὺς ξένους¹. Ὡσαύτως καὶ τοῦ *Κίμωνος*, ὅστις, κτησάμενος ἐντίμως πλοῦτον πολὺν, τιμωτέρον ἐχρῆτο περιθάλπων τοὺς ξένους². Ἐπίσης τοῦ *Αἰτναίου Χρωμίου* ἐγκωμιάζεται ἡ φιλοξενία³ καὶ τοῦ *Ἰέρανος*,

ὃς *Συρακόσσοισι* νέμει, βασιλεὺς
πρᾶτς ἀστοῖς, οὐ φθονέων ἀγαθοῖς,
ξεῖνοῖς δὲ θανατοῦ πατήρ⁴.

καὶ τοῦ *Τενεδίου Ἀρισταγόρα*, εἰς οὗ τὸν οἶκον

ξεῖνίου Διὸς ἀσκειται θέμις ἀενάοις
ἐν τραπέζαις.

Οὐ μόνον δὲ ἰδιωτῶν, ἀλλὰ καὶ πόλεων ἐξυμνεῖται παρὰ τῶν ποιητῶν ἡ φιλοξενία. Ἡ νῆσος *Λίγυια* διὰ τὴν πρὸς τοὺς ξένους εὖνοιαν ἀποκαλεῖται «φίλα ξένων ἄρουρα» καὶ «πολυξένα», ἐπεὶ δὴ παντοῖοι ὄκουν ξένοι⁵. Εἰς τὴν εὐκλεᾶ τῶν *Λοκρῶν* μητρόπολιν συνέρρεον πλείστοι τῶν περιόικων, οἷον Ἀρκάδες, Θηβαῖοι, Ἀργεῖοι, Ἠλείοι κτλ., νομίζοντες τὴν αὐτόθι δίαιταν ἀσφαλεστάτην⁶. Ἐν Κρήτῃ εἰς τὰ κοινὰ συμπόσια ἐδίδετο τιμητικὴ θέσις εἰς τοὺς ξένους, δύο δὲ τράπεζαι ἦσαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ὑπηρετουμένων ὑπὸ τῶν ἀρχόντων⁷. Ὁ περίφημος νομοθέτης τῶν *Θουρίων Χαρώνδας*, τὴν φιλοξενίαν ὡς πολιτικὸν θεσμὸν θεωρήσας καὶ ὄρον ἀδελφότητος, ἔταξεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ *ξεῖνίου Διὸς*, τοῦ παρὰ πᾶσιν ἰδρυμένου κοινοῦ θεοῦ⁸. Οἱ *Λευκανοὶ* «ζημίαν ἐπέβαλον παντὶ τῷ μὴ δεχομένῳ ξένον ἄμα ἠλίφ ἀνίσχοντι» (*Αἰλ. Ποικ. Ἱστ., Βιβλ. Δ', κεφ. Α'*). Ἐν Ἀθήναις μάλιστα καὶ ὁδὸς τις πρὸς τιμὴν τῶν ξένων ὑπῆρχε, *ξεῖνικὴ κλυμένη*⁹, καὶ ἱατρὸν ἐμισθοδοτεῖ τὸ δημόσιον, ὅπως θεραπεύῃ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀπόρους αὐτῶν. Τῆς παγκοσμίου δὲ ταύτης πόλεως μέγιστος καὶ λαμπρότατος κόσμος εἶναι ἡ πάγκοινος ὁμολογία, ὅτι καὶ ἐν τῇ παρακμῇ καὶ τῇ ἐκλύσει τῶν ἠθῶν ἐτήρησαν ἀλώβητα καὶ ἀμείωτα τὰ πρὸς τοὺς ξένους εὐγενῆ καὶ

φιλόφρονα αὐτῶν αἰσθήματα¹. Ποιηταί, φιλόσοφοι, ἀρχαῖοι, νεώτεροι ἐξυμνοῦσι τῶν Ἀθηναίων τὴν φιλοξενίαν. Οἱ *Ἡρακλεῖδαι* τοῦ *Εὐριπίδου* εἶναι αὐτὸ τοῦτο ὁ πανηγυρικὸς τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων τὴν πόλιν ἐν ἐτέρῳ δράματι ἀποκαλεῖ *φιλόξενον λιμένα*. Ὁ *Σόλων* ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ ἐμακάρισε τοὺς ἔχοντας ξένους φίλους, λέγων:

Ὀλίβιος, ᾧ παῖδες τε φίλοι καὶ μόνυχες ἵπποι
καὶ κύνες ἀργεῖται καὶ ξένος ἄλλοδαπός.

Ὁ *Κικέρων* λέγει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐθεώρουν ὡς ἐγκλημα, δέον μὲν ἐξαγνισμοῦ, τὸ μὴ ὀδηγῆσαι ξένον πλανώμενον². ὁ δὲ *Πλάτων* θεωρεῖ ἀπάνθρωπον καὶ ἴδιον βαρβάρους τὸ ἀρνήσασθαι εἰς τοὺς ξένους τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσοδον³.

Ἰ' Ἡ ἑλληνικὴ νομοθεσία, ὡς καὶ ἡ νομοθεσία παντὸς ἔθνους, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνη ὅλως ξένη πρὸς τὰ φιλόφρονα καὶ εὐγενῆ διδάγματα τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας, διὸ καὶ ἐπραγματώσασα ταῦτα λίαν πρωίμως. Εἰς τὴν εὐγενῆ ταύτην σταδιοδρομίαν ἠγήθησαν καὶ πάλιν οἱ κοσμοπολίται Ἀθηναῖοι, οἵτινες ἐθεώρουν ὡς συμπολίτας αὐτῶν πάντας τοὺς ἐπ' ἀρετῇ διακρινόμενους. Οἱ Ἀθηναῖοι, λέγει ὁ *Αἰλιανός*⁴, οὐ μόνον τοῖς ἀστοῖς ἐγγῶντο πρὸς τὰς ἀρχάς καὶ τὰς στρατηγίας ἐπιτηδεύεις, ἀλλὰ γὰρ καὶ ξένοις προσηροῦντο καὶ τὰ κοινὰ αὐτοῖς ἐνεργερίζον, εἴπερ οὖν αὐτοὺς κατέγνωσαν ἀγαθοὺς ὄντας καὶ ἐπιτηδεύεις εἰς τὰ τοιαῦτα. Δὲν ἀληθεύει καθ' ὅλοκληρίαν τὸ ὑπὸ τοῦ *Fustel de Coulanges* λεγόμενον, ὅτι *l'homme si péniblement admis comme citoyen ne pouvait être archonte etc.*, ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀνεβίβαζον εἰς τὰ ὑπάτα τῆς πολιτείας ἀξιώματα ξένους, ἀπεβλέποντες μᾶλλον εἰς τὴν ἀξίαν παρὰ εἰς τὴν τόπον τῆς γεννήσεως αὐτῶν⁵. «*Ἀπολλόδορον* τὸν *Κυζικηνὸν* πολλακίς ἑαυτῶν στρατηγὸν ἤρηνται ξένον ὄντα καὶ *Φανοσθένη* τὸν Ἀνδριεῖν, καὶ *Ἡρακλεῖδην* τὸν *Κλαζομένιον*, αὐς ἦδε ἡ πόλις ξένους ὄντας, ἐνδειξάμενους ὅτι ἀξιοὶ λόγου εἰσὶ, καὶ εἰς στρατη-

1. *Διοδ. ΠΓ', 83.*2. *Πλουτ. Κίμ.* § 40.—*Cornel. Nep.* 4.3. *Πινδ. Νεμ. Θ,* 9—10.

4. Αὐτόθι.

5. *Πινδ. Ὀλυμπ. Η,* 29—35.6. *Πινδ. Ὀλυμπ. Θ,* 101 καὶ ἐφεξ.7. *Ἀθην. Δ', 22.*8. *Στοβ. Ἀνθολ. ΜΔ', 40.*9. *Ποιτέρ. Ἀρχαιολ. τόμ. Α', σελ. 413.*1. *Λουκ. Σκῶθ. 10.*—*Πλουτ. Πέλοπ. 6.*—*Θουκ. Α', 83.*—*Bart. Voyage en Grèce, ch. XX.*—*Laurent Dr. des gens, σελ. 185.*2. *Cicero de Offic. III, 13.*3. *Νόμ. ΙΒ', 950.*4. *Ποικιλ. Ἱστορ. ΙΔ', κεφ. Ε'.*5. *Bouqueville Univers.*

γίας και εις τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἀγει»¹. Ὡσαύτως Κλεοφῶντα τὸν Θρακᾶ² καὶ Ξενοκράτη τὸν Χαλκηδόνιον. Τὸν τελευταῖον τοῦτον πολὺ λάκις ἐπεμψαν πρεσβευτὴν εἰς τὸν Φίλιππον καὶ εἰς τὸν Ἀντίπατρον ἐπὶ τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου· τσαυτὴ δὲ ἦν ἡ πρὸς αὐτὸν ὑπόκληψις τῶν Ἀθηναίων, ὥστε καὶ ἀνωμοτεῖ μαρτυρεῖν αὐτῶ συνεχώρησαν³. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ξενοφῶντος, «τοὺς μὲν γὰρ ξένους ἐξ οὗ ὅ τε Σίνις καὶ ὁ Σκίρων καὶ ὁ Προκορούσης ἀπέθανον, οὐδεὶς ἔτι ἀδικεῖ· ἀλλὰ νῦν οἱ μὲν πολιτευόμενοι ἐν ταῖς πατρίσι καὶ νόμους τίθενται ἵνα μὴ ἀδικῶνται»⁴. «Τὴν πόλιν, λέγει ὁ Περικλῆς, κοινὴν παρέχομεν καὶ οὐκ ἔστιν ὅτε ξενηλασίας ἀπείργουμέν τινα ἢ μαθήματος ἢ θεάματος»⁵. Ἐκτὸς τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἄλλαι ὡσαύτως πολιτεῖαι ἐχώρητο ξένοις ἐπιτηδεύουσιν πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς στρατηγίας, λ. γ. οἱ Κνώσιοι, πολεμοῦντες πρὸς Γορτυνίους, ἐξελέξαντο στρατηγὸν Δορύλαον τὸν Ποντικόν, φίλον καὶ στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτου. Ἐξαιρετικῶς μόνον οἱ Σπαρτιάται, σκοποῦντες τὴν ἀλύμαντον διατήρησιν τῶν ἡθῶν, ἦσαν «ξείνοισιν ἀπρόσμικτοι»⁶ ἢ, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν, ὅπως μὴ ῥαδιουργίας οἱ πολῖται ἀπὸ τῶν ξένων ἐμπίπλυνται⁷. Ὁ Λυκούργος, σκοπὸν θέμενος νὰ διαμορφώσῃ πολεμικοὺς ἄνδρας, ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ξένους νὰ ἐργάζονται εἰς Σπάρτην μόνον εἰς ὀρισμέναις ἡμέραις, εἰς δὲ τοὺς Σπαρτιάτας νὰ ἐξέρχονται τῆς πόλεως μόνον διὰ τὰς χρειώδεις ἀνάγκας⁸. Οὐδὲν ἦττον, μεθ' ὅλην τὴν φαινομενικὴν τοῦ νόμου αὐστηρότητα, πολλοὶ διαπρεπεῖς ἄνδρες ἀναφέρονται διαμεῖναντες ἐν Σπάρτῃ ὡς πολῖται, οἷον ὁ Τέροπαδρος, ὁ Τυρῖαιος, ὁ Θαλῆς, ὁ Φερεκύδης καὶ ἄλλοι⁹. Ἐπίσης καὶ τὸν «Τισαμενὸν ἐόντα Ἥλειον καὶ γένεος τῶν Ἰαμεδέων Κτυ-

τιάδην Λακεδαιμόνιοι ἐποιήσαντο Λεωσφέτερον», οὗτος δὲ ἐζήτησε «καὶ τὸν ἀδελφὸν ἐωυτοῦ γενέσθαι Σπαρτιήτην»¹. Ὅρθως δὲ παρατηρεῖ ὁ Schömann, ὅτι καὶ ἡ θρησκεία καὶ ἡ φιλοσοφία ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τῶν Σπαρτιατῶν, οἵτινες ἐλάτρευον ξένιον Δία καὶ Ἀθηναίαν καὶ προξένους εἶχον χάριν τῶν ἄλλοδαπῶν καὶ πολλοὶ τῶν πολιτῶν εἶχον μετ' ἐκείνων σχέσεις ξενίας. «Λακεδαιμόνιοι δὲ μετ' ἄλλων καὶ τοῦτ' ἀγαθοί, οὐ γράμμυξιν ἀποδεικνύντες Σπαρτιάτας, ἀλλ' ἀγωγῆ· κἂν ἐλθῶν τις Σκύθης ἢ Τριβαλλῶς ἢ Παφλαγῶν ἢ μηδὲν ἔχων ὄνομα χώρας ὑποστῆ τὴν Λυκούργειον σκληραγωγίαν, Λάκων ἔστιν· ὥστε ἕκαστος τῶν πολιτευθέντων ἐν ἑαυτῷ φέρων τὴν πατρίδα ἐρχεται, πάσης δὲ τῆς πόλεως φυγαδεύει κακία, κἂν ἐν μέσαις ταῖς στήλαις τις οἰκῆ»². Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ξενοφῶντος ἡ μεγάλη τῶν Σπαρτιατῶν αὐστηρότης ὡς πρὸς τὴν εἰσποίησιν τῶν ἄλλοδαπῶν ἐξέλιπεν. «Νῦν ἐπίσταμαι, λέγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος, τοὺς δοκοῦντας πρῶτους εἶναι ὡς μηδέποτε παύοντας ἀρμόζοντες ἐπὶ ξένις». Νεώτερος περιηγητὴς Γάλλος, οὗ τὸ ὄνομα εἶναι στενῶς συνδεδεμένον μετ' ὅ τῆς ἡμετέρας πατρίδος, ἀποκαλεῖ πλάνην τὴν ἰδέαν τῆς ἀπομονώσεως τῶν Σπαρτιατῶν, τὰ δὲ περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἀγρῶν λεγόμενα θεωρεῖ—διὰ τὸ ἀδύνατον—ὡς χίμαιραν³ καὶ ὁ Mably, θαυμάζων τὸ πολίτευμα καὶ τὴν νομοθεσίαν τῆς Σπάρτης, λέγει: *Aucun état n'a jamais eu des lois plus conformes à l'ordre de la nature ou d'égalité que Sparte. Jamais société n'offrit à la raison un spectacle plus noble-plus sublime*⁴. Ἀληθεύει ὅτι αἱ ἐλληνικαὶ πολιτεῖαι ἦσαν φειδωλαὶ περὶ τὴν εἰσποίησιν νέων πολιτῶν καὶ ἀπῆττον πρὸς τοῦτο πολλὰς διατυπώσεις, κατ' ἐξοχὴν δὲ τὴν ἀπόκτησιν ἀκινήτου περιουσίας ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς χώρας, ἀλλὰ τοῦτο προέκυπτεν ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι ὁ πολῖτης ἦν αὐτόχρονον νομοθέτης καὶ ἄρχων καὶ στρατηγός⁵. Οὐχ ἦττον καὶ σήμερον, ὅτε κρατοῦσιν αἱ κοσμοπολιτικαὶ θεωρίαι, δὲν κτᾶται εὐκόλως τὸ δι-

1. Ξενοφ. Λακεδ. Πολιτ. ΙΔ', 4. Pouqueville, Univers Grèce, p. 445.

2. Ηρακλ. Ἐφεσ. ἐπιστ. Θ', 2. Ἐκδ. Hercher.—Didot, σελ. 286.

3. Pouqueville Univers Grèce, σελ. 445.

4. Étude de l'hist. III, part. ch. 5, τόμ. 18, p. 335.

5. Σαριτόλ. Τὰ τῶν ἐθνῶν νόμιμα. Εἰσαγ. ΛΔ'.

καίωμα τῆς ἰθαγενείας, οὐδὲ ἀνοίγεται προχείρως ὁ λειμὼν τῶν δημοσίων θέσεων.

ΙΑ' Ἐκ πολλῶν συγγραφέων τῆς ἀρχαιότητος, οἷον τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πλουτάρχου κτλ., μανθάνομεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ δοῦλοι ἀπῆλθον ἐλευθερίας τινός, ἢ δὲ θέσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἀφόρητος, ὅπως παρὰ Ῥωμαίους. Ἡ ζωὴ καὶ τὰ σώματα αὐτῶν ἐπροστατεύοντο ἐξ ἴσου: «καὶ τὰς κατὰ τῶν δούλων βλάβας καὶ ὕβρεις ἴσα ταῖς κατ' ἐλευθέρων πολιτῶν ἐκόλαζον... τοῦ νόμου οὐδὲ τούτους ὕβριζεσθαι ἐπιτρέποντος, οὐδὲ τιμωρεῖσθαι ὑπὸ τῶν προσήκοντων, ἀλλ' ὑπαγορεύοντος ἀπαρτιδοσθαι αὐτοὺς τῇ ἀρχῇ κατὰ νόμους ὑμετέρους πατρίους»¹. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ τινες τῶν ἀρχαίων ἐθεώρουν νόμιμον τὴν δουλείαν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης διὰ τοῦ πολυκρότου χωρίου: «Εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν ἐλεύθεροι, οἱ δὲ δοῦλοι, οἷς καὶ συμφέρει», τὸ δουλεύειν καὶ δίκαιόν ἐστιν², ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πλείστους ὅσας συζητήσεις καὶ πολλὰ ἐπιχειρήματα εἰς τοὺς θιασώτας τῆς δουλείας τῶν νεωτέρων χρόνων· ἀλλ' ἡ θεωρία αὕτη, καίτοι πεπληνημένη, ἐγένετο ἀποδεκτή, σπουδαιότατοι δὲ θεολόγοι τῆς Δύσεως ἐτάχθησαν μεταξὺ τῶν ὑπερμάχων. Ὁ ἱερός Ἀνγουστίνος, ὁ St Thomas d'Aquin, ὁ Φραγκίσκος Suarez κτλ. δογματίζουσιν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ἀπέβαλε πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας· ἡ δουλεία εἶναι ἠτιολογημένη δικαίω πολέμου ἢ δημοσίου συμφέροντος, τὸ δὲ δικαίωμα τοῦ κυρίου ἐπὶ τοῦ δούλου ἐδράζεται ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰδιοκτησίας³. Ὁ Hugo ἐθεώρει τὴν δουλείαν ὡς γεγονός φυσικόν, ὁ δὲ Grenier de Cassagnac, ὡς ἐκ Θεοῦ πηγάζουσαν⁴. τέλος ὁ πολὺς Γρόσιος ἰσχυρίζετο ὅτι «ὑπάρχουσι λαοὶ ἐπιτηδειότεροι εἰς τὸ δουλεύειν ἢ εἰς τὸ ἄρχειν»⁵. Καί

αὐτὰ ὅμως τὰ κράτη οὐδὲν καθυστέρησαν. Οἱ χριστιανικώτατοι βασιλεῖς τῆς Γαλλίας, τῆς Ἰσπανίας ἀνευθριάστως ὑπέγραψαν συνθήκας, ἐξασφαλιζούσας αὐταῖς τὸ μονοπώλιον τῆς πωλήσεως καὶ μεταφορᾶς ἀνθρωπίνων πλάσμάτων! Ἡ Ἀγγλία ἐπέτυχεν παρὰ τῆς Ἰσπανίας διὰ τῆς συνθήκης τῆς Οὐτρέχτης (1713) τὸ προνόμιον τοῦ εἰσάγειν εἰς τὰς ἰσπανικὰς ἀποικίας ὀρισμένον ἀριθμὸν δούλων. Ὀλόκληρος ἡπειρος, ἡ Ἀφρική, κατέστη μεταλλεῖον τῆς ζωτῆς ταύτης πραγματείας, γνωστῆς ἐν ταῖς διπλωματικαῖς συμβάσεσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Tonne de nègres*¹. «Ἀλλ' ἂν τις τὰ πάντα ἀπλῶς κατὰ τὴν ἀξίαν κολάζῃ, λήσει τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων ἀπολέσας»².

ΙΒ' Φόβῳ μὴ τις ὑπολαβῶν εἶπῃ μοι ὅπερ ὁ Διογένης τοῖς Μυηδίοις, περαίνω τὴν παροῦ-

ἐκδ. Barbeyrac. Εὐγενεστέρως ὅμως ἀρχὰς ἐδογματίζεν ἡ θύραθεν φιλοσοφία. Ὁ Πλάτων λ. γ., ὅν ὁ Πυθαγόρειος Numenius ἀπεκάλεσε Μωϋσῆν Ἀτιμίζοντα, λέγει: «Ἡμεῖς δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι μιᾶς μητρὸς πάντες ἀδελφοὶ φύντες, οὐκ ἀξιούμεν δοῦλοι οὐδὲ δεσπότηαι ἀλλήλων εἶναι, ἀλλ' ἡ ἰσογονία ἡμᾶς ἢ κατὰ φύσιν ἰσονομίαν ἀναγκάζει ζητεῖν κατὰ νόμον, καὶ μηδενὶ ἄλλῳ ὑπέκειν ἀλλήλοις ἢ ἀρετῆς δόξῃ καὶ φρονήσεως» (Πλάτ. Μενέξ. § 239). Ἡ Στωϊκὴ Σχολὴ ἐθεώρει ὡσαύτως τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ἀποτελοῦσαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν· ὁ δὲ Ζήνων καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κατεδίκαζον τὴν δουλείαν ἐξ ἴσου ὅπως καὶ τὸν πόλεμον. Ἐκ τῶν ποιητῶν ὁ Εὐριπίδης πολλαχοῦ κηρύττεται ὑπὲρ τῆς ἰσότητος, λέγων:

μοῖα χθὲς ἅπασιν ἐξεταίδευσεν ὄμν'
ἴδιον οὐδὲν ἔχομεν, μία γονὰ
τό τ' εὐγενὲς καὶ τὸ δυσγενὲς...

Ἡ δουλεία φαίνεται κατὰ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν λίαν περιορισμένη· συνήθως βάσις αὐτῆς ἦτο ἡ μίσθωσις, ἢ δὲ λέξις δοῦλος μόνον ἐν δυοῖ χωρίοις (Ἰλιάδ. Γ, 409 καὶ Ὀδυσσ. δ, 12) τοῦ Ὀμήρου ἀπαντᾷ, καὶ μάλιστα ἐν θηλυκῷ τύπῳ· ἀντ' αὐτῆς εὐρίσκειται ἡ λέξις θῆς καὶ ἐριδος.

Μετὰ τὰ ἐπὶ τῇ βᾶσει ἀσφαλῶν μαρτυριῶν εἰρημένα, νομίζομεν λίαν τολμηρὰν καὶ ὄλως ἀθαίρετον τὴν γνώμην τῶν νεωτέρων, ὅτι ὁ νόμος οὐδεμίαν παρεῖχεν ἐγγύησιν τοῖς ξένοις. Ἴδε Fustel de Coulanges *La cité antique*, σελ. 245.—Henry Wheaton *Histoire de progrès etc.* ἐν Εἰσαγωγῇ.—Laurent *Histoire du droit des gens*, tom. II, σελ. 60.—Ὁ τελευταῖος οὗτος κακῶς ἐξηγεῖ τὰ ἐν Ἰλιάδ. Θ, 648: *ἀτιμῆτος μετανάστης* διὰ τῶν λέξεων *être vil, méprisable*. Ἄτιμος παρ' ἀρχαίοις ἐκαλεῖτο ὁ ἐστερημένος πολιτικῶν δικαιωμάτων, εἶδος δὲ ποινῆς ἡ ἀτιμία. Τὴν ἔννοιαν ταύτην διέσωσε καὶ ἡ καθωμίλημένη: *ὄαν νᾶμονν ξένος*.

1. Block Dictionn. de la Polit. ἐν λέξει *esclavage*.

2. Δίων Κάσος. παρὰ Σιφιλίνῳ, σ. 87.

1. Ξενοφ. Ἀθην. Πολιτ. Α', 12.—Πλουτ. περὶ ἀδολεσχ. 18.—Δημοσθ. κατὰ Μειδίου, 47—50. Αἰσχ. κατὰ Τιμ. 16—17.—Ἀντιφ. περὶ φόνου Ἡρόδ. 48.

2. Ἀριστ. Πολιτ. Α', Β', § 20.—Γ', β, § 1-2, καὶ Γ', α, § 12.—Τὸ πολύκροτον τοῦτο χωρίον παρὰ τινῶν νεωτέρων κριτικῶν θεωρεῖται ὡς ἐφαρμμένον, διὸ γράφουσιν αὐτὸ μετὰ τοῦ ἀρνητικοῦ μορίου *Ὀὐκ εἰσι* κτλ. Ἄλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἦ, τὴν ἰδέαν ταύτην μόνον περὶ βαρβάρων ἐξέφερον ὁ Ἀριστοτέλης.

3. Block Dictionn. de la Polit., ἐν λέξει *Droit de gens*.

4. Ahrens *Cours du droit des gens*, tom. II, ch. 1, § 2, p. 210.

5. De jure belli ac pacis, tom. I, σελ. 123—124,

σαν εισαγωγήν, προστιθείς τὸ τοῦ *Vico*: «Ἡ ἀρχαιότης τοῦ κόσμου εἶναι οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ζῶμεν, οἱ δὲ χρόνοι, καθ' οὓς ἔζων οἱ ἀρχαῖοι, δὲν ἦταν ἀρχαιότης, ἀλλ' ἡ νεότης τοῦ κόσμου. Ἦδη ἡ σκαπάνη τῶν ἀρχαιολόγων διασκεδάσει τῶν αἰώνων τὴν ὁμίχλην καὶ ἀναπετάσσουσιν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν ἀνὰ μίαν μίαν τὰς γωνίας τοῦ ἀρχαίου νομικοῦ κόσμου· ἐλπίζεται δὲ ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ δυνηθῶμεν νὰ συρράψωμεν τὰ τεμάχια τοῦ μεγαλοπρεποῦς τούτου χιτῶνος».

Ἴσως πάντα τὰ γραφέντα εὖρη τις ἀρχαῖος ἐπιτετροχασμένα καὶ ἀπειρίας δοκίμια· ἴσως τις «ἰσχυραῖς ἐπινοίαις καὶ λεπτοῖς διαλογισμοῖς» ἀνεπεικῶς κρινεῖ με· ἀναλογισθῆτω ὅμως ὅτι «χαλεπὸν τὸ ἀναδημιουργῆσαι κόσμον ἐλλειπόντα», καὶ ἀναμνησθῆτω τῶν γενναίων λόγων τοῦ ποιητοῦ τῆς Ὀυβρίας:

*Quod si deficiant vires audacia certe
locus erit: in magnis et voluisse satis est.*

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ὁ καθηγητὴς τῆς ἐν Παρισίοις νομικῆς σχολῆς κ. *E. Glasson* λέγει πρὸς τοῦ διτόμου αὐτοῦ συγγράμματος *Elements du droit français* «ὅτι ἄνθρωπος, κρίνων περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἰκανότητος, ῥέπει εἰς ὄνειροπολήματα». Ἐὰν τοῦτο ἀληθεύῃ, εὐκολώτερον ἐφαρμόζεται προκειμένου περὶ ἐθνικῶν ζητημάτων, ἔνθα ὁ ἐγωϊσμὸς καὶ ἡ αὐταπάτη δύναται νὰ παρασύρῃ ῥαδίως τὴν κρίσιν. Ἄλλ' ὁ συγγραφεὺς τῆς παρούσης πραγματείας, ἐὰν ἐν τῇ ῥύμῃ τοῦ λόγου δικαιολογῆ γεγονότα τινὰ ἢ πράξεις τῶν προγόνων αὐτοῦ προδιούσας ὠμότητα, ἢ ὑπεραπολογεῖται αὐτῶν, τοῦτο πράττει οὐχὶ ἐξ ἐγωϊσμοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς πεποιθήσεως, ὅτι «ζυμβήσεται πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι γιγνόμενα καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν αὐτῇ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ᾗ». *Aussi longtemps que le monde sera le monde, λέγει ὁ ποιητὴς Meissner, et que l'humanité oscillera entre deux pôles dans l'espace infini, la vie internationale demeurera une grande tragédie, et l'épée restera le symbole éternel.* Τὰ ἐν ταῖς λαμπραῖς σελίδι τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἀπαντῶντα στίγματα ἀποδοτέα εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· τοῦτο τοῦλάχιστον μᾶς διδάσκει ἡ παγκόσμιος ἱστορία, συνεχίζουσα τὰ γεγονότα καὶ τὰς πράξεις τῶν αἰώ-

νων. Κατὰ τὸν τελευταῖον γαλλογερμανικὸν πόλεμον οἱ πεπολιτισμένοι Γερμανοὶ ἐφόνευσαν τοὺς συλλαμβανόμενους χωρικούς, τοὺς ὑπὲρ τῶν πατρῶων ἐστῶν πολεμοῦντας, ὡς τὸν ἔσχατον τῶν κακούργων! Εἰς ἀπλοῦν αἰσθηματικῆς καταστροφῆς ὀφείλεται ὁ ἐμπρησμὸς τοῦ χωρίου *Bazeilles*, ὀλοκλήρος ὁ πληθυσμὸς καταραγῶθαι ἀπὸ τὰς φλόγας, οἱ δὲ διαφυγόντες ἐτυφελίσθησαν, ὡς περὶ κύνες¹. . . Κατὰ τὴν γιγντομαχίαν ταύτην ἰδιωτικαὶ περιουσίαι διηρπάγησαν ἢ καταστράφησαν καθ' οἰονδήποτε τρόπον, στρατιῶται δὲ γερμανοὶ ἀφῆρσαν καὶ αὐτὰ τὰ κλειθρα τῶν θυρῶν· ἀλλὰ ταῦτα δικαιολογοῦνται σήμερον διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος *necessités de la guerre*. Ἐνῶ οἱ κήρυκες καὶ οἱ ἄγγελοι ἀπὸ τῶν τρωϊκῶν ἔτι χρόνων ἐθεωροῦντο ἄτυλοι καὶ ἱεροί, κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον παρεβιάσθησαν καὶ ἐφρονεύθησαν δυνάμει τοῦ ἀξιώματος τῆς πολεμικῆς ἀνάγκης²!

Κακίζουσι τοὺς ἀρχαίους, λέγοντες ὅτι σύνθημα αὐτῶν ἦν «ἄσπονδος κατὰ τῶν βαρβάρων πόλεμος»· ἐπιτιμῶσι τοὺς Ἀθηναίους διὰ τὴν πρὸς τοὺς Μηλιούς καὶ Σικυωνίους σκληρότητα αὐτῶν³. «ἄλλ' εἰ μὲν ἄλλοι τινὲς τῶν αὐτῶν πραγμάτων πρότερον ἐπεμελήθησαν, εἰκότως ἂν ἡμῖν ἐπιτιμῶεν». Ὅποια ὅμως αἱ ἀρχαὶ τῆς Ἱερᾶς Συμμάχιας, τῆς συναρθείσης ὑπὸ τῶν τριῶν τῆς Εὐρώπης

1. *Histoire de la guerre du 1870—1871*, σελ. 134 καὶ ἐφεξῆς.

2. *Lettre du maréchal de Moltke à Mr Bluntschli* II Decembre 1880.

3. *Wheaton Droits des Gens* ἐν Εἰσαγωγῇ.—Ὁ πολυίστωρ ὅμως *Grote* φρονεῖ ὅτι ὁ *Θουκυδίδης* δὲν ἀναπαρέστησε πιστῶς τὰ πρὸς τοὺς Μηλιούς αἰσθήματα τῶν Ἀθηναίων, νομίζει δὲ ἀπίθανον τὸ γεγονός τῆς σφαγῆς. Σημειωτέον πρὸς τούτους ὅτι ἡ λέξις *βάρβαρος* δὲν ἔχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὴν σημασίαν, ἣν ἀποδίδουσιν αὐτῇ οἱ νεώτεροι. Διὰ τῆς λέξεως ταύτης οἱ ἀρχαῖοι ἐνόησαν τὴν διανοητικὴν κατάπτωσιν, τὸ δοῦλον καὶ ἀνελεύθερον, τὴν ὑποταγὴν καὶ ἐξάρτησιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Τοῦτο διαπιστοῖ ὁ Εὐριπίδης, λέγων:

τῶν βαρβάρων γὰρ δοῦλα πάντα (*Ἑλέν.* στ. 283).
καὶ ὁ Ἰσοκράτης ἐν *Πανηγυρικῷ*, § 50: «Καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποιήκε μῆκετι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖ εἶναι καὶ μᾶλλον καλεῖσθαι Ἑλληνας τοὺς τῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας». Ἐσήμαινε πρὸς τούτους ἡ λέξις *βάρβαρος* καὶ τὸ μὴ ὁμόγλωσσον. «*Βαρβάρους* λέγει ὁ Ἡρόδοτος (ἐν *Κλειῶ* 158) τοὺς μὴ σφίσι ὁμογλώσσους».

ἀνατολικῶν δυνάμεων (*Dei gratia reges*) τῇ 14/26 Σεπτεμβρίου 1815, ἀνακηρύξεως δὲ τὸ θεοκρατικὸν σύστημα ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ *Laybach* τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821; Πῶς νὰ ἀποκαλέσωμεν τὴν πρὸς ἀλλήλους διαγωγὴν τῶν πολεμίων τοῦ Μεσαίωνα, τὴν νύκτα τοῦ Ἁγίου *Bartholomaeus*, τὴν νομοθεσίαν τῶν *Coda Noirs* ἢ *Negro-lawes*, τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν τῶν *Seigneurs justiciers*; ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ μὴ νόμον ἔχοντες Ἑλληνας «οὐκ ἐχρηστηριάζοντο πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους», σήμερον καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ ὀπάδοι τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος Σταυρωθέντος εὐλογοῦσι τὰ ὄπλα ἀλληλοσφάζομενοι. Κατὰ τί ἄρα γε συνετέλεσεν ἡ εἰς ἓνα πνευματικὸν ἀρχηγὸν ἔνωσις τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, εἰ μὴ εἰς ἐμφυλίους σπαραγμούς, εἰς πολυετεῖς καταστρεπτικούς πολέμους, εἰς καταπάτησιν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν στοιχειωδιστάτων θεσμῶν τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου; Ἡ φιλοσοφία, αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ ἐλευθερία τοῦ σκέπτεσθαι ἐνεποίουν εἰς τὴν παποσύνην πλειότερον φόβον ἢ ὁ *Kalβίνος* καὶ ὁ *Λούθηρος*¹. Οὐδέποτε ἑλληνικὴ πολιτεία ἀπηγόρευσε τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λόγου, ὡς ἡ Πρωσσία εἰς τοὺς *Arndt* καὶ *Gorres*, οὐδὲ ἀπῆντησεν εἰς πατριωτικὰς κραυγὰς διὰ τῆς καταργήσεως τῶν πανεπιστημίων². Καὶ ὅμως περὶ τῶν κακουργημάτων τούτων οὐδεὶς ἐγένετο λόγος, ἐν ᾧ ἡ ἀτυχὴς Ἑλλάς, τὸ κράτος τῆς διανοίας καὶ τοῦ λόγου, *subit le sort de ses monuments qui en couvrent le sol, et dont la main des hommes n'a pas respecté l'incomparable harmonie*³.

Οἱ Νορμανδοί, κατακλήσαντες τὴν Ἀγγλίαν περὶ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, οὐδὲν ἐσεβάσθησαν. Πράγματα, πρόσωπα, ἄνδρες, γυναῖκες κτλ. κατέστησαν λεία τοῦ νικητοῦ. Αἱ κόραι τῶν εὐγενῶν περιήλθον εἰς χεῖρας ἀγροίκων, καταστάντων φεουδαρχῶν δικαίωματι βίας καὶ ἀρπαγῆς⁴. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ὁ *Φίλιππος Αὐγουστος* καὶ *Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος*, πολεμοῦντες πρὸς ἀλλήλους, ἐτύφλωσαν ἀνὰ δεκαπέντε αἰχμαλώτους, τοὺς

ὁποίους καὶ ἀντήλλαξαν ἐν τριαύτῃ καταστάσει. Ἐν Παλαιστίνῃ δὲ ὁ αὐτὸς *Ριχάρδος*, πολεμῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑσταιρωμένου, ἔσφαξε 2500 αἰχμαλώτους. . . . Αὐτὸς ὁ *Μέγας Ναπολέων*, κρατήσας ἐξ ἐρόδου τῆς Ἰόππης, ἀφ' οὗ ἐπὶ τριακόνα ὀλοκλήρους ὥρας ἐλεηλάτησε τὴν πόλιν καὶ κατέσφαξε τοὺς ἀνθισταμένους, διεπέρατε τελευταῖον ἐν στόματι μαχαίρας χιλιάδας τινὰς αἰχμαλώτων, λόγῳ ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς διαθρέψῃ¹.

Ἄλλὰ τίς ἰσχυρὸς κάλαμος δύναται νὰ περιγράψῃ τὴν αὐθαίρετον καὶ σκληρὰν διαγωγὴν τῶν πολεμίων τοῦ Μεσαίωνα; τίς δύναται νὰ ἐξεύρῃ τὸ δίκαιον, ὅπερ διεῖπε τὰς μεταξὺ ἀλλοθρήσκων σχέσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἢ καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους; Ὁ Μεσαίων, ὁ αὐταρχικὸς Μεσαίων, ἀποτελεῖ ἀπότομον μετάβασιν ἐκ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς τάξεως εἰς τὴν βίαν, τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸ χάος. Τίς ἠδύνατο νὰ σκεφθῇ περὶ τοῦ δικαίου τοῦ ξένου, ὅποτε τὰ δίκαια τοῦ πολίτου καὶ τῆς πατρίδος δὲν ὑπῆρχον; πῶς νὰ μὴ ὑπῆρχε διαιρέσις μεταξὺ τῶν λαῶν, ὅποτε νόμιμος κατάστασις ἔθεωρεῖτο ὁ πόλεμος; Ἡ εἰκὼν τῆς Εὐρώπης τοῦ Μεσαίωνα εἶναι εἰκὼν θλιβερά, ἀποτρόπαιος· ἐκάστη σελὶς τῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι γεγραμμένη δι' αἵματος, ἐκάστη ἐπανάστασις ἐμπεποτισμένη χυμῶν αἱμάτων! οὐδὲν ἔχνος σφάζεται θείου ἢ ἀνθρωπίνου δικαίου ἢ συνείδησις κρύπτεται ὑπὸ τὰς πτυχὰς νικηφόρου σημαίας, ἢ δὲ πολιτικὴ ἐπικαλεῖται τὸ δίκαιον μόνον ὡς κίς προκείται νὰ καλύψῃ ἀσχημίας! Ἐπὶ τῶν σελίδων τῆς ἱστορίας τοῦ Μεσαίωνα ἀρμόζει ἀναμφιβόλως ὁ ἐπὶ τῆς εἰκόνας τοῦ δόγη *Μαρίνου Paledri* μέλας πέπλος μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: *Pro suis criminibus*.

Μήτοι ἄρα γε οἱ νεώτεροι ἐδογματίσαν ἐν ταῖς νομοθεσίαις αὐτῶν τὸ δόγμα τῆς ἀδελφότητος τῶν λαῶν; Μὴ δὲν ἤχει κακοήγως ἐν τοῖς κώδιξιν αὐτῶν τὸ ὄνομα τοῦ ξένου; μὴ δὲν ὑπάρχει ἄβυσσος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τούτου, πατασσομένου διὰ πολλῶν ἀνικανοτήτων; ἢ ποῦ ὁ ξένος ἀπολαύει τῶν αὐτῶν δικαιομάτων, οἷον ὁ ἄστος; ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ θρησκευματος μὴ δὲν συνεπιφέρει στέρησιν πολιτικῶν τιμῶν δικαιομάτων; Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. οἱ καθολικοὶ ἱερεῖς στεροῦνται παντὸς δικαίωματος ἀγωγῆς περὶ πληρωμῆς

1. *Victor Duruy Histoire Universelle*, p. 533.

2. *Ibid*, p. 540.

3. *C. Paparrigopoulos De la civilisation hellénique*, ἐν ἀρχῇ.

4. *M. Blok Dictionnaire de la Politique*, ἐν λ. *ennemi*.

1. *Thiers Hist. de la Révolution*, tom. X, p. 401.

των ὡσαύτως ἐν τῇ φιλελευθέρῳ Ὀλλανδίᾳ οἱ Καθολικοὶ ἀποκλείονται τοῦ λειμῶνος τῶν ἀρχῶν. Οἱ Διαμαρτυρόμενοι καὶ οἱ Λουθηρανοὶ τῆς Αὐστρίας μόνον τῷ 1861 ἐχειραρετήθησαν, οἱ δὲ Διαμαρτυρόμενοι τῆς Ἰταλίας ἀπέκτησαν πολιτικά δικαιώματα μετὰ τὸ 1848. Ἐν Σουηδίᾳ καὶ Νορβηγίᾳ μέχρι τοῦ 1861 ἀπηγορεύετο τοῖς Λουθηρανοῖς ἡ ἐνάσκησις τοῦ ἱατρικοῦ ἐπαγγέλματος ἢ ἄλλης ἐλευθερίου τέχνης¹. Ἐν Ἀγγλίᾳ οἱ καθολικοὶ ἀποκλείονται τοῦ θρόνου, τῆς θέσεως σφραγιστοφύλακος, τοῦ ἀξιώματος λόρδου, γραμματέως ἢ δικαστοῦ ἐν Οὐεστμίνστερ κτλ.², μέχρι δὲ τοῦ 1813 δὲν ἠδύνατο νὰ γεινωσιν οὔτε πατρικιοὶ, οὔτε βουλευταί, οὔτε ἀπλοὶ δικασταί, οὔτε διοικηταί, οὔτε διευθύνται τραπεζῶν, οὔδε νὰ ὀπλοφορῶσιν ἠδύνατο, ἐὰν μὴ εἶχον ἐτήσιαν πρόσδοτον 100 τοῦλάχιστον λιρῶν³. Περὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων τί δύναται τις εἰπεῖν κατόπιν τῶν γινομένων ἤδη ἐν τῇ μέσῃ Εὐρώπῃ! Καὶ σήμερον ἔτι, μεθ' ὅλην τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν, πανταχοῦ δεσπόζει ἡ ἰδέα τῆς ἰσχύος· βᾶσις παντὸς κοινωνικοῦ θεσμοῦ εἶναι τὸ δίκαιον τῆς βίας, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ δίκαιον τῶν τετελεσμένων γεγονότων (fait accompli). Ἐν πάσαις ταῖς σχέσεσι τῶν κρατῶν δεσπόζει ἡ ἰδέα τῆς ἰσχύος, τὸ δὲ δίκαιον εἶναι πέπλος, καλύπτων τὴν βίαν καὶ προσδίδων τύπον νομιμότητος. «Πᾶς γὰρ ὁ δυνάμει προέχων δικαιότερα ἀεὶ καὶ λέγειν καὶ πράττειν δοκεῖ»⁴. Συμβαίνει ἀκριβῶς καὶ σήμερον ὅ,τι ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τοὺς Μηλίους· «Δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπέῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ πρῶχοντες πράσσουν καὶ οἱ ἀσθενεῖς συγχωροῦσι». Διὰ τί ἄρα ζητοῦμεν τὸ τέλειον ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἀφ' οὗ καὶ σήμερον ἔτι τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ στερεῖται πραγματικότητος; Διὰ τί κατηγοροῦμεν τοὺς ἀρχαίους, λέγοντες ὅτι τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις ἐκανόνιζον κατὰ τὸ ἐξ ἔθους δίκαιον, μὴ στηριζόμενον εἰς τὸ κῦρος ἠθικῆς τινος ὑποχρέωσης; Μῆτοι καὶ σήμερον, εἰκοστοῦ αἰῶνος ἀρχομένου, τὸ διεθνὲς δίκαιον ἔχει ἀλλοίαν βᾶσιν; μῆτοι μορφοῦνται ὑπὸ τὴν

1. M. Block Dictionn. de la Politique ἐν λεξ. emancipation.

2. E. Glamon Elém. du droit français — liberté de la conscience.

3. M. Blok ouvrage cité.

4. Δίων Κάσσιος. LXI, 1.

ἐπιρροὴν νομοθετικῆς τινος ἐξουσίας; μὴ ἄρα γε ὑπάρχει ὑπὸ νόμιμον τύπον ἐκπεφρασμένον ἢ ὑπὸ νόμου τινὸς κεκρωμένον; Τυχῶναι δικαστικῆς τινος ἐξουσίας; ἔχει κώδικα, ὑποχρεοῦντα τοὺς διαφορομένους καὶ προλαμβάνοντα τὰς συγκρούσεις; Βεβαίως οὐχί· διότι, τῶν αὐτονόμων πολιτειῶν μὴ ἐξαρτωμένων ἐκ κοινῆς τινος ἐξουσίας, ἅπαν τὸ δίκαιον ἀνήκει τῇ ἰσχύϊ τῶν ὀπλων· διεθνῆς κώδιξ εἶναι: la raison de plus fort καὶ κοινὰ νόμιμα: ἡ στρατιωτικὴ ὑπεροχή. Ἐπὶ τοσοῦτον εἰθίσθη ὁ κόσμος θεωρῶν τὴν ὑπαρξίν τοῦ δικαίου μόνον ἐκεῖ, ἐνθα ὑπάρχουσι λόγχοι πρὸς ὑπεράσπισιν, ὥστε ἐν ἐλλείψει τούτων τὸ θεωρεῖ ὑποπτον καὶ τὸ κατατάσσει μετὰ τῶν ὀνειρῶν καὶ τῶν ἀτοπιῶν τὸ δίκαιον σήμερον ὑπαγορεύει ἡ φωνὴ τοῦ τηλεβόλου, ὑφ' ἣν οἱ λαοὶ κλίνουσι τὸν ἀχένα: D'Etat à l'Etat le seul droit connu est le droit de la force¹.

Προκειμένου ἤδη περὶ θεωριῶν, ποῦ ἄλλοθι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἀπεπειράθη τολμηρότερον πτήσιν ἢ ἐν Ἑλλάδι; ποῦ μετρησιώθη πλεότερον ἐν τοῖς ὀνειροπολήμασιν αὐτοῦ; ποῦ συνελήφθησαν αἱ ἐν παντὶ θέματι εὐγενεῖς ἰδέαι πρόδρομοὶ τῶν ἀνακαλύψεων τοῦ μέλλοντος; ποῦ διείδον ὡς ἐξ ἐμπνεύσεως τὰς ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ἃς διαπιστοῦσιν οἱ μόχθοι τοῦ παρόντος αἰῶνος; Ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ στρέψωμεν δέσμη φωτεινῶν ἀκτίνων ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ νομοθετικοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἠθέλομεν διακρίνει, ὡς ὑπὸ τὴν λάμπην ἀστραπῆς, ὅτι πᾶσαι αἱ περὶ νόμων νεώτεροι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἐπεφοίτησαν εἰς τὴν διάνοιαν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἑλληνικοῦ φιλοσόφου. Ἡ Ἑλλὰς τὸ πρῶτον ἐδίδαξεν ἕνα Θεὸν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων. Ἡ Ἑλλὰς πρώτη παρέστησε διὰ τῆς ποιήσεως τὸν Θεὸν ὡς ὑπέρτατον Ὄν. Ἡ Ἑλλὰς πρώτη διὰ τοῦ Σωκράτους ἐκήρυξεν ἅπαν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ὡς τέκνα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ἐν Ἑλλάδι τὸ πρῶτον ἀνυψώθη ἡ γυνὴ εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν θέσιν διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς μονογαμίας, ὃν ἐξύμνησαν οἱ ποιηταί. Ἐν Ἑλλάδι τὸ πρῶτον κατενοήθη ἡ ἐνότης. Εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ τοὺς ἀγῶνας εὕρισκέ τις τὸν Ἰλλυριόν, τὸν Θρᾶκα, τὸν ὑπήκοον τοῦ μεγάλου βασιλέως, τὸν Σκύθην κτλ. ἀναστρεφόμενον ἐν ἀγάπῃ μετὰ τοῦ

1. Heffter Droit des Gens, édit. franc. 1866.—Fustel de Coulanges La cité antique, σελ. 250.

κοσμοπολίτου Ἀθηναίου, τοῦ τραχέος Σπαρτιάτου, τοῦ πονηροῦ Θεσσαλοῦ, τοῦ ἀξέστου Ἡπειρώτου κτλ. «Ὁ ἀπόστολος τοῦ Ἑλληνισμοῦ Ἀλέξανδρος, ὁ μῆσας τὴν Ἀνατολὴν τὰ μυστηριώδη δόγματα τῆς Δύσεως, ἰδρυσε τὴν μικτὴν ἐκείνην κοινωνίαν, ἐν ἣ ὁ Ἕλληνας, ὁ Αἰγύπτιος, ὁ Ἰουδαῖος, ὁ Φοῖνιξ, ὁ Πέρσης κτλ., θεμελιούντες ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς τὰ φιλοσοφικὰ καὶ θρησκευτικὰ δόγματα καὶ μυστήρια, παρεσκιάσαν τὸν κόσμον εἰς τὸν Χριστιανισμόν· τὸ κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἠθικὴν ἐνότητα καὶ τοὺς κοινωνοὺς δεσμούς. . . . Μετὰ ὑπερτάτης χάριτος καὶ νεανικῆς ἀφθονίας ἔσπειρε παντοῦ ἐν τῇ διαβάσει τοῦ σπέρματος ἀφθόου γονιμότητος, ἐγκαταλείπουσα εἰς τὸ μέλλον τὴν ἐλευθέραν αὐτῶν ἀνάπτυξιν»¹. Ὁ ἐπιφανὴς φιλόσοφος τῶν νεωτέρων χρόνων παγκοσμίου ἀπολαύων φήμης ὁ Voltaire, ἀποβλέπων εἰς τὴν προσγινόμενὴν τοῖς Ἕλλησιν ἀδικίαν, εἶπεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παγκοσμίου αὐτοῦ Ἰστορίας.

1. Block Dictionn. de la Politique, ἐν λ. conquête.

«Il faut avoir meilleur opinion des Grecs, qui sont nos maitres en tous; ce sont les philosophes d'Athènes, de Milet, de Syracuse, d'Alexandrie, qui ont rendu les habitants de l'Europe actuelle supérieurs aux autres hommes. Si Xerxès ont vaincu à Salamine nous serions peut-être encore barbares».

Καὶ ἤδη, περαίνοντες τὴν παρούσαν πραγματείαν, παρακαλοῦμεν τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας «ἡμῖν συγγνώμην ἔχειν καὶ μὴ δυσχεραίνειν, μεταφέρουσι τὴν πολλὴν ἱστορίαν, ἐὰν τι πταίωμεν, ἀλλ' ἀγαπᾶν ἐὰν τὰ πλείω τῶν εἰρημένων ἐτέροις ἄμεινον λέγωμεν ἢ τὰ παραλειφθέντα δι' ἄγνοιαν προστιθῶμεν». Ὡς δὲ καὶ ἀρχόμενοι εἶπομεν, τὰ ἡμαρτημένα καὶ τὰ δι' ἄγνοιαν παραλελειμμένα εἰπάτωσαν

Φῶτες ὅσοι χροσαμπύκων
ἐς δίφρον Μοισῶν
ἐποχοῦνται

διότι

ἂ γὰρ Λακεδαιμῶν πολλὸς ἔχει μέο κάρρονας.

Ο ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΚΟΣ ΔΙΑΚΟΣΜΟΣ ΚΑΘ' ΟΜΗΡΟΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΒΩΝΑ

ὑπὸ

ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΠΑΡΑΝΙΚΑ

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΤΠ' συνεδρίᾳ τῆς 11 Ἰανουαρίου 1899.

Ἡ κατὰ τὸν Πόντον τοῦτον χώρα, καίτοι ἀπωκισμένη τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἦν γνώριμος καὶ οικεῖα τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν. Ὁμηρος, ὁ πατὴρ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, μετὰ τῶν ἐπικούρων τῶν Τρώων ἀναφέρει ἐν τῷ καταλόγῳ καὶ τοὺς ὀρμωμένους ἐκ τῶν μερῶν τούτων, οὓς συντόμως καὶ διὰ μιᾶς, οὕτως εἰπεῖν, πρὸς ἀλλήλους ἀναφέρει ἐκ Παφλαγονίας καὶ Ἀλιζώνων, ὥστε προβαίνων τις ἀπὸ Παφλαγονίας πρὸς ἀνατολὰς φθάνει εἰς τὴν χώραν τῶν Ἀλιζώνων, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν Ἀλύβην, τὴν γενέθλιον τοῦ ἀργύρου.

«Παφλαγόνων δ' ἠγεῖτο Πυλαίμενος λάσιον κῆρ ἐξ Ἐνετῶν, ὅθεν ἡμίονων γένος ἀγροτεράων, — οἱ ῥα Κότωρον ἔχον καὶ Σήσαμον ἀμφενέμοντο, ἀμφὶ τε Παρθένιον ποταμὸν κλυτὰ δάματ' ἔναιον, Κρῶμνάν τ' Αἰγιαλόν τε καὶ ὕψηλούς Ἐρυθίνους. Αὐτὰρ Ἀλιζώνων Ὀδῖος καὶ Ἐπίστροφος ἦρχον τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη».

Ἰλ. Β, 851—7.

Ἀναγινώσκοντες μετὰ προσοχῆς ταῦτα, παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἀπὸ τῆς Παφλαγονίας μέχρι τῆς σημερινῆς Χαλδίας καὶ Ἀργυροπόλεως (Κιουμουσχανέ) ἀναφέρει ὄνομα

μυτα γνωστά και νῦν ἔτι ἀπαρραλλάκτως ἀπαγγελλόμενα. Ἡ Παφλαγονία, τὰ Κοτύωρα (Ὀρδοῦ), ἡ Σήσαμος ἢ Σαμψοῦς¹, ὁ Παρθένιος ποταμός, ἡ Κρώμνα², ὁ Αἰγιαλός, ἀναμφιβόλως τὰ ἐνταῦθα παράλια τοῦ Εὐξείνου, οἱ Ἀλιζώνιοι, ἀναντιρροήτως οἱ βραδύτερον κληθέντες Λαζοί, ἡ Ἀλύβη, ὅπου καὶ τότε ἀκόμη ἦσαν τὰ μεταλλεῖα τοῦ ἀργύρου καὶ περὶ τὴν ὁποίαν κατέκουν οἱ κατοπιν Χάλυβες (βεβαίως ἐκ τῆς ὁμηρικῆς Ἀλύβης τὸ ὄνομα ἔλκοντες), ἡ Χαλδαῖοι, ἡ Χαλδία τῶν Βυζαντινῶν, πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀπαράλλακτα σχεδὸν ὑφίστανται καὶ μέχρι τοῦδε καθαρῶτα ἀκούονται.

Δὲν ἐπιχειρῶ νὰ ὀρίσω ἀκριβῶς τὰς θέσεις τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομένων μερῶν τούτων, οὐδαμῶς ὅμως συμμερίζομαι τὴν γνώμην ἐκείνων, αἵτινες τάσσουν αὐτὰ πέραν τῆς Σινώπης, παρὰ τὸν Παρθένιον ποταμόν, οὐδ' ἀμφιβάλλω, ὅτι αἱ θέσεις αὐταὶ πιθανῶτα εἶναι αἱ σημεριναὶ μὴ μετενεχθεῖσαι τοσοῦτον μακρόθεν εἰς τὰς σήμερον οὕτω καλουμένας. Πῶς ἦτο δυνατόν καὶ διὰ τίνα λόγον τὰ ὀνόματα τῶν Κοτύωρων, τῆς Σησάμου καὶ τῆς γεραρᾶς Κρώμνης νὰ μεταφερθῶσιν ἀπαράλλακτα ἐκ τῶν πέραν τῆς Σινώπης χωρῶν εἰς μέρη ἱστορικῶς ἀναμφισβήτητα καὶ ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἱστορικῶν μέχρι τῆς σήμερον μαρτυρούμενα; Εἰκάζω λοιπόν, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι Ἕλληνες ἐγίνωσκον καλῶς τὰ μέρη ταῦτα, ἀφοῦ καὶ τὴν γενέθλιον τοῦ ἀργύρου, καίτοι ἀπέχουσαν ὅπως ἴσως, γινώσκουσι καὶ ἀναφέρουσι. Πόθεν ἄρα γε ἔλαβον γνῶσιν τούτων; βεβαίως ἐκ χρόνων πολὺ προγενεστέρων τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν Τρωϊκῶν. Ἡ πολυθρύλητος Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία, ὅσονδήποτε καὶ ἂν καλύπτεται ὑπὸ σκότους, περιέχει ἀναμφιβόλως τὸν πυρῆνα τῆς ἀληθείας. Μεταγενέστεραι περιγραφαὶ τοῦ πλοῦ τῶν ἠρώων, τῶν Μινυῶν τῆς παναρχίας Ἑλλάδος, τῆς Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας, ἀναφέρουσι λεπτομερέστερον, οὐχὶ δὲ καὶ ἀκριβέστερον τὰ κατὰ τὰς ἡμετέρας χώρας. Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος, κατὰ τὸν γ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα ἀκμάσας, ἐξ ἀρχαίων πηγῶν ἀντλήσας μετὰ πολλῆς φιλοπονίας, ἀναφέρει

1. Οἱ Βυζαντινοὶ καλοῦσιν αὐτὴν Σαμψών. Γεώργιος Ἀκροπολίτης Χρονικ. σελ. 14. Ἐφραίμους, στίχ. 7518.

2. Ὁ Ζώσιμος ἀναφέρει Κρήμνα(η) ἐν Λυκίᾳ, σ. 59, καὶ ἐν τῷ Συνεκδήμῳ Ἱεροκλέους φέρεται Κρήμνα (η) ἐν Παμφυλίᾳ. Κωνστ. Πορφυρογένν. τόμ. Γ', 395.

ἐν τῷ λαμπρῷ αὐτοῦ περὶ Ἀργοναυτικῶν ποιήματι τὸν ποταμόν Παρθένιον (Ἀργον. βιβλ. Β', 932—39) ὁπότεν μετὰ μιᾶς νυκτὸς πλοῦν ἔφθασαν οἱ Ἀργοναῦται εἰς τὴν Σήσαμον, παρέπλευσαν τοὺς Ἐρυθρίους, τὴν Κρωβιάλον, τὴν Κρώμναν, τὸν δασώδη Κύτωρον (942—4). Ἐντεῦθεν ἔκαμψαν τὴν πρὸς ἀνατολὰς Κάραμβιν καὶ παρὰ τὸν Αἰγιαλὸν κωπυλατοῦντες μίαν ἡμέραν καὶ νύκτα ἔφθασαν εἰς τὴν Σινώπην (945—8). Ὁ Ἀπολλώνιος ἀκολουθῶς ἀναφέρει κατὰ τὸν πρὸς ἀνατολὰς πλοῦν τῶν ἠρώων τὴν χώραν τῶν Ἀμαζόνων (966—7), τὴν γῆν τῶν Χαλύβων (1002—5), τῶν Τιβαρηνῶν (1012), τὸ ἱερόν ὄρος καὶ τὴν γῆν τῶν Μοσσουνοίκων (1017—8) ἀντιπέραν τῆς νήσου Ἀρκτιάδος (1032—4), τὴν νῆσον Φιλυρίδα, ὁπότεν παραπλέοντες τὰς χώρας τῶν Μακρῶν, Βιγήρων, Ταπειρῶν, Βυζήρων καὶ τέλος βλέποντες τὸν Καύκασον κατέπλευσαν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Εὐξείνου εἰς τὴν Αἰαίην καὶ τὸν Φᾶσιν (1245—65).

Ἐκ τῶν τοῦ Ἀπολλωνίου ἐξάγομεν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγίνωσκε μὲν τὰ ὑπὸ Ὀμήρου ἀναφερόμενα, τούτοις ὅμως ἀνέμιξε καὶ ἕτερα ὀνόματα λαῶν, τόπων, ποταμῶν κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους γνωστῶν. Ὅπως ἴσως τὰ ὀνόματα τῶν ὑπὸ Ὀμήρου ἀναφερομένων πόλεων, Κυτώρου, Σησάμου, Κρώμνης, τάσσει πολὺ πέραν τῆς Σινώπης, περὶ δὲ τῶν Ἀλιζώνων καὶ τῆς Ἀλύβης οὐδένα λόγον ποιεῖται. Φαίνεται ὅθεν πιθανόν, ὅτι ὁ ποιητὴς οὗτος, γράφων ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ αὐτοῦ, δὲν ἐπισκέφθη τὰ μέρη ταῦτα, παρ' ἄλλων δὲ παραλαμβάνων μεταγενεστέρων ἀνέμιξε νέα παλαιῖς, συγγέων οὕτω καὶ τὰς θέσεις, ἃς ὁ Ὀμηρος παρέθετο καθ' ἡμᾶς πιστότερον.

Λεπτομερέστερον περὶ αὐτῶν λέγει ὁ Στράβων «Μετὰ τὸν Παρθένιον ποταμόν Ἀμαστρίαις... Ἐκείνη μὲν οὖν Ἀμαστρίαις, γυνὴ μὲν Διονυσίου τοῦ Ἡρακλείας τυράννου, θυγάτηρ δὲ Ὀξυάδου τοῦ Λαρείου ἀδελφοῦ τοῦ κατὰ Ἀλέξανδρον, ἐκ τεττάρων κατοικιῶν συνώκισε τὴν πόλιν ἐκ τε Σησάμου καὶ Κυτώρου καὶ Κρώμνης (ὧν καὶ Ὀμηρος μέμνηται ἐν τῷ Παφλαγονικῷ διακόσμῳ), τετάρτης δὲ τῆς Τίου... ὧν ἡ Σήσαμος ἀκρόπολις τῆς Ἀμαστρίαις λέγεται. Τὸ δὲ Κύτωρον ἐμπόριον ἦν ποτε Σινωπέων, ὠνόμασται δὲ ἀπὸ Κυτώρου τοῦ Φρίξου παιδός, ὡς Ἐφορός φησιν. Ὁ δὲ Αἰγιαλός ἐστι μὲν ἡίων μακρὰ πλειόνων ἢ ἑπτὰ σταδίων, ἔχει δὲ καὶ κώμην ὀμώνυμον, ἧς μέμνηται ὁ ποιητὴς ὅταν φῆ «Κρώμναν τε

Αἰγιαλὸν καὶ ὑψηλοὺς Ἐρυθρίους»... Ἐρυθρίους δὲ λέγεσθαι φασὶ τοὺς νῦν Ἐρυθρίους ἀπὸ τῆς χροᾶς· δύο δ' εἰσι σκόπελοι. Μετὰ δὲ Αἰγιαλὸν Κάραμβις, ἄκρα μεγάλη... μετὰ δὲ Κάραμβιν Κίνωλος καὶ Ἀντικίνωλος καὶ Ἀβώνου τείχος καὶ Ἀρμένη... εἶτα αὐτὴ Σινώπη». Στράβ. ΙΒ', 544¹.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἀπὸ Ἀμαστρίαις μέχρι Σινώπης Παφλαγόνων, περὶ δὲ τῶν Ἀλιζώνων λέγει· «Οἱ δὲ νῦν Χαλδαῖοι Χάλυβες τὸ παλαιὸν ὠνομάζοντο, καθ' οὓς μάλιστα ἡ Φαρνακία ἱδρύται, κατὰ θάλασσαν μὲν ἔχουσα εὐρυίαν τὴν ἐκ τῆς πηλαμηδείας (πρώτιστα γὰρ ἀλίσκεται ἐνταῦθα τὸ ὄψον τοῦτο), ἐκ δὲ τῆς γῆς τὰ μέταλλα, νῦν μὲν σιδήρου, πρότερον δὲ καὶ ἀργύρου... τούτους μὲν οἶμαι λέγειν τὸν ποιητὴν Ἀλιζώνους ἐν τῷ μετὰ τοὺς Παφλαγόνους καταλόγῳ «αὐτὰρ Ἀλιζώνων Ὀδῖος καὶ Ἐπίστροφος ἤρχον τηλόθεν ἐξ Ἀλύβης, ὅθεν ἀργύρου ἐστὶ γενέθλη». Στράβ. ΙΒ', 549.

Καὶ ταῦτα ὁ μέγας γεωγράφος τῆς ἀρχαιότητος Στράβων, ἐπὶ Χριστοῦ ἀκμάσας καὶ ἐξ Ἀμασειᾶς καταγόμενος. Ἐπιτρέπεται νὰ υποβάλωμεν ταῦτα εἰς βραχεῖαν κρίσιν. Ὁ Στράβων, πανταχοῦ ἀναφέρων τὸν Ὀμηρον, ὅσας οὗτος περιγράφει μέρους τι, τάσσει τὰς ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀναφερομένας πόλεις ἐν τῷ διακόσμῳ τῶν Παφλαγόνων, Κύτωρον, Σήσαμον, Κρώμναν, ἐπὶ Αἰγιαλὸν καὶ Ἐρυθρίους, περὶ τὴν Ἀμαστρίαν, ἣν ὅμως δὲν ἀναφέρει ποσῶς, ὡς μὴ τότε οὔσαν. Ἐρχόμενος δὲ κατοπιν μετὰ πολλὰ ἄλλα εἰς Ἀλιζώνους καὶ τὴν Ἀλύβην τοῦ Ὀμήρου, τάσσει αὐτοὺς ὀρθότερον ἐκεῖ, ὅπου βραδύτερον ὄκουν οἱ Χάλυβες, οἱ Χαλδαῖοι καὶ ὅπου τὰ μεταλλεῖα τότε μὲν σιδήρου, πρότερον δὲ ἀργύρου, περιπίπτου κατὰ τὴν σημερινὴν Χαλδίαν. Δεξιόμεθα οὖν τὸ δεύτερον τοῦτο περὶ τῶν Ἀλιζώνων καὶ τῆς Ἀλύβης εἰς τὰς σημερινὰς περιπίπτου θέσεις.

Ἡδὲ ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ἀναφερομένων πόλεις Κύτωρον, Σήσαμος καὶ Κρώμνα συγκεντρωθῶσιν ἀκριβῶς περὶ τὴν νῦν Ἀμαστρίαν ὡς συνοικίαι αὐτῆς (ὡς λέγει ὁ Στράβων, παρελείπω τὸν Αἰγιαλὸν καὶ τοὺς Ἐρυθρίους), πῶς τὰ ὀνόματα ταῦτα μετεφέρθησαν εἰς τὰς θέσεις τῶν κατοπιν καὶ νῦν Κοτύωρων, τῆς Σαμ-

1. Καὶ ὁ γνωστὸς χαρτογράφος Kiepert τάσσει τὰς πόλεις ταύτας τοῦ Ὀμήρου περὶ τὴν Ἀμαστρίαν, πέραν τῆς Σινώπης, ἐν τοῖς χάρταις αὐτοῦ.

ψούντος καὶ τῆς ἡμετέρας Κρώμνης;· πότε δὲ ἐγένετο καὶ πῶς ἡ μεταφορὰ αὕτη ἀπὸ τοσοῦτον μακρᾶς ἀποστάσεως εἰς πόλεις φερούσας πολὺ πρότερον καὶ σήμερον ἔτι ἀδιαφιλονικήτως τὰ αὐτὰ ὀνόματα Σαμψούντος, Κοτύωρων, Κρώμνης ὀλίγον πρὸς νότον τῆς Τραπεζοῦντος; Διὸ ἐπιμένω, ὡς προείπον, εἰς τὴν προτέραν μου ἐξήγησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου λεγομένων, θεωρῶν τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένας πόλεις κατεχούσας τὰς καὶ νῦν ἔτι σωζόμενας θέσεις, οὐχὶ δὲ πιθανὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος, ὃν οὐχὶ τοσοῦτον ἀκριβῆ εὔρον ἄλλοτε καὶ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Τρωϊκοῦ πεδίου.

Ὁ Ὀμηρος λοιπὸν καὶ οἱ πανάρχαιοι Ἕλληνες ἐγίνωσκον ἰκανῶς τὰ μέρη ταῦτα, εἰκάζω δὲ ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐγένετο κατοπιν ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, δηλαδὴ ἡ ἱδρυσις τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἐγένετο καὶ πολὺ πρότερον. Οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, οἱ πλούσιοι Μινυαὶ Αἰολεῖς τῆς Βοιωτίας καὶ Θεσσαλίας, ζητοῦντες τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον ἤρχοντο ταῖς ναυσὶν αὐτῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα προβαίνοντες μέχρι τῆς Κολχίδος, τοῦ Φάσιδος καὶ τῆς Ἀλύβης ἵνα λάβωσι τὸ χρυσόμαλλον δέρας· ἐγίνωσκον ἄρα τὴν πηγὴν τοῦ ἀργύρου πολὺ ἀρχαιότερον. Πιθανὸν δὲ μοι φαίνεται, ὅτι καὶ τότε ἀκόμη ἱδρυσαν ἀποικίας ἀκμαίας, ἐμπορικὰ δηλαδὴ πρακτορεῖα, ἐν οἷς μετεκόμιζον τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν αἰγιαλὸν τοῦτο τοῦ Εὐξείνου διὰ τῶν Συμπληγάδων τοῦ Βοσπόρου νευτιλλόμενοι, ἀμοιβαίως δὲ ἀνταλλάσσοντες μετέφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἄργυρον τῆς Ἀλύβης καὶ τοὺς ἀγροτέρους ἡμιόνους τῶν Ἐνετῶν τῆς Παφλαγονίας καὶ τὰ λοιπὰ προϊόντα τῶν ἀνατολικῶν τούτων χωρῶν. Πολὺ ἀρχαιότερον ἄρα οἱ Ἕλληνες ἐγνώρισαν τὰ μέρη ταῦτα πρὶν οἱ Μιλήσιοι οἰκίσωσι τὴν Σινώπην καὶ δι' αὐτῆς τὴν Τραπεζοῦντα τῷ 756 π. Χ. Ἀλλὰ τὰ μὲν κτίσματα τῶν Μιλησίων, ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις γενόμενα, διατηρήθησαν ὑπὸ τῆς ἱστορίας, τὰ δὲ ἀρχαιότερα ἐκαλύφθησαν διὰ παντὸς ὑπὸ τοῦ ἀδιαφανοῦς πέπλου τῆς ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, πιθανῶς γενομένης κατὰ τὸν 13' π. Χ. αἰῶνα.

Ὁ Ἕλληνισμὸς λοιπὸν ἔχει βαθυτάτας ρίζας εἰς τὸν Αἰγιαλὸν τοῦτο τοῦ Εὐξείνου, ἀπὸ τῆς Παφλαγονίας μέχρι τῆς Αἰαίης, τῆς πατρίδος τῆς Μηδείας, πολὺ βαθυτέρας ἢ ὅσον παρέδωκεν ἡμῖν ἡ ἱστορία. Ὅτε δὲ ὁ Ξενοφῶν μετὰ τῶν μυρίων αὐτοῦ ἔφθασεν εἰς

τὴν Τραπεζοῦντα, εὔρεν αὐτὸν ἀκμαῖον καὶ ζωηρόν, καλλιεργούμενον καὶ ἀρδευόμενον ἀφθόνως ἕνεκα τοῦ φυσικοῦ πλούτου τῆς χώρας καὶ τῶν καλῶν ιδιοτήτων αὐτῆς.

Κρίνω περιττὸν νὰ προσθέσω, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἑλληνισμὸς ἔτι μᾶλλον διεδόθη καὶ ἐκρατύνθη ἰδίως ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἀφθόνως δὲ διεσπάρη εἰς ἅπασαν τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, Μεσοποταμίαν, Συρίαν καὶ Αἴγυπτον, ὡς καὶ βραδύτερον ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων Βυζαντινῶν, ὁπότε δι' ἀποικίων, διὰ τοῦ

Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας αἱ χώραι αὗται ἐντελῶς ἐξηλληνίσθησαν. Ἀψευδὲς τοῦτου μαρτύριον πρὸς ἄλλοις ἔστι καὶ ἡ πανάρχαιος ἑλληνικὴ διάλεκτος τοῦ Πόντου, ἀπὸ δύο καὶ ἡμισείας χιλιετηρίδων μέχρι τῆς σήμερον λαλουμένη καθ' ὅλην τὴν ἐπαρχίαν Τραπεζοῦντος, Χαλδίας, Νεοκαισαρείας καὶ Ἀμασειας καὶ διατηροῦσα εἰσέτι τὸν ἀρχαίότροπον αὐτῆς ἰωνικὸν τύπον, τρεῖς ἡμέρας, ἑνιαχοῦ δὲ καὶ τέσσαρας πρὸς νότον τοῦ Εὐξείνου εἰς τὴν μεσόγειαν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑ ΓΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ

ΤΟΥ

ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΖΕΛΩΝΟΣ

ὑΠὸ

ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ Θ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ

Ἀνεγνώσθη ἐν τῇ ἈΤΙΓ' συνεδρίᾳ τῆς 22 Φεβρουαρίου 1899.

Ἐὰν οἱ ὀπουδήποτε τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας διατρίβοντες καὶ οἰονδήτι ἐπάγγελμα ἐξασκούντες Ἕλληνες λόγιοι, καθηγηταί, διδάσκαλοι, ἀρχιερεῖς, ἰατροί, δικηγόροι, ὑπάλληλοι, ἀπεφάσιν ν' ἀφιερῶσιν ἐκάστοτε ἐλάχιστον τῆς σχολῆς αὐτῶν χρόνον περὶ τὴν μελέτην τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔτυχον διατρίβοντες, πολλὴ καὶ πολῦτιμος θὰ συνεκομίζετο ὕλη, δι' ἧς θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ λύσις διαφορῶν ζητημάτων, ἐκκλησιαστικῶν, ἱστορικῶν, φιλολογικῶν καὶ γεωγραφικῶν. Οἱ πρὸς ἔρευναν τῆς ἡμετέρας χώρας παρ' ἡμῖν κατερχόμενοι ἀλλοδαποὶ ἐπιστήμονες ἀποδεικνύονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡκιστα κατηρητισμένοι πρὸς τοιαύτην ἐργασίαν, τοῦτο μὲν, διότι συνήθως ἀγνοοῦσι τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ τὰ ἔθιμα τῶν μερῶν, ἅτινα ἀνπλαμβάνουσι νὰ περιγράφωσι, τοῦτο δὲ, διότι ἐπὶ ζητημάτων ἰδίᾳ ἀφορῶντων τὸ ἡμέτερον Γένος καὶ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, φωρῶνται πολλάκις μεροληπτικώτατοι καὶ ἐμπαθέστατοι ἐπικριταί.

Ὡς πανταχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, οὕτω καὶ ὁ ἐν Τραπεζοῦντι διαμένων εἰς πλεῖστα δύναται ν' ἀσχοληθῆ θέματα, τὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν καὶ γεωγραφίαν καὶ ἠθολογίαν τοῦ τόπου ἀφορῶντα, καὶ εἰς γενικώτερα δὲ καὶ ἔτι ἐπιστημονικώτερα ζητήματα νὰ ἐπεκταθῆ, οἷον τοῦ ἐμπορίου, τῆς ὑγιεινῆς, τῆς γεωλογικῆς καὶ πετρογραφικῆς τοῦ ἐδάφους κατασκευῆς, τῆς χλωρίδος καὶ τὰ παρόμοια¹. Τοιαῦτα φρονῶν, εὐχαρίστως διέθετον κατὰ τὴν ἐν Τραπεζοῦντι καθηγητικὴν ὑπηρεσίαν μου τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεώς μου εἰς μελέτας, ἐξερχομένας μὲν τοῦ ἰδιαιτέρου ἐπιστημονικοῦ μου κύκλου, μὴ ἀπαιτούσας ὅμως καὶ εἰδικωτέρας σπουδᾶς ἢ ἑτερόν τι, πλὴν ἐπιμονῆς τινος καὶ κρίσεως. Οὕτω δ' ἀπετελέσθη τὸ πλεῖστον ὕλικόν τοῦ πέρουσιν ἐκδοθέντος πονήματός μου περὶ τῶν Τραπεζοῦντιῶν

1. Ἴδε περὶ τοῦτου εἰδικῶν ἄρθρων μου ἐν Ἡμερολογίῳ Σκόκου 1899: «Τραπεζοῦς».

λογίων τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρις ἡμῶν ἀκμαστῶν, καὶ τοῦ ἤδη ἐκτυπούμενου ἔργου μου περὶ τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Σουμελᾶ, ὡς ἐπίσης καὶ ἰκανῶν ἄλλων πραγματειῶν μου, ἃς ἐλπίζω μικρὸν κατὰ μικρὸν νὰ φέρω εἰς φῶς. Τούτων δ' ἀκριβῶς μία καὶ ἡ ἀνά χεῖρας περὶ τῆς Μονῆς Βαζελῶνος μελέτη.

Δὲν εἶναι τοῖς πολλοῖς κατ' ὄνομα τοῦλάχιστον ἀγνωστοὶ αἱ τρεῖς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα σταυροπηγιακαὶ καὶ ἐξαρχικαὶ Μοναί, τῆς Παναγίας Θεοτόκου τῆς Σουμελᾶ, τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Περιστερᾶ ἢ Περιστερώτα καὶ τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαζελῶνος ἢ Ζαβουλῶνος. Δικαίως δὲ πάντῃ καὶ αἱ τρεῖς αὗται ἱεραὶ μοναὶ μεγάλης παρὰ τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου ἀπολαύουσι φήμης καὶ ὑπολήψεως, καθ' ὅσον μεγίστας ἐν χρόνοις προγενεστέροις προσήνεγκον ὑπηρεσίας τοῖς περιοίκοις Χριστιανοῖς, οἵτινες εἰς αὐτάς καὶ μόνας ὀφείλουσι τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐμμονήν, διότι αὗται ὑπῆρξαν λιμένες σωτήριοι, προσδεχόμενοι τοὺς εἰς αὐτάς καταφεύγοντας, παρηγοροῦσαι αὐτοὺς ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ διαθερμαίνουσαι τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ ἐλπίδα. Παρατηρήθη δὲ ὅτι ὅπου μοναὶ ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ὑπῆρχον, ἐκεῖ ἐντελῶς ἐξέλιπεν ὁ Χριστιανισμὸς, ἀπεναντίας δὲ ἀκμαῖος ὅλως καὶ ἀλώβητος διεσώθη οὗτος περὶ τὰς τρεῖς ταύτας ποντικᾶς μονάς.

Ἀλλὰ πρὸς τὸν πολὺν τοῦτον σεβασμὸν. ὃν ἐκπαλαί πρὸς τὰς τρεῖς ταύτας μονάς ὁ περιοίκος ἰδίᾳ πληθυσμὸς, ἠσθάνετο, συνεβάλετο οὐκ ὀλίγον καὶ ἡ ἀρχαιότης αὐτῶν. Καὶ εἶναι μὲν ἀδύνατον νὰ ὀρισθῆ ἀκριβῶς δι' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεώς τῆς, σαφῶν πρὸς τοῦτο μαρτυριῶν μὴ ὑπαρχουσῶν· ἀλλ' εἶναι ἐξ ἄλλου διὰ πλείστων τεκμηρίων ἀποδεδειγμένον, ὅτι αἰῶνας ὅλους πρὸ τῆς ἐν Τραπεζοῦντι ἐγκαθιδρύσεως τῆς αυτοκρατορικῆς τῶν Κομνηνῶν ἀρχῆς ἤκμαζον καὶ ἤνθον αἱ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα μοναί, πρὸς ἃς οἱ Κομνηνοὶ μέγαν ἠσθάνοντο σεβασμὸν καὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ χρυσόβουλλα ἰδιαίτερα ὑπὲρ αὐτῶν ἐξέδοντο καὶ χώρας ὀλοκλήρους εἰς αὐτάς ὑπέταξαν καὶ ἐν γένει διὰ πολλῶν εὐεργεσιῶν περιέβαλον αὐτάς. Ἐν τῷ περὶ τῆς Σουμελᾶ πονήματί μου ἐνόμισα ὅτι ὄφειλον ν' ἀκολουθῆσω πιστῶς τὴν ἀπὸ αἰῶνων διασωθεῖσαν παράδοσιν τῆς ὑπὸ τῶν

ἐξ Ἀθηνῶν πατέρων Βαρονάβα καὶ Σωφρονίου τῷ 386 μ. Χ. ἰδρύσεως τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ περιφύμου μοναστηρίου, νὰ ἐκθέσω δὲ τὰ τῆς πρώτης αὐτοῦ συστάσεως ὡς ἀφηγήσαντο αὐτὴν ἀρχαιότατοι ἤδη συγγραφεῖς, ἀποδίδοντες εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν τὴν μέχρις ἡμῶν διασωθεῖσαν εἰκόνα τῆς Παρθένου. Βεβαίως δύναται τις πλείστα ἐπιχειρήματα νὰ φέρῃ κατὰ τῆς τοιαύτης παραδόσεως, κατόπιν μάλιστα τῶν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ἀρχαιολόγου Τάσσου Νερούτσου περὶ τῆς Ἀθηναίας εἰκόνας τῆς Γοργούπηκου γραφέντων¹· οὐδ' εἶναι τις ἠναγκασμένος νὰ δώτῃ πλήρη πίστιν εἰς ὅσα Νεόφυτος ὁ Κανσοκαλυβίτης, ὁ συντάξας τὸ Κτιτορικὸν τῆς Σουμελᾶ καὶ ὁ Παρθένιος Μεταξόπουλος, Τραπεζοῦντιος λόγιος καὶ ἀρχιμανδρίτης τῆς Σουμελᾶ, ἀφηγήθησαν², λαβόντες ἐκ τῶν προγενεστέρων συγγραφέων. Προκειμένου ὅμως περὶ τοιούτων ἱερῶν καταγωγῶν, ἢ πρὸς τὰς παραδόσεις εὐλάβεια ἐπιβάλλεται, ὅταν τις μάλιστα ἀπλῶς νὰ κατεδαφίσῃ καὶ κατακρημνίσῃ τὰ δι' αὐτῶν διασωθέντα προτίθεται, οὐδὲν δ' ἀντ' ἐκείνων νὰ ἐγείρῃ δύναται, ἀφ' οὗ ἐνδείξεις ἕτεροι περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς ἰδρύσεως χρόνου καὶ τῶν πρώτων αὐτῶν ἰδρυτῶν ἐντελῶς ἐλλείπουσιν.

Ἀνέφερα ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, καθ' ὅσον ἐν τῷ προμνησθέντι Κτιτορικῷ αὐτῆς ἀπαντᾷ εἰδησίς τις σχετικὴ πρὸς τὸ ἡμέτερον μοναστήριον τοῦ Βαζελῶνος, περὶ οὗ καὶ μόνον ἐν τοῖς ἔπειτα γίνεται ἐν τῇ παρούσῃ πραγματεῖᾳ λόγος. Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν ὁσίων πατέρων Βαρονάβα καὶ Σωφρονίου εἰς τὸ ὄρος Μελᾶ, «ὁ ἡγούμενος τῆς πρὸς δυσμὰς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς ἐν τῷ Ζαβουλῶν εἰτ' οὖν Βαζελῶν, ἐπισκήφαντος οἱ καθ' ὑπνοῦς τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου διέπεμψαν αὐτοῖς τρεῖς τινες τῶν ὑπ' αὐτόν, ἐπικομίζοντάς σφισιν ἐφ' ἡμῶνον τὰ τῆς αὐταρχείας καὶ ὡς κατὰ χρηματισμὸν ἤκοιεν ἀναγγέλλοντάς»³. Ἐὰν λοιπὸν δεχθῶμεν ἀληθῆ ὅσα ὁ Κανσοκαλυβίτης περὶ τοῦ χρόνου

1. Ἡμερολόγιον Ἀτικὸν 1888, καὶ Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τόμ. Γ', σελ. 68—70.

2. Τὸ Κτιτορικὸν τοῦτο ἐξεδόθη ἐν Λειψίᾳ τῷ 1775. Περὶ αὐτοῦ ἴδε ἐν ταῖς ἐμαῖς Βιογραφίαις Τραπεζοῦντιῶν λογίων, σελ. 129, πλείονα δὲ ἐν προλεγομένοις τῆς ἐμῆς Ἱστορίας τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἱερᾶς Μονῆς Σουμελᾶ.

3. Σελ. 23.

τῆς ἰδρύσεως τῆς Μονῆς Σουμελά λέγει, πρέπει τὴν ἰδρυσιν τῆς Μονῆς Βαζελῶνος ν' ἀναγάγωμεν εἰς χρόνους προγενεστέρους τοῦ 386. Ἐν πᾶσι ὅμως περιπτώσει δυνάμεθα ἀσφαλῶς ἐκ τούτου νὰ εἰκάζωμεν ὅτι ἡ Μονὴ Βαζελῶνος εἶναι ἀρχαιότερα τῆς Μονῆς Σουμελά, ἥτις μάλιστα μέχρι ἐσχάτων ἐτέλει φόρον κηρίου εἰς ἔνδειξιν ὑποταγῆς.

Ἡ πρώτη τῆς Μονῆς Βαζελῶνος θέσις δὲν εἶναι ἐκείνη, ἐν ἣ αὕτη τὴν σήμερον ἐγείρεται. Τούναντίον ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας κείται ὅτι αὕτη τὸ πρῶτον ἔκειτο πάλυ χαμαλώτερον, παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ διαρρέοντος τὰς δύο ἐκτερώθεν τῶν βουνῶν κλιτύς ποταμίσκου, τοῦ ἀπὸ τοῦ Τζεβιζλίου¹, ἀπὸ τοῦ Πυξίτου² ποταμοῦ χωρίζομένου, ἐκεῖ περίπου, ὅπου τὴν σήμερον κείται ναῖσκος τοῦ Προδρομοῦ, ἐν τῷ χωρίῳ Σαχνόν³. Ἐλέγετο δὲ τὸ πρῶτον τοῦτο τῆς Μονῆς τοῦ Βαζελῶνος οἰκημα παμμέγιστον, πληθὺν κελίων καὶ μοναχῶν περιλαμβάνον, ἐπὶ ἐκτάσεως δὲ μεγίστης ἐκτεινόμενον, ὅπερ ὅμως κατεστράφη κατόπιν, ἐρειπωθὲν καὶ κατασκαφὴν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων τὴν χώραν Περσῶν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οὐδ' ἐρείπια δ' αὐτοῦ διεσώθησαν, πλην ἑνὸς ὡς τοιαῦτα ἐκλάβη τις τὰς ἐπὶ τινος βράχου ἐν ὑψηλοτέρῳ τινὶ θέσει ἀποκειμένας ἀλύσεις, τὰς ὁποίας ἐθεώρησάν τινες ὡς ἐκείνας, αἵτινες συνεκράτουν πρὸς τὸν βράχον τὴν κυρίαν τῆς μονῆς εἴσοδον. Ἄλλ' ἑάν τις τὸν βράχον τοῦτον δεχθῆ ὡς τὸ ἐν τοῦ οἰκοδομήματος ἄκρον, τὸ σημερινὸν δὲ τοῦ Προδρομοῦ παρεκκλήσιον

1. Τζεβιζλίον ἐπὶ Κομνηνῶν δικαιοσύμη, σταθμὸς ἐπὶ τῆς μεταξὺ Τραπεζοῦντος καὶ Ἐρζερούμ δημοσίας ὁδοῦ, ἐξ ἀπὸ τῆς πρώτης τῶν δύο τούτων πόλεων ὥρας ἀπέχον, κείμενον παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν λόφων, ἐφ' ὧν εἶναι συνωκισμένα τὰ χωρία Καπί-κιοῖ καὶ Λειβερά, ὧν τὸ πρῶτον ὑπάγεται εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Τραπεζοῦντος καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὴν ἐξαρχίαν Σουμελά.

2. Τὴν σήμερον Λεϊμέν-Λερέ, ἥτοι Ποταμὸς τῶν Μύλων, ἐκβάλλων τέταρτον τῆς ὥρας δυσμικώτερον τῆς Τραπεζοῦντος. Αἱ διακλαδῶσεις τοῦ ποταμοῦ τούτου εἶναι πλείστα, διαρρέουσαι τὰς μεταξὺ τῶν πολλῶν τῆς χώρας ὁρέων σχηματιζόμενας φάραγγας.

3. Τὸ χωρίον τοῦτο ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις ἐγγράφοις δὲν ἀναφέρεται, ἐξ οὗ δύνανται τις νὰ συμπεράνη ὅτι συνωκίσθη πολὺ μεταγενέστερον. Εἶναι ἀρκεῖντως ἐκτεταμένον, καίπερ μὴ περιέχον μέγαν ἀριθμὸν οἰκιῶν, καθ' ὅσον τὰ πλείστα τῶν περὶ τὴν Τραπεζοῦντα χωρίων δὲν ἔχουσι τὰς οἰκίας τῶν συγκεντρωμένας ἐπὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ δισκορπισμένας καὶ μεμονωμένας, ἐν τῷ μέσῳ τῶν περιβαλλόντων αὐτὰς ἀγρῶν.

ὑπολάβῃ ὡς ἀνεγερθὲν ἐπὶ τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος τῆς μονῆς ναός, θὰ εὕρη ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων σημείων ἀπόστασις εἶναι τοσαύτη, ὥστε πελώριον, κατ' ἐκτασιν τοῦλάχιστον, θὰ ἦτο τὸ οἰκοδόμημα ἐκεῖνο, δυνάμενον οὕτω νὰ περιλάβῃ τοὺς τριακοσίους μοναχοῦς, οὓς ἡ παράδοσις ὡς ἀσκουμένους τὸ πάλαι ἐν τῇ Μονῇ Βαζελῶνος διαφημίζει.

Τοῦ ἀρχαίου οὕτω τῆς μονῆς ἰδρύματος κατασκαφέντος καὶ ἐρειπωθέντος ὑπὸ τῶν Περσῶν, καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν πατέρων αὐτῆς θανατωθέντων, κατέφυγον οἱ διασωθέντες εἰς τὸ πυκνὸν καὶ ἀπρόσιτον σχεδὸν δάσος τοῦ ὄρους Ζαβουλῶνος ἢ Βαζελῶνος ἢ Βαζοβελῶνος, ἔνθα συνώκησαν ἐκ νέου τὴν μονὴν αὐτῶν, τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκ τοῦ προχείρου, εἶτα δὲ μείζονα καὶ εὐρυχωροτέραν διὰ τῆς βοήθειας τοῦ Βελισσαρίου, στρατηγοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς μαρτυρεῖ τὸ ὑπὲρ αὐτῆς ἐκδοθὲν χρυσόβουλλον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Σκότος ἐν τοσοῦτῳ βαθύτατον καλύπτει τὸν βίον αὐτῆς κατὰ τοὺς μακροὺς μέχρι τῶν κομνηνεῖων χρόνων αἰῶνας, ἀσφαλῶς δ' ἐκ τούτου δύνανται τις νὰ εἰκάζῃ, ὅτι ἡρημώθη καὶ πάλιν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ μονή, ἀφ' οὗ οὐδεμία ἔνδειξις τῆς υπάρξεως αὐτῆς μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος διεσώθη.

Εὗρον ὅμως αὐτὴν ἀνθούσαν οἱ Κομνηνοὶ τῆς Τραπεζοῦντος, μεγίστου δ' ἀπολαύουσιν παρὰ τῶν περιοίκων σεβασμοῦ, οὓς καὶ προσήλωσαν αὐτῇ διὰ χρυσόβουλων. Ὁ Ἀλέξιος Γ' ἰδίᾳ καὶ ὁ Μανουὴλ εὐεργετικώτατοι πρὸς τὴν Μονὴν τοῦ Βαζελῶνος ἐδείχθησαν, πλείστας δωρεάς καὶ προνόμια αὐτῇ προσενεγόντες. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἀγρῶν, τοὺς ὁποίους καὶ σήμερον ἀκόμη κέκτηται ἡ Μονή—ἀγρῶν ὅμως ἀγόνων καὶ ἀχρήστων—, χρονολογεῖται ἔκτοτε, ὡς μαρτυροῦσι τὰ διασωθέντα πρατήρια καὶ ἀφιερωτήρια ἐγγράφα, περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν περαιτέρω. Τὸ χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου Γ', οὗτινος ἀντίγραφον διεσώθη ἐν τῷ κώδικι τῆς Μητροπόλεως Χαλδίας¹, παρέχει τῇ Μονῇ Βαζελῶνος «γῆν ὑπεργον καὶ χώρας ἐπιτελεῖν κατ' ἔτος τὰ δημόσια καὶ τὰς ἐπικαρπίας, τὰ χωρία Ζούζαν καὶ Χορτοκόπιν, Χαβάν τε καὶ Σπήλαια, Λανείωζαν καὶ Παπάρουζαν, Χαμονορίν, Μανδρακενὴν καὶ Χαψίν». Τὰ χωρία δὲ ταῦτα εἶναι ἀκριβῶς καὶ τὰ

1. Ἐν σελ. 247—248, ἐξ οὗ καὶ ἐδημοσίευσεν αὐτὸ ὁ κ. Ἀ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς, ἐν Ἑλλην. Ἀνεκδ., σελ. 77—78.

σήμερον ἔτι ἀποτελοῦντα τὴν ἐξαρχίαν τῆς Μονῆς. Καὶ τὸ χρυσόβουλλον δὲ τοῦ Μανουὴλ¹, οὗτινος ἀντίγραφον διεσώθη ἐν τινὶ τῶν κωδίκων αὐτῆς, ἐπιβραβεύει τῇ Μονῇ τὰ ὑπὸ τῶν προγενεστέρων αὐτοκρατόρων παραχωρηθέντα δικαιώματα καὶ προνόμια, διατηρηθέντα ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον.

Ἐνταῦθα δὲν θεωρῶ ἄσκοπον εὐθύς ἀμέσως νὰ δώσω πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν κωδίκων τῆς Μονῆς, τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οὗτοι εἰσιν αἱ κυριώταται πηγαί, ἐξ ὧν ἠρύσθη τὰς περὶ τῆς Μονῆς Βαζελῶνος πληροφορίας μου². Τοιοῦτοι ὑπάρχουσι κυρίως δύο, ὁ μικρότερος, σχήματος 12ου, ὁ μεγαλύτερος, σχήματος 4ου. Ὁ μικρότερος, ὁ καὶ σπουδαιότερος, ἀποτελεῖ ἀξιολογώτατον μνημεῖον τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν, οὐ μόνον διότι παρέχει δεῖγμα τῆς λαλουμένης τότε γλώσσης, ἀλλὰ καὶ διότι περιλαμβάνει ἐν ἀντιγράφοις πληθὺν πρατηρίων καὶ ἀφιερωτηρίων ἐγγράφων, ὧν τὸ ἀρχαιότερον φέρει ἡμερομηνίαν τοῦ ἔτους 1256 καὶ τὸ νεώτερον τοῦ ἔτους 1479, πάντων πολλοῦ λόγου ἀξίαν, ἅτε ἐμπεριεχόντων ἀπειράριθμα ὀνόματα ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, πρόσωπα ὀφρικοῦχα τῆς αὐτῆς τῶν Κομνηνῶν, ὀνόματα τόπων καὶ χωρίων καὶ ἀγρῶν, ὡς καὶ πλείστας ὄσας λεπτομερείας, ἀναφερόμενας εἰς τὸν οἰκογενειακὸν βίον τῶν κατοίκων, εἰς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν, εἰς τὰ τοῦ μετρικοῦ συστήματος καὶ λοιπὰ ἄλλ' ἰδίᾳ πράξεις δικαστικὰς περιφήμους, κρισιμόγραφα καὶ ἀποφάσεις, ἐν αἷς τὴν πρωτεύουσιν θέσιν κατέχει ἀκύρωσις προγενεστέρως ἀποφάσεως τοῦ Δουκὸς τῆς Ματσούκας ὡς ἀδίκου καὶ παρανόμου, ἀκύρωσις, γενομένη ὑπὸ τῶν καθολικῶν κριτῶν τῆς θεοσώστου καὶ θεοσυντηρήτου πόλεως Τραπεζοῦντος³. Ὁφείλω ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσω, ὅτι ὁ κώδιξ, περὶ οὗ ὁμιλῶ, δὲν εἶναι ὁ αὐτὸς οὔτε μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμεῦς περιγραφέντα⁴,

1. Ὁ κ. Κεραμεύς τὸν χρυσόβουλλον τοῦτον λόγον τοῦ Μανουὴλ θεωρεῖ ὑποδοκίμιον (ἴδε πραγματεῖαν του: über ein Chrysobull von Trapezunt ἐν Monatsbericht d. Bayer. Akad. 1886, σελ. 299—302).

2. Πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν δύο τούτων κωδίκων ἴδε καὶ ἐν ταῖς ἡμετέραις Βιογραφίαις Τραπεζοῦντιῶν λογίων, σελ. 80—81, ἐν ὑποσημ. 96.

3. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ὡς καὶ τινὰ ἀφιερωτήρια πρατήρια καὶ κρισιμόγραφα ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Κεραμεύς ἐν Ἑλλην. Ἀνεκδ. τῆς Μανυρογορδατείου Βιβλιοθήκης, σελ. 73—75.

4. Αὐτόθι, ἐν σελ. 76.

οὔτε μὲ τὸν ὑπὸ τοῦ κ. Σάββα Ἰωαννίδου εἰς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον δωρηθέντα¹. Ὁ τοῦ κ. Κεραμεῦς ἐγγράφη ἔτι 1705 ὑπὸ Ἀζαρίου Ἰερομονάχου², ὡς τὸ ἐν τέλει αὐτόγραφον σημείωμα δηλοῖ, ἔχον ὡς ἐξῆς: «Μνήσθημι, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου τὸν τοῦ Βαπτιστοῦ σου ἐλάχιστον δοῦλον Ἀζαρίαν, τάχα καὶ ἱερομόναχον, ἀλήτην τῆς αὐτοῦ μονῆς τοῦ Ζαβουλῶν' ὃς καὶ γραφεὺς τυγχάνει τοῦ κώδικος τούτου. ἄρε'». Ὁ ὑπὸ τοῦ κ. Σ. Ἰωαννίδου δωρηθεὶς τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου, ἔνθα φέρει ἀριθμ. 36 καὶ περιλαμβάνει φύλλα 120, σχήματος 12ου, ἔχει τὴν δε τὴν ἐπιγραφὴν: Κώδιξ ὅπου περιέχει τὰ ἀφιερωτήρια τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ὅπου ἀφιέρωσαν εἰς τὴν πανσέβαστον καὶ βασιλικὴν Μονὴν τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, τὴν ἐν τῷ ὄρει Ζαβουλῶν οὔσαν ἐν ὄρει Τραπεζοῦντος. Ὁ κώδιξ οὗτος ἐγγράφη «ὑπὸ Γεωργίου τοῦ προηγουμένου, ἀνεπιτοῦ διδασκάλου Σεβαστοῦ Τραπεζοῦντιοῦ τοῦ Κομνηνοῦ³», ὡς γέγραπται ἐν τῇ ὀπισθίᾳ τοῦ πρώτου φύλλου σελίδι, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἐμπροσθίᾳ σελίδι τοῦ αὐτοῦ φύλλου ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς: Κώδιξ ἱερὸς ὑπάρχει τῆς Μονῆς τοῦ τιμίου Προδρομοῦ τοῦ ἐν ὄρει Βαζοβελῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Τραπεζοῦντος. Ἄλλ' ὁ ὑφ' ἡμῶν ἐνταῦθα περιγραφόμενος κώδιξ εἶναι πολὺ τῶν ἄλλων ἀρχαιότερος. Ἐπ' αὐτοῦ ἐσημειώσατο τῷ 1661 μοναχὸς τις, οὗτινος τὸ ὄνομα δὲν κατώρθωσα ν' ἀναγνώσω, τὰ ἐξῆς: Ἅγιε Σακελλάριε ἰδοὺ ὅπου σοῦ παραδίδω τὸν ἱερὸν κώδικα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ μὴ ἐξωσθῆναι τῆς Μονῆς· διότι ἐγὼ δειλιῶντας διὰ τὸ γερατιῶν μου σοῦ τὸν παραδίδω ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ὅπου τὸν εἶχον φυλαγμένον χρόνους μγ'. αχξά'. Ἐγένετο λοιπὸν τοῦ κώδικος τούτου φύλαξ ὁ γηραιὸς οὗτος ἱερομόναχος τῷ 1618, ἀφ' οὗ παρέδωκεν αὐτὸν εἰς τὸν Σακελλάριον τῷ 1661, φυλάξας ἐπὶ 43 ἔτη. Ἄλλως τε ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος τούτου εἶναι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος, δυσανάγνωστος μὲν, ἀλλ' ἄγαν ἐπιμεμηλημένη καὶ ἄνευ τῶν ὀρθογραφικῶν σφαλμάτων, ὧν γέμει ἐκεῖνος, ἐξ οὗ ἔλαβε τὰ δημοσιευθέντα ἀντί-

1. Ὡς πληροφορεῖ ὁ κ. Κεραμεύς (αὐτόθι, 76).

2. Ὁ Ἀζαρίης οὗτος ἐγένετο εἶτα ἀρχιεπίσκοπος Θεοδοσιουπόλεως. Πληροφορίας τινὰς περὶ αὐτοῦ ἴδε ἐν Βιογραφ. κτλ., σελ. 97, ὡς καὶ παρὰ τῷ κ. Κεραμεῖ, ἔνθα ἀνωτέρω.

3. Ἴδε ἡμετ. Βιογρ., σελ. 82.

γραφα ὁ κ. Κεραμεύς. Λείπεται ἔτι ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀνεκδότου κώδικος ὑπὸ τοῦ Σακελλαρίου ἐγράφη τῷ 1664 ἡ ἐξῆς εἰδήσις ὅτι: *γενομένου ἡγουμένου τοῦ Σαμουὴλ παρέδωκεν αὐτῷ ὡς εἶχεν ἐντολὴν τὸν ἐν λόγῳ κώδικα.* Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπίσης κώδικος ἀπαντῶσι καὶ αἱ εἰδήσεις, ὅτι ὁ ἐν Σπέλικκ ναὸς τοῦ Προδρομοῦ ὑποδομήθη ὑπὸ Μανουὴλ τοῦ Πορφυρογενήτου τῷ 1179, ὁ δὲ ἐν Σαχνόη ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν τῷ 1391 ὑπὸ Νικοδήμου ἱερομονάχου τοῦ Λαζαροπούλου¹.

Ὁ ἕτερος κώδιξ τῆς Μονῆς Βαζελῶνος εἶναι κυρίως βιβλίον παροησιῶν, ἐν ᾧ ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων Χριστιανῶν, οἵτινες ἀφιέρουν τῇ Μονῇ κτήματα ἢ χρήματα, ἀπολαύοντες παρ' αὐτῆς αἰωνίου μνημοσύνου ἅπαξ τοῦλάχιστον τοῦ ἐνικυτοῦ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἔχει ἀπὸ τοῦ 1650, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπιετα χρόνοις δὲν περιωρίσθη εἰς τὸν κύριον αὐτοῦ προορισμόν, ἀλλ' ἐχρησιμοποιήθη καὶ πρὸς ἀναγραφὴν διαφορῶν γεγονότων καὶ πρὸς ἀντιγραφὴν ἐν αὐτῷ ποικίλης ὕλης ἐρριμμένης ἀτάκτως τῆδε κάκεισε, πολλὰκις δυσαναγνώστου, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ ἡκιστα ἀξιοσημειώτου. Ἀντὶ ἄλλης περιγραφῆς τοῦ κώδικος τούτου θέλω ἀναγράψῃ ἐνταῦθα, οὐχὶ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ἀλλὰ κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἐν τῷ κώδικι ἐκθέσεως, τὰ κυριώτατα τῶν περιεχομένων αὐτοῦ, ἵνα παράσχω συγχρόνως καὶ τινὰς τῶν περὶ τῆς Μονῆς πληροφοριῶν μου.

Ἐν σελίδι 14—16 ἀπαντῶμεν ἀντίγραφον τοῦ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Γαβριὴλ τῷ 1706 ὑπὲρ τῆς Μονῆς ἐκδοθέντος Σιγίλλιου, οὗτινος τὸ πρωτότυπον διηρπάγη μετὰ τῶν ἄλλων τῆς Μονῆς ἐγγράφων καὶ κειμηλίων κατὰ τινὰ κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὴν, ἐπισυμβᾶσαν τῷ 1717 καὶ ἀναγραφομένην περαιτέρω ἐν τῷ κώδικι.

Ἐν σελίδι 17—25 ἀπαντῶμεν ἀντίγραφον τοῦ γνωστοῦ εἰς τὴν χώραν ποιήματος ἀνω-νύμου τινός, ὅπερ ἀφηγεῖται τὴν κατὰ τὸ 1665 γενομένην διαρπαγὴν τοῦ ἐν Τραπεζοῦντι μητροπολιτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Φιλίππου καὶ ἀρχεται διὰ τῶν στίχων:

1. Ἡ ἐπιγραφὴ σφίεται καὶ ἐπὶ τοῦ παναρχαίου τούτου ἐν Σαχνόη ναύσκου, τεθειμένη κάτωθεν τῆς εἰκό-νος τοῦ ἀνεγείραντος αὐτὸν Νικοδήμου Λαζαροπούλου. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι τὸ ὄνομα Λαζαρόπουλος ἔφερε καὶ σύγχρονος ἀρχιερεὺς Τραπεζοῦντος Ἰωσήφ, συγγραφεὺς διηγήσεως περὶ τῶν θαυμάτων τοῦ πολιούχου Τραπεζοῦντος Μεγαλομάρτυρος Εὐγενίου.

*Βούλομαι γὰρ ὁ ἀμαθὴς εἰσεὶ χαρτὶ νὰ γράφω
δοῦδασι τὰ μάτια μου, καὶ θέλω νὰ μὴ παύσω
γράφοντας ὅσα ἴμπορῶ καὶ μὴ τ' ἀναγέλατε,
σὲ δάσκαλο δὲν ἐπράξα, μὴ με κατηγορεῖτε¹.*

Ἐν ταῖς κατόπιν σελίδι ἀπαντῶμεν ἀντί-γραφον τοῦ χρυσοβούλλου Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ καὶ παραφράσεις τῶν δύο ῥωσικῶν χρυσοβούλλων Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α', ὧν τὸ μὲν πρῶτον ἀπωλέσθη, τοῦ δευτέρου δὲ τὸ πρωτότυπον διασφύζεται ἄχρι τῆς σήμερον ἐν τῇ Μονῇ.

Σχετικῶς μὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ χρυσοβού-λου τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἀντέγραψεν ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος κώδικι ὁ κατὰ τὸ 1811 ἕνεκα τῆς ἐν Τραπεζοῦντι πανώλους παρεπιδημῶν ἐν τῇ Μονῇ λόγιος Τραπεζοῦντιος Παναγιώτης Χατζῆ Κακούλογης ἢ Γραμματικόπουλος² σχεδιάσμα τι ὑπὸ Ἰωάσαφ ἱερομονάχου Βαζελιώτου³ γραφέν, παρέχον δὲ ἱκανὰς περὶ τῆς Μονῆς πληροφορίας κατὰ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, πρὸς δὲ γνωρίζον ἡμῖν δύο λο-γίους τῶν χρόνων ἐκείνων ἡγουμένους, τὸν Γεοργίου⁴ καὶ τὸν Δαυρέντιον⁵. Ἴδου ἐν πε-ριλήψει τί τὸ σχεδιάσμα τούτο περιλαμβάνει, τῷ 1693 ἐπεβλήθη ὑπὸ τῆς ἐξουσίας φόρος τοῖς μοναχοῖς, ἀρχιερατεύοντος ἐν Τραπεζοῦντι τοῦ Νεκταρίου⁶, ὅστις, κατὰ τὸ ἐν λόγῳ σχε-διάσμα, ἦν ἄνθρωπος θεοσεβής, σεμνός, τα-πεινός, εὐλαβὴς πρὸς τὰ θεῖα καὶ κατ' ἀ-λήθειαν πάση ἀρετῇ κεκοσμημένος, ὄντως ἱερά καὶ ἁγία κεφαλή. Ἄλλ' ἡ τῆς Μονῆς Βαζελῶνος οἰκονομικὴ κατάστασις ἦτο ἤδη

1. Τὸ ὅλον ποίημα γεγραμμένον ἐν στίχοις πολιτικοῖς, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ ἐπιτοπίῳ διαλέκτῳ, ἐδημοσιεύθη πέρυσιν ὑπὸ τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμεῖος (Fontes historiae imperii Trapezuntini, τόμ. Α', σ. 150—165), παραλαβόντες αὐτὸ ἐκ τοῦ προκειμένου κώδικος, ἐν ᾧ ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Χ' Κακούλογη ἢ Γραμματικοπούλου. Περὶ τοῦ αὐτοῦ ποιήματος ποιῶν-ται μνησίαν Π. Τριανταφυλλίδης (Ποντικά, σελ. 56, καὶ Φυγάδες, ἐν προλεγ., σελ. 88). Σ. Ἰωαννίδης (Ἱστορία καὶ Στατιστικὴ Τραπεζοῦντος, σελ. 132—133) καὶ Ἐπαμ. Θ. Κυριακίδης (Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος λο-γίων, σελ. 53, 55, 81 καὶ 115).

2. Ἡμετ. Βιογρ., σελ. 151.

3. Αὐτόθι, σελ. 80.

4. Αὐτόθι, σελ. 82.

5. Αὐτόθι, σελ. 82—83.

6. Αὐτόθι, σελ. 76—80.

τοσοῦτον ἐλεεινή, ὥστε ἡ ἐπιβληθεῖσα φο-ρολογία ἠπέλει αὐτὴν ταύτην τὴν ἐρήμωσιν καὶ καταστροφὴν αὐτῆς. Ἀπορία τότε κατέ-λαβε πάντας «ἀπὸ τοῦ πρωτεύοντος κυροῦ Ζαχαρίου μέχρι τοῦ τελευταίου τῶν μοναχῶν, ὅτε θεῖος τις ἔρως καὶ ἐνθεὸς ἠρέθισε τὸν τότε ἀρχιμανδρίτην ἐκ τῆς αὐτῆς Μονῆς κῆρ Δαυ-ρέντιον καὶ εἰσπηδήσας ἐν μέσῳ ἡμῶν ἐπι-σχεῖται πᾶσι τοῖς πατράσι τοῦ ἀπελθεῖν χάριν ἑλέους τε καὶ βοήθειας πρὸς τῆς Μοσχობίας τὰ μέρη' ἦν δὲ ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὅσον εἰς τὸν τύπον τοῦ σώματος μακρός, ἔχων τὸ γένειον ἀρκετόν, οὔτε πολὺ, οὔτε ὀλίγον, πολὺς τὴν τρίχα, θαρσαλέος τὸ φρόνημα, γράμμασι καὶ μουσικοῖς κεκοσμημένος». Μετ' εὐγνωμοσύνης οἱ πατέρες ἐδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Δαυ-ρέντιου, ὅστις διὰ ξηρᾶς μετὰ τεσσάρων ἄλλων μοναχῶν ἀναχωρεῖ κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς Ἀρ-μενίαν, εἶτα δὲ εἰς Περσίαν, ἵνα ἐκεῖθεν εἰσέλθῃ εἰς Ῥωσίαν. Ἀλλὰ φθὰς εἰς τὰ σύνορα ἡ-μοποδίσθη ἕνεκα λοιμώδους ἀσθενείας καὶ παρέ-μεινεν ἐν Ἀστραχάν μετὰ τῶν ἄλλων πατέρων, τὰ πάνδεινα ὑποστάς, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως χρημάτων. Καὶ δύο μὲν τῶν συνοδοιπόρων του ἐπέστρεψαν, ἄλλος ἀπεβίωσεν ἐκεῖ, καὶ μόνος αὐτὸς μετὰ τοῦ ἐναπολειφθέντος Γαβριὴλ κατόπιν διετῶν ταλαιπωριῶν καὶ μόχθων κατώρθωσε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ῥωσικὸν ἔδαφος. Ὁ Δαυρέντιος, φθὰς εἰς Πετροῦπολιν, ἐμφα-νίζεται παρὰ τῷ Αὐτοκράτορι Πέτρῳ τῷ Μεγάλῳ καὶ κατορθοῖ ὅπως ὀρίσῃ οὗτος ὑπὲρ τῆς Μονῆς Βαζελῶνος ἐτησίαν εἰσφορὰν 50 ρουβλίων καὶ ἐλευθέραν εἰς Ῥωσίαν εἴσοδον ἀντιπροσώπων τῆς Μονῆς πρὸς εἰσπραξίν ὑπὲρ αὐτῆς ἐράνων, τῶν ἐξόδων αὐτῶν πληρονο-μένων ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου, πάντα δὲ ταῦτα νὰ ἐπιστημοποιήσῃ διὰ χρυσοβού-λου. Ἐπιστρέψαντα τὸν Δαυρέντιον ἐκλέγου-σιν οἱ πατέρες ἡγούμενον τῷ 1706. Παιρηθη-θεὶς μετὰ τετραετίαν παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῆς Μονῆς εἰς τὸν Γεοργίου, ἄνθρωπον καὶ αὐτὸν σπουδαῖον καὶ ἐλληνικῆς παιδείας ἐμ-πλεων, φοιτητὴν ὑπάροχον τοῦ σοφωιάτου καὶ ἀειμνήστου κυρίου κυροῦ Σεβαστοῦ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τῷ 1712 ἀνέλαβε τὸ δεύτερον τὴν ἡγουμενείαν ὁ Δαυρέντιος, ὅστις καὶ ἤρξατο ἀμέσως τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νέου τῆς Μονῆς κτιρίου, ἀποπερατωθεῖσαν τῷ 1719, Νοεμ-βρίου α'. Ἀπεβίωσε δὲ τῷ 1723, διατελών ἐτι ἡγούμενος.

Ἐν παρόδῳ ἐνταῦθα ἄς ἀναγράψω, ὅτι καθ' ἦν περίπου ἐποχὴν συνέβαινον ἐν τῇ Μονῇ

Βαζελῶνος τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ σχεδιασθέντα¹ ἐπεσκέφθη αὐτὴν τῷ 1701 ὁ πολὺς γάλλος βοτανικὸς Τουρνεφόρτιος, ὅστις ἐν τῇ περι-γραφῇ τοῦ ταξιδίου αὐτοῦ παρέχει καὶ τινὰς πληροφορίας ἀφορώσας τὴν Μονὴν Βαζελῶ-νος². Ἀποθαυμάζων οὗτος τὰ ἄλλα καὶ τὴν ὄλην γλωρίδα τῶν περὶ τὴν Μονὴν, γλωρίδα ὠραιότεραν καὶ αὐτῆς τῆς ἐπὶ τῶν Ἄλπεων, ἠύχετο ἐν αὐτῇ νὰ ζήσῃ τὰ ἐπιλοιπα τοῦ βίου αὐτοῦ ἔτη. Τοὺς μοναχοὺς, οὓς ἀναβιβάζει εἰς 40, ἐπαινεῖ διὰ τὸ ἦθος καὶ τὴν εὐλάβειάν των, περιγράφει δὲ χαριέστατα τὴν ξυλίνην καὶ ἀρχέγονον τῆς Μονῆς κλίμακα, καὶ, χα-ρακτηρίζων τὴν ἐπίφοβον τῶν πραγμάτων κατάστασιν ὡς ἐκ τῆς ἀγριότητος τῶν περιοί-κων, δικαιολογεῖ τοὺς μοναχοὺς ὡς ἀποφεύ-γοντας πᾶσαν οἰκοδομὴν καὶ πάντα τῆς μο-νῆς πλουτισμόν.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸν κώδικα, ἐξ οὗ ἀρύ-ομαι τὰς εἰδήσεις μου, σπεύδω νὰ παρατηρήσω ὅτι τὸ ἐπόμενον ἐν αὐτῷ ἀναγραφόμενον γε-γονὸς ἐπῆλθεν εἰς ἐπικύρωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ Τουρνεφορτίου γραφέντων. Ὀλίγα μετὰ ταῦτα ἔτη, τῷ 1717, εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ληστὰι, προσ-ονομαζόμενοι ἐν τῷ κώδικι *καυμάντροι*, εἰσελ-θόντες βίᾳ εἰς τὴν Μονὴν διήρπασαν πάντα αὐτῆς τὰ σκεύη, ἀργυρᾶ τε καὶ χρυσᾶ, τὰ χρυσοβούλλα καὶ σιγίλλια αὐτῆς, τὰ πατερικά καὶ τὰ βιβλία καὶ ἐν γένει πᾶν ὅ,τι πολυτι-μον κατεῖχεν αὐτὴ, ἀπογυμνώσαντες οὕτω τέλεον αὐτὴν. Εἰς τῶν ληστῶν τούτων, μόλις ἐπιστρέψας εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀπεβίωσεν αἰφνιδίως, τυμπαναῖος ἀπομείνας, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ κώδικος, οἱ λοιποὶ δὲ πάντες συλ-ληφθέντες ὑπὸ τοῦ τοπάρχου Τραπεζοῦντος Σιοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ, ἐπέστησαν τὸν δι' ἀγ-χόνης θάνατον.

Ἐν σελίδι 97 περιέχονται ἕτεράι τινες ση-μειώσεις ἀνάξια ἀναγραφῆς.—Ἐν σελ. 300 ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ προμνησθέντος Χατζῆ Κακούλογη σιγίλλιον τοῦ μητροπολίτου Τραπε-ζοῦντος Παΐσιου³, ἐκδοθὲν τῷ 1707 καὶ ἀνα-γνωρίζον τῇ Μονῇ τὰ ἐξάρχικα αὐτῆς δι-καιώματα ἐπὶ τῶν πέριξ χωρίων. Τὸ σιγίλλιον τοῦτο, σωζόμενον ἔτι ἐν τῇ Μονῇ, ἐδημοσιεύθη παρ' ἡμῶν⁴, φέρει δ' ἐν τέλει πλὴν τῆς ὑπο-

1. Τὸ ὑπόμνημα φέρει τὴν ὑπογραφήν: Ὁ ταῦτα σχεδιάσας εὐτελής καὶ ἀμαθὴς Ἰωάσαφ ἱερομόναχος.

2. Voyage du Levant, σελ. 236—237.

3. Βιογρ. 93—96.

4. Αὐτόθι, 95—96.

γραφής του Παΐσιου και ταῦτα: Ἰδία μὲν χειρὶ γράφω και χαρίζω τῷ τελεσφόρῳ Προδρομῷ Βαζελῶν.— Ἐν ἐτέρῳ τοῦ κώδικος σελίδι ἀπαντᾷ ἡδε ἡ σημείωσις «Ἐν μαγκάλι, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν Σωφρονίου Ἀχιλαείας 1791, εὐρέθη εἰς χεῖρας Ἐγὶπ Ὁγλοῦ Ἐμῖρ ἀγᾶ και ἐφέρεθη ἀπ' αὐτὸν εἰς τὸν Γιαντέτην¹ Χρυσάνθον νὰ τὸ μεταβάλῃ εἰς χαλκόν· οὗτος, ἰδὼν τὴν ἐπιγραφὴν, συνεοήθη μετὰ τῶν ἐν τῇ Μονῇ και διέσφωσεν αὐτὸ ἀντὶ λίρας». Καὶ ὁ μὲν Ἀχιλαείας Σωφρόνιος, ἱερομόναχος τέως ἐν τῇ Μονῇ, βιογραφεῖται ὑφ' ἡμῶν², τὸ δὲ μαγκάλιον αὐτοῦ ὡς και τις νιπτῆρ διασφᾶται ἔτι ἐν τῇ Μονῇ, και ὁ ἀναφερόμενος τέλος Ἐγίτιογλους Ἐμῖρ ἀγᾶς, εἰς ἔστι τῶν ποτε τιμαριωτῶν (Δερὲ-πέγηδων) Ἐγυτιδῶν, περὶ ὧν πλείστα ἐν τε τοῖς Ποτικαῖς και τοῖς Φυγάσι ἐγράψεν ὁ ἀοιδίμος Περικλῆς Τριανταφυλλίδης. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι οἱ τοιοῦτοι, ὡς κατοικοῦντες πλησιέστερον τῆς Μονῆς Βαζελῶν, ἠνώχλων αὐτὴν συχνότερον, πλειστάκις δὲ ἐπιδραμόντες κατ' αὐτῆς, εἰς παντελῆ ἐρήμωσιν και πενίαν περιήγον τοὺς πατέρας αὐτῆς.

Και ταῦτα μὲν περὶ τῶν δύο τῆς Μονῆς κωδίκων. Πλὴν αὐτῶν ἐλάχιστα ἄλλα ἀξιοσημείωτα ἐγγραφα ἢ κειμήλια μέχρι τῆς σήμερον διεσώθησαν ἐν τῇ Μονῇ. Ἀξιολογώτερα τούτων, πλὴν τοῦ προμνησθέντος χρυσοβούλου Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' και τοῦ σιγίλλιον τοῦ Τραπεζοῦντος Παΐσιου, τυγχάνουσι τὸ σιγίλλιον Γρηγορίου τοῦ Ε' τὸ ἐν κεφαλαϊῶδεσι γράμμασιν ὀρίζον τὰ καθήκοντα τῶν σταυροπηγιακῶν Μονῶν³, τὸ σιγίλλιον Ἰωακείμ τοῦ Β', τὸ ἐπαναφέρον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Μονῆς τὰ τέως ἀποσπασθέντα ἐξ αὐτῆς και εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ῥοδουπόλεως⁴ προσαρ-

τηθέντα χωρία, και ἀντίγραφον τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Φροντιστηρίου τῆς Τραπεζοῦντος ἀποκειμένου¹ νομοκάνονος τοῦ ἱεροῦ Φωτίου μετὰ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ Βαλσαμῶντος ὁμοιον ἐκείνου, ὅπερ εὐρόντες οἱ Ποτλῆς και Ῥάλλης ἐδημοσίευσαν ἐν τῷ Συντάγματι τῶν θείων και ἱερῶν Κανόνων², γραφὴν και τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἡλία Κανδήλογλου³, προσταγῆ τοῦ Τραπεζοῦντος Δωροθέου⁴, ἐν ἀρίστη δὲ καταστάσει διατηρούμενον⁵.

Ἐν τῇ ἐξαρχίᾳ τῆς Μονῆς Βαζελῶν ὑπῆρξαν ἄρα γε ἐν προγενεστέροις χρόνοις Μοναὶ ἕτεροι, μὴ διασωθεῖσαι μέχρις ἡμῶν; Τὴν ἐρώτησιν ταύτην εἶχον προβάλλῃ εἰς ἑμαυτὸν κατὰ τινα ἐπίσκεψίν μου εἰς τὴν Μονὴν τὸ θέρος τοῦ 1896, κατὰ περιέρχον δ' ὄλως σύμπτωσιν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχεν ἀπολυθῆ ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τοὺς κατὰ τόπους ἀρχιερεῖς και ἡγουμένους, ζητοῦσα παρ' αὐτῶν πληροφορίας περὶ παλαιότερων μονῶν. Πρὸς λύσιν τῆς ἀπορίας ταύτης, ἐπεχειρήσαμεν μετὰ τοῦ ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βαζελῶν ἀρχιμανδρίτου κ. Ἀνθίμου και τοῦ γραμματέως και διδασκάλου ἐν αὐτῇ κ. Γ. Σάθα ἐκδρομὴν εἰς τὰ χωρία ἐκεῖνα, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ παράδοσις ἀναφέρει τὴν ὑπαρξίν μονῶν. Ἄς μοι ἐπιτραπῆ νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὸ δρομολόγιον, τὸ ὁποῖον τότε ἠκολουθήσαμεν, ἐπειδὴ οὕτω εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθῶσι και τινα ἀφορῶντά τινα τῶν χωρίων τῆς ἐξαρχίας Βαζελῶν.

Ἀναχωρήσαντες ἐκ τῆς Μονῆς μικρὸν πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κατήλθομεν διὰ μέσου τοῦ δάσους τὸ βουνόν, ἐν διαστήματι δὲ ὥρας ἀντιπαρήλθομεν τὸ Μετόχιον τῆς Μονῆς, τιμῶ-

1. Ὁμιλῶν που περὶ τοῦ κώδικος τούτου τοῦ 1311 (Βιογραφ., σελ. 135, ἐν ὑποσημ. 152), ἐσφαλμένως ἐσημείωσα ὅτι ἀπωλέσθη. Εὐτυχῶς διασώζεται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Φροντιστηρίου τῆς Τραπεζοῦντος, ἀποτελῶν ἐν τῶν καλλωπισμάτων αὐτῆς, φέρων δὲ ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι σημειώσεις τινάς, ὧν μία, ὅτι τῇ φροντίδι τοῦ πατριαρχικοῦ Συμεῶν τοῦ Τραπεζοῦντος ἐπεστράφη και πάλιν εἰς Τραπεζοῦντα, ἀπεμποληθεῖς τέως ἐξ αὐτῆς. Ὁ κ. Κεραμεὺς ἐκδίδωσι προσεχῶς κατάλογον ἀναλυτικῶν τῶν χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ τραπεζοῦντικου Φροντιστηρίου. Ἄλλος αὐτοῦ κατάλογος διὰ τὰ χειρογραφα τῆς Μονῆς Σουμελά συνελκίδεται ἐν τῇ ἐμῇ Ἱστορίᾳ.

2. Προλεγόμενα, Α' τόμ., σελ. ι' και ἐφεξῆς.

3. Βιογραφ., σελ. 145—148.

4. Αὐτόθι, σελ. 132—137.

5. Ἐλάχιστα και ἄνευ ἀξίας ἕτερα βιβλία διεσώθησαν ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μονῆς.

μενον εἰς μνήμην Ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας—διήλθομεν διὰ τοῦ χωρίου Σαχρόν, διέβημεν τὸν ποταμὸν και ἀνήλθομεν ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ, τῆς ἀγούσης ἐκ Τραπεζοῦντος πρὸς τὴν Ἐρζερούμ και τὴν Περσίαν, εἰς τινα μικρὸν και ὥραν ἐκ Τζεβιζλίκιου ἀπέχοντα σταθμὸν Καλογερό-Χάν, ἢ Κερεμιλή. Ἐπὶ τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἤδη ἰππεύοντες ἐγκατελίπομεν δεξιᾷ ἡμῶν (πρὸς ἀνατολὰς) τὸ ὑπεράνω τοῦ ποταμοῦ κείμενον χωρίον Θέρσαν ἢ Αἰθέρισαν, και τὴν ὀλίγον αὐτῆς ἀπέχουσαν Μονὴν Καλογοραίων τῆς Κρεμαστῆς Παναγίας, ἀρχαιοτάτην μὲν, ἀλλ' ἐρημωθεῖσαν, τῷ 1858 ἀνοικισθεῖσαν και εἰς τὴν Μονὴν Βαζελῶν ὑποκειμένην. Δεύτερος, μικρὸς ἐπίσης σταθμὸς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τὸ Κιζ-χάν, ἦτοι Κόρης χάνιον, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι ἦτο ἰδιοκτησία νεαρῶς τινος κόρης, ὅπως διὰ τὸ προηγούμενον ὅτι ἀνήκεν εἰς καλόγηρον τινα. Τρίτος σταθμὸς τὸ Γιαζηλή-ιάς, ἦτοι Γεγραμμένη Πέτρα, περὶ ἧς λέγεται ὅτι εὐρέθη ἔχουσα γράμματα, κατ' ἄλλους μὲν ἐλληνικά, κατ' ἄλλους δὲ ὀθωμανικά, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς ποτε κατώρθωσε ν' ἀναγνώσῃ και τὰ ὁποῖα ὁ χρόνος κατέστρεψεν ἐντελῶς προσετίθετο μάλιστα και τις μῦθος, καθ' ὃν ἐν τοῖς ἀπέναντι βράχοις ἐντὸς ἀγνώστου σπηλαίου ἐκρύπτοντο ἄπειροι θησαυροί, τὰ δὲ γράμματα ἐκεῖνα οὐδὲν ἄλλο περιείχον ἢ τὸν ἀριάδνειον μίτον πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ σπηλαίου. Προβαίνοντες ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, πάντοτε πρὸς νότον, ἀντιπαρερχόμεθα ἀριστερὰ μὲν τὰ χωρία Γιανάντων και Ποτιλίαν, δεξιᾷ δὲ τὴν Κουνάκαν και τὸ Τοιμπρικᾶ. Μεθ' ὃ διέρχόμεθα τὸν σταθμὸν Κουνάκ-χάν και ἕτερον τινα ἔχοντα ἦιστα εὖοσμον ὄνομα, ἐνῶ ἀριστερὰ μὲν καταλείπομεν τὰ χωρία Γιανανάτων, Ἀδολῆν και Κρένασσαν, δεξιᾷ δὲ τὴν Στάμαν. Καὶ οὕτω, τρεῖς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἡμῶν ἐκ τῆς Μονῆς ὥρας, φθάνομεν εἰς Χαμφίκοι.

Τὸ Χαμφίκοι εἶναι τὸ μεγαλειότερον τῆς ἐξαρχίας Βαζελῶν χωρίον, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τεσσάρων συνοικιῶν και ἀποτελοῦν μετὰ τὸ Τζεβιζλίκιον τὸν δεύτερον κύριον ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος ἐπὶ τῆς δημοσίας ἀμαξιτοῦ ὁδοῦ μετὰξὺ αὐτῆς και τῆς Ἐρζερούμ σταθμῶν. Διατέμνοντες τὴν συνοικίαν Τοσαράντων, ἀφίνομεν τὴν δημοσίαν ὁδὸν και, κάμπτοντες πρὸς τὰ δεξιὰ τοξοειδῶς, διαβαίνομεν και πάλιν τὸν ποταμὸν, διερχόμεθα πρὸ μικροῦ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου παρεκκλήσιου και φθάνομεν, δέκα ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως

ἡμῶν ἐκ Χαμφίκοι λεπτά, εἰς Γεο-Κιοπροῦ. Ἐνταῦθα ἐκ τῶν βράχων ἀναβλύζει ὕδωρ ἀφρονώτατον, θειομιγῆς και σιδηρομιγῆς μεθ' ὀρυθῆς ἰκανῆς, εἰς ὕψος πολλάκις 70 τοῦ μέτρου ἑκατοστῶν και ἐν θερμοκρασίᾳ, ἰδίως τὸν χειμῶνα, μεγαλειτέρα κατὰ τι τῆς τοῦ ἄερος. Ἐκ τῶν ἀναφυσωμένων ἀτμῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀναβλύζοντος ὕδατος σχηματίζονται φουσαλίδες ἰκανῶς μεγάλαι, ἐνῶ θεῖον και σκωρία σιδήρου ἐπικάθηνται ἐπὶ τῶν βράχων. Τῶν βράχων τούτων περιεργότατη ἐπίσης εἶναι και ἡ θέσις, καθ' ὅσον ἀποτελοῦσι φυσικὴν γέφυραν φράττουσαν τὴν περαιτέρω πορείαν τῶν ἐκ τῶν βουνῶν καταρρέοντων ὑδάτων· και τὸ μὲν θέρος κατορθοῦσι ταῦτα νὰ διέλθωσι διὰ τῶν ὀπῶν, τὰς ὁποίας κατὰ τὴν πάροδον τῶν χρόνων ἐν τοῖς βράχοις ἐσχημάτισαν· ἀλλὰ τὸν χειμῶνα, ἐνεκα τῆς συσσωρεύσεως πολλῶν ὑδάτων, ἡ δίοδος αὐτῶν διὰ μόνων τῶν ὀπῶν τούτων δὲν εἶναι ἐπαρκής· μικρὸν κατὰ μικρὸν διὰ τοῦτο ἀνυψοῦνται αἱ μᾶζαι τῶν ὑδάτων εἰς τὴν πρὸ τῶν βράχων λεκάνην· μέχρις οὔ, φθάσαι τὴν κορυφὴν αὐτῶν, ὑπερχειλίζουσι και κατέρχονται μεθ' ὀρυθῆς ἐν εἴδει μικροῦ καταράκτου εἰς τὴν ἐτέρωθεν χθαμαλωτέραν λεκάνην. Περὶ τοὺς βράχους τούτους τοποθετεῖ ἡ παράδοσις μίαν τῶν μονῶν τῆς χώρας, τὴν τοῦ Ἀγίου Σάββα, και πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἐρείπιων αὐτῆς ἐπεχειρήσαμεν τὴν μέχρις αὐτῶν ἐκδρομὴν μας. Ἐν τούτοις οὐ μόνον οὐδὲν τοιοῦτον ἀνεύρομεν, ἀλλ' οὐδὲ κατωρθώσαμεν ν' ἀπαντήσωμεν που ἐρείπια τῶν πρὸ 40 μόλις ἐτῶν ἐκεῖ ἰδρυμένων ἐργαστηρίων, τὴν ὑπαρξίν τῶν ὁποίων ἐπεμαρτύρει γέρον χωρικός ἐκ Χαμφίκοι. Τὸ ὀρυθητικῶς ἐνταῦθα βέρον ὕδωρ τὰ πάντα συμπαρέσυρε και μόνον λίθους τινὰς ἡμικυκλοειδῶς τοποθετημένους και τὴν θέσιν παρεκκλήσιου τῆς Ἀναλήψεως ἐπέχοντας ἐφείσθη.

Ἐκ Γεο-Κιοπροῦ διηυθύνθημεν πρὸς τὸ χωρίον Στάμα, βλίνοντες ἤδη οὐ μόνον ἀντιθέτως, ἐκ νότου δηλονότι πρὸς βορρᾶν, ἀλλὰ και ἐπὶ τοῦ ἀπέναντι τοῦ ποταμοῦ μέρους, και ἔχοντες πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν, ἦτοι πρὸς δυσμῆς, τὰ μέρη, ἄτινα πρὸ ὀλίγου διήλθομεν. Ἐν Καμπανᾷ, χωρίῳ μικρῷ, προέκειτο νὰ ἐπισκερθῶμεν δύο παρεκκλήσια. Τὸ μὲν τούτων, τῆς Παναγίας, εἶναι κεκρυμμένον ἐν μέσῳ λεπτοκαρυῶν, κεχωσμένου μικρὸν ἐν τῷ ἐδάφει και διασφᾶζον εἰκόνας ἀρχαιοτάτης κατασκευῆς· παραδόξως δὲ τὸ μικρὸν τοῦτο παρεκκλήσιον ἀπαρτιζοῦσι παμμέγιστοι λαξευτοὶ λίθοι, ἄ-

γνωστον πόθεν μετενεχθέντες, ὥστε ἐξ ὀλίγων τοιούτων εἶναι τὸ ὅλον ὠκοδομημένον. Τὸ δὲ ἕτερον, περὶ οὐ οὐδὲ εἰς τίνος ἀγίου ἢ ἀγίας μνήμην ἐτιμᾶτο οἱ χωρικοὶ γνωρίζουσιν, ἀποτελεῖται ἀπὸ τινος λίθου ἐπὶ τὸ αὐτὸ συγκεντρωμένους, οὐχὶ μακρὰν τῆς θέσεως, ὅπου κείται τὸ τῆς Παναγίας παρεκκλήσιον ἐν μέσῳ ἀγροῦ. Ἀρκεῖ νὰ διασκορπίσῃ τις τοὺς λίθους τούτους ἵνα μὴ ὑπάρχῃ τοῦ λοιποῦ γνωστῆ οὐδ' αὐτῆ ἡ θέσις τοῦ παρεκκλησίου. Καὶ ὅμως λέγεται ὅτι ἀμρότερα ταῦτα ἀνῆκον ἄλλοτε εἰς μονάς!

Κατήλθομεν μετὰ ταῦτα τὴν πρὸς τὸν ποταμὸν κατωφέρειαν, διήλθομεν ἐκ νέου αὐτὸν καὶ ἀνήλθομεν τὴν πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἄγουςαν, μικρὸν πρὸ τοῦ χανίου Κουνάκας. Ἐκεῖ που ἐπεσκέφθημεν σπήλαιον, οὐτινος ἡ μόνη πρὸς τὸν ποταμὸν ὅπῃ ἦτο τετειχισμένη. Ἡ ὄροφῆ τοῦ σπηλαίου καὶ αἱ πλευραὶ του ἀποτελοῦνται ἐκ τοῦ βράχου, ἀλλὰ τὸ ἔδαφος του εἶναι ἐκ χώματος, μήκους 7 μέτρων καὶ πλάτους 4,5. Οὐδεμίαν εἰκὼν, οὐδὲν ἔχον, ὅτι διετέλεσε ποτε ἐκκλησία τῶν ἐν κρυπτῷ Χριστιανῶν, οἵτινες ἐν σπηλαίοις τοιούτοις καὶ ἐν ὠραις νυκτίοις ἐλάτρευον τὸν Θεόν.

Οὕτω ἐπεστρέψαμεν ἡλίου δύνοντος εἰς τὴν Μονὴν, μηδὲν ἀνευρόντες τῶν πολλῶν θρυλουμένων ἀρχαίων τῆς χώρας μονῶν. Ὡς μόνην τοιαύτην δύναται τις νὰ παραδεχθῇ μονὴν τοῦ ἀγίου Σαββατιῶνος ἢ Σαπατιῶνος, ἣν ἀπηντήσαμεν εἰς τινὰ τῶν ἐγγράφων τῆς Μονῆς Βαζελῶνος, καὶ τόπον ὁμώνυμον τῆς ὁποίας κέκτεται ἐκεῖ που πλησίον αὐτῆ. Ἐκ τίνος ἐγγράφου¹ τοῦ ἐτέρου τῶν κωδίκων, πραγματευομένου περὶ πωλήσεως χωροφωτοπίου τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης πρὸς τὴν Μονὴν Βαζελῶνος, ἠδύνατό τις ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ἔδω που πλησίον ὑπῆρχε μονὴ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης. Ἀλλὰ βεβαίως ἢ ἐν τῷ ἐγγράφῳ μνημονευομένη ὁμώνυμος μονὴ εἶναι ἢ ἐν Τραπεζοῦντι, κειμένη ἐν τῇ θέσει ἀκριβῶς σήμερον ἐγείρεται ἡ Μητρόπολις καὶ ὁ μητροπολιτικὸς τῆς Τραπεζοῦντος ναός².

1. Καὶ τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀ. Παπαδοπούλου Κεραμῆος (Ἑλλ. ἀνέκδ., σελ. 85). Ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ἡγούμενος μὲν τῆς μονῆς Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης ὁ Μακάριος, ἡγούμενος δὲ Βαζελῶνος Θεόκτιστος. Χρονολογίαν φέρει Ἰανουαρίου 1349, σημειοῦται δὲ ἐν τέλει: Γραφεὺς τοῦ παρόντος ὕφους: Θεόδωρος ὁ ἱερομόναχος ὁ Μαῦρον ὑπογράφεται.

2. Προκειμένου περὶ τῆς μονῆς Ἁγίου Γρηγορίου

Θὰ ἐπιχειρήσω ἐνταῦθα νὰ καταστρώσω κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τὰ ὀνόματα πάντων τῶν μέχρι σήμερον γνωσθέντων ἡγουμένων τῆς Μονῆς Βαζελῶνος. Θὰ προτάξω ἐν τοσοῦτῳ πέντε ὀνόματα ἡγουμένων, ὧν τὰς χρονολογίας δὲν κατώρθωσα νὰ ἐξιχνιάσω, διότι ἀναγράφονται ἐν ἐγγράφοις ἀχρονολογητοῖς. Τοῦτο μόνον γινώσκωμεν, ὅτι ἔζησαν ἀπὸ τοῦ 1256 μέχρι τοῦ 1476 ἐποχῆν, καθ' ὅσον τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ μικροῦ τῆς Μονῆς κώδικος, περιλαμβανόντος ἐγγράφου τοῦ χρονικοῦ τούτου διαστήματος.

- 1) Λουκάς.
- 2) Θεοδώρητος.
- 3) Κοσμάς.
- 4) Γρηγόριος.
- 5) Θεόδουλος.
- 6) Βλάσιος, 1256 (Μοναχοί: Γεδεῶν, Ἀκάκιος, Λεόντιος).
- 7) Ἰωαννίκιος, 1260.
- 8) Θεόκτιστος, 1349.
- 9) Νικόδημος, 1367.
- 10) Μακάριος, 1392.
- 11) Μακάριος, 1435 (καὶ 1448).
- 12) Γεώργιος, 1620¹.
- 13) Σαμουήλ, 1664.
- 14) Ζαχαρίας, 1694 (Μοναχὸς λόγιος Ἰωάσαφ)².
- 15) Λαυρέντιος, 1706—1710³.
- 16) Γερβάσιος, 1710—1712⁴.
- 17) Λαυρέντιος, 1712—1723 (τὸ β').
- 18) Ζαχαρίας, 1723—1735 (θεῖος Ἀζαρίου, τοῦ εἶτα Θεοδοσιουπόλεως)⁵.
- 19) Παῖσιος, 1728.

τοῦ Νύσσης, ἀναγράφω καὶ τὴν δετὴν σημείωσιν, ἣν περὶ αὐτῆς εὑρον: Εἰς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης τοῦ ἐπιλεγομένου τὰ λείψανα εἰς τὴν στέγην ἐπάνω εἶναι γραμμένα ταῦτα: ὁ καθηγούμενος τῆς Μονῆς ταύτης (τίς;) ἐκοιμήθη Μαῖον ζ', ἰνδ. α'. ρωσα. Ἐὰν τὸ χρονολογικὸν διάστημα μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1349 καὶ 1363 δὲν θεωρηθῇ μέγα, ἄς ὑποθεθῇ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Μακαρίου τοῦ ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσῃ ἀναφερομένου ἡγουμένου τῆς μονῆς Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης.

1. Βιογραφ., σελ. 58—59.
2. Αὐτόθι, 80—81.
3. Αὐτόθι, 82—83.
4. Αὐτόθι, 82.
5. Αὐτόθι, 97.

- 20) Χριστοφόρος, 1743 (λόγιος μοναχὸς Ἰγνάτιος)¹.
- 21) Ἱερεμίας, 1790 (λόγιος, Σωφρόνιος ὁ εἶτα Ἀχταλείας² καὶ Δωρόθεος)³.
- 22) Παῖσιος, 1803—1824 (λόγιος μοναχὸς Ἐλισσαῖος)⁴.
- 23) Χρῦσανθος, 1824—1854.
- 24) Φιλόθεος, 1854—1864.
- 25) Ἀνανίας, 1864—1880 (ἐκ Χαλδίας).
- 26) Γεράσιμος, 1880—1881 (Κατόγλης, ἐκ Σαχνῆς).
- 27) Ἐλισσαῖος, 1881—1885 (ἐκ Χαμφικιοῦ).
- 28) Γεράσιμος, 1885—1888 (τὸ β').
- 29) Ἰσίδωρος, 1888—1895 (ἐπιζῶν, ἐκ Σαχνῆς).
- 30) Ἀνθιμος, ἀπὸ τοῦ 1895 (ἐκ Σάντας, ἀρχιμανδρίτης, τῶς Ἱερομόναχος ἐν τῇ Μονῇ Σουμελαῖ).

Καὶ ἡ Μονὴ Βαζελῶνος, ὡς καὶ αἱ δύο ἄλλαι παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα σταυροπηγιακαὶ καὶ ἐξαρχιακαὶ μοναὶ τῆς Σουμελαῖ καὶ τοῦ Περιστεραῖ, πολλὰς ὑπέστη ἐνοχλήσεις διὰ τὰ ἐπὶ τῶν ἐξαρχιακῶν χωρίων δικιῶματά της, καθ' ὅσον οἱ γείτονες ἀρχιερεῖς, διαφόρους προβάλλοντες ἐκάστοτε ἀξιώσεις, προσεπάθουν νὰ ἐπαυξήσωσι τὰς ἰδίας των ἐπαρχίας εἰς βάρος τῆς ἐξαρχίας τῶν μονῶν, πολλάκις δὲ κατώρθουν ν' ἀποσπάσωσι καὶ πατριαρχικὰ γράμματα ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ὁ τοιοῦτος ἀγὼν τῶν ποντικῶν μονῶν διήρκεσεν ὀλοκλήρους αἰῶνας, διεξήγετο δὲ συνήθως ἀπὸ κοινοῦ, ὅπως μᾶλλον ἐρρωμένως ἀποκρούωσι τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ξένων ἀπαιτητῶν. Ἐν τῇ περὶ τῆς Μονῆς Σουμελαῖ πραγματείᾳ μου πλειστάκις ἐπανέρχομαι ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, δημοσιεύω δὲ καὶ πληθὺν σχετικῶν ἐγγράφων, δι' ὃ καὶ δὲν ἐπεκτείνωμαι ἐνταῦθα πλειότερον. Ἀπλῶς μόνον ἀρκούμαι νὰ σημειώσω ὅτι ἡ ἕρις τῆς Μονῆς Βαζελῶνος πρὸς τὸν Μητροπολίτην Τραπεζοῦντος Ἀνανίαν⁵ περὶ τῶν προνομίων αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Χορτοκοπίου καὶ τῶν Δύο Ἀθληῶν ἐπὶ τοσοῦτον εἶχε κατὰ τὸ 1745 ὀξυνθῆ, ὥστε ὁ τε Ἀνανίας καὶ ὁ τοῦ

1. Αὐτόθι, 122—123.
2. Αὐτόθι, 142.
3. Αὐτόθι, 150.
4. Αὐτόθι, 188.
5. Βιογραφ., σελ. 112—113.

Βαζελῶνος ἡγούμενος Χριστοφόρος ἐπὶ χρόνον μακρὸν ἐδικάζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὐχὶ πρὸ τῶν Πατριαρχείων, ἀλλὰ πρὸ τῶν πολιτικῶν δικαστηρίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τῇ βοηθείᾳ Σανουλή τινος ἐφέντη εἶχε κερδήσῃ τὴν δίκην ὁ Χριστοφόρος, ἀλλὰ μικρὸν μετὰ ταῦτα κατώρθωσεν ὁ Ἀνανίας τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἔκδοσιν φερμανίου, οὕτω δὲ ἡ ἕρις ἐπανελήφθη σφοδρότερον ἔτι, μέχρις οὗ τῇ ἐπεμβάσει τριτῶν ἐλύθη διὰ διαιτησίας τὸ ζήτημα, καὶ ἡ Μονὴ ἐκράτησεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς τὰ προμνησθέντα χωρία.

Ἡ Μονὴ τῆς Βαζελῶνος κείται ἐν μέσῳ δασῶν βαθυσκίων καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ὀμιχλωδῶν, ἐπὶ βράχου, αἱ ἄκραι τοῦ ὁποίου εἰσδύουσι πολλάκις ἐντὸς αὐτῶν τῶν κελλίων ἢ θέα ἐκ τῶν πρὸς τὴν ἀποψιν δωματῶν αὐτῆς εἶναι ἀποπτος καὶ μαγευτικωτάτη, καθ' ὅσον βλέπει τις ἐντεῦθεν τὰ ἀντικρὺ ὑπὲρ τὸ Χορτοκόπιον βουνά, χλωδὴ καὶ καταπράσινα, κλίνοντα τὰ μὲν ἐπὶ τῶν δέ, εἰς ἀδιάσκοπον σειρὰν ἐναλλάσσομένων κορυφογραμμῶν. Ἄλλ' ὁ ὀρίζων εἶναι τόσον σπανίως καθαρός, καὶ τοσοῦτον ἡ ὀμίχλη ἐνδημική, ὥστε τοῦ ὠραίου τούτου θεάματος ἢ ἀπόλαυσις ἐπ' ἐλάχιστον χρόνον εἶναι ἐφικτή. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτῇ μοναζόντων δὲν ὑπερβαίνει τοὺς δέκα, οἵτινες πάντες εἶναι ἀφιερωμένοι εἰς ἐργασίας γεωργικὰς, τοῦ ἡγουμένου μόνου διευθύνοντος τὰ τῆς ἐξαρχίας. Προσκυνηταὶ ἐλλείπουσιν ἐντελῶς, σπανίως δὲ ἀναφαίνονται τινες ἐκ τῶν χωρικῶν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Μονῆς. Ὡς ἐκ τούτου ἡ οἰκονομικὴ αὐτῆς στενοχωρία εἶναι μεγίστη, ἂν καὶ κατέχῃ πλήθος μέγα ἀγρῶν, οἵτινες ὅμως εἶναι ὄλως ἄγονοι καὶ ἄχρηστοι. Χεῖρες ἐργατικαὶ ἄλλως τε ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ὑπάρχουσι, πάντων σχεδὸν τῶν χωρικῶν ἀποδημούντων, εἴτε εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ὅπου μετέρχονται τὸ ἔργον τοῦ χαλκουροῦ, εἴτε εἰς Ῥωσίαν, ἐνθα ἐπαγγέλλονται τοὺς οἰκοδόμους καὶ γεωργούς. Οἱ περίοικοι χωρικοὶ οὐ μόνον νὰ βοηθήσωσι τὴν Μονὴν δὲν δύνανται, ἀλλὰ τὸναντίον αὐτοὶ δέονται τῆς ἐξ αὐτῆς βοηθείας, πενέστατοι ὄντες καὶ δι' ἀραβοσίτου μόνον τρεφόμενοι. Μόνοι δὲ τῆς Μονῆς πόροι τυγχάνουσι μικρὰ τινα εἰσοδήματα κτημάτων ἐν Τραπεζοῦντι καὶ Πλατάνοις, ὡς καὶ ἐτησίᾳ ἐπιχορήγησις 65 ρουβλίων τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ αἰῶνος πληρονομένη, χάρις εἰς τὸ χρυσόβουλλον Ἀλεξάνδρου τοῦ Α'.

Δὲν ἦτο ὅμως μόνον ἡ οἰκονομικὴ καχεξία

τὸ μόνον τῆς Μονῆς μειονέκτημα. Μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν ἡ ἐσωτερικὴ αὐτῆς ἀταξία ἐπικρατοῦσα προεκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πατριαρχείου. Τῷ 1841 ἡ Ἐκκλησία ἀπέστειλεν ὡς ἐξάρχον τὸν ἀοιδίμου Μητροπολίτην *Κωνσταντῖνον Παρηγόρη* καὶ *Δημήτριον Καρβωνίδην*, οἵτινες προσεπάθησαν νὰ ἐπιφέρωσι τάξιν τινὰ καὶ διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων, καταστρώσαντες καταλόγους τῆς περιουσίας τῆς Μονῆς καὶ ἐπιβαλόντες κανονισμόν, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ὤφειλε τοῦ λοιποῦ νὰ διοικῆται αὕτη. Μικρὸν ἐν τούτοις μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐξάρχων ἡ κατάστασις ἐγένετο χειρότερα ἢ τὸ πρότερον, τὰ δὲ γράμματα καὶ ἡ παιδεία ἐγκατέλιπον διὰ παντὸς πλέον τὸ κέντρον ἐκείνου, ἐξ οὗ εἰς πολλῶν ζοφερωτέρους χρόνους διδάσκαλοι καὶ ἀρχιερεῖς προῆλθον, κομίζοντες εἰς τοὺς πέριξ, καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν πρωτεύουσαν Τραπεζοῦντα, τῆς παιδείας τὴν δάδα. Καὶ τῷ 1888 ἐστάλη ἐξάρχος ὁ τότε τῆς Τραπεζοῦντος Μητροπολίτης κ. *Φιλάρτος Βαφειδῆς*, ὅστις, καταρτίσας κανονισμόν σύμφωνον πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς Μονῆς, προσεπάθησε νὰ θέσῃ θεμέλια διορθώσεως τῶν πραγμάτων αὐτῆς. Ὁ τότε ἡγούμενος *Γεράσιμος Κατόγλης* διεκήρυξεν ὅτι δὲν ἐννοεῖ νὰ διοικῆσθαι ἐπὶ τῇ

βάσει κανονισμοῦ καὶ παρητήθη! Ὁ αὐτὸν διαδεξάμενος καὶ μέχρι τοῦ 1895 ἡγούμενός τις κ. *Ἰσίδωρος* εἶχε τὴν εἰλικρίνειαν ν' ἀναγνωρίσῃ, ὅτι αἱ δυνάμεις του δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς διοικήσιν μονῆς ἐξαρχιακῆς. Καὶ μηδενὸς ἄλλου ἀξιοτέρου ἐν αὐτῇ ὑπάρχοντος, ἡ Ἀδελφότης τῶν πατέρων ἐζήτησε τὸν ἐν τῇ Μονῇ *Σουμεῶ* ἀρχιμνδρίτην κ. *Ἀνθίμου*, ὅστις καὶ ἀνεδείχθη ἡγούμενος.

Ἄλλ' ἰδοὺ εὐτυχῶς ἤδη ἐπὶ τὴν διοικήσιν τῆς Μονῆς Βαζελῶνος ἀνὴρ στιβαροῦ βραχίονος καὶ μεγάλης θελήσεως ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἡγουμένου *Ἀνθίμου* πρὸς ἀναδιοργάνωσιν τῶν τῆς Μονῆς πραγμάτων ἔχει εὐτυχῶς συνεργὸν τὴν ἰκανότητα αὐτοῦ καὶ τὴν διοικητικὴν πείραν. Ἐλπίζομεν ὅτι οἱ ἀγῶνές του θὰ στεφθῶσιν ὑπὸ ἐπιτυχίας, ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὴν μόρφωσιν καὶ ἐκπαίδευσιν τῶν χωρικῶν, ἧτις ὀφείλει νὰ εἶναι καὶ τὸ κυριώτερον μέλημα τῶν πατέρων, καθόσον εἶναι καὶ ὁ κυριώτατος λόγος, δι' ὃν ἡ Ἐκκλησία ἐξακολουθεῖ ἀναγνωρίζουσα αὐτοῖς τὰ ἐξαρχιακὰ τῶν δικαιώματα. Ἐὰν τὸν σκοπὸν τοῦτον δὲν ἐπιτύχωσιν αἱ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα ἐξαρχιακαὶ Μοναί, φρονοῦμεν ὅτι εἶναι περιττὴ πολυτέλεια, δυσανάλογος δὲ πρὸς τὸ σημερινόν των ἀνάστημα, ἡ διατήρησις τοῦ ἐξαρχιακοῦ των προνομίου, συνυπονοοῦντος πνευματικὴν ποιμαντορίαν χιλιάδων ψυχῶν.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΕΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Η ΜΟΝΗ ΤΩΝ ΒΛΑΤΑΙΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΕΝ ΑΥΤῃ ΕΓΓΡΑΦΑ,
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΕΠΙΣΚΟΠΑΙ, ΚΤΛ.

ὑπὸ

B. A. ΜΥΣΤΑΚΙΔΟΥ

Ἀνάδας δύο μόνον παλαιότερων ἐγγράφων φέρομεν σήμερον εἰς φῶς. Ἡ πρώτη δὴς ἀνάγεται εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ οἰκονομίαν τῆς βασιλικῆς πατριαρχικῆς καὶ σκυροπηγιακῆς μονῆς τῶν *Βλαταίων*¹ τῆς ἐν τῇ Θεσσαλονικῇ ἐπὶ τῇ *Μεταμορφώσει* τοῦ *Σωτήρος* τετιμημένης, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὰ ὀνομαστότερα μοναστήρια τῆς Θεσσαλίας, τὰ ἐν τοῖς *Μετεώροις*².

Α'

Ἡ βασιλικὴ πατριαρχικὴ καὶ σκυροπηγιακὴ μονὴ τῶν *Βλαταίων*, ἡ κοινότερον σήμερον *Τσαοὺς μοναστήρι* (ἢ *Τσαοὺς μοναστήρι* παρ' Ὀθωμνοῖς) καλούμενη κεῖται ἐν τῇ ἀκρᾷ πόλει τῆς Θεσσαλονικῆς, ἐν περιόπτῳ θέσει³, ἐξ ἧς τὴν τε πόλιν πᾶσιν καὶ τὰ πέριξ βουνὰ καὶ τὸν πρὸ τῆς πόλεως ἀναπνεπταμένον ὀμίον ὄρμον δύναται τις ἀόπλοις ὀφθαλμοῖς νὰ περιεργασθῇ, καὶ θέας ἀπλέτου ν' ἀπολαύσῃ. Ἀκριβῶς τὸν χρόνον τῆς συστάσεως καὶ οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ τούτου ἰδρύματος, ὅπερ διευθύνει ἀπὸ ἐτῶν ἡγούμενος κόσμιος καὶ φιλόκλος ὁ ἀρχιμνδρίτης *Καλλίνικος*, δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξκριβώσωμεν οὐχ ἥττον ἀσφαλῶς δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν τὴν ὑπαρξίν τῆς Μονῆς

τοῦλάχιστον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ *ΙΔ'* αἰῶνος, εἰ μὴ πρότερον, διότι κατέχομεν πρὸς τοῦτο μαρτύρια ἀσφαλῆ, τὴν ἐπίσημον ὁμολογίαν τοῦ πατριάρχου *Ἰερεμίου Β'* τοῦ *Τρανοῦ*, ὅστις ἐν σιγίλλῳ ὑπὲρ τῆς Μονῆς ἐκδεδομένῳ τῷ 1580 κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ῥητῶς λέγει ὅτι ἐθεάσατο «τοῦτο μὲν παλαιγενὲς χρυσοβουλλον, τοῦτο δὲ ἀνέγνω καὶ γράμματα σιγίλλιδῶδη πατριαρχικὰ τοῦ ἀοιδίου πατριάρχου κυροῦ *Νείλου* καὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν πατριαρχεύσαντος κυροῦ *Ἰωάσαφ* μεγαλοπρεπῶς δωρούμενα καὶ εὐεργετοῦντα...» παντὶ δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ πατριάρχης *Νείλος* ἐκόσμησε τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον κατὰ τὸ 1380 καὶ ἐφεξῆς¹. Δυστυχῶς τὸ τε πατριαρχικὸν τοῦτο τοῦ *Νείλου* σιγίλλιον δὲν διεσώθη μέχρις ἡμῶν, οὐδὲ τὸ ἀναφερόμενον αὐτοκρατορικὸν χρυσοβουλλον, ἐξ ὧν εἰδήσεις τινὰς παλαιότερων χρόνων πάντως θὰ ἠδυνάμεθα ν' ἀρυσθῶμεν. Αἱ πηγαὶ σιγῶσι¹.

Τίνες δὲ οἱ *Βλαταῖοι* οὗτοι, οἱ *Βλατάδες* καλούμενοι, ἀγνοοῦμεν, οὐδ' ἔχομεν καιρὸν καὶ διάθεσιν ἐν' ἀσχοληθῶμεν περὶ τοιαύτας ζητήσεις, καίτοι αὐταῖς φιληδοῦμεν.

Περὶ δὲ τῆς καταγωγῆς τοῦ οἴκου τῶν *Βλατᾶ*, ἧτοι τῶν *Βλαταίων* ἢ *Βλατάδων*, τὸ κατωτέρω τὸ πρῶτον εἰς φῶς φερόμενον ἐπί-

1. Γράφεται τῶν *Βλατέων*, τῶν *Βλατάδων*, καὶ (Χριστοῦ) τοῦ *Βλατέως*. Ἐν ἐγγράφοις τῆς Μονῆς ἀρχαίοις τουρκιστὶ συντεταγμένοις εὑρομεν τὸ τῆς Μονῆς ὄνομα *اولاهاو* καὶ *اولاهاو*.

2. Σ. Σ. 'Ε. "Ἄλλα σημειώματα περὶ Θεσσαλονικῆς καὶ ἐπιγραφαί, περὶ ὧν ἐγένετο μικρὸς λόγος ἐν τῇ *Ἀρχαιολογικῇ Ἐπιτροπῇ* (1897—1898), ὡς καὶ τὰ περὶ *Μετεώρων*, ἀναβάλλοντα ἐς τὸ προσεχές.

3. Ὑψ. 130 μ. ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, καθ' ἡμετέραν καταμέτρησιν.

1. Τὸ σιγίλλιον τοῦ *Ἰερεμίου* οὐδεμίαν ἄλλην ὑπογραφὴν, πλὴν τῆς τοῦ πατριάρχου, φέρει. Περὶ τούτου ἄλλοτε ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ. Περὶ *Νείλου* ὄρα *Γεδων Π. Πίν.*, σ. 440 καὶ ἐφεξῆς· περὶ δὲ τῆς πρὸς τὸν *Ἰσίδωρον* τὸν Θεσσαλονικῆς ἐριδος αὐτοῦ ὄρα τὰ κατωτέρω.

2. Περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ὀνόματος *Τσαοῦση*, ὄρα τὰ παρὰ *Μεσ. Βιβλ. Α'*, σ. 257, ἅπερ καὶ ἡ παράδοσις διατηρεῖ ἐν Θεσσαλονικῇ.

γραμμά δηλοῖ μὲν ὅτι οὗτοι ἦσαν ἐκ Κρήτης, ἀλλὰ κατὰ πόσον ἢ τοῦ γράψαντος γνώμη ἔχεται ἱστορικῆς ὑποστάσεως ἐπέχουσα. Τὸ δὲ περιεργον ὅτι ὁ μακροῦτης συντάκτης τῆς Ἀστυγραφίας Θεσσαλονίκης Μιχαὴλ Χ' Ἰωάννου τηρεῖ ἐπὶ τῶν σημείων τούτων σιγὴν ἀκκτάληπτον (Θεσσαλονίκη, 1880).

Τὸ ἐπιγράμμα τοῦτο εὐρηται ἐγγεγλυμμένον ἐπὶ πλακῶς ἐντεταχισμένης ἐπὶ τοῦ πρὸς Ν. ἔξω ἀρθήκος τοῦ πρὸς τὸν λιμένα προσνεύοντος, ἔχει δὲ οὕτως

ΣΩΤΗ Χριστῷ τῶν ὄλων τῷ δεσπότη νεῶς ὁ σεπτὸς οὗτος ἡγέρθη πάλοι

ΚΡΑΤΩΝ ὑπ' ἀνδρῶν Βλατέων τῶν κτητόρων ὑπ' ὧν γε τῆδε τῇ μονῇ τοῦ πᾶννου ῥυεῖς χρόνῳ δὲ καὶ πεσὼν ἐν τῷ μέσῳ] ἐκ δευτέρου νῦν δὲ ἀνηγέρθη πόνῳ σπουδῆς δαπάνῃ τοῦ σεβασμιωτάτου κύρ Ἰγνατίου τῆς μονῆς ἡγουμένου καὶ τῶν ἐν αὐτῇ συμβιούντων πατέρων] ἐν συνδρομῇ μάλιστα τοῦ Κωνσταντίνου ἀρχόντος ὄντος εὐκλεοῦς Ἰωάννου ὅτε πολὺς μὲν μισθὸς ἔστ' ἐν τῇ γῆα σὺν πάσιν: ὀλιγὰς (:) τοῖς συνεργοῖς τῷ τέλει πλειῶν δὲ παντός (:) τέλειος ἐν πόλει

† ἐν εἰσι ἀσπ'. Σεπτέμβριον Κ. ω.

Ἡ Μονὴ τῇ σταυροπηγιακῇ ἀξίᾳ τετιμημένη καὶ τῇ κατ' ἡμᾶς Θεολογικῇ Σχολῇ προσηρημένη εἶναι κατὰ τε τὸ ἔαρ καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸ θέρος τὸ ἐντευκτικόν εὐσεβῶν Χριστιανῶν, οἵτινες προσέρχονται πρὸς ἀκρόασιν τῆς θείας λειτουργίας καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν καθαροῦ ἀέρος. Ἡ τοῦ ἡγουμένου κύρ Καλλιμάχου πρὸς τὴν Μονὴν στοργὴ καὶ ἡ πρὸς τοὺς πάντας εὐσεβῆς καὶ φιλότιμος περιποίησις ἐξύψωσαν τὴν περιφάνειαν τῆς Μονῆς, ἣτις ὅλον ἐὺπρεπίζεται καὶ εἰς τάξιν εἰσέρχεται, ὡς εὐχαρίστως παρετηρήσαμεν, τηρουμένου καὶ τοῦ ὄρου τοῦ ἐν τῷ σιγγιλιῶδι γράμματι τοῦ ἀοιδίου ἐν πατριάρχαις Γρηγορίου τοῦ Σ', κατὰ τὸ 1836

1. Ἰωάννην Γούταν Κωνσταντινῶν εὐρίσκειν ὑπογεγραμμένον πρῶτον μετὰ τὸν μητροπολίτην Ἰωσήφ ἐν καταστάσει τῆς Ἐκκλησίας τῆς Παναγούδας κατὰ τὸ 1815. Περὶ τοῦ Ἰωάννου Κωνσταντίνου τοῦ ἐν τῷ ἐπιγράμματι γνωσμένου ὅτι ἦτο ἔμπορος καὶ διετέλει εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἰσπανίας, ὡς ἐν τοῖς ἀρχείοις τοῦ Ἰσπανικοῦ προξενείου τοῖς ἀπὸ τοῦ 1787 διατηρουμένοις δηλοῦται. Βλέπε κατωτέρω ἐν τῇ περὶ Ἰακώβου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης παραγράφῳ.

ἀναφερομένου, κατ' ὃ φηγοποσίαι καὶ διανυκτερεύσεις οἰκογενειῶν ἐν τῇ Μονῇ αὐστηρῶς ἀπαγορεύονται.

Ἡ Μονὴ κατέχει νῦν ἐν ἰδίῳ κτιρίῳ ἐντός τοῦ αὐτῆς περιόλου μικρὰν Βιβλιοθήκην καὶ ὀλίγα χειρόγραφα, περὶ τὰ ὄγδοοντα, πάντα ἐκκλησιαστικῆς, θεολογικῆς ἢ δὴ ὕλης, ὧν τὸ τρίτον ἐν μεμβράναις. Περὶ τὴν λεπτολόγον τῶν χειρογράφων ἐξέτασιν δὲν ἠθελήσαμεν ν' ἀσχοληθῶμεν, ἀφ' οὗ τὴν σύνταξιν τοῦ Καταλόγου αὐτῶν πρὸ πολλοῦ ἀνέλαβε καὶ εἰς πέρας ἤγαγεν ἀνὴρ περὶ τὴν παλαιογραφίαν ἐντριβέστατος, ὁ γυμνασιάρχης κ. Π. Παπαγεωργίου. Ἡμεῖς ὀλίγα μόνον ἐξετάσαμεν καὶ ταῦτα ἐν ἀκαίροις εὐκαιρίαις καὶ ἐν ὧραις ἀνίας, τὴν ὁποίαν ἡ μελέτη διεσκέδαζεν.

Ἐκ τῶν σημειωμάτων, ἅτινα ἐκ τῆς εἰς τὴν Μονὴν ἐπισκέψεως καὶ μελέτης ἡμῶν ἀπεκομίσσαμεν, ἀνακοινοῦμεθα τό γε νῦν τὰ κάτωθι, ἕτερα ὅμοια εἰς τὸ προσεχὲς ἐπαριέντες, εἰ Θεὸς ἡμῖν ὑγείαν καὶ δύναμιν χαρίζηται.

Ἡ Μονὴ ἔχει ἐν τῷ ἱερῷ αὐτῆς ναῷ καὶ εἰκόνας ἀρχαίας κατὰ παράδοσιν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Πανσελήνου ἀναγομένης. Τοιαῦται δὲ εἶναι ἡ τῆς Παναγίας κρατούσης τὸν Χριστόν, καὶ ἡ τῶν Ταξιαρχῶν, ἣτις προῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τῶν Ἀσωμάτων, ὄντος ἔτι κατὰ τὸ 1576 μητροπολιτικοῦ, ὡς διδάσκει ἡμᾶς Στέφανος ὁ Γεράχιος, ὁ κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης ἐν τοῖς Πατριαρχείοις συντυχῶν¹. Πρὸ τριετίας ἔτι ὑπὸ τὰ ἐξ ἀσβέστου ἐπιχρίσματα ἀπεκαλύφθησαν καὶ ὠραῖαι εἰκόνες ἐν τῇ δεξιᾷ πτέρυγι τοῦ ἁγίου βήματος.

1. Ἰκὶ σερῖφ δζαμοί. Ὁ Γεράχιος ἐν ταῖς μετὰ τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης συνεντεύξεσιν ἠδυνήθη ν' ἀποσπάσῃ ἱκανὰς περὶ τῆς Θεσσαλονίκης πληροφορίας, ἃς «ὁ ὀλίγα μὲν λόγια λέγων, ἀλλὰ μεγάλα διαπρατίνων» ἀρχιερεὺς ἀνεκοινώσατο αὐτῷ. Ὁρα Tagebuch σ. 200, 208 καὶ 210. Ὁ Πατριάρχης Θεσσαλονίκης, οὗ τὸ ὄνομα δὲν ἀναφέρεται, εἶπε μεταξύ ἄλλων «ὅτι ἐν Θεσσαλονικῇ οἱ Χριστιανοὶ ἔχουσι εἴκοσι μοναστήρια καὶ ναοὺς, ἐν οἷς ἡ λειτουργία τελεῖται κατ' ἐκάστην καὶ ἑτέρους δέκα μόνον κατὰ ὠρισμένας ἡμέρας λειτουργοῦμένους, ὅτι οἱ Ὁθωμανοὶ ἔχουσι τρία μεγάλα τεμένη καὶ ἕτερα τρία μικρότερα, ὅτι ἱερεῖς καὶ ἱερομόναχοι ἐν τῇ πόλει εἶναι πενήνηντα καὶ ὅτι ὁ μητροπολίτης ἔχει τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ταξιαρχῶν (Heil. Engeln)».

B'

Ἡ Μονὴ, πλὴν τουργικῶν ἐγγράφων ἀρχαίων, διασώζει τὰ ἐξῆς γράμματα, ἀναγόμενα εἰς τὰ προνόμια αὐτῆς καὶ τὰ δίκαια, δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, πάντα ἐπὶ μεμβράνης, πλὴν τοῦ τελευταίου, τοῦ καὶ νεωτέρου.

A'. Γράμμα μητροπολιτικόν, τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Μαξίμου, νῦν πρῶτον γενομένου γνωστοῦ, ὅπερ καὶ ἐν οἰκείῳ τόπῳ δημοσιεύεται. Ἔτος 6996 (=1488).

B'. Γράμμα μητροπολιτικόν, τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ τοῦ Ἀργυροπούλου περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Μιλάνη, ὅπερ ἐπίσης κατωτέρω δημοσιεύεται.

Γ'. Γράμμα πατριαρχικόν σιγγιλιῶδες, ἐπὶ Ἰερεμίου τοῦ Τρανοῦ, κατὰ τὸ ἔτος ζϞ πϞ ηϞ μηνὶ Νοεμβρίῳ, Ἰνδικτιῶνος η' (=1580)¹. Τὸ γράμμα τοῦτο, ἀγνωστον τῷ κ. Μ. Γεδεῶν, εἶναι κεκρωμένον μόνον τῇ τοῦ πατριαρχικοῦ υπογραφῆς, ἣν καὶ ἀντεγράψαμεν ὅπως ἀντιπαραβάλλωμεν πρὸς προεκδομένας τοῦ αὐτοῦ, οὐδεμιᾶ δὲ ἑτέρας· τὸ γράμμα ἔχει ὕψος 0,85.

Δ'. Γράμμα πατριαρχικόν σιγγιλιῶδες, ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, γεγονός κατὰ τὸ ἀχλ' μηνὶ Ἰουλίῳ ιε' Ἰνδικτιῶνος ιϞ' (=1630). Ἡ πρᾶξις αὐτῆ ἀγνωστος τῷ κ. Γεδεῶν, ὅστις ὅμως ἑτέραν ὁμοίαν ἐκ τοῦ Langlois εἰλημμένην σημειοῦται (Π. Π. σ. 556). Τὸ σιγγιλιῶδες προσυπογράφουσι καὶ ἑννέα μητροπολίται, ἐν οἷς πρῶτος ὁ Ἡρακλείας Νεόφυτος.

Ε'. Γράμμα πατριαρχικόν σιγγιλιῶδες, ἐπὶ πατριαρχικοῦ Ἰωαννικίου ἐκδομένου τῷ αϞ Ϟω μϞ ζϞ (=1647) μηνὶ Φεβρουαρίῳ, Ἰνδικτιῶνος ιε'. Ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ χρονολογία προσκόπτει εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ δευτέρου γράμματος τοῦ χϞ, ὅπερ ὡσεὶ ψῖ φαίνεται,

1. Περὶ Ἰερεμίου τοῦ Τρανοῦ τοῦ Β' ἱκανὰ ἐν διαφόροις περιστάσει καὶ ἡμεῖς ἐγράψαμεν. Σήμερον προστιθέμεθα ὅτι, ὡς ὁ Ἰωάσαφ ὁ Μεγαλοπρεπῆς, οὕτω καὶ ὁ Ἰερεμίας περιῆλθε καὶ τὴν τῆς Θεσσαλονίκης ἐπαρχίαν κατὰ τὸ 1573 (ζϞ) ἔτος. Ἐν τῇ τοῦ Ph. Meyer Συλλογῇ τῶν περὶ Ἀθῶν (215) εὕρομεν: «Ἐπειδὴ τῆς ἡμῶν μητροπόλεως τὴν πρὸς Δύσιν καὶ Πελοπόννησον πέρουσι κατεχομένης ὁδὸν καὶ ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ μητροπόλει Θεσσαλονίκης διατριβούσης καὶ τὰς εορτὰς τῶν Χριστουγέννων εορταζούσης», ὡς δὲ λέγει ὁ κ. Γεδεῶν (Π. Π. σ. 520) περιῆλθεν ἐπαρχίας τινὰς τοῦ θρόνου σπουδάζων τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν Ὁρθοδόξων. Πανομοίωτον τῆς υπογραφῆς δημοσιεύομεν ἐνταῦθα, καίτοι ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν ποῦ καὶ πότε ἐδημοσιεύθησαν (βλ. Μυστακίδου Ἰερ. Κλήρον κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, σ. 14 ἐν ὑποσημείωσει).

εὐκόλως δὲ τις μὴ ἐξετάζων τὸ πρᾶγμα ἐπιστατικώτερον καὶ μὴ συγκρίνων τὰς ἐπισυνημμένες χρονολογίας τοῦ ἔτους διασαφῆσαι ἴσως θὰ παρενεχθῆ καὶ θὰ προβῆ κατ' ἀνάγκην εἰς ἀνατροπὴν παραδεδεγμένων ἤδη καὶ ἐπὶ κωδίκων ἐστηριγμένων πατριαρχικῶν χρονολογιῶν· καὶ τοσοῦτω εὐκολώτερον, ὅσον τῷ Δεκεμβρίῳ τοῦ ἐπιόντος ἔτους ἀχμῆ' (=1648) ὁ αὐτὸς πατριάρχης περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος μόνος ὑπογράφων ἕτερον ἐκδίδωσι σιγγιλιῶδες. Ἐπιτηδὲς λοιπὸν ἔδει νὰ ἐξελεγχθῶσιν αἱ χρονολογίαι, ὅ δὲ σπουδαιότερον, αἱ ὑπογραφῆς τῶν ἑνδεκα συνοδικῶν, οἵτινες προσεπικυροῦσι τὸ ἔγγραφο τοῦτο, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔδει νὰ ἐξετασθῆ, ἐὰν οἱ ὑπογράφοντες συνοδικοὶ κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἐτύγγανον ἀκμάζοντες καὶ τὰ κοινὰ πράττοντες, ἢ οὐχί. Τοῦτο καὶ ἐγένετο.

Τὸ σιγγιλιῶδες ἀρχεται «Τὸ εἰς μεζίζονα ἰσγὺν ἐπιθεβαιούσθαι τὰ τῶν πρὸ ἡμῶν ἀοιδίων πατριαρχῶν γράμματα, ὅσα τοῦ ὀρθοῦ ἔχονται λόγου»...

ὑπογράφουσι αὐτὸ οἱ ἐξῆς μητροπολίται:

Καισαρείας	Παΐσιος
Δέρκων	δυσζύμβλητον
Βερροίας	Ἰωάσαφ ¹
Χαλκηδόνος	Παχώμιος ²
Σερρών	Δανιὴλ ³
Μαρωνείας	Παγκράτιος ⁴
Ἡαλαιῶν Πατρῶν	Παρθένιος
Τραπεζοῦντος	Δαυροέντιος
Ναυπάκτου καὶ Ἀρτης	Γαβριὴλ καὶ τοποτηρητῆς τοῦ Ἀλεξανδρείας ⁵
Φιλιππουπόλεως	Γαβριὴλ ⁶
Δρύστρας	Παΐσιος ⁷ .

1. Μεσοῦντος τοῦ 1645 διεδέξατο τὸν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον Ἀλεξανδρείας προδιεβασθέντα Ἰωαννικίου.

2. Ἀπὸ τοῦ 1640 καὶ ἐξῆς. Ὁρα δημοσίευμα ἡμῶν ἐν Παρισσοῦ 1885 περὶ Ἀνδρῶν.

3. Ἀπὸ τοῦ 1635—1651. Ὁμοίωτον τῆς υπογραφῆς τούτου ὄρα ἐν Παπαγεωργίου Σέρραις ἐν Byz. Zeits. 1894 τῷ Σερρών τούτῳ ἀνήκει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 29 χειρόγρ. τοῦ Μεταχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐὰν μὴ τι σφάλμα ἐν ταῖς σημειώσεσιν ἡμῶν ὑπεσῆλθε. Κατὰ τὸ 1745—1769 Σερρών ἦτο ὁ Ἰωαννίκιος ὄρα αὐτόθι, σελ. 262.

4. Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ τούτου καὶ τοῦ μητροπολίτου τούτου συνηρώθησαν τῇ μητροπόλει Μαρωνείας ἡ Θάσος καὶ ἡ Σαμοθράκη.

5. Γαβριὴλ ὁ Βλάσιος.

6. Καθαίρεσις τοῦ Γαβριὴλ ἀναφέρεται παρὰ Σάθα Μεσ. Βιβλ. Γ', 582 κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1648.

7. Ὁρα Παπαδοπ. Κεραμειῶς Ἱεροσολ. Βιβλ. τόμ. Α', σ. 337.

Καὶ ἀναμφίλεκτον μὲν ὅτι τὸ σιγιλλῶδες τοῦτο γράμμα ἐγένετο ἐπὶ Ἰωαννικίου τῷ 1647, ἀλλ' ἀπορίας ἄξιον τὸ ἀναφερόμενον ἐν τῷ 276 τεύχει τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης ὅτι τὸ πρωτότυπον τοῦ σιγιλλίου, περὶ οὗ τοσοῦτον ἐμνημόναμεν τὸν λόγον, «εὐρίσκειται ἐν τῇ Μονῇ τῆς Θεοτόκου ἐν Χάλκῃ¹». Τὸ πρωτότυπον ἡμεῖς αὐτοὶ εἶδομεν ἐν αὐτῇ τῇ Μονῇ καὶ ἀντεγράψαμεν, ὥστε οὐδὲν ἔχομεν περὶ τῶν ἐν τῷ Παλαιστεινείῳ χειρογράφῳ βεβαιουμένων νὰ εἰπώμεν. Αἱ ὑπογραφαὶ δὲ εἶναι, ὡς γνωστὸν, ὁ ἄριστος ὁδηγὸς ὁ καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ τὸ τῆς χρονολογίας λύων.

5'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ἰωαννικίου κατὰ τὸ ἀρχμῆ (=1648) Δεκεμβρίου, Ἰνδικτιῶνος α'. Ἡ πρᾶξις αὕτη (ἢ ἡ προηγουμένη;) γνωστὴ τῷ κ. Γεδεών (Π. Πίν. σ. 575), διότι ὁ χρόνος τῆς ἐκδόσεως καὶ ἐπιβεβαιώσεως ἀγνωστος αὐτῷ. Τὸ ἔγγραφο, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ὑπογράφει μόνον ὁ πατριάρχης, οὐδεὶς δ' ἕτερος τῶν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν ἢ τῶν πατριαρχῶν. Ἐν τῷ σιγιλλίῳ ἀναφέρεται ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Παΐσιος ὡς παρακαθήσας τῇ συνόδῳ, καὶ συναποφηνάμενος ὅπως οἱ πατέρες τῆς Μονῆς τελῶσιν «ἐτησίως τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ὑποταγῆς χάριν καὶ εὐλογίας παρὰ τοῦ ἀγιοτάτου καὶ ὑψηλοτάτου οἰκουμηνικοῦ θρόνου καλυμαύκια τρία μόνον τῶν ἐκλεκτῶν».

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Ἰωαννικίου ἐν τῇ πρώτῃ σειρᾷ (μέχρι τοῦ οἰκουμηνικοῦ πατριάρχου, ὅπερ ἐν δευτέρᾳ) εἶναι 0,45 ἑκατοστομέτρων. (Βλέπε τὸ πανομοιότυπον ἐν τῷ λιθογρ. πίνακι.)

Τὸ προοίμιον τοῦ σιγιλλίου τούτου εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιον καὶ ἀπαράλλακτον τῷ τοῦ σιγιλλίου τοῦ ἐπὶ Ἱερεμίου γενομένου.

Δι' ἡμᾶς ἀξιοσημείωτον καὶ μείζονος προσοχῆς ἄξιον ἡ μνημολογία τοῦ σιγιλλίου κατὰ ταύτην κατὰ Δεκέμβριον ἐγένετο τὸ σιγιλλιον τοῦτο τοῦ 1648, ἀλλὰ κατὰ Γεδεών (Π. Πίν. σ. 576), Παρθένιος ὁ Ὁξὺς διεδέξατο τὸν ἡμέτερον Ἰωαννικίον τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1648. Δίδομεν σοφοῖς ἐρευνηταῖς ἀφορμὴν.

Ζ'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, γενομένον ἐπὶ πατριάρχου Καλλινίκου, μηνὶ Μαΐῳ Ἰνδικτιῶνος ε' κατὰ τὸ 1698. Καλλι-

νικος ὁ Ἀκαρόν κατὰ τὴν τρίτην αὐτοῦ ταύτην πατριαρχίαν ἐκύρωσε τὰ δίκαια πολλῶν ἐν Μακεδονίᾳ μοναστηρίων, τῆς ἐν Βερροιά μονῆς τοῦ Προδρομοῦ, τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρομοῦ, τῆς μονῆς τῆς ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας¹. Ἡ περὶ τῆς μονῆς τῶν Βλαταίων πρᾶξις εἶναι μὲν γνωστὴ τῶν κ. Γεδεών, ἀλλ' ἄνευ ὀρισμοῦ τῆς χρονολογίας. Ἐν τῷ σιγιλλίῳ προσυπογράφουσι ἐπὶ συνοδικοί, ὧν πρῶτος ὁ Ἡρακλείας Νεκτάριος.

Ἡ τοῦ Καλλινίκου μεγαλοπρεπῆς ὑπογραφή μέχρι καὶ τῆς λέξεως οἰκουμηνικὸς ἔχει μῆκος 0,49 ἑκατοστομέτρα (Ὁρα πανομοιότυπον ἐν λιθογρ. πίνακι).

Η'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, ἐπὶ πατριάρχου Γαβριήλ τοῦ ἀπὸ Χαλκηδόνος, ἀπολελυμένον τῷ ἀρχμῆ (1703) μηνὶ Ἰανουαρίου, Ἰνδικτιῶνος ια'. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο, ὅπερ συνυπογράφουσι ἐξ μόνον συνοδικοί, γνωστὸν τῷ κ. Γεδεών ἀχρονολόγητον. Καὶ ἡ πατριαρχικὴ αὕτη ὑπογραφή ἔχει μῆκος 0,50 ἑκατοστομέτρων (Ὁρα πανομοιότυπον ἐν λιθογρ. πίνακι).

Θ'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, ἐπὶ πατριάρχου Κοσμᾶ, γενόμενον τῷ ἀρχμῆ ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίου Ἰνδικτιῶνος θ'. Ἐν τῷ σιγιλλίῳ τούτῳ ἐπαναλαμβάνεται ἡ λόγῳ ὑποταγῆς καὶ ἐν τοῖς σιγιλλίοις τοῦ Ἰωαννικίου (1648) καὶ τοῦ Γαβριήλ (1703) ἀναφερομένη κατ' ἔτος προσφορά τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ τριῶν καλυμαύκων «προσφέρειν καλυμαύκια² τρία μόνον, καλῆς καὶ ἐκλεκτῆς τῆς κατασκευῆς τυγχάνοντα». Ἡ πρᾶξις αὕτη ἀγνωστος τῷ κ. Γεδεών ὑπογράφεται ὑπὸ δέκα συνοδικῶν, ὧν πρῶτος ὁ Καισαρείας Ἱερεμίας, ὁ καὶ τὸν παραιτησάμενον Κοσμᾶν ἐν τῷ οἰκουμηνικῷ θρόνῳ διαδεξάμενος.

Ι'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, ἐπὶ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', κατὰ μηνὶ Νοέμβριον, ἐπιμεμήσεως πρώτης τοῦ 1797. Ἐν τούτῳ φέρεται «κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν κοινὴν συμφωνίαν καὶ ὑπόσχεσιν παρέχειν γρόσια ἑκατὸν (τῷ μητροπολίτῃ Θεσσαλονίκης) καὶ τῇ Μ. Ἐκκλησίᾳ γρόσια ἑκατὸν πεντήκοντα, ἅμα

1. Γεδεών Π. Π. 613.

2. Ἐν τῷ σιγιλλίῳ τοῦ Ἰωαννικίου καλυμαύκια, ἐν τῷ τοῦ Γαβριήλ καλυμαύκια, καὶ ἐν τῷδε καλυμαύκια. Περὶ τῆς λέξεως ταύτης ὅρα ὅσα ἐγράψαμεν κατ' ἀνάγκην ἐν τῷ Ἱερῷ Συνδέσμῳ Ἀθηνῶν ἔτος Γ' (1898) φυλλ. 9 τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον ἀνωμόμως.

δὲ ὅτι προσεκομίσθη ἕτερον τοῦ 1791 μνημνεῦον καὶ ἐτέρων πατριαρχικῶν σιγιλλίων, Γαβριήλ τοῦ Παλαιοῦ, Καλλινίκου, Ἰωαννικίου, Κυρίλλου, Ἱερεμίου, Ἰωάσαφ καὶ Νεῖλου¹. Τὸ ἔγγραφο μνημονεύεται παρὰ Γεδεών, ὡς καὶ τὸ τοῦ 1791, ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ τῆς Μονῆς δὲν φυλάττεται.

ΙΑ'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, ἐπὶ Κωνσταντίου τοῦ ἀπὸ Σιναίου, κατὰ μηνὶ Φεβρουαρίου, ἐπιμεμήσεως 8ης τῷ 1831. Ὑπογράφονται ἔνδεκα συνοδικοί.

ΙΒ'. Γράμμα πατριαρχικὸν σιγιλλῶδες, ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας Γρηγορίου τοῦ ε', γεγονὸς κατὰ τὸ 1836.

Ὁ κ. Γεδεών ἐν τοῖς Π. Πίν. αὐτοῦ (σ. 659) ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ πατριάρχου Σαμουήλ τοῦ Χαντζερῆ ἐξεδόθη συνοδικὸν γράμμα, ἀγνωστον ἡμῖν ἄλλοθεν, ὅπερ ὠρίζεν ἵνα οἱ ναοὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, τῆς Θεοτόκου τῆς Λαγυδανῆς, τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὁρσανοῦ, τοῦ ἁγίου Ὑπατίου, τῆς Ὑπαπαντῆς, καὶ αἱ ἄλλαι μοναστηριακαὶ οὐδόλως μετέγουσι τῆς σταυροπηγιακῆς ἀξίας τῶν μονῶν, ἀλλὰ μνημονεύουσι τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης. Περὶ τούτων οὐδὲν ἡμεῖς εὐρομεν ἐν τῇ Μονῇ.

Γ'

Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς ἐν συνόψει ὀλίγα ἴσως, ἀλλ' ὅπωςδήποτε ἀνεκτὰ εὐχόμεθα ἵνα οἱ ἐν Μακεδονίᾳ λόγοι ἐκ τῶν ἐπιτοπιῶν μνημείων, ἐὰν εἴτι ὑπελείφθησάν τινα, συμπληρώσωσι τὴν μελέτην ἡμῶν ταύτην.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 κάτωθι δημοσιεύομενον ἔγγραφο ἐν μεμβράνῃ ἔχει ὕψος μὲν 0,48 καὶ πλ. 0,35 ἑκατοστομέτρων, φέρει δὲ χρονολογίαν τοῦ 6996 ἔτους ἀπὸ Θεογονίας, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ τῷ μ. Χ. σωτηρίῳ ἔτει 1488, καὶ εἶναι τὸ ἀρχαιότερον τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ ἀποκειμένων. Διὰ τοῦ γράμματος τούτου, ὅπερ ἀναφέρεται εἰς κυριαρχικά δίκαια τῆς Μονῆς, γνωρίζονται ἡμῖν σταυροφόροι τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἧτοι ὀφφικιάλοι φέροντες ἐπὶ τῶν σκιαδίων αὐτῶν σταυροὺς κατὰ τὸ πρόνομιον, ὅπερ ἐχορηγήθη κατὰ τὸ

1347 τῇ ἱερᾷ μητροπόλει τῆς πρωτευούσης τῆς Μακεδονίας ἐπὶ Καντακουζηνοῦ συνεργούντος πάντως Ἰσιδώρου τοῦ πατριάρχου τοῦ Θεσσαλονικέως¹ πρὸς τούτοις δὲ καὶ μητροπολίτης νέος, ὁ Μάξιμος, μὴ ἀναφερόμενος ἐν τοῖς ἐπισκοπικαῖς καταλόγοις τοῖς ὑπὸ τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ἀμασειᾶς κ. Ἀνθίμου πρὸ ἐτῶν ἐν τῷ Νεολόγῳ δημοσιευθεῖσι.

Ὁ πολὺς καὶ ἀκάματος ἱεράρχης ἐν τοῖς ἐπισκοπικαῖς καταλόγοις τάσσει κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν ἀντίγραφον ἀμέσως μετὰ τοὺς τῆς Ἀλώσεως χρόνους τὸν Γρηγόριον κατὰ τὸ 1480, τὸν δὲ Νίφωνα μέχρι τοῦ 1515. Σήμερον διὰ τῶν κάτωθι δημοσιευομένων σημειωμάτων πολλὰ διασαφῶνται, τινὰ συμπληροῦνται, ἀλλὰ δὲ γνωρίζονται ἀναγόμενα εἰς τὴν σειράν τῶν μητροπολιτῶν τῆς πρωτευούσης τῆς Μακεδονίας. Περιορίσθημεν μόνον ἐν τοῖς σημειώμασι τούτοις, ἅτινα ῥίπτομεν εἰς τὴν δημοσιότητα σχεδὸν ὡς ἔχομεν αὐτὰ ἐν τοῖς ἰδίῳ ἡμῶν χαρτίσι, μηδόλως λαβόντες ὑπ' ὄψιν γνωστοτέρας καὶ κοινοτέρας πηγὰς, οὐδὲ τὰ παρὰ Σάθα καὶ ἄλλοις, ἵνα μὴ ὑπερφορτώσωμεν τὴν ἐργασίαν. Δὲν ἐζητήσαμεν νὰ ἐξεργασθῶμεν ταῦτα, ἵνα μὴ κοπιάσωμεν ἐπὶ πράγμασιν, ἅτινα ἄλλοι εἰδικότητα κεκτημένοι καὶ ζῆλον ἴδιον ἔχοντες καὶ χρόνον ἱκανὸν διατιθέντες δύνανται νὰ φέρωσιν εἰς αἴσιον καὶ ὀριστικὸν πέρας ἐζητήσαμεν ὅμως καὶ ἐν τοιαύτῃ τάξει νὰ δημοσιεύσωμεν τὰ σημειώματα ταῦτα, νομίζοντες ὅτι παρέχομεν ὑπηρεσίαν τινὰ καὶ ὠφελίαν ἄλλοις διότι ποῖον ὄφελος ἐὰν ἔμενον παρ' ἡμῖν ἀνέκδοτα; Οὕτω δ' ἔχοντα παραδίδομεν τὰ σημειώματα ταῦτα εἰς φῶς.

Τῷ συστήματι τούτῳ ἀκολουθήσομεν καὶ εἰς προσεγεῖς δημοσιεύσεις τοιούτων θεμάτων, ὅπως ἀπαλλαγῶμεν φορτίου ἄλλοις ἴσως χρησιμεύοντος πρὸς οἰκοδομὴν καλοῦ καὶ τελείου οἰκοδομήματος καὶ πρὸς ἐπικνώρθωσιν τυχόν ἐσφαλμένων. Τόμους ὅλους συναπαρτίσει ὁ βουλόμενος νὰ συνεξετάσῃ τοὺς βίους καὶ τὰ γράμματα τῶν ἐν τῷ θρόνῳ τῆς πατρίδος τοῦ μυροβλήτου καὶ μυροχέυμονος Δημητρίου οὕτως ἢ ἄλλως διαπρεψάντων ἱεραρχῶν. Τίς δὲν ἐνθυμεῖται Λέοντα τὸν Φιλόσοφον, τίς δὲν γινώσκει τὸν Ἐδισάθιον, τὸν γνωστότατον ἐρμηνευτὴν τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου, τὸν ὅσιον Δαυὶδ, τὸν ἅγιον Ἰωσήφ τὸν ὁμολογητὴν, τὸν Γρηγόριον Παλαμᾶν, τὸν Ἰσιδώ-

1. Ὑπῆργον προσέτι καὶ τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ γέροντος Παρθενίου μνημονεύομενα καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων σιγιλλίων, ἅτινα δὲν διασαφίζονται. Ἐν τῷ σιγιλλίῳ τούτῳ τὸ ὄνομα τῆς μονῆς γράφεται τῶν Βλαταίων.

2. Π. Π. σ. 673 καὶ 675.

1. Ὁρα Γεδεών Π. Πίν. σελ. 424.

1. Αὐτόθι δημοσιεύεται μακρὰ περικοπή τοῦ σιγιλλίου κατ' ἀντίγραφον, ἐνῶ καὶ τὸ ἐπωνύμιον τῆς Μονῆς εἰς Βλατίων μεταποιεῖται, φέρονται δὲ καὶ ὑπογραφαὶ τινες τῶν ἀνωτέρω κατ' ἄλλην σειράν.

ρον, τὸν Σνμεὼν καὶ τὸν Γαβριήλ αὐτόν, οὗ αἱ ἀνέκδοτοι Ὀμιλῖαι γνωρίζονται νῦν τὸ πρῶτον¹ καὶ δημοσιεύονται τὸ ὑλάχιστον κατ' ἐκλογὴν ἀναστηλώσουσι καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῷ ἱερῷ τῶν ἐκπρεπῶν καὶ φιλοθέων ἱεραρχῶν ἐσμῶ;

Τὸ δὲ ὑπ' ἀριθ. 2 ἔγγραφον εἶναι χαρτῶν βεβαιωτήριον μητροπολιτικὸν μεγάλης δωρεᾶς καὶ μεγάλου ἀφιερώματος τοῦ μητροπολίτου Βεροῦσίας Θεοφάνους, τοῦ ἐπικαλουμένου Μαλάκη, ὅστις ἐδώρησάτο τῇ ἱερᾷ μονῇ τῶν Βλατέων ἀγοράσας παρὰ τῶν Βατοπεδινῶν πατέρων τὸν ἐν μέσῃ Θεσσαλονίκῃ ναὸν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Τὸ ἔγγραφον, ἔχον ὕψος μὲν 0,55, πλάτος δὲ 0,43 ἑκατοστομέτρων, ἐγένετο κατὰ τὸ ζοζ' ἔτος, ἦτοι κατὰ τὸ 1569, ἐπὶ μητροπολίτου Ἰωάσαφ τοῦ Ἀργυροπούλου, περὶ οὗ κατωτέρω ἐν οἰκείῳ τόπῳ ὁ προσήκων γίνεται λόγος.

Ἐν τῷ ἔγγράφῳ τούτῳ ὑπογράφεται καὶ ὁ Μελενίκου. Εἰς Ἰωάσαφ τὸν Θεσσαλονίκης εἶχον παραχωρηθῆ ἤδη ἐπὶ Ἰωάσαφ τοῦ Β', τοῦ πατριάρχου, αἱ μητροπόλεις Μελενίκου καὶ Περιθεωρίου ἵνα ἀπαρασαλεύτως καὶ ἀδιασειστώως μένωσιν αὐταὶ εἰς τὸ γῆρας αὐτοῦ ἀναποσπάστως, μέχρις οὗτο ἀποκατασταθῆ εἰς τὴν ἰδίαν μητρόπολιν». Τὸ γράμμα τοῦτο ἐπεκυρώθη καὶ ὑπὸ τοῦ μετέπειτα πατριάρχου Μητροφάνους².

Περὶ τοῦ Ἰωάσαφ τούτου ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ παραδῶμεν εἰς φῶς καὶ τήνδε τὸ ὑλάχιστον τὴν σημείωσιν, ἣν πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀντεγράψαμεν ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς. Ἐν χειρογράφῳ, κομφοτάτῳ τὴν τε περγαμηνὴν καὶ τὴν γραφὴν, ἐκ 267 φύλλων ἀνήκοντι, κατὰ Κωνσταντιῶνον τὸν Χειμῶνιον, εἰς τὴν ΙΑ' ἢ ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ὑπ' ἀριθ. ΙΙΙ ἐν τῷ περιγραφικῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Χάλκῃ ἱερᾶς Μονῆς, τῆς τοῦ Ἐσόπτρου ἐπονομαζομένης, κατατεταγμένῳ φέρεται ἐν τῇ δευτέρᾳ σελίδι τοῦ τετάρτου φύλλου ἐν ἀρχῇ ἢ ἐξῆς σημείωσις: « Ἡ παροῦσα εὐαγγελικὴ αὐτῆ βίβλος ἀφιέρωται τῇ

σεβασμιωτάτῃ καὶ βασιλικῇ Μονῇ τῆς ἁγίας Τριάδος τῆς ἐν τῇ νήσῳ Χάλκῃ παρὰ τοῦ Πανιερωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κυρίου Ἰωάσαφ τοῦ Ἀργυροπούλου, ψυχικῆς ἔνεκα σωτηρίας αὐτοῦ κατὰ τὸ ζοηον' ἔτος· καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἐταμιεύθη τῇ βιβλιοθήκῃ εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ, ὅτε ὁ παναγιώτατος καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης τὴν πρὸς Δύσιν καὶ Πελοπόννησον διατρίβων ποτὲ καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ παρεγένετο».

Τὸ χειρόγραφον εἶναι « Ἐκλογὴ ἀκριβῆς τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων τῶν ἀναγνωσκομένων ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς· μετὰ καὶ τῶν ἐπισήμων ἁγίων ἐν τε τοῖς ὁρθοῖς καὶ ταῖς λειτουργίαις»· ἐπεταὶ ὁ κατάλογος τῶν περιεχομένων ἐν συνεχείᾳ μέχρι τῆς β' σελίδος τοῦ 4ου φύλλου¹.

Ἀριθ. 1.

ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟΥ²

† Τὸ εἰς τὴν Γαλάτιζαν μονήδιον εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ἁγίου μου καὶ ἐν θαύμασι περιβοήτου Νικολάου/ἀνωθεν γὰρ καὶ ἐξ ἀρχῆς ὑπῆρχεν ἐκ τῆς δεσποτικῆς καὶ παντοκρατορικῆς μονῆς τῶν Βλαταίων/καὶ παρ' αὐτῆς τῆς μονῆς, ἐτάττετο πρόσωπον εἰς τὸ εἰρημένον μονήδιον καὶ ἐπετήρει αὐτό· ἔστη γὰρ ἐν τῇ/τοιαύτῃ δεσποτεῖα καὶ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς· πλὴν ἀπὸ τῶν τιμίων καὶ χρησίμων προσώπων τὴν σπάνην· καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἀκαταστασίας καὶ ἀνωμαλίας αἰτινες συνέθησαν ἐν τῇ ἀνω ῥηθείᾳ μὲν τῶν Βλαταίων καὶ τούτου γε(;) καὶ τὸ εἰρημένον μονήδιον ἀνευ τιμίου προσώπου καὶ ἐκατήντησεν εἰς τὴν ἐσχάτην πτωχείαν, ὥστε καὶ παντελῆ ἐρήμωσιν ἐδήλου· τὰ τε κελλῖα λέγω δὴ καὶ ἀμπελῶνες καὶ περιβόλαια. Νῦν οὖν εὐρέθη ὁ τιμιώτατος ἐν μοναχοῖς κῦρ Σάβας ὅστις προσηύχεν ἐν τῷ εἰρημένῳ νεῷ, καιρὸν οὐκ ὀλίγον καὶ αἰτήσας αὐτὸ παρὰ τε τοῦ καθηγουμένου παπᾶ κῦρ Ἰακώβου καὶ τῶν αὐτῆς μοναχῶν· κοινῇ γνώμῃ τοῦ καθηγουμένου καὶ τῶν ἀδελφῶν πάντων, ἐπεδόθη αὐτῷ τὸ εἰρημένον μονήδιον τῷ τιμιώτατῳ ἐν μοναχοῖς κῦρ Σάβα ἵνα ἔχει αὐτῷ εὐφρόσῳ τῆς ὅλης ζωῆς αὐτοῦ ἀνενοχλήτως καὶ ἀδιασειστώως μὴ παρά τινος ἐμποδιζόμενος· πλὴν μετὰ τὴν αὐτοῦ

1. Ἐπὶ τοῦ κειμένου καὶ μουσικὰ σημαδιόφωνα· ἐκάστη σελὶς συνήθως ἐκ στίχων πεντεκαίδεκα, ἕκαστος δὲ στίχος ἐκ γραμμάτων 22.

2. Τηροῦνται αἱ ἐν τῷ κειμένῳ ἀνορθογραφίαι.

ἀποβίωσιν ὀρίζομεν τὸ τοιοῦτον μονήδιον ἵνα ἢ ἐν τῇ ὑπακοῇ τοῦ μοναστηρίου· ἔχει γὰρ ἐξουσίαν ὁ τοιοῦτος μοναχὸς Σάβας εἰσάγειν καὶ ἐξάγειν ἐκεῖσε ἀδελφούς, συνιστᾶν, οἰκοδομεῖν, βελτιεῖν· καὶ τὸ εἶναι ἅπαν ἐκεῖσε νομίμως καὶ κανονικῶς, ὡς ἴδιος οἰκοκύριος τοῦ μονηδρίου καὶ εἰ οὕτως ποιεῖ οὐκ ἔχει τῶν ἡγουμένων τις ἢ τῶν μοναχῶν ἀδειαν διασεῖσαι αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ εἰρημένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου· ἐπειδὴ δὲ τινες ἀπὸ τὴν γῶραν τὴν γαλάτιζαν κακεῖ ἐδιεύκινον (οὕτω) καὶ ἐκταπατοῦσαν τὸ σύνορον τοῦ κελλίου, τὰ τε ζύλα ἐκ τοῦ τόπου ἐκκοπτον (οὕτω), τὰ δὲ χωράφια ἔσπερον· εἰσελευτόμενα δὲ κακεῖσε καὶ τὰ ἐαυτῶν ἀγελάδια, ἐκταπατοῦσαν τὰ χωράφια τοῦ κελλίου καὶ οὐ τὴν τυχοῦσαν βλάβην ἐποίουν· τί οἱ μοναχοὶ¹ φάσκοντες ὡς ἔτι τὸ σύνορον τοῦ χωρίου ὑπάρχει καὶ οὐχὶ τοῦ κελλίου, ὁ δὲ τιμιώτατος² κῦρ Σάβας πολλάκις ἐπαπειλῶν αὐτούς καὶ σκοπέθων (οὕτω) εἴης· τῆς τοιαύτης τόλμης, κακεῖνοι οὐκ ἤκουον αὐτὸν ἀλλὰ μᾶλλον ἐπὶ τὸ χειρὸν προέκοπτον· ἐπι...ρησας³ οὖν ὁ τιμιώτατος μοναχὸς κῦρ Σάβας εἰς τὴν τοιαύτην πλεονεξίαν τῶν χωριῶν τῆς γαλάτιζας καὶ μὴ δυνάμενος ὑποφέρειν ἀνέδραμε πρὸς τὴν ἡμῶν μετριώτητα (οὕτω), ἀντιβολῶν καὶ ἰκετεύων μετὰ τε τοῦ καθηγουμένου τῆς [παν]τοκρατορικῆς μονῆς τῶν Βλαταίων κῦρ Ἰακώβου, ὅπως παραγενόμεθα (οὕτω) ἐπὶ τόπου καὶ διαχωρίσωμεν τὸ σύνορον τοῦ εἰρημένου κελλίου· εἰ καὶ δυσωπεῖν⁴ μὲν τὸν τιμιώτατον ἐν μοναχοῖς κῦρ Σάβα, ἀξιώσει δὲ καὶ τοῦ καθηγουμένου τῶν Βλαταίων παπᾶ κῦρ Ἰακώβου ἀπήλθομεν εἰς τὸν τόπον, μετὰ τε τῶν τιμιωτάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ σταυροφόρων τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης μητροπόλεως⁵ Θεσσαλονίκης· παραγενομένων οὖν ἐκεῖσε τῶν ἱερέων καὶ πρ...των⁶ τοῦ εἰρημένου χωρίου γαλάτιζας καὶ ἀνερωτησάντων ἡμῶν ἐν ἀκριβείᾳ εὐρομεν τὸ σύνορον ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἀνωθεν τοῦ κελλίου ὑπῆρχεν, καθὼς καὶ ὁ τιμιώτατος Σάβας ἐδείκνυεν ἡμῖν· εἰσὶ δὲ τὰ

1. ἐποίουν τοῖς μοναχοῖς.

2. Πρὸ τοῦ κῦρ δύο γράμματα αχ' μετὰ βαρείας= μοναχός(;)·

3. Ἐξίτηλον.

4. «Εἰ καὶ δυσωπεῖν» ἴσως «ἐπὶ τῷ...»

5. Αἱ λ. σταυροφόρων καὶ μητροπόλεως τῆ γνωστῆ καὶ οἰκείᾳ ταῖς λέξεσι ταύταις συντομογραφία γράφονται.

6. Σητῶδρωτον τὸ μέρος· ἴσως προουχόντων προουχόντων.

σύνορα τοῦ κελλίου οὕτως· ἐν πρώτοις μὲν εἰς τὸν λάκκον, ἕως τὸν μαῦρον Βυρὸν (οὕτω) καὶ εἰς τὴν μίξιν τοῦ λάκκου καὶ ἕως τὴν κορυφὴν τοῦ μελισσομυκηδρίου, καὶ εἰς τὸν λάκκον τῆς καρύας, καὶ ἀνωθεν τοῦ κελλίου εἰς τὴν κορυφὴν εἰς ταῖς ἐξ πέτραις· εἰς τὸ μνηστεῖον εἰς τὴν στράταν τοῦ λιθαδίου καὶ εἰς τὴν βρύσιν, καὶ εἰς τὰ τρία δένδρα· Ἐχωρίσαμεν οὖν καὶ δεδώκαμεν αὐτὰ τὰ σύνορα τῷ εἰρημένῳ ἐν μοναχοῖς κῦρ Σάβα εἰς τὸ κατέχειν αὐτὰ καὶ νέμεσθαι ἀνενοχλήτως, ἐξουσιωδῶς πάντα καὶ ἀναφαιρέτως ποιεῖν ἐν αὐτοῖς ὅσα καὶ τελείως δεσπότης ἀφίενται· βελτιεῖν αὐτὰ καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον συνιστᾶν καὶ καλλιεργεῖν ὡς οἰκία¹ αὐτοῦ· ὠφειλόντων δὲ καὶ τῶν μεθ' ἡμῶν ἀρχιερατευόντων τῶν πανιερωτάτων μητροπολιτῶν Θεσσαλονίκης². . . στερεῶς καὶ διατηρεῖν ἀμετάτρεπτον, καθὼς δὴ καὶ ἡμεῖς τὰς προὔπάρχεις ἐστέρξαμεν· οὐδὲ γὰρ πρὸς χάριν τοῦτο ἐγένετο, ἀλλ' οὐδὲ κενὸν ἢ ἀπρεπὲς τι ἐπράξαμεν, ἀλλω³ ἐκπαλαί εὐρωμεν, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐποίησαμεν καὶ μηδεὶς γοῦν τῶν ἐσῦστερον ἐκ τοῦ εἰρημένου χωρίου γαλάτιζας ἔχει ἀδειαν ἵνα εἰσέλθῃ εἰς τὰ σύνορα τοῦ κελλίου χωράφια καὶ σπείρῃ ἢ κόπτειν ζύλα, ἢ τὰ αὐτῶν ἀγελάδια ἀπολύειν καὶ καταπατεῖν χωράφια τοῦ κελλίου, ἢ πράξαι ἄλλον τι καὶ τὴν ἡμετέραν ἀκερῶσαι (οὕτω) πράξιν καὶ ἀνατρέψαι ποτέ· ἐπεὶ καὶ ἱεραὶ ἐξεφωνήθησαν καὶ δεσμοὶ ἐκκλησιαστικοί. Εἰ δὲ τις φωραθεῖ ποτὲ καὶ εἰσέλθῃ εἰς τὰ σύνορα τοῦ κελλίου καὶ βουληθῇ πράξαι τι ἐξ ὧν ἀνωθεν εἰρήκαμεν, τὸν τοιοῦτον ἔχομεν ἀφωρισμένον, ὅστις ἂν εἴη, ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος. Διὰ τοῦτο οὖν γέγονε καὶ τὸ ἡμέτερον συγκλειῶδες (οὕτω) γράμμα καὶ ἐπεδόθη (οὕτω) τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κῦρ Σάβα πρὸς ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν ἐπὶ ἔτους 5645 Ἰνδικτιῶνος ηῆς· διὰ μαρτυρίας τῶν ἐκεῖσε εὐρεθέντων κληρικῶν, ἱερεῦς Ἀνδρόνικος καὶ χαρτοφύλαξ Γαλατίτζης· ἕτερος ἱερεὺς Νικόλαος Μιχαὴλ ἱερομνήμος· Δημῶς Στέφανος, Νικόλαος Φώτις, Δημῶς Τοῦσκος καὶ ἕτερος Κωνιαὸς Σκορδάτος.

Μάξιμος ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὑπέρτιμος καὶ ἐξάρχος πάσης Θεσσαλονίκης⁴.

1. Ἀντὶ τοῦ οἰκεία.

2. Ἐξίτηλον ἐκ τοῦ χρόνου... γειν (=στέργειν) ὅρα τὰ ἀμέσως κατωτέρω ἐστέρξαμεν.

3. Ἄλλ' ὡς.

4. Ὁρα πανομοιότυπον.

Ἄριθμ. 2.

ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΙΩΑΣΑΦ

Ἰωάσαφ

ἐλέφ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος

ὑπέρτιμος καὶ ἐξάρχος πάσης Θεσσαλίας
καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἐφέσου.

Τῆς ἡμῶν μετριότητος προκαθημένης συν-
οδικῶς, παρόντων ἀρχιερέων καὶ τῶν τιμιω-
τάτων αὐτῆς κληρικών παραστάς ὁ πανιερώ-
τατος μητροπολίτης Βερροίας καὶ ὑπέρτιμος
κύριος Θεοφάνης καὶ ἀνέφερεν ὅπως τὰ κτή-
ματα ἅπερ ἠγόρασεν παρὰ τῶν μοναχῶν τῆς
ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βασιλοπιδίου μετὰ γε καὶ τὸν
ναὸν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου, ἅτινα τυγχά-
νοντα ταῦτα πρῶτον μὲν καπηλίον, μαγγυ-
πίον ἐργαστήριον τὸ κηροπουλικὸν καὶ ἕτερον
χαλκηνεῦδικον ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ζωγραφητι-
κὴν ἀλλήν ὅπερ ὑπάρχει πλησίον τοῦ ἁγίου
Ἀθανασίου συνάψασα τὴν περίαυλον καὶ
οἰκίαν τοῦ θείου ναοῦ τούτου· ταῦτα πάντα
ἐκουσία αὐτοῦ γνώμη θελήσει καὶ προαιρέσει
ἀφιερῶσατο ἐν τῇ σεβασμῇ καὶ παντοκρατο-
ρικῇ μονῇ τῶν Βλατάδων, ἵνα ἔσονται ἀφιε-
ρωμένα καὶ ἀνεκποίητα ἐξ αὐτῆς εἰς αἰεὶ ἐπὶ
ζωῆς καὶ θάνου (οὕτω) αὐτοῦ ἐς διηγεῖς
μνημόσυνον αὐτοῦ τε καὶ τῶν αὐτοῦ γεννητό-
ρων. Καθὼς οὖν καὶ τὰ ὀνόματά αὐτῶν μόνος
προέγραψε καὶ διέθετο ἐν τῷ πίνακι τῆς ἱερᾶς
προθέσεως τῆς σεβασμῆς μονῆς ταύτης· μόνον
δὲ τούτο εὐδιακρίτως γέγονεν ἵνα ἐφόρῳ (οὕτω)
ζωῆς αὐτοῦ λαμβάνει καὶ καρποῦται τὰ ἐννοί-
κια (οὕτω) τῶν διαληφθέντων κτημάτων· μετὰ
δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἔστωσαν πάντα ὑπὸ
τὴν δεσποτείαν καὶ ἐξουσίαν τῆς μονῆς τῶν
Βλατάδων ἵνα ὁ κατὰ κληρὸν εὐρισκόμενος
καθηγούμενος ταύτης καὶ οἱ μοναχοὶ λαμβά-
νουν τὰ ἀνέκαθεν ἐννοίκια ἐκείνων, καὶ πρῶ-
τον μὲν διδόντων αὐτοὶ ἐν τῇ φυλακῇ τοὺς
ἐκεῖσε [φρ]ουρούμενους τὴν καθ' ἡμέραν
μισθὸν ἄσπρον· τὰ δὲ ἄλλα πάντα ἔστωσαν
εἰς βελτίωσιν καὶ ἀνάκτησιν τοῦ μοναστηρίου
αὐτῶν, ὡσαύτως καὶ [εἰς] τὸν μεγάλου Ἀθα-
νασίου ναόν, τὰ δὲ ἐναπολειφθέντα εἰς ζωάρ-
κειαν αὐτῶν τε καὶ τῶν συνασκουμένων γη-
ραίων καὶ ἀδυνάτων μοναχῶν· καὶ μηδὲως
ἐχέτωσαν αὐτοὶ αἰεὶ ποτε ἄδειαν διαπράσαι ἢ

ἄλλοτριῶσαι καὶ ἀποξενῶσαι τὰ ἄνωθεν κτή-
ματα καθοιονδήποτε τρόπον ἐκ ταύτης τῆς
ἱερᾶς μονῆς τῶν Βλατάδων· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ
αὐτοῦ ἀπαξάπαντες συγγενεῖς μὴ ἐχέτωσαν
ἄδειαν ζητεῖν τι οἰονοῦν κληρονομικὸν δίκαιον
ἐκ πάντων τῶν διαληφθέντων καὶ ἀφιερωμένων
τῷ Θεῷ· οὕτω δὲ καθομολογησάμενος οἰκείοις
αὐτοῦ χεῖλεσιν ὁ πανιερώτατος μητροπολίτης
Βερροίας ὑπέρτιμος κύριος Θεοφάνης κἀν τούτῳ
καὶ γράμματος ἡμετέρου ἐπιβεβαιωτικοῦ δεη-
θέντες αὐτοί. Ὅθεν καὶ ἡ μετριότης ἡμῶν
εἰκοντα τῇ αἰτήσῃ αὐτῶν γράφουσα ἐπικυ-
ροῖ καὶ ἐπιβεβαιοῖ ταύτην τὴν θείαν (ἀφι[έρω-
σιν], διάτρητον) ὃν ἐποιήσατο τῷ παντεπόπῃ
Θεῷ ἀθιάστῳ οὖν γνώμη καὶ προ[αι]ρέσει ἵνα
ἔχει εἰς τὸν ἐπιόντα χρόνον τὸ ἰσχυρὸν καὶ
ἀκατάλυτον [καὶ εἰ] τις τῶν νῦν καὶ τῶν με-
ταγενεστέρων ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν βου-
ληθεὶς ὀψέποτε ταῦτα τὰ ῥηθέντα κτήματα
πιπράσαι ἢ ἀποξενῶ[σαι] ἐκ τῆς σεβασμῆς
μονῆς ταύτης, καθὼς ἄνωθεν ἐδηλώθη, εἴτε
τις τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ὀφθεῖν ἐπηρεάζαι
ἢ ἐνοχλῆσαι τῇ ἱερᾷ μονῇ ταύτῃ ἐν ἐσωτερι-
κῷ τρόπῳ ἢ ἐξωτερικῷ περὶ πάντων τῶν
ἀφιερωμένων κτημάτων, οὐ τινῶν προγραφέν-
των καὶ τυπωθέντων εἰς διηγετικὴν ἀσφάλειαν,
κἀν ὁποῖος ἄρα καὶ ἢ ἐκ πάντων αὐτῶν ἔστω
ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος ἀπὸ τε Θεοῦ
παντοκράτορος καὶ μετὰ θάνατον ἅλυτος καὶ
κατηραμένος, καὶ ἐξωσμένος τῆς Χριστοῦ
Ἐκκλησίας τῆς τῶν Χριστιανῶν συναναστρο-
φῆς τε καὶ ὁμηγύρεως· καὶ πῦρ καταράγη
θεμέλια οἴκου αὐτοῦ· ἔξει δὲ καὶ αὐτὸν τὸν
Σωτῆρα καὶ Κύριον ἀντίμαχον καὶ ἐκδικητὴν
ἐν τε τῷ νῦν αἰῶνι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, ἐκ-
πέτη δὲ ἀόρωσ καὶ τῆς παρουσίας ζωῆς καὶ
προσζημιωθήσεται καὶ τὴν μέλλουσαν. Ἐπὶ
τούτοις οὖν ἅπασιν ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν
συνοδικόν (;) ἀφιερωτικὸν γράμμα καὶ ταύτη
τῇ σεβασμῇ καὶ παντοκρατορικῇ μονῇ τῶν
Βλατάδων ἐπεβραβεύθη ἐν ἔτει ζωσῶζω.

Ἐν μηνί Ἰανουαρίου ἰνδ. β'.

† Μελενίκου	Δημήτριος
† Κίτρου	Δουκιανός
† Κασσανδρείας	Κωνσταντῖνος
† 1	
† Καμπανίας	Ἀκάκιος
† Ἀρδαμερίου	Ματθαῖος

1. Ἀφέθη τόπος ὅπως συνοπογράφῃ ἄλλος.

†.. Τιμόθεος	τανοθι γεγραμμένα στεργῶν ὑπέγραφα
... δυζύμβλητον σύμπλεγμα	
Δῆμος Σεβαστιανός	τάνοθε στέργω ὑπέ- γραφα
Δοῦκας Μαλάκης	τανοθε γεγραμμένα στεργῶ ὑπέγραφα
Θεόδωρος Μαλάκης	τὰ ἄνωθεν στεργῶ ὑπέγραφα

Δ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΑΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Εὐσέβιος. Ἐν ἐπιγραφῇ δημοσιευομένη
ὑπὸ τοῦ *abbé Duchesne* ἐν *M. Mission-
Athos*, σ. 58. Κατὰ τοῦτον εἶναι ὁ ἐν τῷ
Oriens Christ. τοῦ *Le Quien* ἀναφερό-
μενος, ὁ μετὰ τοῦ *Μαυρικίου* εἰς ἀλληλογρα-
φίαν ἐλθών. Ὅρα αὐτόθι.

Ἰωσήφ, ὁ ἀδελφὸς τοῦ *Θεοδώρου Στου-
δίτου*, περὶ οὗ ὄρα *Παπαρηγοπούλου* Ἱστορ.
Ἑλλ. Ἔθνους, τ. Γ', σ. 556, κατὰ τὸ 809.

Θεόδωρος. Οὗτος χειροτόνησε τὸν ἅγιον
Εὐθύμιον τὸν ἐν Θεσσαλονίκῃ γεννηθέντα τῷ
824. Ὅρα περὶ αὐτοῦ ἐν ἀριθ. 26 Ἐκκλησ.
Ἀληθείας 1895 καὶ κατὰ Ἰανουάρ. 1897.

Ὁ *Schlumberger* ἐν *Sigillographie
de l'Empire Byzantine* (Παρισιῶς, 1884)
ἀναφέρει μητροπολίτας Θεσσαλονίκης, ὧν καὶ
τὰς σφραγίδας παρατίθησιν. Οὗτοι εἶναι οἱ
ἐπόμενοι τρεῖς:

Ἰωάννης (ἐν σελ. 106), κατὰ τὸν Γ'-ΙΑ'
αἰῶνα¹.

Λέων αὐτόθι, ἐπίσης κατὰ τὴν αὐτὴν
ἐποχὴν.

Ἰάκωβος. Οὗτος ἐγένετο Θεσσαλονίκης
ἀπὸ τοῦ 1300—1322.

Βασίλειος ὁ Ἀχιδιηνὸς ἢ Ἀχιδιανός
(1145, 1154 καὶ ἐ.).

Ἐν φύλ. σλς' τοῦ ὑπ' ἀριθ. 303 χειρογρά-
φου τοῦ ἐνταῦθα Μετοχίου τοῦ *Παναγίου
Τάφου* εὔρηται «Διάλεξις μητροπολίτου Θεσ-
σαλονίκης γενομένη πρὸς τινὰ Ἰταλὸν / περὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιχείρημα α^{ον} ἐκ τῆς
διαλέξεως τῆς κατὰ πρόσ/ταξιν τοῦ βασιλέως
κύριου *Μανουὴλ* τοῦ πορφυρογεννήτου γενομένης
παρὰ / τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλο-
νίκης κυρίου *Βασιλείου* τοῦ Ἀχιδιανοῦ πρὸς/

1. Ἐτερος τοῦ ἐν ἐπιγραφῇ Θεσσαλονίκης ἀναφερο-
μένου Ἰωάννου, περὶ οὗ ὄρα μετὰ ἄλλων Ἀστυγρα-
φίας σ. 18.

Ἑλλ. Φιλ. Σύλλογος.

τὸν ἀπὸ Ἰταλίας ἐλθόντα κατὰ πρόσταξιν
καὶ θέλησιν τοῦ πάπα Ῥώμης εἰς τοῦτο / αὐτό.
Διαλεχθέντες γὰρ πρότερον περὶ τινῶν ἐτέ-
ρων, οὕτω καὶ περὶ τῆς ἐκ/πορεύσεως τοῦ
ἁγίου Πνεύματος τὴν διάλεξιν ἐποιήσαντο»¹.

Μανουὴλ ὁ Δισύπατος ὁ καὶ *Ψαράς* (1250
καὶ ἐξῆς). Ἐν τοῖς ὑπὸ *Ph. Meyer* περὶ
Ἄθω ἐκδιδομένοις σ. 188—189 φέρεται α.. ὁ
δὴ γεγονός, ὁ μὲν Κωνσταντινουπόλεως αὐτί-
κα παρόντων καὶ ἀμφοτέρων τῶν βασιλέων
ψηφισάντων, χειροτονεῖ κατὰ τὴν Θεσσαλο-
νίκης μητροπόλιν τὸν ἀγιώτατον καὶ ὁμολο-
γητὴν γενόμενον ὕστερον κύριον *Μανουὴλ* τὸν
Δισύπατον. Διαφορὰ μετὰ τοῦ Θεσσαλονί-
κης καὶ τὸν Ἱερισσοῦ *Μιχαὴλ Πρωτόνου*, ὅστις
εἶχε ψηφισθῆ Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο
δεκτός. Μετίτω ὁ ζητῶν πλείω τὸ ἔγγραφο.

Κατὰ τὸ 1234 ἐν Καλλιουπόλει ἐγένοντο
αἱ ψῆφοι κατὰ τὸ ἄνωθι ἔγγραφο.

Περὶ τούτου ὄρα καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ *A. Mordt-
mann* ἐν *Παραρτήματι* τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλ-
λόγου Κ'—ΚΒ', σελ. 72 εἰρημένα.

Ἐπίσης ἱστορικὰ μέτιθι τὰ ἐν *Παχυμ.* τ.
Α', σ. 102 (ἐκδ. Βόννης), ἔνθα ἀναφέρεται
Μανουὴλ ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ τοῦ *πλίκην* *Ψαράς*
καὶ *Δισύπατος* καὶ τὰ παρ' Ἐφραίμ, στ. 9473²
ὅπου λέγεται. . .

πρὸς δ' αὖ *Μανουὴλ* τῷ Θεσσαλονικέων
μονῇ παραδεδωκεν αὐτὸν διάγειν.

Μακάριος. Παρὰ *Καντακουζηνῶ* (ἐκδ.
Βόννης), τ. Β', σ. 212—213 καὶ *Μακάριον*
τὸν τῆς Λαύρας ἠγούμενον, Θεσσαλονίκης
μητροπολίτην ἀποδείξαντες». Κατὰ τὸ 1342.

Γρηγόριος ὁ *Παλαμᾶς* κατὰ τὸ 1349.
—Δεύτερον μέρος Ὀμιλιῶν τοῦ μεγάλου τού-
του ἱεράρχου ὑπάρχει τεθησαυρισμένον ἐν τῇ
μονῇ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακο-
λυτρίας, συνέχεια τοῦ τόμου τῶν 41 Ὀμιλιῶν,
αἵτινες ἐξεδόθησαν ἐκ χειρογράφου ἀποκει-
μένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μετοχίου τοῦ

1. Ἡ διάλεξις αὕτη ἢ μετὰ Λατίνου καὶ Γραικοῦ
κατέχει τὰ φύλλα σλς' καὶ σλςα τοῦ χειρογράφου, ἦτοι
μόνον τρεῖς σελίδας πυκνῶς γεγραμμένας, ἐκάστης σελίδος
ἀπαρτιζομένης ἐκ τριάκοντα σειρῶν. Τὸ χειρόγραφο
εἶναι ἀνάμικτον χαρτῶν μικροῦ 4ου σχήματος, ποικίλης
ῦλης καὶ γραφῆς διαφόρου, ἀνηκούσης εἰς τὴν ΙΔ' καὶ ΙΕ'
ἐκατόνταετηρίδα, ἴσως δὲ καὶ ΙΓ' ἐν τισι. Μέτιθι καὶ
Δημητρακοπούλου Ὁρθόδ. Ἑλλ. 22—23.

2. Περίεργον ὅτι ἐν τῷ *Καταλόγῳ* τῶν ἐπισυννημμένων
οὐδεμίαν σημειοῦται παραπομπὴν ἐν λ. *Μανουὴλ*, ἢ ἐν λ.
Θεσσαλονίκη.

Τόμος ΚΖ' 48

1. Ἐπὶ τῶν ἰ καὶ ὑ τὰ διαιρετικά, τὸ ἐν μέσῳ σ ἐν
τῷ τέλει εὔρηται.

Παναγίου Τάφου χειρογραφήντος κατά τὸ 1563 ὑπὸ τοῦ «...ιερομονάχου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας»... Περὶ τούτου ὄρα Ἔργα καὶ Ἡμέρας τοῦ μακαρίτου Δέρκων Νεοφύτου (σελ. 242 κ. ἐ.), ὅστις, Κασσανδρείας ὢν, εἶδε τὸ μακεδονικὸν χειρόγραφον. Ὁ ἡγούμενος ἀρχιμανδρίτης κ. Καλλίνικος διεβεβαίωσε ὅτι σφάζεται ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ καὶ εἰκὼν τοῦ θεοῦ ἱεράρχου διὰ μελάνης μόνον, ἀχρωμάτιστος (πρβλ. σ. 244 Ἔργων).

Πανομοίωτον τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ὑπάρχει ἐν Turcogr. σ. 192, τὸ δὲ λείψανον τοῦ θεοῦ πατρὸς κεκολωμένον σφάζεται νῦν ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς μητροπόλεως μετενεχθέν.

Νικόλαος ὁ Καβάσιλας, ὁ τὸν Παλαμῶν ἐν τῷ μητροπολιτικῷ θρόνῳ Θεσσαλονίκης διαδεξάμενος μετὰ τὸ 1354. Ὅρα περὶ τούτου ἐν τῇ Βυζαντικῇ Φιλολογίᾳ τοῦ κ. Krumbacher.

Ἰσίδωρος ὁ Γλαβᾶς (1379), ὁ ἐπὶ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νείλου τοῦ Κεραμέως ἀκμάσας καὶ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1384 καθαιρεθείς. Πρβλ. ἰκκὰ παρὰ Γεδεών (Π. Π. σ. 444), καὶ Acta Patriarch. Β', σ. 85 κ. ἐ., καὶ Δεξικὸν Βουτυρᾶ ἐν λ. Πατριάρχαι (Νεῖλος), καὶ Ἀνάλεκτ. Ἱεροσ. Σταχυολ. Α', σ. 471.

Ἐπὶ τούτῳ ὑπάρχει νῦν ἐκδεδωμένη Μονοδιά τοῦ σοφωτάτου λογιωτάτου κυροῦ Ἰβάνκου¹.

Ὁ κ. Σάδας ἐν Μεσαιων. Βιβλ. τ. Γ', σελ. 46' ἀναφέρει καὶ χειρόγραφον αὐτοῦ περὶ τοῦ ἐν ἔτει 6837, φορέσαντος τὸ μέγα σῆμα Οὐγγροβλαχίας Ἀνθίμου, δύο δὲ ἔγγραφα αὐτοῦ κατὰ τὸ 6897 (=1389) ἐδημοσιεύθησαν ἐν ταῖς Κανονικαῖς Διατάξεσι τοῦ κ. Γεδεών (τ. Α', 21—23 καὶ 24—26).

Γαβριήλ². Τῷ 1394 εὑρίσκομεν αὐτὸν

ἐξαρχικῶς σὺν τῷ Βερροίας Δανιὴλ ἐν τῷ Ἄθῳ (Ph. Meyer, αὐτόθι, σ. 196).

Συμεὼν (1410—1430), περὶ οὗ ὄρα ἐν Φαβοικίῳ Ἑλλ. Βιβλιοθήκῃς τ. Η', σ. 96, καὶ ΙΑ', σ. 82, 300. Τοῦ Συμεὼν τούτου ὑπάρχουσι χειρόγραφα ἐν τῇ Μονῇ τῆς ἀγίας Ἀναστασίας παρὰ τὴν Θεσσαλονίκην, ἅτινα δὲν εἶδομεν.

Χειρόγραφον χαρτῶν τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ὑπ' ἀριθ. 181 ἐν τῇ ἐνταῦθα Βιβλιοθήκῃ τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου τεθησαυρισμένον περιέχει καὶ «Τριῶν προσόμοια τοῖς τῆς Μεγ. Ἑβδομάδος, ψαλλόμενα καθ' ἡμέραν εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, ποιηθέντα παρὰ τοῦ Παναγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης κυροῦ Σὺ/μεὼν» (φυλ. 84-90).

Νύμφων (οὗτω). «Ὁ ἅγιος, ὁ πατριάρχης, τῆς Θεσσαλονίκης τότε ὢν», κατὰ τὸ 1450, μνημονεύεται ἐν ἐγγράφῳ τῆς Μονῆς τῶν Μειώρων δημοσιευμένῳ ἐν σ. 441-447 τοῦ συγγράμματος τοῦ Heuzey, ὅπερ ἐπιγράφεται «Mission Archéol. de Macédoine» (ἐν Παρισίοις 1876, 4ον¹).

Νύμφων. Κατὰ τὸ 1484 (6992 ἄ. κ. κ.) ἐπὶ Συμεὼν πατριάρχου ὑπογράφων τὴν κατὰ σιμωνίας συνοδικὴν πράξιν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ φιλοπονωτάτου κ. Ἐ. Σταματιάδου, τοῦ σαμίου ἱστοριογράφου ἐν σ. 35—35 τῶν Ἐκκλησιαστικῶν αὐτοῦ Συλλέκτων.

Μάξιμος, ὁ τὸ πρῶτον νῦν διὰ τοῦ ἀνωτέρω δημοσιεύματος γνωστὸς γενόμενος. Κατὰ τὸ 1488. Ὅρα τὸ πανομοίωτον.

Ἰωάννα, ἕτερος τοῦ Ἀργυροπούλου κατὰ τὸ 1531.

Τὴν πληροφορίαν καὶ χρονολογίαν ταύτην

Θεσσαλονίκης Ὀμιλίας. Εἶναι χαρτῶν, ἔχει ὕψος μὲν 0,30 καὶ πλάτος 0,21 ἑκατοστομέτρων, ἀπαρτίζεται δὲ ἐκ 269 φύλλων, ὧν ἕκαστη δίσηλος, ἐξ 26—28 σειρῶν.

Αἱ Ὀμιλίας εἶναι ἐξ πρὸς ταῖς ἐξήκοντα. Ἡ μὲν πρώτη ἔχει ὑποκείμενον τὸ θέμα Περὶ φόβου Θεοῦ· ἀρχεται δὲ «Ἀδελφοί μου ἀγαπητοί· οἶδα ὅτι ὀφείλω καὶ συνεχῶς ἐπ' ἐκκλησίας ὁμιλεῖν ὑμῖν, περὶ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας»· ἡ δὲ τελευταία, ἥτοι ἡ 66η, πραγματεύεται Περὶ τοῦ μεινῆσθαι διηλεκτῶς τῆς μελλούσης κρίσεως, καὶ περὶ ὑπομονῆς καὶ ἀγάπης, ἀρχεται δὲ «Ἀγαπητοί μου ἀδελφοί· χαρὰ καὶ στέφανός μου, χαίρω καὶ εὐφραίνομαι ὁρῶν ὑμᾶς»...

Τὸ α καὶ τὸ υ διπλᾶς ἔχουσι τὰς ἐπ' αὐτῶν στίγμάς. Ἐν ἕκαστῃ ὁμιλίᾳ ἀρχῇ σημειώται ἐκ πόσων φύλλων ἀπαρτίζεται αὕτη.

1. Διορθωτέα καὶ ἡ αὐτόθι ἐν σελ. 468 παραπομπῇ ἀντὶ 343 εἰς 443.

κατέχομεν ἐκ γράμματος ἀποκειμένου ἐν τῇ Μονῇ τῆς ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας, ὑπερ ἀντίγραφον ἀνεκινώσατο ἡμῖν πάνυ προφρόνως ἡ Α. Ε. ὁ ἄρχων Μέγας Λογοθέτης Σταυράκης βένης Ἀριστάρχης. Τὸ γράμμα χρονολογεῖται μηνὶ Ἰουνίῳ ἰνδ. δ'. Π. Α. Ε. ὁ μοναδικὴν συλλογὴν τοιούτων ἐργασιῶν μετὰ θαυμαστῆς ὑπομονῆς καὶ ἐπιμελείας ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καταρτίσας, ἠγαθύνθη νὰ ὑποδείξῃ ἡμῖν τὴν περὶ τοῦ Ἰωάσαφ σημαίνουσαν ταύτην σημείωσιν καὶ ἑτέρας σημειώσεις περὶ Θεωνᾶ, αἵτινες ἐν οἰκείῳ τόπῳ σημειοῦνται.

Μακάριος ἀπὸ Μηθύμνης προυβιάσθη εἰς τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης κατὰ τὸ 1531. Ἀπέβιασεν ἐν τῇ κατὰ τὴν Λέσβον Μονῇ τοῦ Λειμῶνος τῇ 12 Ἀπριλίου 1546. Ταῦτα κατὰ σημείωσιν δημοσιευθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς 15 Δεκεμβρίου παρελθόντος ἔτους.

Κατὰ τὸ 1538 ὢν πρόων Θεσσαλονίκης ἠγόρασε τὸ ὑπ' ἀριθ. 485 ἐν τῇ Συνοδικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Μόσχας ἀποκείμενον χειρόγραφον Δεξικόν. Πρβλ. Ἐπιτομὴν Χειρογράφων... ὑπὸ Ἰακ. Βατοπεδινοῦ, 1896, σ. 10.

Θεωνᾶς ὁ Α', μετὰ τὸ 1537; ὁ καταρτίσας τὴν πεπαλαιωμένην Μονὴν τῆς ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας τὴν ἐν Χαλκιδικῇ. Τούτου ἡ φήμη μέχρι σήμερον καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Χαλκιδικῇ μεγάλη καὶ ἱερά, ἡ δὲ μνήμη γεραίρεται τῇ τετάρτῃ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν. Πότε ὀριστικῶς ἐγένετο μητροπολίτης ὁ Θεωνᾶς, ἀγνοοῦμεν, οὐδ' ἐξετάζομεν. Αἱ ὑπάρχουσαι εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀνδρὸς εἶναι συγκεχυμέναι καὶ ἀντιπίπτουσαι ἀλλήλαις· οὐχ ἥττον δύνανται νὰ συνδυασθῶσιν οὕτως, ὥστε νὰ διακρίνωμεν δύο διαφόρους Θεωνᾶς, Α' καὶ Β', πρεσβύτερον καὶ νεώτερον. Ὅτι δὲ πρόκειται περὶ δύο προσώπων ἐγνωμοδότησεν ἤδη καὶ ὁ κ. Legrand¹ πρὸ ἐτῶν.

Ἠγούμενος ἐκλεγείς τῆς μονῆς τῆς ἀγίας Ἀναστασίας ἔζησε θεοφιλέστατα, μέρος δὲ τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ λειψάνου σφάζεται ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ, καθ' ἃ εἶπεν ἡμῖν ὁ τῆς Μονῆς τῶν Βλαταίων ἡγούμενος κ. Καλλίνικος, ἐν ἀργυρῷ περιβλήματι. Ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Ὑπαπαντῆς ἐν Θεσσαλονικῇ ἐπὶ τῆς κυρίας εισόδου δεξιᾷ τῆς εἰκόνης τῆς Ὑπαπαντῆς ἐξωγράφεται ἡ ἀγία Ἀναστασία, ἀριστερᾷ δὲ ὁ ἅγιος Θεωνᾶς ὡς

ἀρχιερέυς, ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῷ ἀριστερῷ κλίτει τῆς Λαγουδιανῆς¹.

Ἡ Α. Ε. ὁ Μ. Λογοθέτης ἀνεκινώσατο ἡμῖν γράμμα τοῦ Θεωνᾶ τούτου τῷ Μοναστηρίῳ τῆς ἀγίας Ἀναστασίας ἐπιδοθέν, δι' οὗ ὁ Θεωνᾶς ἀφορίζει τοὺς σφετεριζομένους τὰ ἀφιερῶματα τῆς ἐν Θεσσαλονικῇ ἱεράς ἐκκλησίας τοῦ Ἰωήλ (Ὑπαπαντῆς). Τὸ γράμμα φέρει χρονολογίαν ζμθ' (=1541) μηνὶ Μαῖῳ ἰνδικ. ιδ'².

Θεωνᾶς ὁ Β', κατὰ τὸ 1546—1566 ἕτερος ἢ ὁ παρὰ τῷ Σεβ. ἀγίῳ Ἀμασειᾶς μνημονευόμενος. Οὗτος εἶναι ἐξάπαντος ὁ ἐν Turcogr. σ. 204, 250, 273 ἀναφερόμενος, οὗ αὐτόθι (σ. 268) καὶ ἡ ὑπογραφή. Ἡ ἐν Turcogr. ἐπιστολὴ αὐτοῦ est epistola Theonae, metropolitae Paronaxiae. Postea Thessalonicae factus fuit Metropolitae, γράφει Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλᾶς. Ἐχρημάτισε καὶ ἔξαρχος τοῦ πατριάρχου, εἶναι δὲ ὁ κατὰ τὸ 1564 ἐν τῇ παραίτησιν τοῦ Ἰωάσαφ παρευρεθείς καὶ ὑπογράφας ὡς μητροπολίτης Θεσσαλονίκης. Οὗτος εἶναι ὁ Θεωνᾶς, ὁ τὸν πρόλογον τῶν Διδαχῶν Ἀλεξίου τοῦ Ραριούρου (1560 Ἐνετίησι) συντάξας, ὃν ὁ κ. Legrand ἀναδημοσιεύει ἐν τῇ Bibl. Hellénique, τ. Α', σ. 310, 312, καὶ οὐχ ὁ ἕτερος Θεωνᾶς ὁ γενόμενος ἡγούμενος τοῦ Μοναστηρίου τῆς ἀγίας Ἀναστασίας τῆς Φαρμακολυτρίας. Καὶ ὁ κ. Legrand ποιεῖται διάκρισιν ἀμφοτέρων.

Ἡ Α. Ε. ὁ ἄρχων Μ. Λογοθέτης ὑπέδειξεν ἡμῖν ὅτι κατὰ Legrand Bibl. Hellénique (ΙΖ' αἰῶνος) ὁ Θεωνᾶς καὶ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1567 ἦτο Θεσσαλονίκης.

Ἰωάννα ὁ Ἀργυροπούλου ἀπὸ τοῦ 1566—1575. Κατὰ τὸ 1569 ὑπάρχει ἔγγραφο ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τῶν Βλαταίων σφάζομενον περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐν Θεσσαλονικῇ. «Ὁ Ἰωάσαφ ἔλεω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ὑπέριμος καὶ ἔξαρχος πάσης Θετταλίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Ἐφέσου, προκαθήμενος συνοδικῶς μετὰ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν τιμωτάτων κληρικῶν τῷ Ἰανουαρίῳ τοῦ ζοζ (=1569) θεσπίζει ὅτι ὁ ἅγιος Ἀθανά-

1. Ὁ ναὸς οὗτος ἀνήκε τῇ Μονῇ τῆς ἀγίας Ἀναστασίας, ὡς καὶ ὁ τῆς Παναγίας Δεξιᾶς (Δέξιας). Εἶναι νῦν ἀμφοτέροι ἐνοριακοί.

2. Πρβλ. καὶ τὰ παρὰ Συναξαριστῆ τῆς 4 Ἀπριλίου αὐ ὅστις Θεωνᾶς ὢν τῇ Μονῇ τοῦ Παντοκράτορος ἀσκήσας, ὕστερον δ' ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης γενόμενος ἐν εἰρήνῃ τελειοῦται.

1. Ὅρα κατωτέρω.

μαζιμ γέωθω αρ πσκο
 βαρ πα δε ταρια

3 6 ... αρ πμ κ

ωιζοε αβγα. ιεθ κ

1
 Διονυσιων βαβαοι

SISMANOGLIO
MEGARO

2
 Διονυσιων βαβαοι

3
 Διονυσιων βαβαοι

6
 Διονυσιων βαβαοι

4
 Διονυσιων βαβαοι

5
 Διονυσιων βαβαοι

7
 Διονυσιων βαβαοι

σιος είναι και ανήκει τῇ Μονῇ τῶν *Βλατάδων* (οὕτω), ἅτε ἀγορασθεὶς καὶ ἀφιερωθεὶς αὐτῇ ὑπὸ τοῦ *Βερροίας Θεοφάνους τοῦ Μαλάκη*»¹.

Ὁ διδάκτωρ κ. *J. Mordtmann* ἐπέδειξεν ἡμῖν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀντίγραφον ὁμοίον συντομογραφήματος τοῦ *Ἰωάσαφ*, ὅπερ εὗρηται ἐν τῷ ἰσογαίῳ ὑπὸ τὴν ἀψίδα ἐν τῷ

αὐτόθι δὲξαιμὶ τῆς ἁγίας *Σοφίας*, ἧς τὸ ἀρχαῖον σχέδιον μετὰ τὴν γενομένην πυρκαϊάν κάλλιον διευκρινίσθη. Περὶ τῶν λοιπῶν ὅρα τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα ἡμῖν².

Μητροφάνης μετὰ τὸ 1585 ἐπὶ πατριάρχου Θεολήπιου. Ὅρα *Μυστακίδου Σελίς Πατριαρχ.* Ἱστορίας, σ. 37. Ἐκ σημειώσεων *Μαρίνου Κροσσίου*.

Γαβριήλ τῷ ἀφῆζ' (1597) γράφει *Μελέτιος* ὁ *Πηγάς*, ὁ σοφώτατος ἐκεῖνος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, τῷ Θεσσαλονίκῃ, μὴ ὀνομάζων ὅμως αὐτόν, ἐπιστολήν, δι' ἧς προσκαλεῖται καὶ αὐτόν ἵνα ἀψῆται τῆς εἰς βασιλεύουσαν

1. Περὶ *Ἰωάσαφ* ὅρα καὶ *Turcoogr.* 67,506.

2. Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ παραλάβωμεν ἐκ σπανιωτάτου βιβλίου, τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ *Γεραχίου* (*Tagebuch* τοῦ *Stephan Gerlach*, ἐν *Φραγκφορτῇ* τῷ 1674 σχ. μεγ.), ὀλίγας τινὰς σημειώσεις περὶ τοῦ *Ἰωάσαφ* τούτου. Ἐν σελ. 200 λέγει ὁ *Γεράχιος* κατὰ *Μάτον* τοῦ 1577 ἐπισκεψάμενος τοὺς ἐν τοῖς Πατριαρχείοις... ἤκουσε νὰ γίνηται λόγος περὶ τοῦ *Πατριάρχου Θεσσαλονίκῃς*, ὅστις εἶναι ἀνὴρ ἐδδομηκοντούτης, πολύπειρος, μὲ μακρὰν γενειάδα ἄρτι δ' ἐπαγγέλθη ἐξ Ἀγγιάλου, ὅπου εἶχε μεταβῆ ἵνα παρευρεθῆ εἰς τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ τοῦ *Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ*...

Ἐν σελ. 209 φέρονται πάλιν τάδε: Τῇ 17 Ἰουνίου ὁ *Γεράχιος* εἰς τὰ Πατριαρχεῖα μεταβάς «εἶδε τὸν Πατριάρχην Θεσσαλονίκῃς ἐπὶ ὄνου καθεζόμενον, μόνον δὲ ὑφ' ἐνὸς μοναχοῦ προπορευομένου συνοδευόμενον».

Καὶ πάλιν ἐν σελ. 210 ὁ *Γεράχιος* λέγει ὅτι ἐν τοῖς πατριαρχείοις ἐπεσκέψατο τῇ 18 Ἰουνίου τὸν πατριάρχην Θεσσαλονίκῃς, μετ' οὗ πολλὰ ἀντηλλάξε καὶ περὶ τῆς ἀπασχολούσης τότε τοὺς ἡμετέρους καὶ τοὺς διαμαρτυρομένους *Ἀβγουσιανῆς Ὁμολογίας*. Ὁ *Γεράχιος* λέγει ὅτι ὁ πατριάρχης Θεσσαλονίκῃς «εἶναι βραχὺς τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ παγὺς, εὐπρόσωπος μὲ μακρὰν καὶ πλατεῖαν ὑπόφαιον γενειάδα, φιλόφρων, ἀλλὰ καὶ σοδαρὺς, εὐγενοῦς οἰκογενείας, καὶ μέγας φίλος *Μιχαὴλ τοῦ Καντακουζηνοῦ*. Θεωρεῖται ἐν γένει νουνεχὺς ἀνὴρ, ἔχει δὲ παρ' αὐτῷ 5 ἢ 6 μοναχοὺς». Ὁ *Γεράχιος*, κατὰ τὸ σύνθημα αὐτῷ, ἠρώτησε πολλὰ περὶ Θεσσαλονίκῃς, ἅτινα ἐν σελ. 210 αὐτόθι ἀναγράφονται.

ἀγούσης. Ἡ ἐπιστολὴ ἄρχεται «Γνωρίζομεν τῇ ἡμετέρᾳ ἀγάπῃ, ὅτι ἀποθανόντος Θεοφάνους τοῦ πρώην Ἀθηνῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, θάνατον ὄξυν» (αὕτη εἶναι ἡ 146ῃ τὴν σειράν ἐν τῷ χειρογράφῳ τῆς Θεολογικῆς σχολῆς τῷ ὑπ' ἀρ. PK). Θεοφάνης ὁ Ἀθηνῶν εἶναι ὁ *Καρούνης*.

Σωφρόνιος τῷ ζριδ' (=1606) *Δεκεμβρίου* ε' ἐπειδὴ ἡ Θεσσαλονικὴ τὸν οἰκεῖον ἀπέβαλε ποιμένα ἐξελέγη ὁ *Σωφρόνιος* συνυποψήφιος ἔχων τὸν τότε Μέγαν πρωτοσύγκελλον *Μητροφάνην* καὶ τὸν λογιώτατον πρωτοσύγκελλον ἐφημέριον τῆς Χρυσοπηγῆς *Ἰγνάτιον*. Τοῦτον παραιτησάμενον διεδέξατο τῷ ζριε' (=1608) κατὰ Σεπτέμβριον ὁ **Ζωδιμᾶς**, ὁ ἀπὸ *Κίρκου*.

Παῖδιος κατὰ τὸ 1611—1621. Περὶ τούτου ὅρα ὅσα ἐκ κώδικος ἀνήκοντος τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ ἐδημοσιεύθησαν ἐν σελ. 89 τοῦ *Παραοτήματος* τοῦ Κ'—ΚΒ' τόμου.

Τῇ ἀζιώσει τούτου κατὰ τὸ 1616 ἡ ἀπὸ *Νεοφύτου τοῦ Β'* ἀποσπασθεῖσα ἐπαρχία *Κασσανδρείας* ἐπανέρχεται εἰς τὸ πρῶην καθεστὼς καὶ ὑποτάσσεται τῇ μητροπόλει Θεσσαλονίκῃς¹.

Ἀθανάσιος², ὁ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1634 γενόμενος πατριάρχης, ὁ *Πατελλάριος*. Τοῦτον δὲ ἐν τῷ θρόνῳ Θεσσαλονίκῃς ἀμέσως τῇ 16 Μαρτίου διεδέξατο ὁ

Δαμασκηνός, τέως οἰκονόμος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκῃς διατελῶν (*Γεδεὼν Π. Π.* σελ. 559).

Τοῦτον, καθαιρεθέντα³ ἐπὶ *Κυρίλλου* τοῦ ἐκ *Βερροίας*, διεδέξατο ὁ *Πολυανῆς*

Καλλίνικος τῇ 27 Ἰανουαρίου 1636.

Ἀθανάσιος, τὸ βον προεδρικῶς. Πότε ἀγνοοῦμεν. Ὁ *Σεβ. ἅγιος Ἀμασείας* ἀναφέρει τὸ ἔτος 1639. Καὶ ὁ κ. *Γεδεὼν* (*Π. Π.* 569) λέγει ὅτι ὁ *Παρθένιος* φιλαδέλφῳ διαθέσει ἔδωκεν αὐτῷ τὴν Θεσσαλονικὴν ἔχοντι ἅμα καὶ τὴν ἐν τῇ πόλει αὐτῇ Μονὴν τῶν *Βλαταίων*. Ἄλλ' ἐν τῇ *Νομικῇ Συναγωγῇ* ἀναγιγνώσκωμεν τάδε:

Ἄ'Επειδὴ ἡ ἁγιωτάτη μητρόπολις Θεσσαλονίκῃς ἔμεινεν ἀπροσιάτευτος ὑπὲρ τὸν τριετῆ χρόνον διὰ τὸ (οὕτω) ἐν αὐτῇ κατὰ προεδρίαν ἀρχιερατεύοντα ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον κύρ

1. Κατ' ἀνέκδοτον σημείωσιν παρ' ἡμῖν.

2. Κατὰ τὴν *Νομικὴν Συναγωγὴν Δοσιθέου* (φύλλ. 123α) ὁ *Δαμασκηνός* ἔλαβε προεδρικῶς τὴν *Κασσανδρείαν* κατὰ τὸ 1643.

3. Ὅρα τὰ κατωτέρω περὶ τούτου.

Ἀθανάσιον καταλιπόντα αὐτὴν καὶ ἀναχωρήσαντα εἰς τὰ μέρη τῆς ἄνω Μυσίας, ὡς ἀντικρὺ φαίνεται)... ἐγένετο ὁ ἐν ἱερομονάχοις **Θεόκλητος** τῷ Ἰουλίῳ κα', 1646.

Ἀθανάσιος ὁ πατριάρχης, περὶ οὗ ὁ λόγος ἡμῖν, τῇ 30 Ἰουνίου «ἐξεβλήθη τοῦ θρόνου ἔπειτα, ἁχνὸς» καθ' ἃ ἐσημειώσαμεθα ἄλλοτε ἀναγνόντες ἐν βιβλίῳ σπανιωτάτῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή: «Ἀθανασίου / δήτορος ἱερέως / τοῦ *Βυζαντίου Ἀνυπατελλάρου*» ἐν *Παρισίοις* (1655) εἰς 4ον, περὶ οὗ ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ.

Ἐτελεύτησεν ὁ *Ἀθανάσιος* τῇ 5 Ἀπριλίου 1654 ἐν τῇ *ἱερᾷ Μονῇ τῆς Μεταμορφώσεως* τῆς παρὰ τὴν πόλιν *Lyben* κατὰ τὴν ἐκ *Μόσχας* εἰς τὰ ἴδια ἐπιστροφῆν¹.

Τὸν *Θεόκλητον* παραιτησάμενον διεδέξατο ὁ μέγας πρωτοσύγκελλος

Ἰωακείμ κατὰ Ἰανουάριον (κα' τοῦ 1651). Καὶ κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1661 εὗρισκομεν αὐτόν. Ὅρα *Παπαδοπούλου Κεραμῆος Ἱεροσολ. Βιβλ. τ. Α'*, σ. 460. Μετὰ ταῦτα ὁ *Ἰωακείμ* ἐγένετο *Ῥόδου*.

Διονύσιος, ὁ τέως πατριάρχης μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου παρὰίτησιν κατέσχε τὸν θρόνον τῆς Θεσσαλονίκῃς μέχρι τοῦ 1670 προεδρικῶς, περιδείαν δὲ ἐποιήσατο καὶ ἐν τῇ *Χαλκιδικῇ*. Ταῦτα κατὰ τὴν *Νομικὴν Συναγωγὴν* τοῦ *Δοσιθέου*. Πρὸβλ. *Γεδεὼν Π. Π.* σ. 589. Εἶτα δι' ἐκλέγεται τῇ 11 Μαρτίου 1671 ὁ *ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς καὶ λογιώτατος*

Ἀναστάσιος.

Μελέτιος. Τῷ 1672 εὗρισκομεν αὐτόν συνυπογράφοντα ἐν τῇ «Ἀποκρίσει πρὸς ἐρωτήσεις περὶ τῶν μυστηρίων τῆς κατὰ τὴν Ἀνατολὴν Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», κατακεχωρισμένη ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ*, 1881, σ. 88—91. Ὅρα *Παπαδ. Κεραμῆος Ἱεροσολ. Βιβλιοθ. τ. Α'*, σ. 335—6.

Νεόφυτος, ὁ τῷ 1680 εἰς *Νικομήδειαν* μετατεθείς.

Μεθόδιος, ὁ παρὰ τῷ σεβασμιωτάτῳ ἁγίῳ Ἀμασείας κατὰ τὸ 1696 ἀναφερόμενος εὗρηται τῷ 1689 ὑπογεγραμμένος ἐν πράξει *Καλλινίκου Β' Κωνσταντινουπόλεως* ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ τοῦ *Τραπεζοῦντος Νεκταρίου*, ἧς τὸ πρωτότυπον εὗρηται ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς μητροπόλεως *Τραπεζοῦντος*. Τοῦτον διεδέξατο ὁ

Ἰγνάτιος, ὅστις τῷ 1698 ἤδη ὑπογρά-

1. Ὅρα καὶ *Ἐκκλησι. Ἀληθ. ἔτ. ΙΗ'*, σ. 260.

φει σιγίλλιδες γράμματα ἐπὶ τῇ συνενώσει τῆς ἐξαρχίας *Κερασοῦντος* μετὰ τῆς *Τραπεζοῦντος*¹.

Ἐπὶ τοῦ Ἰγνατίου τούτου «**ΣΡΙΩΕ ΤΕΙ ΞΥΞΕ**» συνετελέσθη ἡ μητρόπολις καὶ

ἈΝΟΙΚΔΟΜΗΘΗΑΝ ΦΑΠΑΡΟΝ δι' ἐξόδου τοῦ παναγιωτάτου μητροπολίτου Θεσσαλονίκῃς κυροῦ Ἰγνατίου, / ἐκ νήσου *Λέσβου* / ἄλλαι μὲν βου-ἔλαι ἀνθρώπων / ἄλλα δὲ Θεὸς κελεύει». Ἐπὶ τῆς πυρκαϊᾶς τοῦ 1890 καὶ ἡ ἐπιγραφή τῇ μητροπόλει συναπώλετο. Ἐδόθη ἡμῖν ἡ ἐπιγραφή ὑπὸ τοῦ διδάκτορος κ. *J. Mordtmann*, ἐδημοσιεύθη ὅμως καὶ ἐν τῇ *Ἀστυγραφίᾳ Θεσσαλονίκῃς τοῦ Χατζηϊωάννου*, σελ. 17.

Τὸν *Ἰγνάτιον* τοῦτον εὗρομεν συνυπογράφοντα τὸ ἐπὶ *Κυρίλλου τοῦ Δ'* ἀγγελτήριο γράμμα τῆς καθαιρέσεως τοῦ *Φιλαδελφείας Μελετίου*, τοῦ ἐν *Βενετίᾳ*, κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1712².

Εἶναι ἄρα γε ὁ αὐτὸς *Ἰγνάτιος*, ὁ κατὰ τὸ 1723 ὑπογράφων ἐν *Ὁμολογίᾳ* τῆς τοῦ *Χριστοῦ Ἀποστολικῆς Καθολικῆς καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἧτις εὗρηται ἐν χειρογράφῳ τοῦ *Μετοχίου* ὑπ' ἀριθ. 222, ἐπὶ *Ἱερεμίου τοῦ Γ'* γεγονυία; Δὲν ἐξήτάσαμεν.

Ἰωακείμ. Κατὰ τὸ 1740—41 ὑπογράφει ἐν ἐγγράφοις τῆς Θεσσαλονίκῃς. Ὅρα πανομοιότυπον ἐν πίνακι Α ὑπ' ἀριθ. 4.

Γαβριήλ (1750—1758), ὑπογραφή αὐτοῦ, αὐτόθι ὑπ' ἀριθ. 2.

Θεοδόσιος ὁ *Μαριδάκης*, Κρής, Ἱεροσοῦ ἐπίσκοπος, εἶτα τῷ 1767 Θεσσαλονίκῃς θεοφιλῶς αὐτὴν ποιμένας καὶ ἀπὸ τοῦ 1769 πατριάρχης οἰκουμενικός. Τοῦτου εἶδομεν ἐν *Καισαρείᾳ* διατρίβοντες ἐν μεμβράνῃ σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν *Ζινδζιδερε* μονῆς τοῦ *Τιμίου Προδρομοῦ* κατὰ τὸ 1771 ἐκδεδομένον, ὅπερ καὶ ἀντεγράψαμεν³.

Δαμασκηνός Β', ὁ ἐξ Ἀργυροκάστρου, μαθητεύσας ἐν Ἰωαννίνοις, εἶτα δὲ ἐν τῇ

1. Τὸ σιγίλλιον, σφῶζόμενον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς μητροπόλεως *Τραπεζοῦντος*, ἐδημοσιεύθη ἤδη, ἄνευ ὁμοίων ὑπογραφῶν. Ὅρα *Π. Τριανταφυλλίδου Φυγάδες*, σ. 137 καὶ ἐξῆς.

2. *Βελλοῦδου Χρυσῶς*, καὶ γράμματα τῶν οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν, ἐν *Βενετίᾳ*, σ. 66—78.

3. *Γεδεὼν Π. Π.*, σ. 661 διὰ πλείους πληροφορίας ὅρα ὑπογραφήν τοῦ *Θεοδοσίου* ἐν πίνακι ὑπ' ἀριθ. 3.

Ἀθωνιάδι. Μέγας πρωτοσύγκελλος τὸ πρῶτον, εἶτα *Μελενίκου*, καὶ εἶτα τῷ 1769 *Θεσσαλονίκης*. Περὶ τούτου ὅρα τὰ μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ Ἰωηλάντου, καὶ τὰς ἐμὰς περὶ *Κουρούτσεσμε Εἰδήσεις*, σ. 70, καὶ *Γεδεῶν Ἄθω* σ. 226. Μέχρι 1780, ὅτε κατὰ Ἰούλιον¹

Ἰάκωβος ὁ ἀπὸ Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους, οὗ ἡ ἐκλογή ἐγένετο ἐν τῷ ἐκκλησιδίῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τοῦ κατὰ τὸ *Σερῶν Βουρονῶν* τῆς *Ἐπικρήνης*.

Ἐναντιώματι καὶ φροντίδι τοῦ εὐγενεῦς καὶ φιλοκλήου ἀνδρός καὶ τὰ μάλιστα φιλοπάτριδος κυρίου Ἰωάννου Γούτα *Καυταντζόγλου τοῦ Θεσσαλονικέως*, ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανηγυρώτου ἡμῶν δεσπότη κυρίου κυρίου Ἰακώβου Κωνσταντινουπολίτου, τοῦ ἀπὸ Ἱερισσοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους, ἐξεδόθη ἐν Βιέννῃ κατὰ τὸ 1784 (: εἰς 4ον. «Ὁ Παλαμῆς ἐκεῖνος, ἦτο βίος ἀξιοθαύμαστος τοῦ... Γρηγορίου ἀρχιεπ. Θ. τοῦ θανατοῦργου, τοῦπίκην Παλαμῆ»².

Γεράσιμος.—Τοῦ Ἰακώβου ἐν Θεσσαλονίκῃ θανάτος τὸ 1788, ἐγένετο ὁ εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Κύπρου ποτὲ διδάκταλος χρηματίσας, ὁ καὶ εὐεργέτης τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου Κουρούτσεσμε. Ὁρα τὰ μετὰ τὴν ἄλωση τοῦ Ἰωηλάντου σ. 686 καὶ τὰς περὶ *Κουρούτσεσμε Εἰδήσεις*. Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ ἐν πίνακι ὑπ' ἀριθ. 7.

Ἰωσήφ³.

Ἐν χειρογράφῳ χροτόφ κώδικι γεγραμμένῳ περὶ τὸ τέλος τῆς ΙΕ' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΣ' ἑκατονταετηρίδος ὑπὸ τὸν τίτλον *Νόμιμον*, ἀποκειμένῳ δὲ ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ Σταυροπηγιακῇ Μονῇ τῶν Βλαταίων ἀναγινώσκεται εὐθὺς ἐν ἀρχῇ

« αὐθιῶν Φεβρουαρίου 6'
αἱ ἡλθεν ὁ ἅγιος Θεσσαλονίκης
αὐτὸς Ἰωσήφ
ὁ γράφας σύνγκελλος Ἄνθιμος».

1. Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1776 ὑπογράφει σὺν ἄλλοις καὶ ἔγραφο περὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους ὅρα σ. 241 τοῦ «Haupturkunde» f. d. G. der Athos-Klöster ὑπὸ Ph. Meyer, ἐν Λειψία, 1894.

2. Ἐκ βιβλίου σπανίας, ἣν μόλις εἶδομεν παρὰ βιβλιοπώλῃ Θεσσαλονίκῃ ἐπὶ τινὰς μόνον στιγμάς, καθότι δὲν ἔπρεπεν ἴσως νὰ κατέχωμεν σημειώσεις τινὰς ἐξ αὐτῆς. Ἡ χρονολογία τῆς ἐκδόσεως διέφυγεν ἡμᾶς 1784 ἢ 1794; Πανομοιότυπον ὑπογραφήν τοῦ Ἰακώβου ὅρα ἐν πίνακι, ὑπ' ἀριθ. 4.

3. Πανομοιότυπον τῆς ὑπογραφῆς τούτου ὅρα ἐν ταῖς ὑπ' ἡμῶν δημοσιευθείσαις *Εἰδήσεσι περὶ Κουρούτσεσμε* 1888, καὶ κατωτέρω ἐν τῷ πίνακι ὑπ' ἀριθ. 5.

Ἡ Α. Σ. ὁ ἅγιος Ἀμασείας τίθησιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ 1815—1821 ἀρχιερατεύσαντα ἐν Θεσσαλονίκῃ.

Μακάριος 1822—1824, ὅτε σημειῖται ἐν τῷ κώδικι ἡ ὑπογραφή αὐτοῦ, ἣς τὸ πανομοιότυπον ὑπ' ἀριθ. 6 εὔρηται ἐν τῷ πίνακι.

ΕΠΙΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου ἁγίου Ἀμασείας κ. Ἀνθίμου ἐπισκοπικούς καταλόγους τῶν ὑπὸ τὸν θρόνον Θεσσαλονίκης ἐπισκοπῶν ἰδίως τοὺς καταλόγους τῶν *Πολυανῆς καὶ Βαρδαρεωτῶν*, τῶν *Πέτρας*, τῶν *Ἀρδαμερίου* καὶ τῶν *Ἱερισσοῦ καὶ ἁγίου Ὁρους*, ἃς ὁ φιλόμουτος ἱεράρχης τύποις ἐξέδοτο ἐν τῷ τῆς 4 Μαΐου 1892 φύλλῳ τοῦ *Νεολόγου*, προστιθέμεθα ἐνταῦθα καὶ τὰδε τὰ ὀνόματα πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐκείνων σεσημειωμένων. Ἐν τῇ ἐπισημείωσει ταύτῃ οὐδεμίαν ἠθελήσαμεν νὰ ἐπισκοπήσωμεν πηγὴν, ἀλλ' ἀπλῶς περιωρίσθημεν εἰς ὅ,τι ἐκ γραπτῶν ἀνεκδότων σημειωμάτων κατέχομεν καὶ δὴ ἐκ Θεσσαλονίκης μόνον προερχομένων.

Τὰς σημειώσεις ταύτας κατέχομεν ἐκ χειρογράφου τεύχους, ὅπερ κατὰ τὴν εἰς τὴν Μονὴν ἐπίσκεψιν ἡμῶν ἐκ τύχης εἶδομεν ἐν θήκῃ τινὶ καὶ συνεβουλεύθημεν. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο σχήματος μικροῦ ἐπὶ κοινοῦ στυποχάρτου κατὰ λήγουσαν τὴν παρελθοῦσαν ἑκατονταετηρίδα γεγραμμένον, ἀκέφαλον καὶ ἀτελὲς δὲν εἶναι κτελεγμένον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς, ὧν καταλόγον συναπήρτισεν ὁ ἐλλογιμώτατος γυμνασιάρχης κ. Πέτρος Παπαγεωργίου. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο κατὰ τετράδια συνερραμμένον καὶ μὴ ἠριθμημένον, περιεῖχεν ἀντίγραφα ἐπιστολῶν διάφορα πρὸς διαφόρους ἀνδρας ἱερωμένους τε καὶ μὴ, ποιμαντικὰς ἐγκυκλίους περὶ διαφορῶν ὑποθέσεων κοινῶν τε καὶ ἰδιωτικῶν ἐν γλώσση τῆς ἐποχῆς ἀπλῆ καὶ σαφεῖ, ἀνῆκε δὲ πάντως τῷ τῆς *Καμπανίας* ἐπισκόπῳ, διότι αὐτοῦ τὸ ὄνομα διεκρίναμεν ἐν τῇ ἀνελίξει τοῦ χειρογράφου, ἐκ τῶν τοῦ ὀνόματος συντομογραφιῶν (π. χ. *Καμ. Θε.*, *Καμπ. Θ.*). Περὶ τοῦ χειρογράφου καὶ τοῦ *Καμπανίας Θεοφίλου* τὰ δέοντα εἶπομεν ἤδη ἐν τῇ *Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ* τοῦ ἐτους τούτου¹ συνεκδόντες καὶ διατριβὴν ἐξ αὐτοῦ εἰλημμένην περὶ τοῦ «εἰ χρεῖα τοῦ ζέοντος καὶ ἐν τῇ Προηγουμένης *Λειτουργίας*».

1. *Ἐκκλ. Ἀληθ.* ἀρ. 10 καὶ 11.

Πολυανῆς καὶ Βαρδαριωτῶν¹

Ἰάκωβος πρῶτον *Πολυανῆς* γίνεται *Σηλυβρίας* ἐπὶ Τιμοθέου κατὰ Νοέμβρ. τοῦ 1618. ἐκ ποδολγίας ἀποθανὼν τῷ 1792.

Γερόθεος κατ' Αὐγουστ. τοῦ 1793.

Θεοδόσιος κατ' Αὐγουστ. τοῦ 1793.

Πέτρας²

Ἀθανάσιος μεταξὺ 1785—1790.

Ἱερὶσσοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους

Γεράσιμος, ὃν διεδέξατο ὁ

Ἰγνάτιος κατὰ τὸν Φεβρ. τοῦ 1790 φέρεται. — «Προσεκλέσταν τὸν Γέροντα ὁ Παναγιώτατος (δηλ. ὁ Θεσσαλονίκης) νὰ ἀπέλθῃ εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ χειροτονήσῃ τὸν κῦρ Ἰγνάτιον ἀρχ[ιερέα] ἐπίσκοπον Ἱερισσοῦ· παρητήθη ὁ πρῶτον κῦρ *Γεράσιμος* λαθῶν.. πουργεῖα λόγῳ παραιτήσεως· ἡ χειροτονία γενήσεται κατὰ τὴν τοῦ ἁγίου Παλαμῆ [ἐορτήν];... ὁ Γέρον ὅμως δὲν πηγαίνει».

Ἐνταῦθα παρατιθέμεθα καὶ ἐπιστολὴν τοῦ γραμματέως τοῦ *Καμπανίας Θεοφίλου*, *Γεωργίου* ὀνόματι, πρὸς τὸν Ἰγνάτιον. Αὕτη ἀχρονολόγητος οὕσα ἔχει ὡδε:

Τὴν ὑμετέραν σεβαστήν μοι πανιερότητα ταπεινῶς προσκυνῶ, νοερώς κατασαζόμενος τὴν ἱεράν τῆς δεξιάν.

«Καίκεν τὸ βουλοίμην, καίκεν πολὺ κέρδιον ἦεν, το ἅπαξ ποτε νὰ ἀκούσω τὸν πολυπόθητόν μοι ὡς ἀδελφὸν κῦρ Ἰγνάτιον νὰ ὑψωθῇ εἰς τὸ ἀκρότατον ὑπερποθούμενον τοῦτο σημεῖον· καὶ δὴ, ὡς τῆς ἀγαθῆς τύχης, τὸν ἀκούω ὑψωθέντα πλέον εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον, καὶ βλέπω ἐκπεπληρωμένην μοι τὴν εὐχήν· συγχάρω τοίνυν αὐτῇ ἢ μάλλον εἰπεῖν τοῖς... μασὶ ταῦτα γὰρ αὐτῆς, ἢ αὐτῇ τούτων ἔχρηξεν ἤδη ὑψώθη τὸ φῶς ἐπὶ τὴν λυχνίαν, καὶ ὁ λαμπρὸς ἑωσφόρος μου ἔβη τὸν μεσημβρινόν, διὰ νὰ ἐραπλώσῃ τὰς ἀκτῖνας τῆς ἀρετῆς του εἰς τὸν ὑπ' αὐτὸν ὀρίζοντα· δὲν θέλω διὰ τούτων νὰ τὴν κολακεύω, ὡσαν ὅπου εἰς ἐμὲ οὐχὶ ὁ νῦν Ἱερισσοῦ, ἀλλὰ ὁ πρὸ πολλῶν ἡδὴ χρόνων γνωρισθεὶς κῦρ Ἰγνάτιος ὡς ἀδελφὸς ἐλογίζετο· τὴν δ' ἀδελφότητά ταύτην καὶ βίου κοινωνίαν καὶ ψυχῆς διάθεσιν εἰς τὰς καρδίας ἐκατέρων ἡμῶν ἐνεποίησαν· ἐν με

1. Ἀπὸ τοῦ 1895 συνεχωρεύθη τῇ ἐπισκοπῇ Κίτρους γενομένου τοῦ Πέτρας *Θεοκλήτου*, τοῦ ἀπὸ *Πολυανῆς*.

2. Ὁρα καὶ τὰ *Byz. Zeitschr.* τ. δ', σελ. 304 ὑπὸ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθα ἀναφέρεται καὶ Ἰωαννίκιος (*Κοντόπετρος*) καὶ Θεοδόσιος (ἀρ. 1817), ὁ αὐτὸς ὁ ὑπ' ἡμῶν ἀναφερόμενος.

ὑπερλυπεῖ ὅτι τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς ἀγίας τῆς δεξιᾶς τὸ γε νῦν ἀπαξιώθησομαι εἰδοῦτι ὅμως φέρειν τὰ διὰ τὴν ἐναντίαν μου τύχην ἀντιπίπτοντα, ἀρκέσει μοι ἐπὶ πολὺ ἀντὶ τῆς ἱερᾶς δεξιᾶς ὁ ὑπ' ἐκεῖνης χαρακτηρισθεὶς Ἱερισσοῦ Ἰγνάτιος, τὸ προσφιλέστατον μοι φημί καὶ πολυσέβαστον ὑπογραφησόμενον ὄνομα τῆς. Δεσπότη μου Πανιερώτατε (ἢ εὐκρινεῖα δὲν ἄφησε τὴν περὶ αὐτὴν προτέραν μου διάθεσιν νὰ μεταβληθῇ) εἰδὼς ὅτι καὶ πρότερόν με ἠγάπα ὡς ἀδελφὸν καὶ εἰς τοῦτόν ἀγαπήσει με ὡς τέκνον τῆς προσφιλῆς, δὲν τολμῶ νὰ τὴν παρακαλέσω διὰ νὰ με ἀγαπᾷ· λοιπὸν δεόμενος τοῦ ἁγίου Θεοῦ νὰ τὴν διαφυλάτῃ ἐπὶ τοῦ ἀγιωτάτου θρόνου τῆς ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀναπαύσει μέχρι βαθυτάτου γήρατος, ἐπεύχομαι αὐτῇ ταχεῖαν τὴν κυβέρνησιν, καὶ τοῦ χρέους¹ σεισάχθειαν. Ἐξαίτουμαι δὲ καὶ τὰς θεοπειθεῖς τῆς εὐχᾶς, αἵτινες εἰσράν μοι ἐν βίῳ παντὶ ἀρωγαί (οὐτῶ).

Τῆς ὑμετέρας σεβαστῆς μοι Πανιερότητος τέκνον πεθῆνιον, καὶ ταπεινότητος δοῦλος

Γεώργιος.

Ἐκ τινος δὲ ἐτέρας ἐπιστολῆς τοῦ αὐτοῦ *Γεωργίου* εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμπομένης πρὸς τινὰ εὐγενέστατον (τίνα;) σημειοῦνται τὰδε αἴσως ἔμαθε παρ' ἄλλων φίλων ὅτι ὁ ἀρχιδιάκονος κῦρ Ἰγνάτιος ἐψηφίσθη διὰ Ἱερισσοῦ παραιτηθέντος τοῦ παλαιοῦ· κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἁγίου Παλαμῆ χειροτονήσεται· τὸ χρέος φθάνει κοντὰ εἰς τὰ 32· ὁ Θεὸς νὰ τὸν κυβερνήσῃ».

Ἀρδαμερίου

Ἀρδαμερίου² γίνεται νῦν τὸ πρῶτον γνωστός ἐκ τοῦ ἄνωθεν γραμματος τοῦ Ἰωάσαφ ὁ *Ματθαῖος* κατὰ τὸ 1569.

Ε'

Α' ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΟΔΗΓΗΤΡΙΑΣ

Ἡ ΛΑΓΟΥΔΙΑΝΗΣ

Μεταξὺ τῶν μετοχιῶν τῆς Μονῆς τῶν Βλαταίων, ὡς ἐν τοῖς σιγίλλοις τακτικῶς φέρεται, κατηριθμεῖτο ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἡ μέχρι τῆς σήμερον τῇ Μονῇ ὑποκειμένη, ἐπὶ τῇ μνήμῃ δὲ τῆς *Ζωοδόχου Πηγῆς* σεμνυνομένη. Τὶς ὅμως ἡ τοῦ ὀνόματος *Λαγουδιανῆ* ἢ *Λαγουδιανῆ* ἱστορία ἄγνωστον. Κατὰ παράδοσιν κυνηγῶ τινι διώκοντι λαγῶους δύο ὑπεδείχθη ἡ

1. Τὸ χειρογρ. ἔχει βάρους ἐσβεσμένον καὶ εἶτα ἐν συνεχείᾳ τὴν λ. *χρέους*.

2. Καὶ ἕτερος ἡμῖν γνωστός ὁ *Ζωσιμᾶς* κατὰ τὸ 1611. *Ἑλλ. Φιλ. Σύλλ.* παράρτ. τ. Κ'—ΚΒ', σ. 99.

πηγή, ἐξ ἧς ἀναβλύζει ἠγικισμένον ὕδωρ, εἰσδυσάντων τῶν λαγῶν εἰς τὴν ὀπήν, ἐξ οὗ ὠδήγηθη εἰς τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἀνακάλυψιν τῆς εἰκόνας¹. Πράγματι ὑπάρχει πηγή ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ ἁγίου βήματος πτέρυγι ἐνώπιον δὲ εἰκόνας ἀρχαίας τῆς Παναγίας καίτοι τεμάχιον κίονος, κιονόκρανον, οὗ αἱ τέσσαρες γωνίαι φέρουσιν ὡς κοσμήματα προεξεγούσας κεφαλὰς ἀμῶν². Ἀλλὰ τὸ ὄνομα οὐδὲν κοινὸν φαίνεται ἔχον πρὸς τὴν τῶν λαγῶν παράδοσιν, ἀλλὰ προήλθεν ἐκ τοῦ ἐπιθέτου τοῦ κτίστορος Λαγουδιάτη³ ἢ Λαγουδιάτου⁴.

Σήμερον ὁμῶς ὁ λόγιος κόσμος καὶ ἡ κοινολαίτις παράδοσις θέλει τὸ ὄνομα κατὰ συγκοπὴν γενόμενον ἐκ τοῦ Λαο[ῦ]δηγητήρια, προσαρμόσασα αὐτὸ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῆς φήμης τῆς Θεομήτορος, ἣτις ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐφέρετο⁵ ὡς πολιοῦχος.

Β' ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ

Τὸ ἐν τοῖς σιγίλλοις ἀναφερόμενον μετόχιον ἁγίου Νικολάου Ὁρφανοῦ καὶ σήμερον διατηρεῖ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἀρχαίον βυζαντινὸν κτίριον. Πράγματι ἡ ἐκκλησία εἶναι ὄρφανή, διότι ἐνορίαν δὲν ἔχει, ἐν δὲ τῇ περιοχῇ τοῦ ναοῦ τρεῖς μόνον κατώκουν πέρυσιν οἰκογένεια⁶. Τετίμηται ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ προστάτου τῶν ὄρφανῶν, ἧτο δὲ πάλαι μονή, ἧς ὁ Tafel δὲν ἐποιήσατο μνεῖαν, καίτοι ἀναφέρει ὄρφανους παῖδας, καὶ μοναχοὺς μονῆς τινος⁷ μυροβλήτου.

Ὁλος ὁ κυρίως ναὸς ἔχει παλαιὰς τοιχογραφίας μέχρι τοῦ στεγῆματός, ὅπερ, ξύλινον ὄν, ἀντικατέστητε πάντως ἀρχαίον τροῦλλον. Τὰ σφζόμενα νῦν παλαιὰ μέρη εἶναι τὸ κέντρον καὶ οἱ ἐκκτέρωθεν δύο κίονες, τὸ δὲ ἀριστερὸν κλίτος τετιμημένον ἐπ' ὀνόματος τῆς ἁγίας Βαρβάρας καὶ τὸ δεξιόν, ὅπου καὶ ἡ γυναικωνίτις, τῷ ἁγίῳ Παντελεήμονι, εἶναι νεόδμητα. Ἐν τῇ δεξιᾷ τῆς ἁγίας Τραπεζῆς πτέρυγι ὑπὸ τὰς ἀγιογραφίας, ἐν αἷς δείκνυνται αἱ

σκηναὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν¹ ἐπὶ τῆς αὐτῆς σειρᾶς εὐρηται ἐξωγραφημένοι

Γρηγόριος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας

Γρηγόριος ὁ ΝΥΣΙΟΝ
Γρηγόριος ὁ Ἀκροαγητων (οὕτω)

Γρηγόριος ὁ Διάλογος.

Ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ ἐσωνάρθηκος εὐρηται ἐπὶ μαρμαρίνου πλακῶς γράμματά τε καὶ κοσμήματα ἐφθαρμένα καὶ ἐξίτηλα, ἄτινα, ἐπειδὴ ἐτπεύδομεν ν' ἀπέλωμεν ἐκ τῆς κλεινῆς πόλεως, δὲν εἰχομεν τὸν ἀπαιτούμενον κειρὸν νὰ ἐξετάσωμεν²

Ὅπισθεν τοῦ ἱεροῦ ἐν τῷ αὐλογύρῳ ὑπάρχει ἀρχαίον φρέαρ καὶ κάτω ὑπόγειον κοιμητήριον πλήρες ὀστέων. Ἐμπροσθεν δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ἐξωτερικοῦ μεγάλου περιβόλου δύο κίονες βυζαντικοῦ ῥυθμοῦ ἴστανται, ἐφ' ὧν ἐν τῷ κιονοκράνῳ ἐγγεγλυμμένος σταυρός.

Γ' ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΟΥΔΑΣ

Ἀρχαιότερος κώδιξ, διαφωζόμενος ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ, ἀνέρχεται εἰς τὸ 1789 ἔτος.

«Τῷ 1789 Μαΐου 2 συνήχθησαν ὅλοι οἱ μαχαλιῶτες ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κῦρ Δούκα Καστριόσιου καὶ ἐθεωρήσαμεν τὸν λογαριασμὸν ὅπου ἐπίτροποι τῆς ἐκκλησίας μας Παναγούδας μᾶς ἐπαρέδωσαν ὅ τε κῦρ Ἰωάννης Πάικος καὶ κῦρ Μόσχος Γεωργίου».

«Τῷ 1815 Ἰουνίου κδ' μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Πάικου, ὅστις παρέλαβε τὴν ἐπιτροπὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ αὐθ' Ἰουλίου λ' μέχρι τοῦ αὐθ' Ἰουνίου κδ' ἐζητήθη νὰ θεωρηθῇ ὁ λογαριασμὸς ἔμπροσθεν τῆς ἡμῶν μετριότητος.»
κάτωθι δὲ φέρεται ἰδίᾳ χειρὶ:

† Ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωάσαφ ὑποβεβαυῖ³
καὶ μεταξὺ τῶν μετὰ τὸν μητροπολίτην ὑπογραφόντων πρῶτος ὑπογράφεται ὁ Ἰωάννης Γούτας Κανταντζόγλους.

Ἐν σελ. 30ῃ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κώδικος, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν ἱεράν ταύτην ἐκκλησίαν τὴν ἐπὶ τῇ μνήμῃ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτό-

1. Αἱ σκηναὶ τοῦ μαρτυρίου ὅλαι μετὰ τῶν καταλήλων βητῶν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου.

2. Σ. Σ. 'Ε. Τὰ γράμματα ταῦτα καὶ τὰ κοσμήματα ἐξετάζει ὁ κ. Παπαγεωργίου ἐν *Byzant: Zeitschrift*, 1898, σελ. 427.

3. Ὁρα ἀνωτέρω καὶ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τὸ πανομοιότυπον ἐν τῷ πίνακι.

κου σεμνυνομένην¹, γνωστὴν δὲ κοινότερον ὑπὸ τὸ ὄνομα Παναγούδα, φέρονται ἐπὶ λέξει τάδε:

«Εἰς τὴν α' τοῦ μηνὸς Μαρτίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ δεκάτου ἐβδόμου ἔτους ἡμέραν τετάρτην καὶ ὥραν περὶ τὸν ὄρθρον συνέβη ἡ πυρκαϊὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου ἐορταζομένης εἰς τὰ γενέθλια αὐτῆς τῆς ἐπονιμαζομένης Παναγούδας, ἣτις πυρκαϊὰ ἤρξατο ἀπὸ τὸ ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ Κιβούκλιον. Καὶ ἐν ὀλίγῳ διαστήματι ἐκάη μόνη ἡ ἐκκλησία ὀλόκληρος μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν θεμελίων αὐτῆς. Συνεκάησαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ εὐρεθέντα πάντα τὰ ἐν τῷ ἱερῷ βήματι ἅγια σκεύη, τὰ ἱερά ἐνδύματα καὶ τὸ πολυέξοδον ἀργυροῦν Εὐαγγέλιον, τὰ δύο ἐξαπτέρυγα καὶ δύο σταυροὶ καὶ ὀλίγα κανδήλαι ἀσημένια, καὶ πάντα τὰ ἐκτὸς τοῦ βήματος, ἦγον πασαι αἱ ἅγιοι εἰκόνας καὶ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, μανουήλια καὶ πολυέλαιοι, ἠλευθέρωθησαν δὲ μόνον ὅσα εὐρέθησαν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας», τῶν ὁποίων ἔπεται ὁ κατάλογος ἐν τῷ κώδικι.

Ἡ ἱερά αὕτη ἐκκλησία, παρὰ τὸ αὐτόθι νεόδμητον ἑλληνικὸν γυμνάσιον ὑπάρχουσα, ἀνηγέρθη τὸ ἐπιόν ἔτος, ἧτοι τῷ 1818, ὡς ἐν τῷ κώδικι παρετηρήσαμεν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπεσκευάσθησαν ἡ τε ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἡ τοῦ Μαλάκη², ἡ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἢ ἐν τῷ Ἰπποδρομίῳ, ἡ τῆς Μεγάλης Παναγίας τῆς Κοιμήσεως καὶ ἡ τῆς Παναγίας Δέξις.

Κατὰ τὸν κώδικα ἦσαν διδάσκαλοι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς τὸ κοινὸν σχολεῖον κατὰ τὸ 1820 ὁ παπᾶ Κῦρος καὶ ὁ Ἀναστάσιος.

Δ' ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΔΕΞΙΑΣ

Ἐν τῇ ἱερᾷ Ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας Δέξις τῇ παρὰ τὴν πύλην τῆς Καλαμαριᾶς κειμένη ἐν τῷ ἀριστερῷ κλίτει ἀπηντήσαμεν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου παλαιὰν φέρουσαν χρονολογίαν καὶ ὑπογραφὴν ἔχουσαν ὡδε:

1523

Σεπτεμβρίου 10
χειρ Ἰωάν
μοναχοῦ.

1. Ἡ μεγάλη Παναγία, ἢ ἐν τῷ Ἰπποδρομίῳ τετίμηται ἐπὶ τῇ Κοιμῆσει τῆς Θεομήτορος.

2. Περὶ τούτου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀξιοσημειώτων ἄλλοτε. Ἐν τῷ ναφ' τούτῳ φυλάττεται καὶ ἱερὸν ποτήριον ἐξ ἀργύρου 190 δραμίων, ὡς σημειοῦται ἐπ' αὐτοῦ. Ἀνήκε τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας καὶ ἐγένετο ταύτῃ ἀφιέρωμα τοῦ 1692 Σεπτεμβρ. 6.

καὶ ἐτέραν ὁμοίας ἐργασίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου κρατοῦντος τὴν ράβδον αὐτοῦ.

Ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ εἶδομεν καὶ ἀντιμήριον, ἐφ' οὗ φέρονται: «Δι' ἐπιταγῆς καὶ συνδρομῆς τοῦ πανιερολογιωτάτου ἁγίου Σκυθουπόλεως / κυρίου κυρίου Ἀρσενίου τοῦ καὶ Ἐπιτρόπου τοῦ Μακαριωτάτου / τετύπωμα ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει ΙΛΗΜ ἀφ' ἡβ' μηνὶ Ἀπριλίῳ».

Ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ εὐρηται καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον (ἐκδ. 1768), ἐπὶ τοῦ ἐπαργύρου καλύμματος τοῦ ὁποίου φέρονται ἐγγεγλυμμένα:

Εὐβαγγέλιον τοῦ ἁγίου

Ἐπατίου¹ ἀπὸ Θεσσαλονίκῃ 1776
εὐφορος σηδρομητῆς Θεολόγος;

Ε' ΣΕΛΗΜ ΠΑΣΣΑΣ ἢ ΣΑΑΤΑΙ ΔΖΑΜΙ

Τὸ τρουλλωτὸν τοῦτο δζαμίον μετὰ μινὰρὲ καὶ τετραπλεύρου ὑψηλοῦ πύργου ἐν εἶδει κωδωνοστασίου ἐκτίσθη κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῷ 1231 τῆς Ἐγείρας. Τῷ 1257 ἀπέθανεν ὁ Σελήμ πασσᾶς, ὁ κτίστωρ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀπέναντι σχολεῖου σελημέ, τοῦ νῦν ἐξωραισθέντος. Τὸ δζαμίον τοῦτο παρὰ τὸ διοικητήριον κείμενον καὶ τούτῳ συνορευὸν ἔχει ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτοῦ δωμάτια δι' ἱεροσπουδαστᾶς, ὠραίους τύμβους ἐν ἰδίῳ διὰ κιγκλίδων κεχωρισμένῳ μέρει τοῦ κτίστορος καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, καὶ ἐξ μεγαλοπρεπεῖς πλατάνους. Τὸ δζαμίον ὀνομάζεται καὶ Σααταί, ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου ὠρολογίου τοῦ ἐν τῷ πύργῳ.

Ἐπὶ τοῦ πύργου ἐν τῷ τείχει αὐτοῦ προσηκόντως ἐντετειχισμένοι εἶναι πλίνθοι, δι' ὧν δείκνυται τουρκιστὶ ἡ χρονολογία 1210 πάντως τῆς οἰκοδομῆς αὐτοῦ, κατὰ τὸ σύστημα καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν ἀρχαιότερων καὶ δὴ βυζαντιακῆς περιόδου.

Σ'

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ἐκ χειρογράφου ἀνήκοντος εἰς τὸν Καμπανίας Θεόφιλον, περὶ τοῦ ὁποίου ὄρα τάνωτέρω καὶ τοῦ δικηγόρου κ. Ε. Ταπεινοῦ τὸ Πρόχειρον Νομικόν, συνεπήξαμεν κατάλογον κατ' ὄνομα χωρίων, ἅτινα ὑπερμεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν τῇ πνευματικῇ δικαιοδοσίᾳ τοῦ Καμπανίας—Θεσσαλονίκης. Τὸν κατάλογον τοῦτον ἄκοσμον καὶ ἄμορφον παραδίδομεν

1. Ἡ ἱερά Ἐκκλησία τῆς Παναγίας Δέξις λέγεται ἐπίσης καὶ τοῦ ἁγίου Ὑπατίου.

1. Πρβλ. Χ. Ἰωάννου Ἀστυγραφίας σ. 94.

2. Ὁ κίων ἔχει περιφέρειαν 0,92, ὕψος δὲ σφζόμενον 0,35 ἐκμ.

3. Ἐν σιγίλλῳ τοῦ 1580.

4. Ἐν σιγίλλῳ τοῦ 1630, 1698.

5. Tafel de Thessalonica σ. 139 κ. ἐ. Σήμερον ἡ ἐκκλησία παρ' Ὀθωμανοῖς καλεῖται Ταουσοῶν μοναστηρί.

6. Παρ' Ὀθωμανοῖς Φακίρ ἂν Νικόλα.

7. Ὁρα περιγραφὴν καὶ τὰ περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ὀνόματος ἐν Χ' Ἰωάννου Ἀστυγραφία, σ. 62 κ. ἐ.

1

† Ἰωάννη ἐλεῶ ἀρχιεπίσκοπ κωνσταντινουπόλεως μερῶν ἡμετέρας
κουμανικῆς πρεσβυτερίας :-

2

† Ἰδὲ μετ' ἐλέω ἀρχιεπίσκοπ κωνσταντινουπόλεως μερῶν ἡμετέρας καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ λαὸς ἡμετέρας :-

3

† Ἰδὲ μετ' ἐλέω ἀρχιεπίσκοπ κωνσταντινουπόλεως μερῶν ἡμετέρας καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ λαὸς ἡμετέρας :-

4

† Ἰδὲ μετ' ἐλέω ἀρχιεπίσκοπ κωνσταντινουπόλεως μερῶν ἡμετέρας καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ λαὸς ἡμετέρας :-

ένταῦθα, ἀφιέντες ἄλλοις νὰ ἐξελέγξωσιν ἐὰν τὰ ἐν αὐτῷ μνημονεύμενα χωρία καὶ αἱ κωμοπόλεις ἀκμάζουσι καὶ νῦν ἢ τεθῶσι ταῖς καιρικαῖς περιστάσεσιν ὑποκύψασαι.

Ἀλάμπουρα	Καιροχῶρι καὶ Κανσοχῶρι
Ἀραπλῆ	Κολακία καὶ Κολοιακοιά
Βαλμάδες	εὔρον ἐν ἀρχαιοτέροις καὶ σήμερον.
Γηδᾶς	Κλειδί
Γιουνδζήδες	Κουλούρα
Γιοιζάλοβον	Διανοβέργι
Διαβατόν	
Ἐπισκοπή	
Καϊλή	

Λουτρόν	Ῥανσομανήκι
Νεοχῶρι	Ῥέσινα
Νησί(ον)	Σανλίδζη
Νισέλι	Σταυρός
Παλαιόχωρα	Σχοινᾶς
Πλατῦς (εἰς Πλατῦν)	Τοιχοβίστα
Ποζαρίτας	Φοῦρονοι μεγάλοι.

Οὕτω π.χ. βλέπομεν ὅτι γράφεται: «ἱερεῖς οἱ ψάλλοντες εἰς Νησίον, Ῥέσιναν, Τοιχοβίσταν, Ἐπισκοπήν, Σταυρόν, Σανλίδζη, Λουτρόν, Ποζαρίτας, Ῥανσομανίκι, Κουλούραν, Διαβατόν καὶ τὰ περίξ ἰζεντιλίγια» (ἐν εἴδει ἐγκυκλίου, ὡς σήμερον...)

Ο ΔΗΓΙΑΙ

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 1 ἐν τῷ λιθογραφικῷ πίνακι πατριαρχικῆ ὑπογραφῆ, περὶ τῆς ὄρα σελ. 372 εἶναι ἡ τοῦ Ἰωαννικίου κατὰ τὸ 1648.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 2 εἶναι ἡ τοῦ Ἱεροεμίου Β', τοῦ Τρανοῦ κατὰ τὸ 1580.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 3 εἶναι ἡ τοῦ Καλλινίκου κατὰ τὸ 1698. Τῆ ὑπογραφῆ ταύτη τοῦ πατριάρχου συνδεδεμένη κάτωθι ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ τυγχάνει ἡ τοῦ Χαλκηδόνα Γαβριήλ.

Ἡ ὑπ' ἀριθ. 4 εἶναι ἡ τοῦ Γαβριήλ Γ' κατὰ τὸ 1703. Τοῦ Γαβριήλ Δ', ὁμοίωτον ὑπογραφὴν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν ταῖς περὶ Κουρούτσεμε Ἱστορικαῖς Εἰδήσεσι (Ἀθήνησι 1888).

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΕΝ ΘΡΑΚῃ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ὑπὸ

ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΠΑΡΑΝΙΚΑ

Ὁ ἐλλόγιμος καθηγητὴς κ. Ματθαῖος Παρανάικας ἔπεμψεν εἰς τὸν Σύλλογον πραγματεῖαν «περὶ τῆς ἐν Θράκη Ἀδριανουπόλεως», διηρημένην εἰς δύο μέρη, ἀρχαιολογικὸν καὶ ἱστορικόν, εἰς ἣν συνῆψεν ἀκολουθῶς συλλογὴν ἐπιγραφῶν, ἀντιγραφεισῶν, πλὴν μιᾶς μὴ ἀνευρεθείσης, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀπὸ τῶν λειψάνων αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν πραγματεῖα ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν τακτικὴν συνεδρίαν τῆς 27ης Φεβρουαρίου τοῦ 1892 ἔτους καὶ παρεπέμφθη εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐπιτροπὴν, ἣτις ἐνέκρινε τὴν ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου δημοσιεῖσιν αὐτῆς· καὶ ἐτυπώθη μὲν εἰς τὰς σελίδας 31—41 τοῦ ΚΓ' τόμου, καθὰ ἐν τῇ τῆς 53ης σελίδος ὑποσημειώσῃ φέρεται, ἀλλὰ βραδύτερον, πρὸ τῆς διανομῆς τοῦ τόμου, ἐδέησεν ὅπως αἱ σελίδες ἐκείναι ἀνατυπωθῶσι καὶ περιλάβωσιν ἄς νῦν ἔχουσι πραγματείας, ἐφ' ᾧ ὁ ἐπιστεῖλας ἐδημοσίευσεν τὴν πραγματεῖαν αὐτοῦ ἐν σελίσιν 679—699 τοῦ ΙΖ' τόμου 1895 τοῦ περιοδικοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις Συλλόγου «Παρησσοῦ»· ἡ δὲ συλλογὴ τῶν ἐπιγραφῶν (εἰς τὴν ὁποῖαν ὁ ἐπιστεῖλας περιέλαβε καὶ τὰς προεκδομένας παρ' ἄλλων, ὅπως οἱ ὁμογενεῖς λόγιοι, οἱ στεροῦμενοι τὰ δυσεῦρετα ὄντα ἀνά τὴν Ἀνατολὴν σχετικὰ συγγράμματα τῶν Εὐρωπαίων, ἔχουσι ἐν σύνολον τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἀνακεκαλυμμένων ἐπιγραφῶν), παραπεμφθεῖσα εἰς τὴν αὐτὴν Ἐπιτροπὴν, ἐντολῆ ταύτης, ἐμελετήθη ὑπ' ἐμοῦ καὶ ὑπεβλήθη μετὰ παρατηρήσεων, ὅσας αἱ γνώσεις καὶ τὰ βοηθήματα ἐπέτρεψάν μοι· τό τε κείμενον καὶ αἱ παρατηρήσεις μου δημοσιεύονται ὧδε.

Ε. Α. ΣΙΔΕΡΙΔΗΣ

1.

Ἐπὶ βάσεως κίονος ἐν τῇ «Οὐτῆς σεριφελῆ μετρεσεσῆ»,

ΑΡΙΣΤΑΓΟΡΗΣΤΗΣ
ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟ..

[Ὁ κ. Παρανάικας ταύτην θεωρεῖ πασῶν ἀρχαιοτέραν].

2.

«Ἐβρούζελμυς Σεύθου Ποιανεύς».

[Περὶ ταύτης συνέταξε πραγματεῖαν ὁ ἐν Ἀδριανουπόλει κ. Γ. Ι. Λαμπουσιάνης, ἣτις ἀνεγνώσθη ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1894 καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν σελίσιν 140—144 τοῦ ΚΓ' τόμου τοῦ Περιοδικοῦ].

3.

ΗΡΩΙΕΠΗΚΩ

ΕΥΤΥΧΗΣ ΨΕΥΧΑΡΙΣ...
ΙΟΝ

«Ἡρωὶ ἐπηκόφ [ε]ὐτυχῆς εὐχαρισ[τήριον]».

4.

ΛΕΥΚΙΟΣ
ΠΕΡΤΗΣΕΑΥΤΟΥ
ΕΥΧΑΡΗΣΤΗΡΙ
ΟΝ

«..Λεύκιος [ὕ]πὲρ τῆς ἑαυτοῦ.. εὐχαρηστήριον».

[Ἐπὶ ἀναγλύφου παριστῶντος ἄνδρα ὄρθιον, διὰ τῆς δεξιᾶς κρατοῦντα βᾶδον, καὶ ἐν τῇ κάτω δεξιᾷ γωνίᾳ κεφαλὴν καὶ σῶμα ἀετοῦ ἢ ἄλλου πτηνοῦ· ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ κεκολωμένη ἐστὶ].

5.

Ἐπὶ ἀναγλύφου διασφύζοντος κεφαλὴν κόρης πέπλοφόρου

... ΟΛΛΟΦΑΝΗΣΙ
... ΥΤΟ.ΚΑΙΗΓΥ..

«[Ἀπ]ολλοφάνης... [ἐα]υτο[ῦ] καὶ ἡ γυ[νὴ]»...

6.

'Επί τμήματος μαρμάρου·

ΩΡ

ΥΓΝΗΕΗ

ΚΡΟΝΟΝΕΝ

ΝΘΑΔΕ

7.

'Επί βάσεως αγάλματος·

ΙΑΙΒΙΚ ..

ΑΣΚΛΗΠΙ ..

ΑΡ·ΣΕ·ΑΣΤΙΑΝ

ΠΑΛΕΙΝΘ·Β·Ε·

ΧΑΡΙΣ ΤΡΙΟΝΑ

ΝΕΘΗΚΕΝ

«... Ἀσκληπι[ῶ] Ἀρ. Σε[β]αστιαν... παλαιν... εὐχαριστήριον ἀνέθηκεν». [α[Υγει]α κ[αί] Θεῶ] Ἀσκληπι[ῶ] Ἀρ. Σε[β]αστιαν[ός] Παυλείνου β' ε[ὐ]χαριστήριον ἀνέθηκεν»· πρβλ. C. I. G., 2046, κατωτέρω ἀρ. 13.

8.

'Επί τμήματος μαρμάρου διὰ μεγάλων διαστάσεων γραμμάτων·

— . . . I
A N

9.

'Επί τμήματος μαρμάρου·

ΙΙ

ΔΕΤΩΙ

ΣΥΚΛΩ

ΠΑΤ

ΕΜ

ΡΑ

10.

'Επί δύο πλευρῶν ὑποβάθρου διὰ γραμμάτων μεγάλων διαστάσεων·

α'	.ΕΑΝ.	β'	...ΟΝ.
	.ΤΕΥΙ.		..ΕΤΑ.
	.ΛΛΗ.		..ΙΣΕΙ.
	.ΤΟΥ.		..ΛΥΩ.

11.

'Επί τμήματος μαρμάρου·

ΑΥΡ·ΘΕΟ
ΛΟΝΝΕΙ
ΤΑΠΑΝ·
ΟΝΠΑΙΑ

12.

'Επί βάθρου, πιθανῶς αγάλματος, διὰ γραμμάτων μεγάλων διαστάσεων·

.. V ..
.. ΧΡΗ ..
.. ΤΧ ..

13.

«Ζώσιμος Ὀνησιφῶντος καὶ Τρειτωνίς ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ Ὀνησιφῶντος Ἀσκληπιῶ καὶ Ὑγεία».

[Ὁ κ. Παράνικας, μὴ εὐρῶν τὸ ἐπιγραφικόν τοῦτο λείψανον, λέγει ὅτι ἀπωλέσθη παραλαμβάνει δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Βοϊκίου συλλογῆς (C. I. G., ἀρ. 2046)· τὸ αὐτὸ ἔπραξε πρὸ αὐτοῦ καὶ ὁ J. H. Mordtmann (Archäologisch-epigraphische Mitth. VIII, zur Epigraphik von Thracien, σελ. 199—227. I, 1), παρατηρῶν ὅτι ὁ Βοϊκίος παρέλαβε τὴν ἐπιγραφὴν ἀπὸ τοῦ Γρουτέρου, οὗτος δὲ ἀπὸ τοῦ Ἀπιανοῦ, ὅστις ὅμως λέγει αὐτὴν κειμένην ἐν τοῖς τῶν Κυκλάδων μνημείοις «in Cycladum monumentis»].

14.

'Επί τῆς γεφύρας «Μιχάλ κιοπρῆ»·

... ΙΙΑΜ... ΛΝΕΘΚΑ... ΛΙΚ...

«... Α ἀνέθηκα... Ἀσκ[ληπιῶ]...»

[Ὁὗτω καὶ ὁ κ. J. H. Mordtmann, ἐνθ' ἀν., μὴ ὀνομάζων τὴν γεφύραν ἀναγινώσκων δὲ «... ἀνέθηκα [Θεῶ] Ἀσκλ[ηπιῶ]...»].

15.

'Επί δύο τμημάτων, ὧν τὸ μὲν ἐν ἀπέκειτο ἐν τῷ ξενῶνι, τῷ ἐπωνυμιμένῳ «τῆς Κων-

σταντινουπόλεως», τὸ δ' ἕτερον ἐν ἀρμενικῇ οἰκίᾳ·

α' .. ΝΕΡΓΜΑΣΙΘ β' .. ΠΕΣΙΟΙΣΑ

«... ἔργμασι θ[ε]σ[ε]ίοις α...»

[Ὁ κ. J. H. Mordtmann, ἐνθ' ἀν., ἀρ. 2 εἰς τὸ Τατάρ χάν εἶδε τὸ πρῶτον τμήμα, προστίθησι δὲ καὶ γ'. .. IN....]

16.

'Εν τῇ συνοικίᾳ «Μπαλοῦκ Παζάρ»·

..ΙΚΑΙΜΗΔΕΠΡC
ΑΡΤΗΜΑΒΙΟΤΙΚ..
..ΥΩΝΤΕΡΕΝΤΙΟ
ΟC

«... καὶ μὴδὲ πρ[ο]σ[άρ]τημα βιοτικ... Τερεντιο...»

[Ὁ κ. J. H. Mordtmann αὐτὴν τε καὶ τὴν ἐπομένην τάσων ὑπ' ἀριθ. 3, σημειῖται ὅτι τὰ δύο γράμματα τῆς τετάρτης σειρᾶς εἰσι μικρότερα τῶν ἄλλων, θεωρεῖ περιέρχον τὴν χοῆσιν τοῦ λατινικοῦ R, καὶ ἐμμέτρους ὑποτίθησιν αὐτάς].

17.

'Εν τῇ αὐτῇ συνοικίᾳ·

ΟCΕΜΝΟΤΗΤΙΤΡ.
ΠΩΚΑΙΠΟΛΙΤΙΑΚΑΛ
ΛΙCΤΗΤΟΝΒΙΟΝΔΙΑΓ

«Ὁ σεμνότητι, τρόπῳ καὶ πολιτ[ε]ίᾳ κκλ- λίστη τὸν βίον δια[χ]αγῶν...»

[Ὁ κ. J. H. Mordtmann παρέλειψε τὴν ἀνάγνωσιν ἀμφοτέρων τῶν ἐπιγραφῶν].

18.

'Επί μαρμαρίνης πλακῶς κειμένης ἐν τῇ ἱερᾷ Μητροπόλει·

«Ἀναξ Μιχαήλ, Ἀδσόνων δντωσ κλέος, λύτρωσιν εὔρε δι' ὄν ἡ Κωνσταντίνου, πύργωμα τεύχει κατέναντι βαρβάρων, μάχας πρὸς αὐτῶν ἀπτόητον καθάπαξ· †»

[Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εὑρίσκειται ἐν τῷ τοῦ Βοϊκίου Συνατάγματι τῶν ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (C. I. G.) ὑπ' ἀριθ. 8713, διὰ κοινῶν χαρακτῆρων τετυπωμένη, ἀστόχως ὅμως διωρθωμένη καὶ ἀνεγνωσμένη ὑπὸ τοῦ Φραντζίου, ἐν μὲν τῇ δευτέρᾳ γραμμῇ «αὐὶς ὦν» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «δι' ὄν ἡ», ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ «αὐτούς» ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ «αὐτῶν»· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ ἐσφαλμένη ἀπόδοσις εἰς τὸν Μιχαήλ Ζ' [τὸν Παρσινάκη], υἱὸν Κωνσταντίνου Ζ' Δούκα καὶ Εὐδοκίας, βασιλεύσαντα ἀπὸ τοῦ 1071 μέχρι τοῦ 1078. Ὁ κ. Mordtmann ἐδημοσίευσεν, ἐνθ' ἀν., ὑπ' ἀριθ. 6, πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς, ὅμοιον τῷ τοῦ κ. Παράνικα ἀντιγράφῳ, καὶ ὑπέδειξε καὶ τρίτην αὐτῆς ἔκδοσιν, γενομένην μικροῖς γράμμασιν, ἐν σελ. 109 τοῦ IV τόμου (1880) τοῦ «Δελτίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀντα-

ποκρίσεως» τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς. Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ κ. J. H. Mordtmann συμφωνεῖ τῇ παρατεθειμένῃ ἀνωτέρω τοῦ κ. Παράνικα, ἀκριβεῖς δ' εἰσὶν αἱ παρατηρήσεις αὐτοῦ, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Μιχαήλ ἐστὶν ὁ τῶν Παλαιολόγων πρῶτος, ὁ ἐν ἔτει 1261 λυτρώσας (= ἀνακτησάμενος) τὴν Κωνσταντίνου ἀπὸ τῶν Λατίνων, ὅστις ὠχύρωσε τὴν Ἀδριανούπολιν, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ καὶ ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἄλλου μέρους τοῦ τείχους, «Κ[ύρι]ε βοήθει τῷ [εὐ]σεβ[ε]στάτῳ καὶ φιλοχρίστῳ βασιλεῖ ἡμῶν τῷ Μιχαήλ Κομνηνῷ τῷ Παλαιολόγῳ» περιλαμβανομένη ἐν τῷ C. I. G. ὑπ' ἀριθ. 8755, μὴ ἀνευρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Παράνικα. Κατὰ τὸν Παχυμέρη, εἰς Μιχ. Γ', κεφ. 18, ἡ Ἀδριανούπολις κατέστη τότε τὸ ὄριον τῶν Βυζαντηνῶν, τῶν ἐκεῖθεν ὄντων ὑπὸ Βουλγάρους, πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν ὀπίων Κωνσταντίνου τὸν Τοῦχον ἐπαινημένῳ· ἐπολέμησεν ὁ Μιχαήλ. Βλέπε καὶ τὴν πραγματείαν τοῦ κ. Μ. Παράνικα περὶ τούτου, ἐνθ. ἀν. σελ. 696—697, ὅπου παρατίθεται καὶ ἡ ἐπιγραφὴ].

19.

'Επί πύργου τοῦ τείχους τῆς βορείου πλευρᾶς· «† Κ[ύρι]ε βοήθει τῷ εὐσεβεστάτῳ κ[αί] φιλοχρίστῳ βασιλεῖ ἡμῶν Ἰωάννη».

[Ὁὗτω καὶ ὁ Βοϊκίος C. I. G. ὑπ' ἀριθ. 8780 «ΙΟΑΝΗ» ἀπὸ τοῦ Σπῶν παραλαβῶν, καὶ ὁ Mordtmann ἐνθ' ἀν. ὑπ' ἀριθ. 5· οὗτος εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐπ' αὐτῆς [σελ. 202] θεωρεῖ πιθανώτερον ὅτι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Ἰωάννης ἐστὶν ὁ Κομνηνὸς Ἰωάννης, ὁ ἀπὸ τοῦ 1118 μέχρι τοῦ 1143 βασιλεύσας, καὶ οὐχὶ ὁ Ἰωάννης σ' ὁ Παλαιολόγος (1425—1448), ἐπειδὴ ἡ Ἀδριανούπολις ἐν ἔτει 1360 ἦν καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Τὴν γνώμην ταύτην ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ κ. Μ. Παράνικας. Καθ' ἡμᾶς ὅμως ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὸν Ἰωάννην Ε' τὸν Παλαιολόγον ἢ τὸν συμβασιλεύοντα αὐτῷ Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, καὶ φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἐτέθη κατ' ἀντιπαράθεσιν τῆς τοῦ Μιχαήλ (C. I. G. 8755), καὶ κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ταύτης, παθόντων πιθανῶς ἐκ τοῦ σεισμοῦ τοῦ γενομένου τῇ 12 Μαρτίου τοῦ 1353 ἔτους, τοῦ σείσαντος ἰσχυρῶς τὴν Θράκην καὶ καταρπίσαντος τὰ τῆς Καλλιπόλεως τεῖχη [Καντακουζ., IV, 38. — Γρηγορᾶς, XXXIII, 67], ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν εἰρημένων, οἷς ἐπεβάλλετο ἡ ἐπισκευὴ ὑπὸ τῶν ἐπειγουσῶν τότε περιστάσεων].

20.

'Επί ἐπιτυμβίου πλακῶς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ τεμένους Γιλδιδίμ·

..ΡΦΥΛΑΚΕΤΩCΟΔΟΝΛΟΠΑΔΙCΠΑΘΙΑ..Ο...

«Χ[ρ]ιστὲ φύλακε τῷ σ[ῶ] δούλ[ῳ] Πά[ρ]δῳ Σπαθα[ρ]ί[ῳ]».

[Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ κ. Παράνικας παρέλαβε τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ κ. J. H. Mordtmann, δημοσιεύσαντος αὐτὴν ὑπ' ἀριθ. 7 καὶ λέγοντος αὐτὴν ληφθεῖσαν ἀπὸ

μεγάλης επιτυμβίου πλακός (grosse Grabplatte). Καθ' ἡμᾶς, καίτοι κολοβή καὶ ἀνορθόγραφος ἡ ἐπιγραφή αὕτη, θεωρητέα οὐχὶ ἐπιτύμβιος, ἀλλὰ ἀναθηματικὴ ἱεροῦ τινος οἰκοδομήματος, διότι ἄτοπον εὐρίσκομεν τὴν ἐπὶ νεκροῦ ἐπίκλησιν τῆς *θείας διαφυλάξεως*, ἐνῶ παρὰ καὶ ὑπὲρ ζῶντος καὶ λογικῆ καὶ συνήθου, ἐστὶ χρῆσεως. Ἐπὶ τοῦ ὀνόματος *Πάροδου* ἐπέχομεν περὶ τοῦ βαθμοῦ «σπαθαρίου» παραπέμπει ὁ κ. *Mordtmann* εἰς τὴν σελίδα 84 τοῦ Ἀρχαιολογ. Παραρτήμ. τοῦ ΙΓ' τόμου τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Συλλόγου, ἐνθα δημοσιεύεται σφραγὶς πρωτοσπαθαρίου Θράκης, καὶ σημειώσις τοῦ Μεγάλου Ἀργοντος Σ. Ἀριστάρχου.

21.

Ἐν τῷ ναῶ τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ὄντι μετόχιον Λαυρεωτικόν.

[Ὁ κ. *J. H. Mordtmann* ἐκ παραδρομῆς ἔγραψε μετόχιον τοῦ ἁγίου Τάφου· τούτου ὁ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ναὸς ἐστίν· ἴδε «Πανδώρας» τόμ. ΙΓ', σελ. 109 [ἄρθρον περὶ Ἀδριανουπόλεως], καὶ *Παρανίκια* ἐνθ' ἂν., σμ. 2 εἰς σελίδα 692].

ΕΝΘΑ ΕΚΚΑΤΑΚΕΙ

· · ΙΚΟΜΕΝΤΙΟΛΟΣΟΤΗΣ

· · ΚΑΡΙΑΣΜΗΜΗΣΓΕΝΑ

· · ΝΟΣΤΗΣΜΕΓΑΛΗΣΕΚΛΗ

5 · · ΣΥΙΟΣΚΟΣΜΑ·ΡΕΣΒΣ

· ΙΠΑΤΥΛΙ...·ΑΡΙΘΜ"

ΕΜΒΡΙ ΤΗ

· ΑΣΙΑ·ΑΣ

· ΣΤΙΝΥΣ

10 · · ΤΗΣΑΥ

· · ΣΟ...·

· · ΝΒΕΥΤ

· · ΑΡΟΣΕΤ

«Ἐνθά[δ]ε κατάκει[τ]αι Κομεντίολος ὁ τῆς [μα]καρίας μνήμης γενά[με]νος τῆς Μεγάλης Ἐκ[κ]λη[σί]ας, υἱὸς Κοσμᾶ [π]ρεσβ[υ]τέρου κ[αὶ] Παπυλί...·αρίου μ[η]νός Νο[ε]μβρίου...· ἡμέρα Τρί[τη] [β]ασίλ[ε]ϊας».

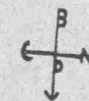
[Ὁ κ. *J. H. Mordtmann* ἀπαραλλάκτως κατὰ τὸν γραφικὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ἀνάγνωσιν δημοσιεύει καὶ

ταύτην, ὑπ' ἀριθ. 4, ἀντιγράψας ἀπὸ ἐπιτυμβίου λίθου, κειμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, παρὰ τὴν θύραν τοῦ ἀνωτέρω ὀνομαθέντος ναοῦ· λέγει δὲ περὶ τῶν διεφθαρμένων μερῶν, τὰ μὲν τῆς 6 γραμμῆς ἴσως ἀναγνώστει Παπύλ[ης] Μ[α]ρίου· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν οὐδεμίαν εὐρίσκει συμπληρωσιν, τοῦ μέρους καθ' ὅλοκληρίαν διεφθορότος· μόνον εἰς τὰς γραμμὰς 9 καὶ 11 ἀναγνωρίζει τὰ ὀνόματα τοῦ βασιλέως Ἰουστίνου Β' καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Σοφίας· περὶ τοῦ Κομεντιόλου ὑπομνησκει τὴν ὑπ' ἀριθ. 3420 τοῦ Συντάγματος τῶν Λατινικῶν Ἐπιγραφῶν (C. I. L.), ἐν ᾗ ἀναφέρεται μάγιστρος *Comenciolus* ἐπὶ *Μαυρικίου* αὐτοκράτορος. Τὴν ὑπόμνησιν ταύτην σημειοῦται καὶ ὁ κ. *M. Παρανίκας*, παραπέμπων εἰς τὸν κ. *J. H. Mordtmann*, ἐν δὲ τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ πραγματεῖᾳ ἐξιστορῶν τὴν κατὰ Σκλαβητῶν νίκην τοῦ στρατηγοῦ Κομεντιόλου, ἐν ἔτει 584, ἐπὶ *Μαυρικίου* [σελ. 692, ἐνθ' ἂν.], ἐν ὑποσημείωσι 2 ἐρωτᾷ ἐὰν ὁ ἐν τῷ ἐπιτυμβίῳ τούτῳ ἀναφερόμενος Κομεντιόλος ἔχη τινὰ σχέσιν ἄρα γε πρὸς τὸν γενναῖον ἐκεῖνον στρατηγόν.— Οὐδεμίαν, ἀποκρινόμεθα, ἀφοῦ θετικώτατα γνωρίζομεν ὅτι τὸν Κομεντιόλον, πατρικίον καὶ στρατηλάτην ὑπάρχοντα τότε, ὁ τύραννος Φωκάς σὺν ἄλλοις ἐθανάτωσεν ἐν ἔτει 602 [Σιμοκάτης· Η', § XIII.—Χρον. Παροχάλιον· σελ. 379 E. R.], μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ *Μαυρικίου*. Καθ' ἡμᾶς, ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενος ὑπῆρξε διάκονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἦτοι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας Σοφίας, τοῦ Πατριαρχείου, ἀποθανῶν δεκάδας τινὰς ἐτῶν πρὸ τῆς θανάτωσεως τοῦ στρατηγοῦ, ἐν ἔτει, ὡς παρακατιόντες λέγομεν, 577. Τὴν ἐπιγραφὴν συμπληρῶσαι τολμῶμεν ἐκ τῶν περισηθέντων μερῶν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς· ἡ κτητικῶς φερομένη μνεῖα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἔπεισεν ἡμᾶς ὅπως μετατρέψωμεν εἰς τὴν λέξιν «διάκονος» τὴν ἀσαφῆ καὶ ἐναντίον τῶν γραμματικῶν τύπων παραδεγμένην μετοχὴν «γενάμενος». [Ὁ κ. *Mordtmann* διὰ τῆς αὐτῆς μετοχῆς ἀνέγνω τὰ αὐτὰ γράμματα, ἀπαντῶντα ἐν ἐπιγραφῇ, ἀποκειμένη ἐν τῷ ἐν τοῖς Βιτωλίοις τῆς Μακεδονίας ἐλληνικῇ γυμνασίῳ καὶ περιλαμβανούσῃ καὶ ἐτέρας συντετμημένας λέξεις καὶ δημοσιευθεῖση μετ' ἀναγνώσεως αὐτοῦ, ὑπ' ἀριθ. 2 ἐν σελίδι 62 τοῦ ἐν ἔτει 1884 ἐκδοθέντος Ἀρχαιολογ. Παραρτήμ. τοῦ ΙΕ' τόμου τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Συλλόγου]. Ὁ Κομεντιόλος οὗτος εἴπομεν ἤδη ὅτι οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Φωκά ἐν ἔτει 602 ἀναιρεθέντα ὁμώνυμον στρατηγόν Θράκα τὸ γένος (*Εὐάγριος*· Ἐκκλ. Ἰστ. VI, 15)· ἀγνοοῦμεν ὅμως εἰ ξένος ἐστὶ πρὸς τὸν Ἰωάννην Κομεντιόλον, ὃν κατακρινόμενον ἐν ἔτει 566 ἐπὶ παραπροσεΐα, «περιφρονήσας ὁ αὐτοκράτωρ (Ἰουστίνος) ἐν τῇ τῶν ἀνεπιτηδείων ἔταξε μοῖρα» [*Μένανδρος Προτίκιος*· Ἐκκλ. π. πρ. Ῥωμ. πρὸς ἔθνη· § 7—Ὁ ἐκδότης ἐσφαλμένως ἐν τῷ πίνακι ταυτίζει τούτον πρὸς Ἰωάννην, ὃν λέγει ὁ συγγραφεὺς [περὶ πρεσβ. ἐθνῶν πρὸς Ῥωμ. § 7] ἀποθανόντα εἰς Νισίβιν]. Τίς οἶδεν εἰ μὴ, ταχθεὶς ἐν μοναχοῖς, ἐγένετο διάκονος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τὸ ὄνομα *Παπυλῖν* δὲν ἀπαντᾷ μὲν, τὰ Μηναῖα ὅμως ἔχουσι κατὰ τὴν 16 Μαΐου μνήμην *Παπυλῖνον* μάρτυρος· ἀσυνήθης ἡ μνεῖα τοῦ ὀνόματος πάππου. Ἡ μνεῖα τοῦ

πατριάρχου *Εὐτυχίου* ἐμφαίνει σχέσιν ἢ σέβας τοῦ διακόνου πρὸς αὐτόν, τεταγμένον ἴσως ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Ὁ *Εὐτύχιος* δις ἐπατριάρχησε· τὸ πρῶτον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, προεδρεύσας καὶ τῆς ἐν ἔτει 558 συγκροτηθείσης Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου· ἐν ἔτει 565 ἐνεργεῖα τῶν Ἀφθαρτοδοκῆτων κατηγορηθεὶς καθηρέθη καὶ ἐξωρίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ· τὸ δεύτερον ἐπὶ Ἰουστίνου κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 577, ἀφοῦ ἠθωώθη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰουστίνος ἀπέθανε κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 578, τὸ δ' ἐπιτύμβιον ἀναφέρεται εἰς Νοέμβριον μῆνα ἐπὶ Ἰουστίνου καὶ Σοφίας καὶ *Εὐτυχίου* πατριάρχου, ἔπεται ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Νοέμβριον τοῦ 577 ἔτους, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ΙΑ' ἰνδικτιῶνα. Οὐδόλως ἐδιδάσασμεν ἐπομένως εἰς τὸν ὅρισμόν τοῦ ἔτους τούτου ἐν τῇ συμπληρώσει τοῦ ἐπιτυμβίου].

22.

Ἐπὶ τοῦ τείχους·

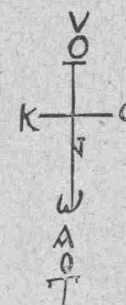

«Βρυέν[ν]ιος».

[Παρὰ *J. H. Mordtmann* ἀριθ. 7, ἀποδίδονται τὸ μονόγραμμα τοῦτο εἰς τὸν *Νικηφόρον Βρυέννιον*, τὸν ἐν ἔτει 1077 θριαμβευτικῶς εἰσελθόντα εἰς Ἀδριανουπόλιν ἐπὶ *Μιχαὴλ III* (γρ. VII, τοῦ *Παραπινάκη*) καὶ παραπέμπονται εἰς τὸν *Mural* ἔτ. 6585 (γρ. 6586)].

23.

Ἐπὶ τάφου, πιθανῶς βυζαντινῆς ἐποχῆς·

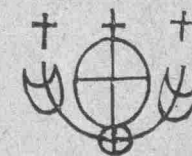

«Κωνσταντίνου...»

Παρὰ *J. H. Mordtmann*, ἀριθ. 8, ἐπὶ τμήματος κίονος, ἐν Τατάρ χάν].

24.

[Εἰς τὸ μέσον τοῦ τόξου τῆς μεγαλειτέρας ἀψίδος τῆς ἐπιθυμομένης «Μιχαὴλ κιοπρουσῆ» γεφύρας, πρὸς τὸ μέρος τῆς πεδιάδος, παρατηρήσαμεν καὶ ἡμεῖς τὸ ἔμβλημα τοῦτο

μαρτυροῦν ὅτι κτίσμα βυζαντινὸν τυγχάνει αὕτη, τὴν σημερινὴν ὀνομασίαν λαβοῦσαν ἀπὸ τοῦ σχεδὸν ἐφαπτομένου αὐτῆς τζαμίου *Μιχαλόγλη*, ἰδρυθέντος ὑπὸ ἀπογόνου τοῦ ἐπὶ Ὀσμάν Α' ἀναδειχθέντος *Κροσὲ Μιχάλη*.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΦΛΑΓΟΝΙΚΟΥ ΔΙΑΚΟΣΜΟΥ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΝ ΤΟΥ Κ. Μ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ *

ὑπό

ΧΡ. Γ. ΠΑΝΤΑΖΙΔΟΥ

Ὁ ἐλλόγιμος γυμνασιάρχης κ. Ματθαῖος Παρانیκας, ἀναφερόμενος εἰς τὸν Παφλαγονικὸν διάκοσμον τοῦ Ὀμήρου¹, θεωρεῖ παράδοξως τὰς τοῦ ποιητοῦ πόλεις Κύτωρον, Σήσαμον καὶ Κρωῶναν κατεχούσας τὰς θέσεις τῶν κατόπιν καὶ νῦν Κοινῶρον, Σαμψούντος καὶ Κρωμίνης, ἐπαγόμενος πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰδε: «Πῶς τὰ ὀνόματα ταῦτα μετεφέρθησαν εἰς τὰς θέσεις τῶν κατόπιν καὶ νῦν Κοινῶρον, Σαμψούντος καὶ τῆς ἡμετέρας Κρωμίνης; Πότε δ' ἐγένετο καὶ πῶς ἡ μεταφορὰ αὕτη ἀπὸ τοσοῦτον μακρᾶς ἀποστάσεως εἰς πόλεις φερούσας πολὺ πρότερον καὶ σήμερον ἔτι ἀδιαφιλονικητῶς τὰ αὐτὰ ὀνόματα Σαμψούντος, Κοινῶρον καὶ Κρωμίνης ὀλίγον πρὸς νότον τῆς Τραπεζοῦντος; Διὸ ἐπιμένω, ὡς προεῖπον, εἰς τὴν προτέραν μου ἐξήγησιν τῶν ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου λεγομένων, θεωρῶν τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἀναφερομένας πόλεις κατεχούσας τὰς καὶ νῦν ἔτι σφύζομένας θέσεις, οὐχὶ δὲ πιθανὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος».

Περὶ τῶν πόλεων καὶ κωμῶν, αἵτινες ἀπαντῶσιν ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ Παρθενίου μέχρι τοῦ Ἄλνιος παραλίᾳ, ὁ προσήκων ἐγένετο λόγος εἰς τὰς ἐν τέσσαραις συνεδρίαις πρὸς τριετίας ἀνακοινωθείσας καὶ ἤδη δημοσιευθείσας² ἡμετέρας «Ἱστορικὰς καὶ τοπογραφικὰς σημειώσεις περὶ τῶν ἐν Εὐξείνῳ Πόντῳ ἐλληνικῶν ἀποικιῶν». Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ προστεθῶσι τινὰ ὅπως καταδειχθῇ ἡ σαθρὰ βάσις τῆς ὑποθέσεως τοῦ κ. Ματθ. Παράνικα.

* Σ. Σ. Ἐ. Ὁρα σελ. 355 τοῦ παρόντος τόμου.

1. Ἰλ. Β στ. 853—5.

Οἱ ἑα Κύτωρον ἔχον καὶ Σήσαμον ἀμφεμένοντα ἀμφὶ τε Παρθένιον ποταμὸν κλυτὰ δώματα ἔναιον Κρωμινῶν τ' Αἰγαλὸν τε καὶ ὑψηλοὺς Ἐρυθίνους

2. Ἑλλην. Φιλ. Σύλλογος. Ἀρχαιολ. Παράρτημα τοῦ ΚΔ—ΚΓ' τόμου. 1896, σελ. 3—17, ἰδίως δὲ 6—7.

Καθότι οὐ μόνον ὁ Ὀμηρὸς παρὰ τὸν Παρθένιον θέτει τὴν Σήσαμον, τὸ Κύτωρον καὶ τὴν Κρωμινῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος¹, Στράβων ὁ Ἀμασεύς², πάντες οἱ συγχρόνους τόπους περιγράφοντες καὶ τὰς ἀπ' ἀλλήλων αὐτῶν ἀποστάσεις ὀρίζοντες ἐλάσσονες γεωγράφοι, μάλιστα δὲ Σκύμνος ὁ Χίος³, ὁ Ἀρριανός⁴, Σκύλαξ ὁ Καρνανδεὺς⁵ καὶ ὁ Ἀνώνυμος καὶ πολλοὶ τῶν τοῦ Βυζαντίου συγγραφέων, οἷος ὁ Σχολιαστὴς τοῦ Ἀπολλωνίου, Στέφανος ὁ Βυζάντιος, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης, ὁ Τζέτζης⁶ καὶ ὁ Εὐφραΐμιος⁷.

Καὶ ὅτι μὲν οὐδεμία ὑπάρχει ὁμωνυμία τῆς Σησάμου καὶ Σαμψούντος, τοῦ Κυτώρου καὶ τῶν Κοινῶρον παντὶ δῆλον. Ἀλλὰ καὶ ἂν τις τοιαύτη ὑφίστατο, μήπως θὰ ἀνεζητούμεν τὸ κλεινὸν καὶ ἰστέφανον ἄστῳ ἐν τῷ Εὐξείνῳ παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα, διότι ὁ Ἀρριανός⁸ περιπλέων λέγει: «Ἦκομεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἔστι γὰρ τι καὶ ἐν Πόντῳ τῷ Εὐξείνῳ χωρίον οὕτω καλούμενον καὶ τι καὶ Ἀθηναῖς ἱερὸν ἔστιν αὐτόθι ἐλληνικόν». Εἶναι δὲ γνωστὴ ἡ θέσις τῆς ἀνατολικῶς τῆς Σινώπης περὶ τοὺς ἐνακοσίους σταδίους κειμένης

1. Ἀργον. Β', 941.

2. Γεωγρ. IB', 544.

3. Περιήγ. στ. 962—67.

4. Περίπλους § 20: «Ἀπὸ Παρθενίου εἰς Ἀμαστριν, πόλιν ἐλληνίδα στάδιοι ἦ', ὄρμος ναυσίν. Ἐνθεν εἰς Ἐρυθίνους ξ'. Καὶ ἀπὸ Ἐρυθίνων εἰς Κρωμινῶν ἄλλοι ξ'. Ἐνθενδε εἰς Κύτωρον ἦ', ὄρμος ναυσίν ἐν Κυτώρῳ».

5. Περίπλους § 90: «Κάραμβις πόλις ἐλληνίς, Κυτωρὶς πόλις ἐλληνίς, Σήσαμος πόλις ἐλληνίς καὶ Παρθένιος».

6. Εἰς Δυκόφρονα, 521.

7. Πατρολ. Migne. Τόμ. 143 στ. 7534—6.

ὅθεν παρεστήσατο σὺν Ἡρακλείᾳ, Ἀμάστριδα, Κύτωρον, Κρωμινῶν τὰς πόλεις πρὸς τοῖς περίεσσι καὶ πολυλίοις.

8. Περίπλους § 5—6.

Ἀμισοῦ, ὡς καὶ τῶν Κοινῶρον (Ὀρδοῦ) καὶ τῆς νῦν Κρωμίνης. Ἀλλὰ καὶ βεβαιότατον ὅτι περὶ τὰ 300 π. Χ. ἡ Σήσαμος, τὸ Κύτωρον, ἡ Κρωμινῶν, καὶ ἡ ἐκείθεν τοῦ Παρθενίου κειμένη Τίος συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν πόλιν, τὴν Ἀμαστριν, συνοικισθεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀμάστρεως, θυγατρὸς μὲν Ὀξυάθρου, ἀδελφοῦ Δαρειοῦ τοῦ Κοδομανοῦ, γυναικὸς δὲ Διονυσίου τοῦ τυράννου τῆς Ποντικῆς Ἡρακλείας καὶ ὅτι ἡ μὲν Τίος ταχέως ἀπεχώρησεν, αἱ δὲ ἄλλαι συνέμειναν καὶ ἡ Σήσαμος ἐλέγετο ἐπὶ Στράβωνος ἀκρόπολις τῆς Ἀμάστριδος¹.

Ἡ Σήσαμος κατὰ τὰς ὑποθέσεις τοῦ Raoul-Rochette² ὑφίστη ὑπὸ τοῦ ἐν Σάμῳ ἀποικίαν ἰδρύσαντος ἀργοναύτου Ἀγκαίου³ καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως καὶ τοῦ παρακειμένου ποταμοῦ ἐνισχύουσι τὴν γνώμην ταύτην, καθότι ἡ Σάμος τὸ παλαιὸν ἐκαλεῖτο Παρθενία. Τὸ δὲ Κύτωρον ἤτο ποτε ἐμπόριον τῶν Σινωπέων, ὠνομάσθη δὲ ἀπὸ Κυτώρου τοῦ Φοῖξου κατὰ τὸν Ἐφορον⁴ πλησίον δ' ὑπῆρχε καὶ ποτάμιον ὁμώνυμον⁵. Τῶν ἐρείπιων δὲ τῆς πόλεως ταύτης μνημονεύει καὶ ὁ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα ἀκμάσας καὶ τὴν Τουρκίαν, τὴν Περσίαν καὶ τὰς Ἰνδίας περιοδεύσας γαλλᾶτος περιηγητῆς Tavernier⁶. Καὶ

1. Γεωγρ. IB', 544.

2. Histoire des Colonies Grecques, τ. Β', σ. 206.

3. Ἀργον. Α', 187.

4. Γεωγρ. IB', 544.

5. Πρὸς Ζωναρᾶ, σελ. 1265.

6. Voyage, Β', III, 6.

σήμερον ἀνατολικῶς τῆς Ἀμάστρεως περὶ τὰ 30 χιλιομέτρα παρὰ ποτάμιον κεῖται μικρὸν χωρίον, ὄρμος δ' ἀσφαλῆς, οἰκεῖται δὲ ὑπὸ 50 περίπου μωαμεθικῶν οικογενειῶν καὶ Κύτρος ὑπὸ τῶν ἐγγυρῶν καλεῖται, ὡς δείκνυται καὶ εἰς πάντας τοὺς γεωγραφικοὺς πίνακας.

Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ὑπάρχουσι καὶ ζῶντα μνημεῖα, τὰ νομίσματα¹, μαρτυροῦντα καὶ διαπρυσίως κηρύττοντα ὅτι ἄλλη ἡ Σήσαμος καὶ ἄλλη ἡ Ἀμισός, ἄλλη ἡ παλαιὰ Κρωμινῶν καὶ ἄλλη ἡ νῦν, οὐδὲν δὲ κοινὸν μεταξὺ Κοινῶρον καὶ Κυτώρου, ἀποροῦμεν πῶς ἐπεχείρησεν ὁ σοφὸς γυμνασιάρχης νὰ ὑποβάλῃ τὴν περὶ συνταυτίσεως καὶ συγχωνεύσεως τῶν πόλεων Σησάμου καὶ Σαμψούντος, Κοινῶρον καὶ Κυτώρου καὶ Κρωμίνης τολμηρὰν καὶ ἀστήρικτον γνώμην. Διὸ καὶ ἐσπεύσαμεν νὰ ὑποδείξωμεν ὁδὸν εὐθείαν καὶ εὐπόρευτον τῷ εἰς τὰς ῥαχιώδεις καὶ ἀποκρήμους τοῦ Ἀξένου ἀκτὰς παραπλανηθέντι γηραιῷ διδάκτορι.

1. Πρὸς Β. Head Ἱστορίαν τῶν Νομισμάτων μετὰφρ. ὑπὸ Ἰ. Ν. Σβορώνου. Σελ. 4—6 Ἀμισοῦ διάφορα νομίσματα πλὴν ἄλλων μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν: ΑΜΙΣΟΥ ἢ ΣΑΜΙΣΟΗΣ. Σελ. 18—19. Κρωμίνης (πρὸς Num. Chronicle II. 166, V, 188) νομίσματα περὶ τὰ 330—300 φέροντα ΚΡΩΜΝΑ ἢ ΚΡΩΜ. Σελ. 19. Σησάμου βραχὺ πρὸ τοῦ 300 π. Χ., ἤτοι πρὸ τῆς συγχωνεύσεως πρὸς τὴν Ἀμαστριν ἴδια ἀργυρὰ καὶ χαλκὰ νομίσματα μετ' ἐπιγραφῶν: ΣΗΣΑΜ ἢ ΣΗΣΑ.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΚΖ' ΤΟΜΟΥ